ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ 2007-2013

Инвестираме във Вашето бъдеще
www.bgregio.eu

ЕВРОПЕЙСКИ ФОНД ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ

Проектът се финансира от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР) и държавния бюджет на Република България.

НАЦИОНАЛНА КОНЦЕПЦИЯ ЗА ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ

за периода 2013-2025 г.

Националното пространство - нашето наследство за бъдещето

Този документ е издаден с подкрепата на Европейския съюз и Република България по проект "Програмиране на регионалното развитие за периода 2014-2020 г.", финансиран от Операция 5.1: Програмиране, управление, мониторинг, оценка и контрол, Приоритетна ос 5 „Техническа помощ" на Оперативна програма „Регионално развитие" 2007-2013 г.

НАЦИОНАЛНА КОНЦЕПЦИЯ ЗА ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ ЗА ПЕРИОДА 2013 – 2025 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

		Стр.
	Резюме	4
1.	ОСНОВНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА НАЦИОНАЛНОТО ПРОСТРАНСТВО	11
1.1.	Политическа и законодателна рамка	11
1.2.	Място на НКПР в системата от стратегически документи	15
1.3.	Цели, задачи и принципи на НКПР	16
1.4.	Фактори, влияещи върху националното пространство	19
1.5.	Обобщени изводи – предизвикателствата на пространственото развитие	24
2.	МОДЕЛИ И СЦЕНАРИИ ЗА ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ	27
2.1.	Пространствени модели	27
2.2.	Елементи на пространствената структура	28
2.3.	От моноцентрично към полицентрично пространствено развитие – избор на урбанистичен модел и сценарий за урбанистично развитие	32
2.4.	Визия, стратегически цели и приоритети	41
3.	СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА НАЦИОНАЛНОТО ПРОСТРАНСТВО	45
3.1.	Полицентрична урбанистична мрежа – основа на балансираното развитие	45
3.2.	Социална инфраструктура	55
3.3.	Техническа инфраструктура – свързаност и достъпност	63
3.3.1.	Транспортна инфраструктура	63
3.3.2.	Техническа инфраструктура	69
3.4.	Пространствени измерения на икономическото развитие, базирано на ресурсите	75
3.4.1.	Селско и горско стопанство - състояние, цели, перспективи за развитие	75
3.4.2.	Национални средоточия на производствени и бизнес дейности – добивна, енергийна, преработваща, логистична	78
3.4.3.	Туризъм – морски, планински, СПА, културен, еко/алтернативен	81
3.4.4.	Центрове за научни изследвания и иновации	83
3.5.	Природни и културни ценности - гаранция за националната идентичност	87
3.5.1.	Природни ценности	87
3.5.2.	Територии с културни ценности	95

3.6.	Територии със специфични характеристики	103
4.	НОВАТА ФИЛОСОФИЯ НА ПРОСТРАНСТВЕНОТО РАЗВИТИЕ	111
5.	ПРИЛОЖЕНИЯ	116
5.1.	Списък на използваните съкращения	116
5.2.	Речник на използваните термини	121
5.3.	Списък на графичните приложения	122
6.	ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ	123
6.1.	Закони и наредби	123
6.2.	Документи на ЕС и на международни организации	124
6.3.	Публикации	125
6.4.	Стратегии, програми, планове, проекти	126
6.5.	Публикации в Интернет:	128

РЕЗЮМЕ

Националната концепция за пространствено развитие на Р. България, 2013 – 2025 г. се разработва като част от проект „Програмиране на регионалното развитие за периода 2014-2020 г.", финансиран от Операция 5.1: Програмиране, управление, мониторинг, оценка и контрол, Приоритетна ос 5 „Техническа помощ" на Оперативна програма „Регионално развитие" 2007-2013 г.

Това е първият по рода си документ за устройство на територията през последните три десетилетия, който обхваща цялата страна и се разработва в условията на възстановена собственост върху земята и горите във всичките й форми, увеличен брой участници в процеса на планиране и управление на територията, един по-демократичен процес за вземане на решения и членство на страната в Европейския съюз.

Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013 - 2025 г. е средносрочен стратегически документ, който дава насоките за устройство, управление и опазване на националната територия и акватория и създава предпоставки за пространствено ориентиране и координиране на секторните политики. Заедно с Националната стратегия за регионално развитие 2012 – 2022 г. тя е основен документ в най-новото ни законодателство и дългоочакван инструмент за интегрирано планиране и устойчиво пространствено, икономическо и социално развитие.

Структурата на документа обхваща четири раздела. В *първия* въвеждащ раздел „Основни предизвикателства и потенциал за развитие на националното пространство" са разгледани политическата и законодателна рамка, целите, задачите и принципите, върху които е изградена НКПР и основните фактори, които оказват влияние върху националното пространство.

Основна цел на Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013-2025 е „Пространствено координиране на процесите, протичащи в националната територия чрез създаване на пространствено-устройствена основа и регулатор за осъществяване не само на регионалното, но и на отделните социално-икономически секторни планирания на национално ниво в контекста на общоевропейското пространствено развитие, за постигане на комплексно, интегрирано планиране".

НКПР е разработена на основата на следните по-главни принципи:

- Интегрирано планиране и комплексно третиране на всички проблеми на територията;
- Научен подход на планиране, задължителен за всички равнища и дейности в пространственото планиране;
- Приоритетно защитени публични интереси за гарантиране на баланса с индивидуалните интереси в реализирането на идеите и приоритетите на националната устройствена политика.
- Публичност, прозрачност, партньорство и гражданско участие в процеса на вземане на решения във всички етапи от работата по НКПР;
- Приемственост, съгласуваност и непрекъснатост на плановия процес, подпомагащи рационалното и адекватно използване на натрупания опит през годините;
- Интердисциплинарност, трансдисциплинарност и синергия в генерирането на идеи, които стимулират креативността и иновациите;
- Концентрация – тематична, финансова, географска, ресурсна и времева, предлагаща по-адекватно поведение в използването на ограничените ресурси;

Основен инструмент при разработването на Националната концепция за пространствено развитие е Географската информационна система с предложената структурирана база геопространствени данни, която се използва за анализи, проверка на модели, оценка на териториите и центровете и визуализация на резултатите.

Анализирано е влиянието на основните геополитически, глобални, социални, икономически и екологични фактори, върху пространственото развитие и са откроени най-важните предизвикателства, пред които ще се изправи страната. Един от най-сериозните проблеми през следващите десетилетия ще бъде демографската криза с многостранните й проявления. Населението на Европа ще продължава да намалява и да застарява, а България не прави изключение, поради което всички възможни демографски сценарии предвиждат намаляване на населението.

Вторият раздел е посветен на теоретичните основи на пространствения модел, неговите основни елементи – части на макропространствената структура, централни силно урбанизирани и периферни, слабо урбанизирани територии, към които е прибавена и още една категория – природни, неурбанизирани територии; полюсите и осите на развитие, природните и културни ценности от национално значение. В тази част се прави избор на модел за пространствено развитие, извежда се формулираната визия и свързаните с нея стратегически цели и приоритети.

Пространственият модел за развитие на националната територия е многопластов и синтезира различни слоеве с информация, функции, процеси и приоритетни елементи от различни йерархични рангове в единна динамична система. Алтернативните пространствени модели са базирани на съществуващото положение и възможните промени в полицентричната структура от равномерно разпределени градове на територията на страната. Оценката на възможните варианти на ограничен, умерено развит и силно развит полицентризъм доказват, че най-подходящ за страната е моделът на умерения полицентризъм, с възможности за поетапно развитие във времето, в зависимост от влиянието на външни и вътрешни икономически, геополитически и демографски фактори. Общата тенденция, заложена в концепцията, е преодоляване на заплахата от насочване към моноцентризъм, стимулиране движението от моноцентризъм към умерен полицентризъм, който с течение на времето да се разширява и доближава до развит полицентризъм.

Националната концепция за пространствено развитие на България за периода 2013-2025 г. създава териториална основа за осъществяване на този модел, който да гарантира комплексното, интегралното планиране, осигуряващо хармонично единство на социално, икономическо, екологично и устройствено планиране. Тя не планира ресурси, а мерки, определя насоките на регионалната политика и свързаната с пространственото планиране, насочва УО при избора на градове за подкрепа по ОПРР и координира секторните политики, като ги преориентира към националното пространство.

НКПР обхваща цялата национална територия, но избягва да бъде всеобхватна, като ориентира традиционния анализ на компонентите и факторите на средата към **национално значими** територии, обекти, процеси и се фокусира върху тях. По отношение на населените места, като носител на приоритетите на националната политика за пространствено развитие, НКПР отделя внимание както на градовете, така и на по-големите села, заемащи важно място в полицентричната селищна мрежа.

НКПР третира равностойно всички посочени елементи на пространствената структура с национално значение, но поставя акцента на елементите на урбанистичната структура, поради насочеността на ОП „Регионално развитие“, както и на политиките на ЕС към градовете и градското развитие. Разнообразните по функция връзки и центрове ще изградят скелета на пространствения модел за развитие на страната, интегриращ онези територии, които искаме да съхраним, да опознаем и да покажем пред света, които вероятно ще променят представата ни за самите себе си и по този начин ще постигнат онзи

ефект за самочувствие и чувство на принадлежност, който е много важен за успешното реализиране на значителна част от идеите на НКПР.

Избраната визия на НКПР е формулирана чрез три кратки послания:

- ***Националното пространство на България*** *– отворено към света и интегрирано в Европейското пространство и в европейската мрежа от центрове и оси на развитие, култура, наука и иновации.*
- ***Съхранените национални ресурси*** *– хората, земята, водите и горите, подземните богатства, природното и културно наследство – гаранция за националната идентичност.*
- ***Балансираното и устойчиво интегрирано развитие,*** *постигнато чрез рационално организирана икономическа, социална, транспортна, инженерна, културна и туристическа инфраструктура и осигуряващо интелигентен икономически растеж, адаптивност към промените и равнопоставеност.*

От избраната визия са изведени и стратегическите цели на НКПР:

- Стратегическа Цел 1 "**Интегриране в европейското пространство**"

Развитие на национални и трансгранични транспортни, енергийни, урбанистични, културни и екологични коридори с оглед постигане на териториална свързаност, сътрудничество и интегриране в региона и в европейското пространство.

- Стратегическа Цел 2 "**Полицентрично териториално развитие**"

Укрепване на умерено полицентрична мрежа от градове-центрове с подобрено качество на градската среда, способстващо за постигане на балансирано териториално развитие и намаляване на неравенствата между централните градски и периферните селски райони

- Стратегическа Цел 3 "**Пространствена свързаност и достъп до услуги**"

Развитие на националната техническа и социална инфраструктура за подобряване на пространствената свързаност на районите и урбанистичните центрове и достъпа до образователни, здравни, социални и културни услуги.

- Стратегическа Цел 4 "**Съхранено природно и културно наследство**"

Съхраняване и развитие на националната система от защитени природни и културни ценности за поддържане на биологичното равновесие, пространствената природна и културна идентичност и за интегриране на техните стойности в съвременния живот.

- Стратегическа Цел 5 "**Стимулирано развитие на специфични територии**"

Интегрирано планиране и стимулирано развитие на територии със специфични характеристики (крайбрежни Черноморски, крайбрежни Дунавски, планински гранични и периферни) с оглед съхраняване и ефективно използване на техния природен, икономически, социален и културен потенциал за развитие.

- Стратегическа Цел 6 "**Конкурентоспобност чрез зони за растеж и иновации**"

Повишаване на конкурентоспособността на българската територия чрез държавно подкрепени зони за растеж и иновации в урбанистичните центрове от високите нива на полицентричния модел.

Най-съществената част на документа е следващият *трети* раздел, посветен на Стратегията за пространствено развитие, която разглежда последователно всички елементи на пространствения модел, свързани с националното пространство – полицентричната урбанистична мрежа от градове-центрове, урбанистичните оси на развитие, агломерационните ареали и развитието на съпътстващата социална инфраструктура,

транспортната и техническата инфраструктура, териториалните проявления на секторните политики, природните и културни ценности и възможностите за опазването им, териториите със специфични характеристики и приоритетите за развитието им.

НКПР надгражда и доразвива предложеният в НСРР 2012-2022 г. полицентричен модел от йерархизирани центрове и оси на развитие, като посочва пътищата за преминаването им на по-високо равнище. Оценката на градовете центрове, подредени в 6 йерархични равнища е извършена посредством показатели за демографска динамика и значението им като административни, транспортни, здравни, образователни, културни, икономически и туристически центрове. Предлага се специална политика за стабилизиране на мрежата от малки градове от 4-то йерархично ниво, тъй като от състоянието на тези градове ще зависи насоката на развитие на периферните селски и планински райони. НКПР не пренебрегва най-малките и най-много на брой градове и села от 5-то йерархично ниво, където се осъществява първичното обслужване на населението на общините и където са налични работни места извън селскостопанската заетост – в сферата на социалните услуги, търговията, администрацията, промишленото и занаятчийското производство, образованието, културата. Подобряването на градската среда и качеството на живот в градовете, акцент и в политиките на ЕС, ще бъде постигнато при реализирането на заложените в ИПГВР проекти и чрез създаване на условия за балансирано урбанистично развитие извън регулационните граници в актуални ОУП, които за големите градове и агломерации следва да се изработват със зоната им на активно влияние.

При изграждането на модела на пространствената концепция социалното обслужване, и по-специално обектите на образованието, здравеопазването, културата, административните и социални услуги играят важна роля за определяне на опорните центрове на полицентричната система на населените места. Достъпността до този вид услуги, културните и образователните пътувания и връзки са в основата на системата от критерии за избор.

Насоките, които дава НКПР, са свързани с развитието на мрежата от социални услуги по един по-устойчив модел, който да се противопостави на вътрешните миграции и обезлюдяването. От особено значение е равнопоставеният достъп до най-важните „животоспасяващи“ услуги. На първо място при позициониране на бизнес и при избор на място за живеене, след техническата и транспортната инфраструктура се поставят подсистемите на здравеопазването и образованието. Показателите за обектите от системата имат много важно значение и за по-ниските равнища в йерархичната система, защото от наличието на подходящи учебни заведения зависи демографският баланс и задържането на трудоспособното население.

Предложенията за развитието на транспортните мрежи по модел «решетка» са свързани с най-важните оси от Трансевропейската транспортна мрежа (ТЕМ-Т) и връзките със съседните държави и региони, както и направленията на Общоевропейски коридори, които не са покрити от главните оси и някои допълнителни връзки. При реализиране на тези приоритети, националната транспортна мрежа ще има по-рационална пространствена организация, осигуряваща връзки между различни европейски страни през територията на страната, връзки със съседни страни и между основните урбанизационни центрове. Постигането на желан модел на пространствена организация и йерархизация в структурата на системата от населени места до голяма степен ще се обуславя от пространствената организация и функционирането на транспортната инфраструктура, пряко пренасяща интензивни потоци от хора, стоки и услуги между отделните центрове на селищната мрежа. Съответствието между ранга на урбанизационните центрове и функциите им в структурата на селищната мрежа и степента на транспортно им обслужване, е предпоставка за устойчивото функциониране на този модел. От особена важност за функционирането на полицентричния модел се явява пътната инфраструктура с

регионално и местно значение, която допълва функциите на пътната мрежа с национално значение.

С не по-малко значение са и елементите на инженерната инфраструктура, от която с най-голямо значение за преодоляването на териториалната изолация са мрежите и услугите на ИКТ. Изграждането на обществени информационни системи и гарантираното предлагане на Интернет услуги за целия обществен сектор, включително и на улеснен достъп за хората с увреждания, е задължителна стъпка към информационното общество с неговите предимства за преодоляване бариерите на времето и дистанцията, респ. териториалните дисбаланси в развитието.

Икономическото развитие следва пространственото структуриране на територията и предложения полицентричен модел с неговите центрове и оси на развитие, мобилизира ресурсите, съобразно потенциала им и изискванията за постигане на социално сближаване и екологична устойчивост, като създава конкурентноспособни икономически активни зони. В последователно изследваните сектори на икономиката – от селското стопанство до иновациите, логистиката и клъстерите, се дават основните цели за обвързването им с националното пространство и приоритетите за развитието ми, с което да се гарантира жизнеността на националната територия.

Специално внимание се отделя на туризма, който се третира в аспекта на неговото териториално развитие и насочване и се разглежда не като тясно секторно планиране, а като елемент на интегрираното пространственото планиране. Приоритетно ще се развиват териториите с потенциал за съчетаване на природни и културни ценности, с утвърдени традиции и положителен опит и с потенциал за формиране на клъстери. Важно място в политиката за развитие на туризма има развитието на балнеолечението, профилактичните и лечебните дейности в териториите с потенциал и наличие на минерални води, подходящ микроклимат и продукти за таласотерапия (морска вода, лечебна кал, морска сол и луга, водорасли). Това дава шанс за развитие на центрове за СПА и лечебен туризъм и в по-малки общини. В повечето от тях съществуват благоприятни условия за съчетаване на профилактичните и лечебни дейности с други атракции за разнообразяване на туристическия продукт, което ще направи тези комплекси по-конкурентни на туристическия пазар. За постигане на стратегическите цели на НКПР, опазване на природните и антропогенни ресурси и на околната среда при туристическото развитие, се предлага да се разработят и препоръки за пространствено/устройствено планиране на агломерационните образувания от нов тип – туристическите.

Предложенията за съхраняване и развитие на потенциала на природните и културни ценности обхващат целия комплекс от дейности по опазването, възстановяването, експонирането и социализирането им, с цел превръщането им от ограничители на пространственото развитие в стимулатори на растежа. Използват се съществуващите възможности за увеличаване на мрежата от защитени територии и зони, в онези райони от ниво 2, в които те са с най-малък относителен дял. Приоритетно се включват в Европейската екологична мрежа граничните територии по западната и южната ни граница чрез инициативата „зелен пояс“, а опазването на биоразнообразието в Източните Родопи и в Странджа ще увеличи значително природното богатство на страната чрез уникални за Европа видове.

Съхраняването на културните ценности следват принципите за опазване, залегнали в Закона за културното наследство. Дефинирането на основните цели за развитие на културното наследство в НКПР се извършва на фона на европейските културни политики за опазване и представяне на културното многообразие в неговите мултикултурни измерения, насърчаване на националните културни индустрии и културното сътрудничество, засилване ролята на отделните региони и градове и стимулиране на трансгранични културни връзки. Формирани са 7 тематични културни пространства, които

обхващат територии с концентрация на значими културни ценности от няколко различни периода и от различен вид, или с голяма концентрация от един вид, но с важно регионално значение. В НКПР приоритет в развитието на културната инфраструктура се дава на Дунавското, на Южното и на Западното културно пространство.

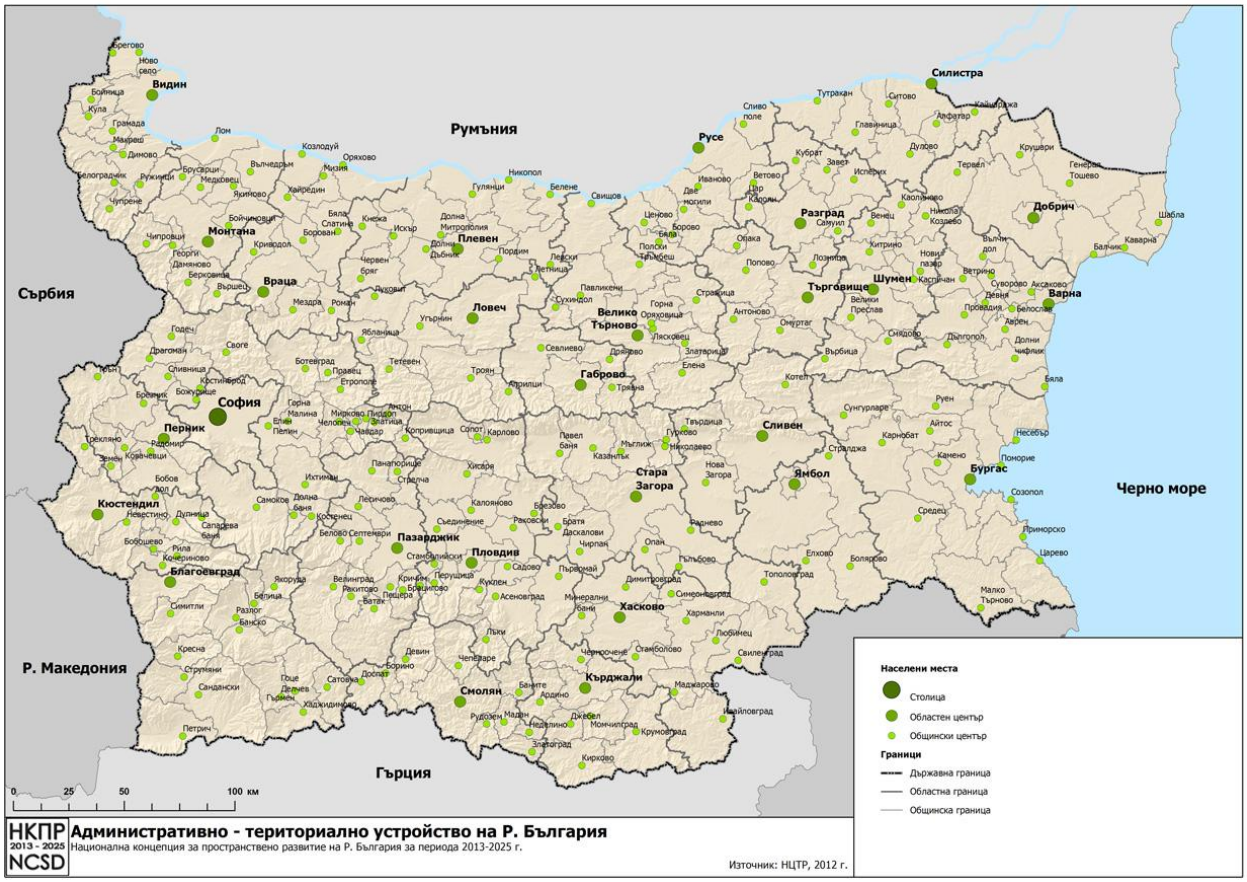
В НКПР е възприето като територии със специфични характеристики да се третират онези части от националното пространство, за които е необходимо да се прилага специфична политика на устройство и развитие. Като такива са определени крайбрежните територии (Черноморски и Дунавски), планинските територии, граничните територии, териториите в риск (демографски, икономически, екологичен) и териториите за опазване на ландшафта, природните и културни ценности. Тези територии се определят и като неформални райони. Два от тях, Дунавско крайбрежие и Черноморско крайбрежие, са дефинирани и институционализирани и имат международно консолидирани стратегически документи за развитие. Останалите видове територии със специфика могат да се обобщят в една обща категория "проблемни". Определянето на територии със специфични характеристики и проблеми дава възможност да се фокусират териториалните адреси и приоритетите на секторните политики и бъдещите оперативни програми, ще се повиши вероятността за реализация на съответните регионални стратегии. По този начин ще се открият пътища и подходи за определяне и водене на целенасочена и интегрирана политика за съхраняване на тяхната специфика и преодоляване на натрупаните проблеми.

В *четвъртата*, заключителна част под заглавие „Новата философия на пространственото планиране" са систематизирани основните насоки за приложение и управление на НКПР. Изведени са основните препоръки към секторните ведомства, имащи отношение към националното пространство.

Подобно на Национална програма за развитие „България 2020", НКПР фокусира цели и интереси на всички ведомства, на цялата нация. Затова целта тя да се превърне в ефективен инструмент за пространственото развитие на България трябва да стане всеобща. Желаният краен резултат е една балансирана, жизнена концепция, подкрепяна от всички. Това не е концепция само на публичните институции за изпълнение на съответните им задължения. НКПР създава база за пълноценно участие и на частния сектор чрез привличане с публични намеси на значими инвестиционни инициативи.

Този документ е „новина" в стратегическото планиране на България. За разлика от устройствените планове, НКПР не налага норми и регламенти. НКПР координира и консултира. Нейните насоки водят към безконфликтно провеждане на функции, рационално оползотворяване на ресурси и добро подреждане на националното пространство. На фона на подчертания секторен подход на планиране и инвестиции през последните десетилетия се противопоставя философията на „доброволно коопериране" и „интегрираните инвестиции". Придвижването към тази нова отправна плоскост чрез реализация на НКПР изисква ново мислене и поведение, от конкуриране между ведомствата към кооперирането в постигането на общи цели в едни и същи пространства; нови механизми за координация между нивата на управление – нова „многоетажна" система на управление; нова система за програмиране, фокусирана върху ограничен брой проблеми; и нова институционална рамка, позволяваща ефективно прилагане на пространствената стратегия; не строго секторна, а интегрирана система на програмиране и прилагане на държавните политики и програми с териториални/пространствени измерения.

Въпреки максималната отвореност по време на създаването си, НКПР едва ли ще постигне амбициозните си цели още с настоящото първо издание. НКПР следва да се третира не просто като документ, а по-скоро като желан процес. Тя следва непрекъснато да се поддържа, наблюдава и усъвършенства чрез актуализации.

Фиг. 1: Административно-териториално устройство на Р. България

Общи данни за Р. България

Площ: 111 000.9 кв. км

Население: 7 364 570 д. (към 01.02.2011 г.), 5 338 261 д. (72.5%) в градовете

Възрастова структура: 0-14 г. – 32%, 15-64 г. – 63.8%, 65+ - 18.5%

Дял от населението с висше образование – 19.6%

Гъстота на населението: 66.3 души/кв.км

Административно деление: 6 района ниво 2 (NUTS2), 28 области, 264 общини, 5302 населени места (към 01.02.2011 г.), 255 града, 5047 села

Комуникационно-транспортна мрежа – гъстота на пътната мрежа: 0.18 км на кв.км

Минерални извори: 148 находища

Световно природно и културно наследство:

Защитени територии – 5% от територията на страната

Защитени зони по НАТУРА 2000 – 35% от територията на страната

2 обекта на световно природно наследство

7 обекта на материално световно културно наследство

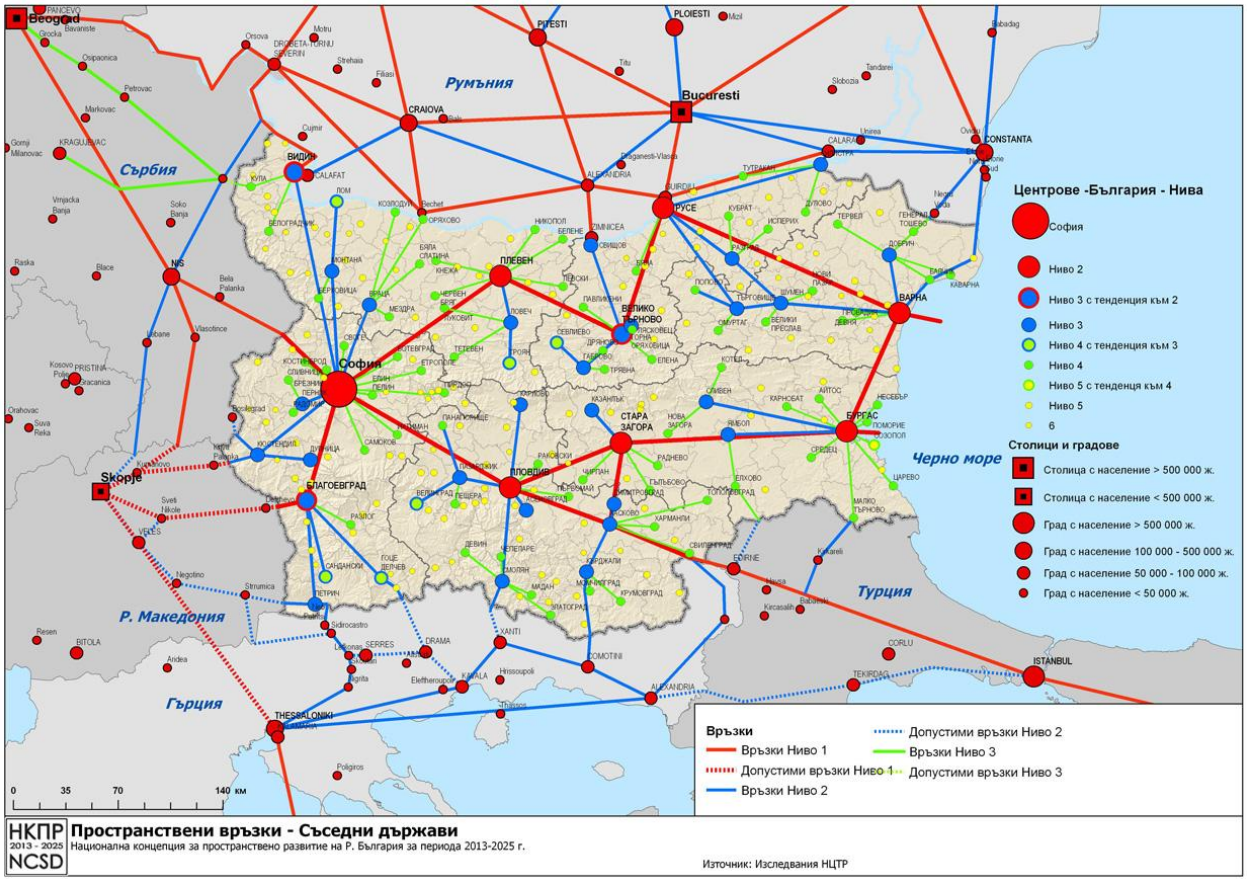
1. ОСНОВНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА НАЦИОНАЛНОТО ПРОСТРАНСТВО

Националната концепция за пространствено развитие на Р. България, 2013 – 2025 г. е първият документ за устройство на територията през последните три десетилетия, който се разработва за цялото национално пространство при съвършено различни политически и социално-икономически условия, членство на страната в Европейския съюз и променено отношение към съдържанието и ролята на пространственото планиране. Тя е най-важният средносрочен стратегически документ, който трябва да хармонизира секторните политики, да координира частни и публични интереси при възстановена собственост върху земята и горите във всичките й форми, увеличен брой участници в процеса на планиране и управление на територията и един по-демократичен процес за вземане на решения.

1.1. Политическа и законодателна рамка

България има значителен исторически опит в регионалното и пространствено планиране на национално равнище, който в този документ се надгражда и ориентира към новите глобални предизвикателства, свързани с опазването на ресурсите и адаптирането към климатичните промени и се съобразява с основните принципи на съвременната политика за устойчиво териториално развитие.

Европейски контекст

Фиг. 2: Пространствени връзки - съседни страни

Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013-2025 г. (НКПР) се разработва в контекста на основните документи на Европейския съюз за устойчиво пространствено и градско развитие. Тя дава насоките за балансираното устройство, интелигентното управление и интегрираното опазване на ресурсите на страната в съответствие с целите на *Стратегия „Европа 2020”* за развитие на конкурентноспособна

икономика, основаваща се на знанията и иновациите, за намаляване на ресурсната зависимост и на енергийното потребление, за икономическо, социално и териториално сближаване.

Избраният модел за пространствено развитие на страната е инспириран от приоритетите за постигане на тези цели, приети в *Териториален дневен ред на Европа 2020 (ТА 2020) „Към приобщаваща, интелигентна и устойчива Европа*“, които доразвиват идеите на *Европейската перспектива за пространствено развитие (1999), Лисабонската стратегия (2000) и Гьотеборгската стратегия (2001).* Те насърчават полицентричното и балансирано териториално развитие, интегрираното икономическо, социално и екологично обновяване и развитие на градовете, селските райони и регионите със специфични характеристики, териториалната интеграция и координация на политиките, опазването на природните и културни ценности и адаптирането към глобалните изменения на климата.

Основните стратегически цели и приоритети за пространствено развитие на България отчитат насоките на *Петия доклад на Европейската комисия за икономическо, социално и териториално сближаване: Инвестиране в бъдещето на Европа (2010)* за концентрация на европейските и национални ресурси и координация на усилията за постигане на целите на „Европа 2020“ в съответствие със специфичните предизвикателства и необходимостта от въвеждане на иновативни инструменти за управление, финансиране и контрол, с които да се гарантира изпълнението на стратегиите за регионално и градско развитие.

Най-важните постановки и подходи на пространственото планиране, застъпени в общоевропейските документи, които ще формират националната ни политика и практика на всички равнища в бъдеще, застъпени в Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013-2025 г. са следните:

1. Подпомагане на **балансирано териториално развитие** чрез поддържане на **йерархизирана система от градове-центрове** на национално и регионално равнище като средство за намаляване на изразените териториални неравновесия в икономическото развитие.

Такива неравновесия се отчитат предимно в страни като нашата, където, независимо от демографския спад, се наблюдава значителен ръст на столицата за сметка на останалата национална територия. Подчертава се ролята на градовете като двигатели на растеж и като центрове за творчество и иновации. Насърчава се създаването на иновативни мрежи между градовете, които да се състезават на европейско и световно равнище. Съществена роля се отрежда на малките и средни градове. Разработват се стратегии за „възстановяване на градската икономика”, стимулира се икономиката на знанието, творчеството и иновациите.

2. Засилване на **връзките между градските и селските райони** на всички равнища, чрез подобряване на достъпността и възможността за работа и планиране на специфични мерки в подкрепа на периферните и слабо населени селски райони.

Основната отговорност за развитието на периферията ляга на метрополните урбанизирани райони. Засилва се взаимодействието и партньорството между урбанизираните ядра и селските райони, в които развитието на малките градове подсилва ролята им на организиращи центрове.

3. Осигуряване на по-добра достъпност и **свързаност на градовете и районите** чрез подобряване на транспортните и комуникационните им връзки, чрез развитие на регионалните и местните транспортни мрежи и обвързването им с европейската транспортна мрежа.

Подобряването на транспортните връзки на периферните райони, както в рамките на ЕС, така и със съседни страни е от особено значение за изграждане на прекъснатите връзки и за приобщаването на отдалечените райони. Подобряването на достъпа до електронни

съобщителни мрежи и предоставянето на "универсална услуга" в слабо населени райони подобрява достъпа до инфраструктура, до информация и знания. Осигуряването на достъп до широколентов интернет е важна предпоставка за повишаване конкурентоспособността на бизнеса и най-вече на МСП и е условие за намаляване на цифровото разделение, както и още една възможност за повишаване квалификацията на хората в трудоспособна възраст и увеличаване на шансовете им за реализация на пазара иа труда."

4. Грижливо планиране на **устойчивото градско развитие** чрез прилагане на интегриран подход при реконструкцията и обновяването на градовете. Последователно координирано решаване на икономическите, екологичните, социалните и културните въпроси, възникващи в градовете чрез концентрация на ресурси за трайно подобряване на градската среда и качеството на живот.

Паралелно с проектите за физическо подобряване на средата се прилагат мерки за стимулиране на социалната интеграция и сближаване, които дават възможност за борба с пространствената сегрегация и социалната маргинализация. Смесването на функции и на социални групи предимно в големите градове, намалява риска от социална изолация и изключване за голяма част от населението и съхранява жизнеността на градовете.

За по-ефективното планиране на земеползването се търси интегриране на околоградските територии на големите градове в стратегиите и плановете за пространствено развитие. Интелигентното пространствено планиране предвижда ограничаване на неконтролираната градска експанзия, разумно и спестяващо ресурси управление на градските екосистеми (най-вече вода, енергия и отпадъци), увеличаване дела на възобновяеми енергийни източници и намаляване на емисиите на CO_2, ефективно и щадящо околната среда подобряване на обществения транспорт и разширяване на възможностите за алтернативна мобилност.

5. **Териториална интеграция** в граничните и транснационалните функциониращи райони и кооперирането за засилването на общата конкурентоспособност

Особено внимание се отделя на външните граници на ЕС, на периферните територии със съхранена природа, бит и традиции, които обогатяват мозайката от природни и антропогенни ландшафти и културното многообразие на ЕС.

6. Опазване на **природното и културното наследство** чрез разумно управление, което, в ерата на глобализацията, допринася за запазването на регионалната идентичност и повишава конкурентоспособността на регионите и градовете на ЕС.

За развитието на Европейските екологични мрежи в националната територия и опазването на биологичното разнообразие се осигуряват необходимите „зелени“ и „сини“ коридори между защитените зони с регионално, национално, международно и общоевропейско значение. Опазват се културните ландшафти със специално историческо, естетическо и екологично значение, а нарушените от човешката намеса ландшафти творчески се възстановяват чрез подходящи рекултивационни мерки. Разработват се интегрирани стратегии за защита на обектите на културното наследство, прилагат се принципите на интегрираната консервация за значимите градски ансамбли и паметници.

7. Съобразяване на планирането за пространствено развитие на градовете и районите със **заплахите и предизвикателствата** на глобализацията, демографските промени, климатичните промени и енергийната зависимост.

Две десетилетия след Световния форум в Рио де Жанейро, акцентът в глобални и регионални документи е изместен върху управлението на риска от увеличаващия се брой природни бедствия, на основата на интегрирания и адаптивен подход за опазване на населението и на основните териториални ресурси – земята, водата, горите**,** подземните богатства. Унищожаването на плодородните земи при разрастване на градовете и

изграждане на съпътстващата развитието им инфраструктура се приемат като основна причина за запечатването на почвите и загубата на техните най-важни свойства. Интегрираният подход се налага като основен инструмент за управление на моретата, реките и водните ресурси, на влажните зони и на крайбрежията. Превантивните мерки, които се набелязват, имат за цел да ограничат обхвата на щетите и да намалят уязвимостта на селищната структура от природни бедствия и аварии.

Като отчитат обстоятелството, че пространственото планиране не планира средства, а мерки и подходи, Европейските документи подчертават необходимостта то да е водещо при определяне приоритетите на секторните политики, особено при онези, които имат значително въздействие върху територията (транспортната политика, селскостопанската политика, политиката за опазване на околната среда и др.)

Изброените ръководни принципи и подходи, част от които са залегнали в документи на европейски и международни организации още от 1970-те години, са в основата на изграждането на концепцията за пространствено развитие на Република България за периода 2013-2025 г. Те са интерпретирани в съответствие с националните особености на българската територия и добрите традиции на българската национална пространствена система на планиране. Това ще гарантира съхраняването на спецификата и идентичността на нашето национално пространство и достойното му вписване в пространствената организация на Европейския континент.

Национален контекст

Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013-2025 г. координира цели и приоритети с най-важните документи на страната за приобщаване в Европейското пространство чрез намаляване на икономическите, социалните и регионални диспропорции, опазване на най-ценните ресурси и подобряване качеството на живот.

В изпълнение на стратегия „Европа 2020“ за постигане на устойчив, приобщаващ и интелигентен растеж *Националната програма за реформи на Република България (2012-2020 г.)* определя приоритетите за бързо преодоляване на кризата и повишаване на конкурентоспособността. Пряко свързано с развитието на националното пространство е подобряването на инфраструктурата, с което да се осигури по-добра свързаност с Европа, с центровете на растеж, иновации, наука, бизнес и култура. Приоритетите за подобряване качеството на образованието и разнообразяване на формите за достъп до образование ще повишават конкурентността на младото поколение и намират отражение в пространствения полицентричен модел, в политиките за развитие на градовете и обвързването им с прилежащите селски райони. Създаването на по-добра бизнес среда в страната и в ЕС и повишаване доверието в институциите ще рефлектира чрез административния и институционален капацитет и подходящо реформираното законодателство в изпълнението на заложените предложения за пространствено, социално и икономическо развитие.

Националната програма за развитие България 2020 (проект) поставя началото на градивния междуведомствен диалог за определяне на визията и общите дългосрочни цели на всички национални и секторни политики, за превръщане на страната в „привлекателно място за живот, работа и инвестиции“. Тя дава насоките за програмирането на стратегическите документи за изпълнение на националните и общностните политики през следващия програмен период 2014-2020 г., които, заедно със създадената институционална атмосфера и стремеж за кооперииране, подпомагат координирането и обвързването на секторните политики с пространственото планиране и разработването на значителна част от предложенията за развитие на националното пространство.

Националната концепция за пространствено развитие е пряко свързана с *Оперативна програма за Регионално развитие (ОПРР) 2014-2020* и предлага териториалната основа за

определяне на нейните приоритети и мерки за постигане на балансирано и устойчиво териториално развитие, повишаване на енергийната ефективност и намаляване на енергийната зависимост, за устойчиво и интегрирано развитие на регионите и на градовете, за подобряване на достъпа до здравни, образователни и социални услуги, за намаляване на бедността и социалното изключване, за изграждане на ефективна транспортна, инженерна, туристическа и културна инфраструктура. Това поставя пред НКПР предизвикателството за намиране на баланс в развитието на националното пространство на принципа на равнопоставеност на регионите, общините и населените места.

Националната концепция за пространствено развитие е обвързана с *Националната стратегия за регионално развитие 2012-2022 г.*, приета с решение на Министерски съвет № 696/24.08.2012 г., чиято главна цел е постигане на „устойчиво интегрирано регионално развитие, базирано на използване на местния потенциал и сближаване на районите в икономически, социален и териториален аспект.” Трите проявления на кохезията – икономическо, социално и териториално сближаване са в основата на утвърдените стратегически цели на документа, които се доразвиват и обвързват с целите на НКПР, за да намерят своите целенасочени пространствени измерения в усъвършенствания модел за урбанистично развитие.

1.2. Място на НКПР в системата от стратегически документи

Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013-2025 г. следва да замести предвидената по Закона за устройство на територията Национална комплексна устройствена схема, която съгл. чл. 100 трябваше своевременно да определи „*начините за постигане на целите и задачите за устройство на територията на национално ниво, обвързано с общото устойчиво социално-икономическо развитие*“. След повече от 10 години дебати за ролята и мястото на НКУС, за нейните обхват и съдържание, работата по този нов документ започна в условията на неизяснен законодателен статут.

Новият обхват и съдържание на Националната концепция е маркиран в допълнителните разпоредби на Закона за изменение на ЗУТ като предложение за промени в Закона за регионалното развитие, с което се търси по-добра обвързаност между двата акта. Съгласно член 2а „*Концепциите и схемите за пространствено развитие определят целите на държавната политика за устройство на територията*....“ и определят „*стратегиите за интегрирано пространствено развитие при отчитане на териториалния потенциал и принципите за балансирано устойчиво развитие*.“ (чл. 7а, ал. 1).

В съответствие с тези текстове Националната концепция за пространствено развитие следва да се превърне във водещ документ както за регионалното, така и за пространственото планиране, заедно с Националната стратегия за регионално развитие, като ключови национални стратегически документи с подчертан териториален контекст и значително въздействие върху националното пространство.

Националната концепция за пространствено развитие чрез своите основни принципи и приоритети следва да подпомогне работата по изготвянето на плановете за регионално развитие на ниво 2, която се осъществява паралелно в периода до декември 2012 г., в които ще се дадат по-подробни насоки за пространственото развитие в регионите и общините. На следващото по-ниско йерархично равнище НКПР ще подпомогне разработването на всички останали документи за стратегическо регионално планиране, областните стратегии и общинските програми, които предстои да се актуализират, както и плановете по устройство на територията на отделни общини или групи общини.

Законодателните промени в двата водещи нормативни акта – Закона за регионалното развитие (обн. ДВ бр.50/2008 г.) и Закона за устройство на територията (обн. ДВ бр. 1/2001 г.) имат за цел също да компенсират изоставането в сферата на устройственото планиране, което трябваше да бъде координирано с устройствените схеми и планове от по-високо йерархично равнище. От друга страна, чрез правилното позициониране на НКПР в пакета от стратегически документи, се регламентира нейната водеща роля в обвързването на приоритетите на предложените оперативни програми за следващия програмен период 2014-2020 г. с документите за стратегическо регионално и пространствено планиране. Съгласуването на цели, приоритети и мерки, включително и в секторните политики, постепенно ще подпомогне процеса на интегрираното стратегическо планиране и постигане на целите на Националната програма за развитие „България 2020“, в която ключовите приоритети в областта на образованието, транспорта, енергетиката, иновациите и туризма, трябва да намерят своето най-вярно измерение в националното пространство.

1.3. Цели, задачи и принципи на НКПР

Националната концепция за пространствено развитие е средносрочен документ с период на действие от 2013 до 2025 година. Тези 12 години, в които ще се подпомогне правилното насочване на средствата по оперативните програми в следващия програмен период от 2014-2020 г. към зони с натрупани диспропорции, но и към такива с най-подходящи условия и неизползван потенциал, са кратък период в сравнение със стратегическите хоризонти на подобни документи в други страни, доказали своята ефективност няколко години след приемането им. В Националната концепция за пространствено развитие на Република България стратегическият хоризонт се разширява до 2030 г. за най-важните приоритети в транспортно-комуникационната и инженерно-техническата инфраструктура, които са от изключително значение за обвързаността на страната със съседните страни и региони и за отварянето на страната към глобализиращия се свят.

Съгласно дефиницията на пространственото планиране, приета от Съвета на министрите, отговарящи за пространственото планиране в Европа в 2006 г. и публикувана от Съвета на Европа в речника на термините за пространствено планиране една година по-късно, в частта „Територия и ландшафт“, пространственото развитие се определя като „*еволюция на териториите във всички измерения (икономически, социални, екологични, физически*)“, а самото планиране се свързва с методите, използвани за разпределението на населението и на дейностите в пространството на различни нива и мащаби, както и „*за разположението на инфраструктурните, рекреационните и природните зони“*.

През 2008 г. Икономическата комисия за Европа на Обединените нации определи пространственото планиране като дейност, насочена към „*координацията или интеграцията на пространствените измерения на секторните политики чрез териториално-базирани стратегии, по-комплексни регулации на земеползването и на противоречията между секторните политики*“ и го приема за ключов инструмент за развитие и ефективно управление, особено в страните в преход.

Изхождайки от тези дефиниции и съобразено с Техническата спецификация, **основната цел** на Националната стратегия за пространствено развитие 2013-2025 г., е следната:

„*Пространствено координиране на процесите, протичащи в националната територия чрез създаване на пространствено-устройствена основа и регулатор за осъществяване не само на регионалното, но и на отделните социално-икономически секторни планирания на национално ниво в контекста на общоевропейското пространствено развитие, за постигане на комплексно, интегрирано планиране*“.

Методическите насоки на МРРБ за разработване на национална концепция за пространствено развитие на Република България до 2025 г. обвързват формулираната

главна цел с националната устройствена политика, която, съгласно чл. 1. на Закона за устройство на територията трябва да гарантира опазването на територията на страната като национално богатство, както и „....устойчиво развитие и благоприятни условия за живеене, труд и отдих на населението”.

Специфичните цели и задачи, изведени от техническата спецификация, са обобщени по следния начин:

- Постигане на целите и задачите за устройство на територията на национално ниво, обвързано с общото устойчиво и балансирано социално-икономическо развитие и ресурсните възможности;
- Интегриране на устройственото планиране с регионалното и секторните планирания, чрез териториално координиране на секторните политики, стратегии, планове и програми, имащи пряко или косвено отношение към пространственото развитие;
- Намаляване на диспропорциите в ползването, вкл. презастрояването на територията, без да се отхвърля принципа на регионалната политика за концентрация и създаване на оптимални условия за устойчивост и плановост в пространственото развитие;
- Създаване на териториална основа за стимулиране на полицентричното развитие на мрежата от градове и подобряване на ефективността на връзките между централните и периферните райони, между градовете и заобикалящите ги селски райони;
- Дефиниране и определяне на територии със специфични териториални характеристики на основата на подходяща методология и система от индикатори и определяне на функционални зони с важно национално и регионално значение, които изискват прилагане на специфична политика за развитие;
- Формулиране на насоки и принципи за реализиране на политиката за пространствено планиране на основата на устройството на територията на страната за определен период от време;
- Дефиниране на инструментариума за осъществяване на реална и действена координация между различните йерархични нива на пространствено планиране и на интервенциите от Оперативна програма „Регионално развитие” 2014-2020 и останалите оперативни програми.

В допълнение на основните задачи Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013-2025 г. подпомага подготовката по Оперативната програма за Регионално развитие и координирането на действията и заложените приоритети с тези на Програмата за развитие на селските райони за постигане на балансирано развитие на националната територия. Тя дава насоките и обосновката за избор на територии, в които е възможна концентрация и интеграция на ресурси за подпомагане развитието на туризма, за опазване и социализация на културното наследство, за трансгранично сътрудничество в опазването на природните ценности.

Изработването на Националната концепция за пространствено развитие 2013-2025 г. използва наложени в практиката принципи, методи и процедури, които гарантират успешното постигане на целите. Освен традиционните количествени и качествени методи, използвани в едно такова мащабно изследване, за целите на НКПР и всички останали съпътстващи многофакторния анализ и оценка дейности, се прилагат и специфични методи, подходи и инструменти, почиващи на възприети основни принципи на работа:

- ***Интегрираното планиране*** гарантира комплексното третиране на всички проблеми на територията, за да може НКПР да изпълнява своята основна роля на пространствена рамка и основа на регионалното и отрасловите планирания. Този принцип координира социално-икономическото, регионалното и екологичното планиране, както и планирането на опазването на културното наследство и

културните ценности и ги обвързва с пространствените измерения на устройството на територията, за да балансира разпределението и използването на потенциала на ресурсите. НКПР интегрира и насочва секторните политики за хоризонтална и вертикална интеграция на няколко равнища – общностно, национално и регионално. В територии и зони със специфични характеристики, като Черноморското и Дунавското крайбрежие се прилага принципа на интегрираното планиране и управление на територията и акваторията.

- ***Научният подход на планиране,*** задължителен принцип за всички равнища и дейности в пространственото планиране, поради мащабите на проучването, обхвата на проблематиката, променените приоритети в социално-икономическото и регионалното развитие в съответствие с глобални проблеми, огромния обем от информация. Той подпомага вземането на решения чрез аргументите за концептуалните решения, почиващи на научна основа и познания за световната практика.
- ***Приоритетно защитените публични интереси*** гарантират баланса с индивидуалните интереси в реализирането на идеите и приоритетите на националната устройствена политика. При защита на обществените интереси с предимство се третират териториите от национално и наднационално значение, за да се регламентира и гарантира опазването на ресурсите, свързани с развитието на водещи сектори и реализирането на важни обекти на техническата и транспортната инфраструктура, съхраняването и социализирането на важни природни и културни ценности и използването им като стимулатор на развитието.
- ***Публичността, прозрачността, партньорството и гражданското участие в процеса на вземане на решения*** са водещи принципи в процеса на изработването на НКПР, във всички етапи от събирането и актуализирането на информацията и обсъждането на междинните резултати до изготвянето на пространствения модел за развитие на националната територия, приемането, одобряването, приложението на документа и изпълнението на заложените приоритети и мерки.
- ***Приемствеността, съгласуваността и непрекъснатостта на плановия процес*** подпомагат рационалното и адекватно използване на натрупания опит през годините при разработването на важни документи за територията на цялата страна, от Единния териториално-устройствен план на страната (1976) до последния документ – Националната стратегия за регионално развитие 2012 – 2022 г. Тези принципи се използват за съгласуване на заложените стратегически цели и приоритети с документите от по-високо йерархично равнище, за доразвиване на основните предложения от НСРР, свързани с основни елементи на пространствената структура – полюси и оси на развитие, агломерационни ареали и тяхната взаимна обвързаност в националното пространство.
- ***Интердисциплинарността, трансдисциплинарността и синергията*** в генерирането на идеи, които стимулират креативността и иновациите, се прилагат за да се избегне секторния подход и за да се синтезират предложенията за пространствено развитие. Изследването и подсилването на важни взаимовръзки и взаимодействия в пространствената структура на страната, произтичащи от координираното прилагане на секторните политики, ще активизира потенциала на ресурсите за увеличаване на добавената стойност и постигане на синергия, на икономическа, социална и екологична устойчивост в средносрочен и дългосрочен план.
- ***Концентрацията*** – тематична, финансова, географска, ресурсна и времева, предлага по-адекватно поведение в използването на ограничените ресурси, там където са най-необходими или там, където ще окажат най-голямо въздействие. Този

принцип включва още ефективност и ефикасност на използването на ограничените ресурси и отговаря на новите акценти в кохезионната политика, чрез определените в НКПР полюси и оси на растеж, територии и зони за намеса, които имат най-голяма национална и регионална значимост.

Основен инструмент при разработването на Националната концепция за пространствено развитие е ***Географската информационна система*** с предложената структурирана база геопространствени данни. Този инструмент подпомага процеса на вземане на решения посредством допълнителни ГИС базирани анализи, относно структурирането и организирането на националното пространство. След приемането на Националната концепция за пространствено развитие, Географската информационна система ще се използва за прилагането и актуализирането й, както и за адаптирането й към настъпили значителни промени в общностната и националната политика по регионално и пространствено развитие.

1.4. Фактори, влияещи върху националното пространство

Демографската динамика е сред онези **социални фактори,** които придават смисъл на пространственото и регионалното планиране и влияят на цялостното развитие на страната. Намаляването на раждаемостта, увеличаването на продължителността на живота, нарастването на броя на представителите на най-възрастното поколение и увеличаването на тежестта върху младото поколение са причина за този проблем да се говори като за „бомба с часовников механизъм“. ***Намаляването и застаряването*** на населението е фактор, който има сериозно отражение не само върху икономиката и качеството на живот, но и върху потребността от специфични социални услуги, услуги в сферата на здравеопазването, отдиха и туризма, културата, административните услуги и обитаването. Част от това застаряващо население живее в трудно достъпните, периферно разположени общини, в които в повечето страни от ЕС, в резултат на държавната регионална политика, процесите на обезлюдяване са ускорени след закриване на обслужващите центрове.

Макар и със забавени темпове в сравнение с предходните години, за ЕС се отчита все още нарастване на населението и продължаващи ***миграции*** към по-силно развитите страни в централното ядро. В дългосрочен план обаче населението на ЕС намалява, то ще претърпи не само възрастови промени, но и драматични промени на етническия състав и религиозната принадлежност. В повечето страни от Източна Европа, вкл. България, дори и в тези с положителен естествен прираст и по-малка смъртност от тази в нашата страна, населението ще намалява и в резултат на продължаващите емиграции към по-развитите страни на запад и север, поради забавените темпове на икономическо развитие в кризата. Това движение на населението ще има отрицателен ефект върху националното пространство, защото съществува риск от обезлюдяване на значителни територии, за които НКПР ще трябва да предложи необходимите адекватни мерки.

Данните на НСИ доказват, че България не прави изключение и в периода между двете преброявания 2001 - 2011 г. населението на страната намалява средно с 0.7% годишно. Отрицателните тенденции продължават да се задълбочават и за трети път в демографската история на България е регистрирано намаление на населението в периода между две последователни преброявания. За този период се е увеличило само населението на областите София (столица) и Варна. Трайна е тенденцията на обезлюдяване на най-малките населени места. Към 1.02. 2011 г. няма преброени лица в 181 населени места. Възрастовата структура в планинските и пограничните райони е силно деформирана и не може да осигури както възпроизводството на населението, така и възпроизводството на трудовия потенциал. Независимо от желанието да не се разпиляват ресурси, особено в здравеопазването, пакет от задължителни „животоспасяващи“ услуги, ще се наложи да намери своето пространствено измерение във всички проблемни общини.

За влошаването на възрастовата структура у нас съществено допринесоха мащабните емиграционни процеси предимно сред младите възрастови групи. Емигрирането на цели млади семейства (заедно с децата) обуслови ускоряването на процеса на остаряване. Поради нарастването на общата смъртност и забавянето на растежа на средната продължителност на живота, скоростта на остаряване на населението все още не оказва значителен натиск върху икономиката и социалните системи, но с всяка изминала година рискът ще се увеличава. В България делът на населението на възраст над 65 години се е увеличил от 16.8 % през 2001 г. на 18.5 % през 2011 г. В същото време през 2001 г. лицата под 15-годишна възраст са били 15.3% от населението в страната, докато през 2011 г. техният дял намалява на 13.2%.

Нарастващият брой и дял на старите хора на възраст над 65 години поставя сериозни предизвикателства пред социално-осигурителната система, социалното подпомагане, здравеопазването и образованието и изисква изграждане на адекватна мрежа от специализирани социални услуги, съпроводени с медицински грижи.

Другото измерение на демографския проблем, съпроводено с ускорено „изтичане на мозъци“ в условията на финансова и икономическа криза, а също и криза на ценностите в страната, е значителното ***намаляване на капацитета*** за реализиране на предвижданията на секторните стратегии, на НСРР и на НКПР, въпреки планирания достъп до образование, до информационни ресурси и иновации. Липсата на административен, институционален и експертен капацитет ще бъде резултат и от намаляването и застаряването на населението, от емиграциите, от влошаващото се качество на образованието. Това ще застраши успеха на програми и мащабни проекти във всички области – на иновациите, съвременните технологии, здравеопазването, културата, туризма, а вероятно и на транспорта.

Следващи по значимост са **геополитическите фактори**, между които местоположението на страната, връзките с ЕС и света, транзитните потоци, морската ни граница – външна за ЕС. България не всякога е била периферия, имала е своето по-централно местоположение на континента, но след приемането в ЕС, черноморската ни граница, западната и част от южната, се превръщат във ***външни граници*** за съюза. Използването на този своеобразен недостатък на периферия, отдалечена от най-важните мрежи за информация и комуникации, знания и иновации, бизнес, финанси и култура, и превръщането му в предимство, ще се търси чрез оптимално отваряне на тези граници и свързването с други важни за ЕС и света транспортни коридори и оси.

Разположена в Югоизточна Европа, страната ни е отдалечена от западноевропейските страни - Франция, Испания, Германия, Великобритания, генериращи основния транспортно-комуникационен трафик, предлагащи високо качество на образователни, културни, транспортни, финансови, консултантски и други услуги. По-малките разстояния до Полша, Украйна, Русия и други страни от Централна и Източна Европа, осигуряват по-големи възможности за интензивен транспортен трафик към и през България. В Югоизточна Европа, местоположението на България е ***централно и стратегическо***. Това предимство не е усвоено и капитализирано цялостно. Необходим е нов модел за пространствено развитие на националната територия и комуникационно-транспортната мрежа, чрез който да се реализират комуникационните предимства към съседните страни – Македония, Сърбия, Румъния, Гърция и Турция. Предимствата и ограниченията на геополитическото местоположение на България трябва да се отчитат и усвояват диференцирано към съседни и други държави на континента. Специално внимание следва да се отдели на обосноваването на пространствената политика към други региони и континенти. Взаимосвързаността на националното пространство на България с други страни изисква постоянна оценка на извършваните промени в тяхната политика за пространствено развитие и актуализация на утвърдените стратегически приоритети и цели. Предложеният пространствен модел ще поддържа устойчивата конкурентоспособност на

геополитическите предимства на България, между които и тези, свързани с уникалните природни и културни ценности и туризма.

Геополитическото положение на България е оценено в два разреза – транспортната достъпност на националната територия от други страни и континенти, и оценка на преходите и ограниченията (праговете) за преминаване (пресичане) на държавните граници и отвореността на националното пространство. В интегралната оценка за достъпността на територията и акваторията участва и синергичният ефект от достъпността до отделните райони - Черноморското и Дунавското крайбрежие.

За оптимизиране на транспортната достъпност на България определящо значение има изграждането на транспортната инфраструктура, защото променя профила на европейската дестинация България по отношение на транзитния трафик. Положителните ефекти от ***транзитните потоци*** могат да се увеличат при ефективното съчетание на транспортната инфраструктура с чартърния въздушен транспорт. Основен критерий за постигане на комфорт и устойчивост при придвижването на потоците от хора и стоки към границите на България следва да бъдат разстоянията между 500 и 700 km.

Предимствата на местоположението на България са свързани и с ***близостта до страните от Югозападна Азия и Северна Африка***, което компенсира и трансформира нейното периферно положение в преходно. Близостта до двата континента осигурява възможности за разширяване на транспортните потоци към страната. Политиката за популяризиране на природните, културните и туристическите богатства на България в тези региони, трябва да акцентира на достъпността на националното пространство. Допълнително предимство, в краткосрочен план, е активната политика на „отваряне" на националното пространство към съседните страни – откриване на нови гранични пунктове, завършването на Дунав мост II (Видин-Калафат), изграждане на нови фериботни комплекси.

За оптимизиране на транспортната достъпност до България стратегическо значение има пространствено-функционалното свързване на трансевропейските транспортни коридори с конфигурацията на националната транспортна мрежа в съответствие с Бялата книга на ЕК, 2011[1]. За България предимствата на местоположението следва да се усвояват и капитализират чрез новата политика за устройство на територията, последователно проведена във всички документи, вкл. и в тези за регионално развитие.

Няма друга страна в Югоизточна Европа, територията на която се пресича от 5 трансевропейски транспортни коридори (територията на Румъния и Гърция се пресича от 3, Сърбия и Македония – от 2, Турция – от 1). Това е основанието местоположението на България да се оценява като стратегическо на континента. В Централна Европа местоположението на столиците Виена и Будапеща им осигурява предимства на централни транспортно-разпределителни възли и реализиране на значителна добавена стойност от транзитен трафик, в Югоизточна Европа, такива функции следва да изпълнява София. Само в тези столични градове на континента се свързват и пресичат по 3 трансевропейски транспортни коридора. У нас в подобна ситуация е и Пловдив. На национално равнище политиката за пространствено развитие следва да се насочи към формиране на транспортно-разпределителни и обслужващи центрове с наднационални и национални функции (за страните от Югоизточна Европа). С най-големи предимства са Пловдив, Варна, Бургас, Велико Търново, Русе, Видин, Силистра и Благоевград. Следващото по-ниско равнище следва да бъде насочено към формиране на регионални транспортно-разпределителни центрове – градовете Плевен, Кюстендил, Хасково, Добрич и Смолян.

[1] БЯЛА КНИГА, Пътна карта за постигането на Единно европейско транспортно пространство – към конкурентоспособна транспортна система с ефективно използване на ресурсите, COM(2011) 144 окончателен, http://ec.europa.eu/transport/strategies/2011_white_paper_en.htm

Граничните преходи характеризират отвореността на националното пространство и влияят върху политиката за пространствено развитие. Към 2011 г. ГКПП на България са 35. От тях 3 са разположени във вътрешността на страната (София, Пловдив и Горна Оряховица), а 32 по държавните граници. Във Варна и Бургас има по два ГКПП (на пристанищните и летищните комплекси). За да се оцени „отвореността" на националната територия е въведен индикатора „дължина на държавна граница на 1 ГКПП". За 2011 г. на един граничен пункт на страната се падат средно 64,1 km държавни граници. През последните години се извършиха положителни промени за функционалното отваряне на националното пространство на България към съседните страни, което като тенденция трябва да се поддържа и в бъдеще.

Следващата стъпка при оценката на местоположението на България трябва да бъде измерването на ***синергичния ефект от достъпността*** до националната територия. По своята същност и проявление синергичният ефект е кумулативен, което ще наложи оценка на степента на развитие на транспортната инфраструктура в съседните крайгранични територии. Политиката за пространствено развитие на България е насочена към постигане на оптимална и ефективна (като продължителност на времето за преодоляване на определени разстояния, цена и разходи за достигане до дестинация България) организация на транспортните услуги с цел реализиране на допълнителна добавена стойност - икономическа, социална и екологична в селищата, общините, областите и районите на страната.

Сред **икономическите фактори,** с най-силно въздействие върху страните от ЕС, обществото и териториите е **глобализацията,** със своите нови мащаби, с икономическите, културните и политическите измерения в настоящия век. Едно от най-големите предимства на глобализацията е либерализираният достъп до пазари и потребители, в условията на засилваща се конкуренция. България е в неблагоприятно положение по този показател, съгласно оценките на Европейския мониторинг на градовете[2], но би следвало чрез политиката по устройство на територията да се създадат условия за компенсиране на този недостатък чрез предлагане на по-качествена бизнес среда, висококвалифициран персонал и достъп до образователни и социални услуги при позиционирането на бизнес, за да може да привлече качествени инвестиции.

Съществено предимство на България в условията на глобализация ще бъде уникалната природа, културните ценности от различни епохи, съхранените бит и традиции, особено в отдалечени общини и територии, които подходящо експонирани и брандирани, ще изведат ***българската идентичност*** като водеща за целеви групи в туризма, ориентирани към незасегната от урбанизацията среда. Задача на НКПР ще бъде да посочи подходящи мерки за съхраняването й.

Достъпът до основните центрове в ***глобалните финансови системи, до иновационни и бизнес мрежи*** е резултат от комбинираното въздействие на местоположение, капацитет, транспортна достъпност, състояние на информационните и телекомуникационните мрежи и може да подсили или да редуцира различията между отделни региони и агломерационни центрове. Съгласно Регионалната иновационна таблица и доклада на Лисабонския съвет през 2011 г. най-добре развитият ни Югозападен район е на 182 място от сравняваните 263 европейски региони по критериите за иновативност на икономиката.[3] България, която изостава в областта на иновациите и в развитието на икономика, базирана на знанието, ще трябва да преодолее този недостатък чрез правилно обвързани териториално предложения за изграждане на центрове на знанието и иновациите, на изследователската и развойна дейност около големи градове с потенциал и с налична база, персонал и традиции в тази

[2] Cushman & Wakefield's European Cities Monitor 2011
[3] Comprehensive ranking of cities in the global innovation economy, Global Innovation Agency http://www.innovation-cities.com/innovation-cities-index-top-cities-for-innovation-2011/

сфера – София, Пловдив, Варна, Бургас, Стара Загора, Русе и Плевен, профилирани в съответствие с характеристиките на региона на принципа на свободните икономически зони.

Проявленията на глобализацията върху градовете е резултат от движението на капитали, седалища на големи компании, бизнес активности, инвестиции и висококвалифициран персонал, и се изразява в промяната на стандарта на живот и на средата чрез пренасяне на модели за градски трансформации. Изграждането на модерния облик на средата ще става както чрез разумното използване на потенциала на градовете, развитие на социо-културната инфраструктура и опазване на културното наследство, така и чрез преструктуриране и обновяване на съществуващи производствени, складови и пристанищни зони, разположени в периферията на градовете и в прилежащите им функционални зони на влияние. Допълването на въздействието на интегрираното градско възстановяване и развитие извън регулационните граници на градовете, ще използва различни инструменти и ще търси подкрепа от други оперативни програми.

Посочените по-горе промени в структурата, ролята и мястото на градовете в полицентричната система на населените места са само част от **урбанистичните промени**, които са следващият важен фактор за пространственото планиране. На двата полюса са разстилащите се, експанзивно развиващи се градове и свиващите се и обезлюдяващи се градове и населени места. Проблемът остава нерешен, въпреки множеството научните изследвания, приложените модели за интелигентен растеж и целенасочените политики, подсилващи поляризацията и увеличаващи различията между център и периферия в световен и Европейски мащаб, в регионален и национален мащаб. Столицата на България е на 15 място в списъка на най-големите градове на ЕС, в периода 2001 – 2011 г. ръстът на населението е 10.3%, докато за градовете с аналогични характеристики в други страни той е около 5%. Националната концепция за пространствено развитие трябва да предложи един по-добър сценарий за балансирано развитие, и да създаде условия за концентриране на ресурси от различните секторни политики в критичните райони, включително и хоризонтални мерки, за смекчаване на последиците от това явление, за да съхрани все още жизнените градове и села.

Промените в ***йерархията на градовете*** се отразява върху пространственото планиране при разместването на световните центрове на политическата власт, на вътрешната и международната търговия, на финансовите и консултантски услуги, на висококачествените професионални услуги, центровете на медийната индустрия, на потреблението, на изкуството, културата, забавленията и модата, които остават най-привлекателните за живеене, работа, бизнес и туризъм.[4] България, която остава далеч от подобни центрове може да подсили връзките си с близки европейски столици, с благоприятно разположение в йерархията на градовете, чрез включване в трансевропейски мрежи и да подобри връзките си с градските центрове в Югоизточна Европа и Азия.

Със значително влияние върху подходите в пространственото планиране са и **климатичните фактори** – глобалното затопляне, природните бедствия, рисковите територии и зони. Тези промени, заемащи важно място във всички европейски документи, са дали отражение и върху разработваните концепции и стратегии за пространствено планиране на държавите в ЕС, върху управлението на водите, земята и природните ценности. Адаптирането на подходите в пространственото планиране към глобалното ***затопляне на климата*** ще осигури запазването на екологичния комфорт в урбанизираните територии и намаляването на рисковете от ***природни бедствия***, класифицирани в Стратегията за редукция на риска на Обединените нации като ***хидроложки, метеорологични, геофизични и биологични природни явления и***

[4] Hall, P., 1997, Megacities, World Cities and Global Cities
http://www.megacities.nl/lecture_1/lecture.html#World%20Cities%20and%20Global%20Cities

бедствия.[5] От тях за нашата страна с най-сериозно проявление и въздействие са наводненията и засушаванията, екстремните температури, бурите, обилните валежи, земетресенията и в резултат на това активизиране на свлачища, ветрова ерозия, пожари и др. В пространственото планиране на национално равнище се интегрира информацията за явленията и бедствията и приоритетните мерки от различни национални секторни документи, от документи за устройство на територията за разположението на инфраструктурата в риск, за да се гарантира намаляването и комуникирането на риска във всички фази – от планирането до прилагането на национални планове и стратегии. Териториите със завишен риск в България са тези по крайбрежията на Дунав, поречията на реките и Черноморското крайбрежие. Климатичните промени ще се отразят и на биоразнообразието, ще доведат до изменения във видовия състав и местообитанията. Едно от възможните решения се търси в специфични обезлюдени територии, в които се предлагат режими, които ще ги съхранят като природни за следващите поколения.

1.5. Обобщени изводи – предизвикателствата на пространственото развитие

Най-значително влияние върху концепциите за пространствено развитие в Европа през последното десетилетие оказва Европейската перспектива за пространствено развитие (Потсдам, 1999 г.), която подновява темата за полицентризма и обвързването на населените места в мрежи, следвайки взаимодействията в една йерархична система от градове. Националната концепция за пространствено развитие на Р. България за периода 2013-2025 г. пренася този модел от Националната стратегия за регионално развитие 2012-2022 г. чрез центровете и осите на развитие, като го обогатява и обвързва с устройството територията.

Основните приоритети на стратегия „Европа 2020“ за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, са защитени в НКПР 2013-2025 г. посредством идеите за балансирано разпределение на приоритетите между урбанистичните центрове и териториите с добро социално-икономическо развитие и изоставащите, уязвими на демографски и икономически рискове територии и населени места. Мотивите за този подход са свързани с констатациите за успешното развитие на средните градове, които предлагат различен мащаб и качество на живот, избягвайки някои от недостатъците на големите градове и метрополиите. В допълнение на това, полицентричната мрежа се подсилва и чрез целенасочената подкрепа за някои важни в пространствената структура на страната по-малки градове.

НКПР възприема подхода към селските и трансграничните райони на Териториалната програма на Европейския съюз (ТА 2020), която към полицентричното пространствено и интегрираното градско развитие добавя и загрижеността за опазването жизнеността на малките населени места. Този диференциран подход е използван в предложенията за целенасочена подкрепа на малките градове и на по-големите села в селските райони и граничните територии и изграждане на прекъснатите връзки с тях, като същевременно с това отчита спецификата на различните селски и планински райони и достъпа до услугите, предлагани от средните градове.

Това разширяване на тематичния обхват на пространствената концепция през градските центрове, селските райони и важните периферии, обвързани с главните транспортни оси и връзки на страната със света и Европа, се допълва и от темите за природното и културно наследство в НКПР, с които се подсилва координацията между различните секторни политики, свързани с развитието на транспорта, на техническата, културната, социалната и туристическата инфраструктура в съответствие с препоръките на Петия доклад за

[5] http://www.unisdr.org/

икономическо, социално и териториално сближаване, относно бъдещето на политиката на сближаване след 2013 г.

В подкрепа на националните стратегически цели и приоритети, представени в Националната програма за реформи 2012-2020 и Националната програма за развитие „България 2020“, Националната концепция за пространствено развитие предлага изграждане на онези важни участъци от националната пътна мрежа, които ще осигурят добрата свързаност с Европа, с центровете на знание, образование и иновации. Тя подкрепя и интегрираното градско възстановяване и развитие, като доразвива системата от критерии за избор на градовете за подкрепа изготвянето на интегрирани планове, без да ограничава възможностите и на други градове да планират средства за подобна дейност.

Националната концепция за пространствено развитие отчита изискването на ОСР за интегриране на секторните политики и създава предпоставки за това, като посочва и възможните пътища за постигане на междусекторна интеграция в овладяването и използването на националното пространство. Логично се защитават заложените приоритети и тематични направления на ОП „Регионално развитие“, свързани с трайното подобряване на градската среда и качеството на живот, на основата на добре изградена и обновена техническа, социална и екологична инфраструктура в големите и средни градове, повишена енергоефективност и устойчивост на демографски, климатични и икономически промени.

Изграждането на вариантите на модели за пространствено развитие отчита и изводите от „Социално-икономически анализ за нуждите на Оперативна програма Регионално развитие за периода 2014-2020 г.“, който изследва развитието на населените места и административните единици от различен ранг и посочва два съществуващи модела на регионално развитие – моноцентричен, с ясно изявени диспропорции между център и периферия и двуполюсен. Първият може да се проследи на национално равнище, където водеща роля има Югозападен район, на регионално се изявява в трите района от ниво 2 – ЮЦР, СЦР и СИР. На областно равнище той се проявява посредством концентрацията на население, дейности и инвестиции в централната община, в която е разположен областния център. Двуполюсният модел на национално равнище се проследява в развитието на двата полюса – София и Варна, на регионално равнище – в развитието на областите Бургас и Стара Загора в ЮИР от ниво 2. На областно равнище изявени двуполюсни модели има в областите Кюстендил, Ловеч, Ст. Загора и Габрово. Териториалните и социални различия ще продължават да се преодоляват чрез прилагане принципите на ЕС за подкрепа на по-слабо развитите региони.

По-важните предимства и недостатъци в развитието на националната територия и въздействието на протичащите процеси в резултат на глобални, икономически, климатични, социални и урбанистични фактори са систематизирани в две групи и се приемат като основни предизвикателства.

Основните ***проблеми*** са свързани със следното:

- Намаляване и застаряване на населението, обезлюдяване на определени територии, предимно в гранични и периферни общини, което застрашава бъдещата жизненост на целия район.
- Забавяне свързването на националната територия със съседните държави, а оттам и с Европейската комуникационно-транспортна мрежа, поради липсата на достатъчен интерес от страна на съседните държави, изградили своевременно най-важните си връзки с Европа и Азия.
- Отдалеченост на страната от световните и европейските финансови столици, от центровете на знание, иновации, бизнес, управление, творчески индустрии и

културни събития, на високи технологии и консултантска дейност и значително изоставане в сравнение с други страни от Източна Европа.

- Продължаващо увеличаване на населението на гр. София с темпове, надхвърлящи двукратно темповете на нарастване на големи градове от същия ранг, което застрашава полицентричното развитие в страната и балансираното развитие на съседните общини в ЮЗР и СЗР.
- Презастрояване на най-привлекателните територии по крайбрежието и в планините около формиралите се нови тип курортно-туристически агломерации и унищожаване на ценни ландшафти, претоварване на транспортната и техническата инфраструктура и влошаване на качеството на околната среда и на предлаганите туристически услуги.
- Изоставащо изграждане на мрежите и обектите на инженерно-техническата инфраструктура, което застрашава екологичното равновесие и компрометира стандарта на обитаване.
- Недостатъчно използване на възможностите, които дават ИКТ поради ниска гъстота на населението, отдалеченост и недостатъчна конкуренция в редица райони, ниски доходи и недостатъчна образованост, липса на достъп до нови технологии, ниско качество на услугите, липса на приложения с подходящо съдържание за земеделския бизнес и за бизнеса в селските райони, ниска информираност или застаряващо население.
- Недооценяване ролята на културното наследство като фактор за икономически растеж, за генериране на активност и привличане на интерес и инвестиции, слаба координация и концентрация на проектите, свързани с разкриването, експонирането, социализирането и валоризирането на културните ценности на страната, особено на тези със световна и общоевропейска значимост.
- Неефективно използване на възможностите, които предоставят защитените територии от по-нисък ранг и интегрирането им с обектите на недвижимото културно наследство за подсилване идентичността на страната и повишаване атрактивността на отделни райони и специфични територии.

Най-съществените ***предимства*** на страната са обобщени в следните няколко по-важни констатации:

- Богати природни дадености, разнообразен релеф, ландшафти с различен характер, благоприятен климат, наличие на множество минерални води с различни характеристики и достатъчен дебит, местообитания с богато биологично разнообразие, съхраняващи представители на флората и фауната с общоевропейско значение.
- Добре изградена мрежа от населени места от различен ранг, сравнително равномерно разположени на територията на страната, повечето от които с атмосфера и съхранен мащаб, с изявен стил на живот, запазени социални взаимоотношения и традиции.
- Територии с уникален характер и неизползван потенциал за развитие на туризма, разположени във вътрешността на страната и по периферията, съчетаващи природни и културни ценности, предлагащи рекреационна среда, съответстваща на съвременните изисквания по отношение на достъпност, биоклиматичен комфорт, комуникационна свързаност и балансирано човешко присъствие.
- Наличие на територии с благоприятни условия за развитие на биоземеделие с чисти и плодородни почви, достатъчно водни ресурси, подходящи климатични условия,

традиционни производства и възможности за разнообразяване на икономическата активност с предприятия от преработвателната промишленост.

- Сравнително устойчива политическа и социална стабилност и етническа толерантност, характерни и за районите със смесено население.

Пространственият модел на националната концепция е изграден върху обобщените изводи, които определят насоките на приоритетите, залегнали в нея:

- Един от най-сериозните проблеми, пред които ще бъде изправена страната през следващите десетилетия ще бъде демографската криза с многостранните й проявления. Населението на Европа ще продължава да намалява и да застарява, поради закъснелите реформи в политиките на повечето страни в подкрепа на семейните ценности, за увеличаването на раждаемостта и за задържане на младите кадри. България не прави изключение и следва тенденциите на по-развитите страни, поради което всички възможни демографски сценарии предвиждат намаляване на населението. Това означава много прецизен подбор на центровете на полицентричния модел на развитие.
- Целенасочената подкрепа на селските райони с потенциал както за развитие на традиционни производства, така и за диверсифициране на икономическите дейности, се базира на специфичните характеристики на териториите и на интегрирането на ресурсите, на природните, културните и социалните ценности. Чрез тази подкрепа трябва да се постигне както съхраняване на населените места, които са важни опорни центрове в полицентричната урбанистична мрежа и на връзките между тях, така и на най-плодородните и ценни земи за селскостопанска дейност и изхранване на населението, на характерните културни ландшафти.
- Важните свързващи направления на транспортната инфраструктура, които като елементи на европейската комуникационно-транспортна мрежа ще бъдат реализирани приоритетно, трябва да бъдат обвързани с инфраструктурните коридори с концентрация на важни елементи на инженерно-техническата инфраструктура. Подобно отношение към националното пространство, на основата на по-добрата пространствена и функционална организация и икономия на ресурси, включително и от мащаба, ще позволи по-безконфликтно съчетаване с други важни коридори, исторически следващи трасетата на най-важните пътища, пресичащи страната – културните коридори, биокоридорите и миграционните пътища от световно значение.
- Принципите за концентрация на ресурси и за насочване на интегрирани инвестиции следва да се прилагат за всички тематични направления на пространствената концепция, поради което в допълнение на териториите, с концентрация на важни елементи на европейската екологична мрежа, са очертани и ареалите, наситени с културни ценности от световно, национално и наднационално значение, в които приоритетно да се финансират проектите, чрез които ще се почувства най-бързо ефекта от вложените инвестиции и реализирани проекти, ще се използва в по-кратки срокове потенциала на природното и културно наследство за генериране на допълнителен растеж.

2. МОДЕЛИ И СЦЕНАРИИ ЗА ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ

2.1. Пространствени модели

България има убедителен исторически опит в централизирано създаване и управление на пространствени модели за развитие на три равнища – общинско, областно и национално. Това беше моделът на селищните системи, стремил се към равномерно и балансирано

развитие на цялата територия. Реализирал се е чрез мрежи на социален сервиз, трудова заетост и публичен транспорт, покриващи цялата национална територия и артикулирани според йерархичната структура на населените места (функционален тип). Това беше идеален модел (подобен на микрорайона и района на жилищен комплекс) с централизирано (и абсолютизирано) управление на всичките му същностни елементи (работни места – хора – жилища - транспорт). Основен недостатък на модела е адекватното отношение към селото. Изкуствено създаден и криворазбран беше и процесът „урбанизация", чийто последствия все още могат да се проследят в значителна част от населените места в страната от по-ниските йерархични равнища.

С премахването на централизма държавата ни премина на другия полюс – пълна дерегулация на пространственото развитие. Част от него е и регионалното развитие. Единствените регулатори бяха спонтанните сили на формиращите се пазари – на заетост, на услуги, на имоти. След 20 години „инерционно" пространствено развитие, анализите към общинските планове констатират силен поляритет – над 90 % концентрация на хора и активности в общинския център. Подобна картина се наблюдава и в областните стратегии. Регионалните планове за развитие затвърждават тенденциите на увеличаващи се неравенства. Националната стратегия за регионално развитие приема този проблем като основно предизвикателство и насочва към него съответен стратегически пакет.

На този фон се очертават две ясни тези:

- В България протичат видими/интензивни процеси на пространствена поляризация и движение към моноцентрични модели на развитие на всички нива – общинско, областно, регионално, национално;
- България се нуждае от обрат към полицентричен модел, но не за сметка на енергията на установения център, а чрез подкрепена възможност за оползотворяване на собствените ресурси на периферите.

„Подкрепена възможност" не означава нова директна намеса на държавата върху желания процес, а ефективно прилагане на регионална политика, създаваща нови конкурентни центрове за избор на място за инвестиции, за заетост, за образование, за отдих, за жизнена кариера.

2.2. Елементи на пространствената структура

Пространственият модел за развитие на националната територия е многопластов и синтезира различни слоеве с информация, функции, процеси и приоритетни елементи от различни йерархични рангове в единна динамична система. Елементите на пространствената макроструктура, систематизирани в три групи, обхващат територите като „площни обекти", мрежите и оси на развитие като „линейни обекти" и населените места, центровете на растеж и обектите на различни функционални системи като „точкови обекти".

Площните обекти обхващат централни, периферни и неурбанизирани територии (вкл. защитени); градски – селски територии; територии със специфични характеристики (крайбрежни, други гранични, планински, с концентрация на НКН и атрактивни ландшафти, територии в риск (природни, икономически, демографски). Територите със специфични характеристики и тяхната типология зависят от целите на съответните програми и стратегии, за които се изготвят. Определени са на основата на адаптирани за мащабите и характеристиката на страната групи от критерии. В тази група попадат и територите на агломерационните ареали – функциониращи, в процес на затихване и новосформирани, предимно на основата на развитието на туризма и отдиха.

Линейните обекти обхващат мрежите на пътна, съобщителна и други технически инфраструктури, водни течения, урбанистични оси, културни и зелени коридори. Това са важните връзки на територията на страната между макроструктурните елементи и между отделните обекти с национална и регионална значимост, които формират главните оси на развитие и допълнителните връзки между населените места, обектите на туризма, културното и природно наследство, центровете на социални услуги, които формират второстепенните оси на развитие и пространствена обвързаност. По този начин се цели постигане на равнопоставеност на достъпа до разнообразни по характер и значимост услуги.

Точковите обекти са населените места (класирани по йерархични нива според големината и ролята си в полицентричната система); важни обекти на транспортната, техническата, туристическата, културната и социалната инфраструктура, между които и такива, обединени под етикета „портали" – "gateways", маркиращи главните входове към страната, уникални обекти на НКН със световно, регионално и национално значение.

Пространствените модели за развитие на националната територия са базирани на съществуващото положение и възможните промени в полицентричната структура от равномерно разпределени градове на територията на страната. Оценката на възможните варианти на ограничен, умерено развит и силно развит полицентризъм доказват че най-подходящ за страната е моделът на умерения полицентризъм, с възможности за поетапно развитие във времето, в зависимост от влиянието на външни и вътрешни икономически, геополитически и демографски фактори. Общата тенденция, заложена в концепцията, е преодоляване на заплахата от насочване към моноцентризъм, стимулиране движението от моноцентризъм към умерен полицентризъм, който с течение на времето да се разширява и доближава до развит полицентризъм.

Националната концепция за пространствено развитие на България за периода 2013-2025 г. създава териториална основа за осъществяване на този модел, който да гарантира комплексното, интегралното планиране, осигуряващо хармонично единство на социално, икономическо, екологично и устройствено планиране. Тя не планира ресурси, а мерки. Тези мерки ще се реализират посредством ресурсите на секторните програми, върху които НКПР ще окаже въздействие, като ги насочва и координира териториално.

НКПР обхваща цялата национална територия, но избягва да бъде всеобхватна, като ориентира традиционния анализ на компонентите и факторите на средата към **национално значими** територии, обекти, процеси и се фокусира върху тях. По отношение на населените места, като носител на приоритетите на националната политика за пространствено развитие, НКПР отделя внимание както на градовете, така и на по-големите села, заемащи важно място в полицентричната селищна мрежа.

НКПР определя **макропространствената структура** на националната територия, като използва за основен **териториален модул** общината, а чрез групиране на общини определя райони и територии със специфични териториални характеристики: централни и периферни, урбанизирани и слабоурбанизирани, развити и изоставащи, крайбрежни, гранични, планински и др.

НКПР борави и с **по-дребни териториални модули** - землищата и групи от поземлени имоти с обща характеристика, за да определи ареали, които не се затварят в административните граници на общините, а имат важно значение в пространственото развитие на страната – значим потенциал, висока природна или културна стойност или са застрашени от явления с висока степен на риск.

Националната концепция за пространствено развитие определя териториалната структура в един национален мащаб, с оглед изявяване на териториалните различия и проблеми на развитието и устройството и формулиране на устройствени политики за различните типове

територии. Като най-едра териториална структура могат да се посочат типичните за европейските страни два основни типа територии:

- силно урбанизираните, централните райони с интензивно социално-икономическо развитие,
- слабо урбанизираните, периферните райони със затруднено социално-икономическо развитие,

Централните силно урбанизирани райони са териториите на общини и групи от общини в близост до големи градски центрове и тяхното предимство, за разлика от периферните райони, е възможността за сравнително близък и удобен достъп до работни места, услуги, образование, култура и всички други ценности, които предлагат големите градове.

Сърцевината на централните райони са урбанизираните територии на големите и средни градове (от 1, 2, 3-то ниво), техните околоградски територии (обект на субурбанизация) и зони на влияние (FUA, агломерационни ареали). Извън тях, в централните райони (общини), също има отдалечени периферни части с малки населени места или без населени места.

Периферните слабо урбанизирани райони са териториите на общините, отдалечени от големите градски центрове и от предлаганите от тях услуги и работни места. Периферните райони в страната са външни крайгранични периферии и вътрешни периферии.

Централните и периферните райони покриват териториите на формалните териториални единици – общините, и по този начин разпределят помежду си цялата територия на България.

Към двата основни типа територии (централни и периферни), които определят най-едрата териториална структура се добавя още един тип територии, характерен за България:

- неурбанизираните, природни територии за съхраняване на биологичното равновесие

Природните територии заемат части от териториите на централните и на периферните райони, наслагват се върху тях и по този начин формират ареали с неформален характер. В тях са включени защитените природни територии и защитените зони по Натура 2000, опазвани по силата на Закона за защитените територии (ДВ бр. 133/1998 г.) и на Закона за биологичното разнообразие (ДВ бр. 77/2002 г.). Към тях се включват и други територии без населени места, заети от гори, във високите части на планините, край реки, край морето, части от акваторията. В НКПР те са определени като територии за превантивна защита и консервиране в наличния им начин на земеползване.

Интегрираните политики за развитие и устройство на националната територия определят принципи и подходи за бъдещото развитие на централните и на периферните райони и за стриктно опазване и евентуално разширяване на техните неурбанизирани части - природните ареали.

В следващото йерархично равнище са включени територии със специфични характеристики, определени по адаптирани за страната критерии

Важни елементи на пространствения модел са големите градски центрове с национално и наднационално значение от мрежата на европейските градове (MEGA, FUA) с формиращите се към тях агломерационни ядра и ареали, национални курорти, големите промишлени съсредоточия, обектите на сигурността и отбраната, както и свързващите урбанистични коридори или оси на развитие.

Градовете-центрове от високо йерархично равнище оказват влияние във функционално и в пространствено отношение на съседни населени места и по този начин започват да формират полета на влияние или агломерационни образувания от типа FUAs. В зависимост

от степента на развитост и достигнатото йерархично равнище на центъра се определя и възможността за формиране на ядро и агломерационен ареал. В полето на влияние или в агломерационното образувание се наблюдава взаимообвързаност на града-център и съседните населени места и тази обвързаност е както функционална, така и пространствена. Агломерационните образувания включват териториите на общини или части от общини, обвързани териториално и функционално. Регламентирането на агломерационните образувания като обект на пространственото и регионалното планиране може да доведе до подобряване на управлението им чрез съчетаване на усилията на групата общини, в територията на които се формира агломерацията.

Елементи на голямата инфраструктура са инфраструктурните обекти и мрежи на транспортната, водостопанската, енергийната и съобщителната инфраструктура с национално, регионално и европейско значение – автомагистрали, летища, пристанища, скоростни ж.п. линии, газопроводи, нефтопроводи, електропроводи, електронни съобщителни мрежи и др., както и европейските транспортни коридори.

Осите на урбанистично развитие са полицентрични зони, формирани при интегрирането на полюсите на развитие с транспортно-комуникационната мрежа на страната. В общата трансевропейска транспортна мрежа (регионално структурирана на 4 зони), територията на България попада в Черноморската зона. Тя граничи със Средиземноморската и Адриатическо-Йонийската, които ще влияят силно върху пространственото развитие на страната. За страните от Централна и Източна Европа (вкл. и Югоизточна Европа) пространственото развитие на транспортните системи е подчинено на 10 мултимодални транспортни коридора, които осигуряват максимална достъпност до всички части на континента. Пет от тези коридора пресичат пространството на България.

Осите на урбанистично развитие не са свързани само и единствено с транспортните коридори, някои от които съвпадат със старите римски пътища пресичали страната. Тези оси съвпадат и с културните коридори в Югоизточна Европа, които обвързват едни от най-ценните културни паметници в България. Някои от тези римски пътища са пътища на миграциите и важни биокоридори като например Via Pontica и Via Aristotelis, налагащи от една страна поредица от ограничения за опазване на птиците, а от друга, привличащи специфични групи туристи от цял свят за наблюдения и фотолов. Именно поради тази причина предложените урбанистични коридори – оси на развитие не се разглеждат само като направления за трансевропейските транспортни коридори, а като културни, „сини“ и „зелени“ връзки.

Елементи на културното наследство са териториите с културно-исторически обекти и ценности, определени съгласно Закона за културното наследство (обн. ДВ бр. 19/2009 г.) - наземни, подземни и подводни археологически обекти и резервати, исторически, етнографски и архитектурни обекти и комплекси, образците на парковото изкуство и ландшафтната архитектура, индустриалното наследство в т.ч. културните коридори и територии със съчетание на културно и природно наследство.

НКПР третира равностойно всички посочени елементи на пространствената структура с национално значение, но поставя акцента на елементите на урбанистичната структура, поради насочеността на ОП „Регионално развитие“, както и на политиките на ЕС към градовете и градското развитие. Разнообразните по функция връзки и центрове ще изградят скелета на пространствения модел за развитие на страната, интегриращ онези територии, които искаме да съхраним, да опознаем и да покажем пред света, които вероятно ще променят представата ни за самите себе си и по този начин ще постигнат особено значителния ефект за самочувствие и чувство на принадлежност, важни за успешното реализиране на идеите на НКПР.

2.3. От моноцентрично към полицентрично пространствено развитие – избор на урбанистичен модел и сценарий за урбанистично развитие

Изборът на модел за урбанистично развитие изисква да се разгледат алтернативни възможности за бъдещото развитие на урбанистичната мрежа на страната и да се търси подходящият, желаният, но и реалистичният вариант, който може да бъде постигнат в обозримия перспективен период, като се подкрепи и обвърже със стратегия от цели и необходими действия. Като се изхожда от изходното състояние, което също представлява само по себе си модел, се разглеждат две крайни възможности на урбанистично развитие – "краен моноцентризъм" и "краен полицентризъм". Изследването на двете крайности спомага, с оглед реалните възможности, да бъде определен модел на "умерен полицентризъм", който може да бъде постигнат в обозримо бъдеще на перспективния срок на концепцията 2025 г. и да бъде определен като избран модел. В по-далечно бъдеще този модел ще се доразвива и ще се доближава поетапно към 2030 г. и 2050 г. към модела "развит полицентризъм".

Модел "Изходно състояние"

Моделът "Изходно състояние" съдържа **йерархичната система от градове-центрове**, простиращи влиянието си върху различни по площ териториални ареали [6]:

- **1-во ниво** - столицата София, център с европейско значение за националната територия - 1бр.

Забележка:

Според европейската класификация на ESPON София е град от 4-та степен на нивото Metropolitan European Growth areas (MEGA)

- **2-ро ниво** - големи градове, центрове с национално значение за територията на районите – Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Плевен, Стара Загора – 6 бр.

Забележка:

Според европейската класификация на ESPON от 2-ро ниво (Transnational–national) са само градовете Пловдив, Варна и Бургас

- **3-то ниво** - средни градове, центрове с регионално значение за територията на областите - областни центрове и други изявени градове – Видин, Монтана, Враца, Ловеч, Габрово(3+), Велико Търново, Търговище, Разград, Шумен(3+), Силистра, Добрич(3+), Сливен, Ямбол, Хасково(3+), Кърджали, Смолян, Пазарджик(3+), Перник, Кюстендил, Благоевград(3+), Свищов, Горна Оряховица(4+), Казанлък, Димитровград(4+), Асеновград(4+), Карлово(4+), Дупница(4+), Петрич (4+) - 28 бр

Забележка:

Според европейската класификация на ESPON нивото е наречено"Regional–Local" Анализът на съществуващото състояние и наличните функции на градовете показва, че:

1. *Градовете от 3-то ниво Велико Търново, Габрово, Шумен, Добрич, Хасково, Пазарджик и Благоевград притежават потенциални възможности да преминат във 2-ро ниво при подходящо бъдещо развитие и евентуално стимулиране;*
2. *Градовете Горна Оряховица, Димитровград, Асеновград, Карлово, Дупница и Петрич са посочени от 3-то ниво, но са на границата между 3-то и 4-то ниво. В*

[6] Йерархизирането на центровете е осъществено чрез оценка на тяхното значение и роля по редица критерии и показатели за динамика на населението и степента на развитие на техните обслужващи административни, икономически, транспортни функции и др.

зависимост от влиянието на различни фактори в бъдещото им развитие те могат да останат категорично в 3-то ниво или да загубят значение и да отпаднат в 4-то ниво.

- **4-то ниво** - малки градове с микрорегионално значение за територията на групи общини (околии) – 125 – 35 = 90 бр.

  В Северозападен район 16 бр.: Белоградчик, Кула, Берковица, Лом, Бяла Слатина, Козлодуй, Мездра, Оряхово, Белене, Кнежа, Левски, Червен бряг, Никопол, Луковит, Тетевен, Троян(4+);

  Северен централен район 11 бр.: Дряново, Севлиево (4+),Трявна, Елена, Лясковец, Павликени, Бяла, Исперих, Кубрат, Дулово, Тутракан;

  Североизточен район 10 бр.: Балчик, Генерал Тошево, Тервел, Каварна, Девня, Провадия, Велики Преслав, Нови Пазар, Омуртаг, Попово;

  Югоизточен район 15 бр.: Айтос, Карнобат, Несебър, Поморие, Созопол (5+), Средец, Царево, Малко Търново, Елхово, Котел, Нова Загора, Твърдица (5+), Гълъбово, Раднево, Чирпан;

  Южен централен район 20 бр.: Първомай, Раковски, Сопот (5+), Стамболийски (5+), Хисаря (5+), Свиленград, Харманли, Тополовград, Крумовград, Момчилград, Ивайловград (5+), Златоград, Мадан, Девин, Чепеларе, Велинград, Панагюрище (4+), Пещера, Ракитово (5+), Септември (5+);

  Югозападен район 18 бр.: Своге, Самоков (4+), Ихтиман, Костенец (5+), Елин Пелин, Пирдоп, Златица (5+), Етрополе, Костинброд, Ботевград (4+), Сливница, Брезник, Радомир, Банско (5+), Разлог, Сандански (4+), Гоце Делчев (4+), Трън (5+).

Забележка:

Анализът на съществуващото състояние и наличните функции на градовете показва, че:

1. Градовете от 4-то ниво Сандански, Гоце Делчев, Ботевград, Самоков, Троян, Севлиево, Панагюрище показват известни възможности при подходящо бъдещо развитие и евентуално стимулиране да преминат в 3-то ниво, а при отсъствие на такива стимули - да останат в 4-то ниво.

2. Градовете от 4-то ниво Созопол, Твърдица, Сопот, Стамболийски, Хисаря, Ивайловград, Ракитово, Септември, Костенец, Златица, Банско и Трън са посочени от 4-то ниво, но са на границата между 5-то и 4-то ниво. В зависимост от бъдещото им развитие под влияние на редица фактори те могат да останат в 4-то ниво или да загубят своето значение и да отпаднат в 5-то ниво. Сред тях по-добри шансове имат курортните градове.

- **5-то ниво** - много малки градове и села, центрове с общинско значение за територията на съответните общини – 264 – 125 = 139 бр.

В Северозападен район 30 бр.: Бойница, Брегово, Грамада, Димово, Макреш, Ново село, Ружинци, Чупрене; Бойчиновци, Брусарци, Вълчедръм, Вършец, Георги Дамяново, Месковец, Чипровци, Якимово; Борован, Криводол, Мизия, Роман, Хайредин; Гулянци, Долна Митрополия, Долни Дъбник, Искър, Пордим; Априлци, Летница, Угърчин, Ябланица.

В Северен централен район 19 бр.: Златарица, Лясковец, Полски Тръмбеш, Стражица, Сухиндол; Борово, Ветово, Две могили, Иваново, Сливо поле, Ценово; Завет, Лозница, Самуил, Цар Калоян; Алфатар, Главиница, Кайнарджа, Ситово.

В Североизточен район 20 бр.: Антоново, Опака; Венец, Върбица, Каолиново, Каспичан, Никола Козлево, Смядово, Хитрино; Добрич-селска, Крушари, Шабла; Аврен, Аксаково, Белослав, Бяла, Ветрино, Вълчи дол, Долни чифлик, Дългопол, Суворово.

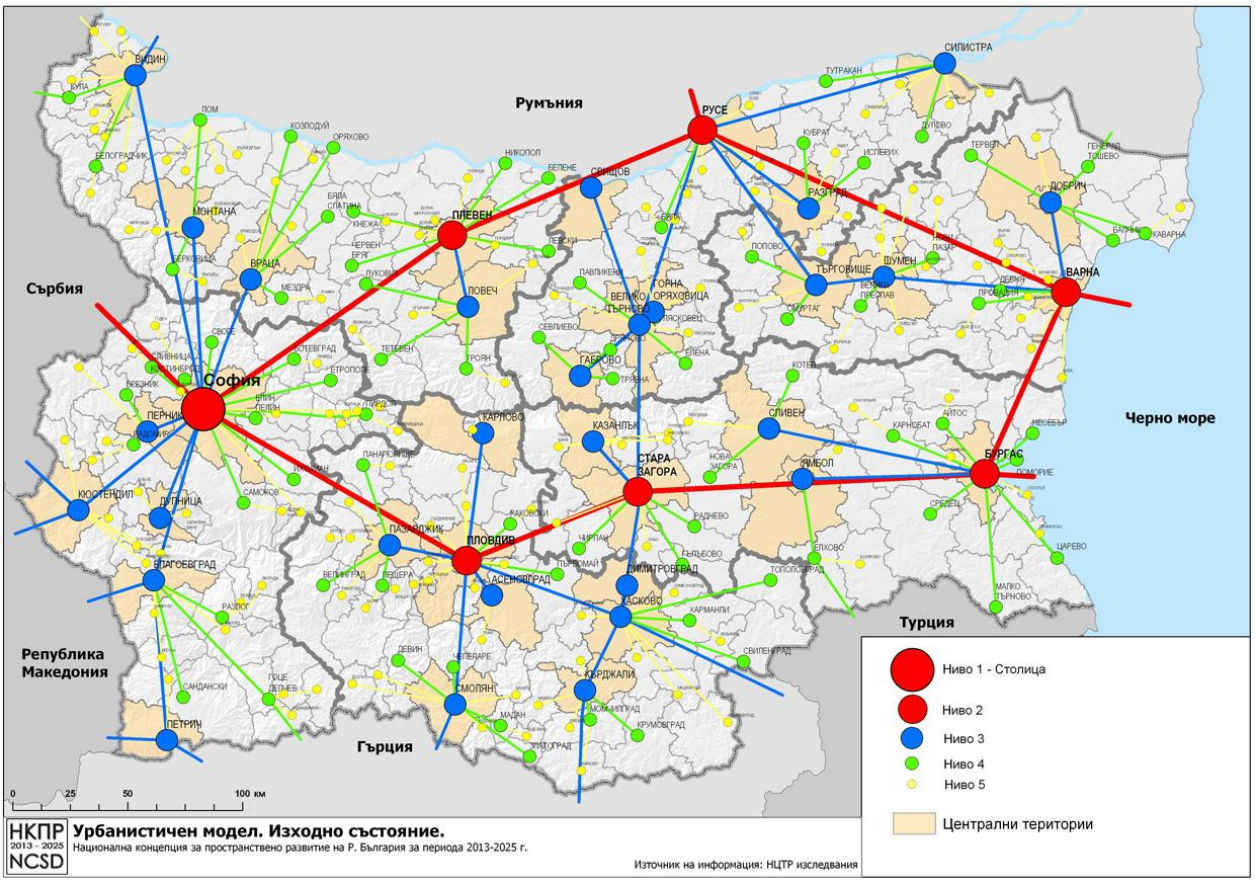
В Югоизточен район 13 бр.: Камено, Приморско, Руен, Сунгурларе; Болярово, Стралджа, Тунджа; Братя Даскалови, Гурково, Мъглиж, Николаево, Опан, Павел баня.

В Южен централен район 29 бр.: Любимец, Маджарово, Минерални бани, Симеоновград, Стамболово; Ардино, Джебел, Кирково, Черноочене; Баните, Борино, Доспат, Неделино, Рудозем; Брезово, Калояново, Кричим, Куклен, Лъки, Марица, Перущица, Родопи, Садово, Съединение; Батак, Белово, Брацигово, Лесичово, Стрелча.

В Югозападен район 28 бр.: Белица, Гърмен, Кресна, Сатовча, Симитли, Струмяни, Хаджидимово, Якоруда; Бобовдол, Бобошево, Кочериново, Невестино, Рила, Сапарева баня, Трекляно; Земен, Ковачевци; Антон, Божурище, Годеч, Горна малина, Долна баня, Драгоман, Копривщица, Мирково, Правец, Чавдар, Челопеч.

Забележка:

Освен много малките градове има 38 села, центрове на общини и 40 много малки градове, които не са общински центрове.

Фиг. 3: Модел "Изходно състояние"

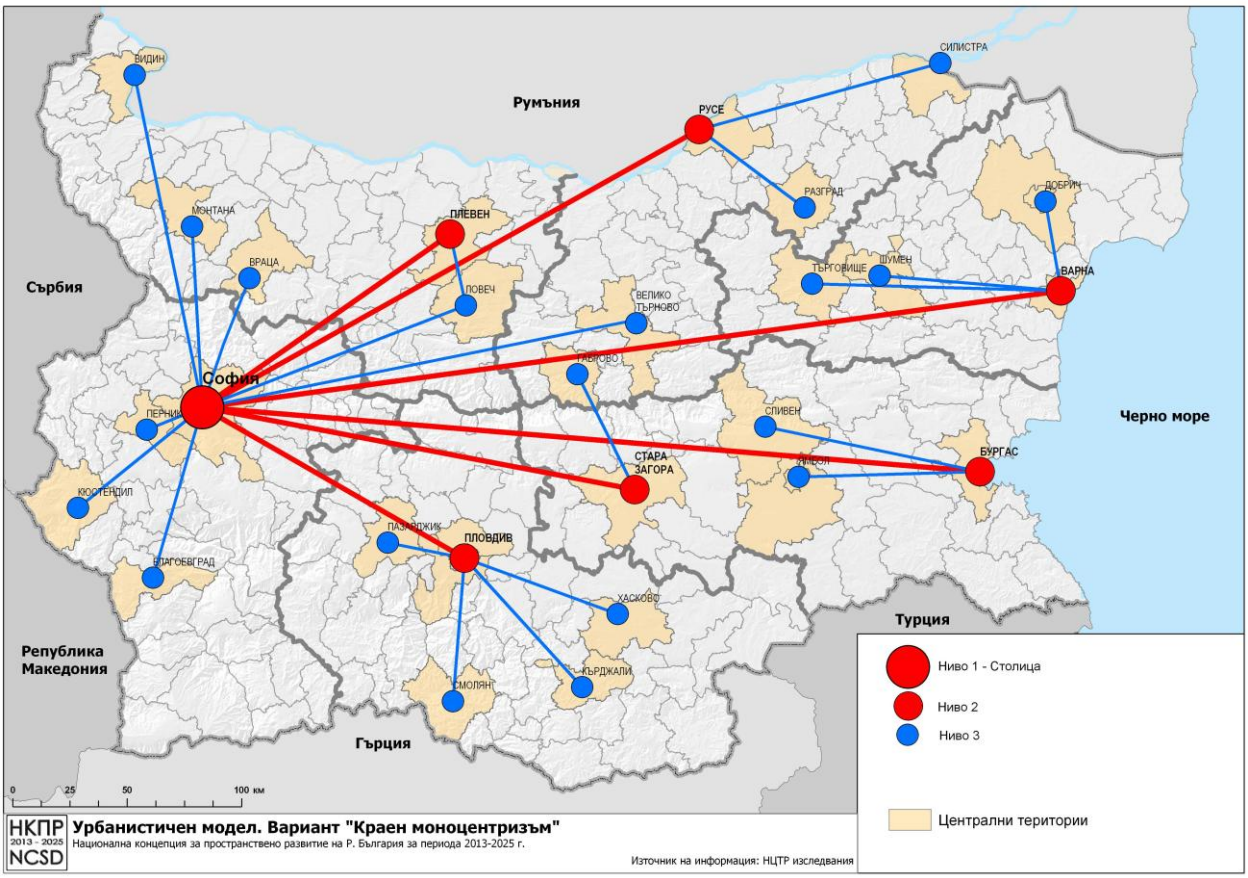
При тази система от градове-центрове всеки център от по-горно ниво изпълнява и функциите на център от по-ниските нива. Териториалните ареали на влияние на градовете-центрове от петте йерархични нива съвпадат съответно с границите: на община при 5-то ниво, на група общини при 4-то ниво, на област при 3-то ниво, на район при 2-ро ниво, на страната при 1-во ниво.

Модел “Изходно състояние” е охарактеризиран като модел с проявена тенденция към моноцентризъм по отношение на София. На национално равнище слаби балансьори на София са големите градове от 2-ро ниво Варна и Бургас в Източна България, Пловдив и Стара Загора в Южна България и Русе и Плевен в Северна България. В Западна България няма голям град балансьор на столицата. Всички големи градове, взети заедно, са съизмерими със София като брой на населението, икономически принос, развитие на науката, висшето образование, здравеопазването, изкуството и културата, което е признак на движение към моноцентризъм.

На регионално равнище също се проявява проблемът център-периферия, тъй като големите градове центрове от 2-ро ниво нямат равностойни балансьори от същото ниво. Единствено в ЮИР центърът Бургас има равностоен дубльор от 2-ро ниво Стара Загора, който играе подобна роля и по отношение на ЮЦР. Слаби възможности за постигане на дублираща функция показват Велико Търново спрямо Русе, Хасково спрямо Пловдив и Шумен спрямо Варна. Много по-слаби са възможностите в СЗР и ЮЗР примерно на градовете Видин и Благоевград. Ролята на балансьори на големите градове в районите играят средните градове от по-ниското 3-то ниво, които са разположени по-равномерно в националната територия и това спомага да се намали ефекта център-периферия в територията на районите.

На областно равнище проблемът център-периферия също се проявява, макар още по-слабо в сравнение с районното и с националното равнище. В шест от областите като балансьори на областните центрове се проявяват 8 града от 3-то ниво: Свищов и Горна Оряховица спрямо Велико Търново, Казанлък спрямо Стара Загора, Димитровград спрямо Хасково, Карлово и Асеновград спрямо Пловдив, Дупница спрямо Кюстендил, Петрич спрямо Благоевград. В останалите области няма такива изявени градове и в тях градовете, балансиращи развитието на центъра са от по-ниското, 4-то ниво. Такива са например: Лом спрямо Монтана, Троян спрямо Ловеч, Севлиево спрямо Габрово, Попово спрямо Търговище и др.

Модел “краен моноцентризъм”

Фиг. 4: Модел “Краен моноцентризъм”

Моделът би се реализирал при осъществяване на развитие в условията на продължаващо прогресивно демографско свиване, негативни икономически процеси, изоставане в развитието на технологиите и иновациите, изоставане в развитието на техническата инфраструктура и при неефективно провеждана регионална политика. Броят на населението при този сценарий ще достигне 7 154 000 през 2015 г., 6 929 000 през 2020 г. и 6 691 000 през 2025 година. Само населението на София ще нараства вследствие на механичен прираст. На национално равнище е силно изразено моноцентричното развитие на столицата София, град от Мега европейско ниво, съчетано с относително по-слабо развитие на балансьори на столицата Варна, Бургас и Пловдив. Агломерационният ареал на София се разширява и обхваща девет съседни общини.

На регионално равнище изявени регионални центрове са само Варна и Бургас, отчасти и Пловдив. Техните агломерационни ареали не търпят териториално разширение. Русе и особено Плевен губят качествата на активни регионални центрове. Техните агломерационни ареали се свиват в част от територията на собствената община. Липсват балансьори на регионалните центрове във всички райони, с изключение на Ст. Загора, който се проявява в двойствена роля на балансьор спрямо ЮИР и ЮЦР. Агломерационният ареал на Стара Загора също се ограничава в част от общинската територия.

Градовете центрове от областно равнище нямат потенциала да бъдат ефективни балансьори или да компенсират липсата на регионални центрове. Техните агломерационни ареали се разпадат и свиват до обхвата на агломерационното ядро или до обхвата на града. Някои от областните градове са изостанали спрямо други градове от 3-то ниво, които не са областни центрове. Като центрове от 4-то ниво със значение за повече от една община се изявяват ограничен брой градове. При ограничен брой малки градове с туристически функции са формирани агломерационни образувания от туристически тип.

Наличната относителна стабилност и равновесие на селищната мрежа е загубена до голяма степен. Достига се до развитие с малък брой силни центрове от 1-во и 2-ро ниво и голям брой слаби центрове от 3-то и 4-то ниво.

Централните територии се свиват и намаляват обхвата си до 8,6 % от националната територия и 36% от населението в 7-те общини на големи градове-центрове. Периферните територии увеличават обхвата си до 91,4% от територията и 64% от населението и остават силно уязвими от глобалните предизвикателства и заплахи – климатични, енергийни, демографски.

Агломерационни процеси се проявяват фрагментарно в отделни активизирани отсечки на основните урбанизационни оси – *в Софийското поле и по долината на Марица, както и във Варненското и Бургаското крайбрежие*. В презграничните оси не се наблюдава активизиране на агломерационни процеси.

Характерно за този сценарий на "краен моноцентризъм" е интензивното развитие на столицата и на малък брой урбанистични центрове от 2-ро ниво, което е свързано със западане на центровете от 3-то и 4-то ниво и формирането на разширена по обхват и силно уязвима национална периферия.

Модел "краен полицентризъм"

Моделът би се реализирал при осъществяване на развитие в условията на намалени темпове на демографското свиване, стабилизиране на икономическите процеси, преодоляване на изоставането в развитието на технологиите и иновациите, както и в развитието на техническата инфраструктура и при успешно провеждана регионална политика. Броят на населението при този сценарий ще достигне 7 171 000 през 2015 г., 6 994 000 през 2020 г. и 6 824 000 през 2025 година.

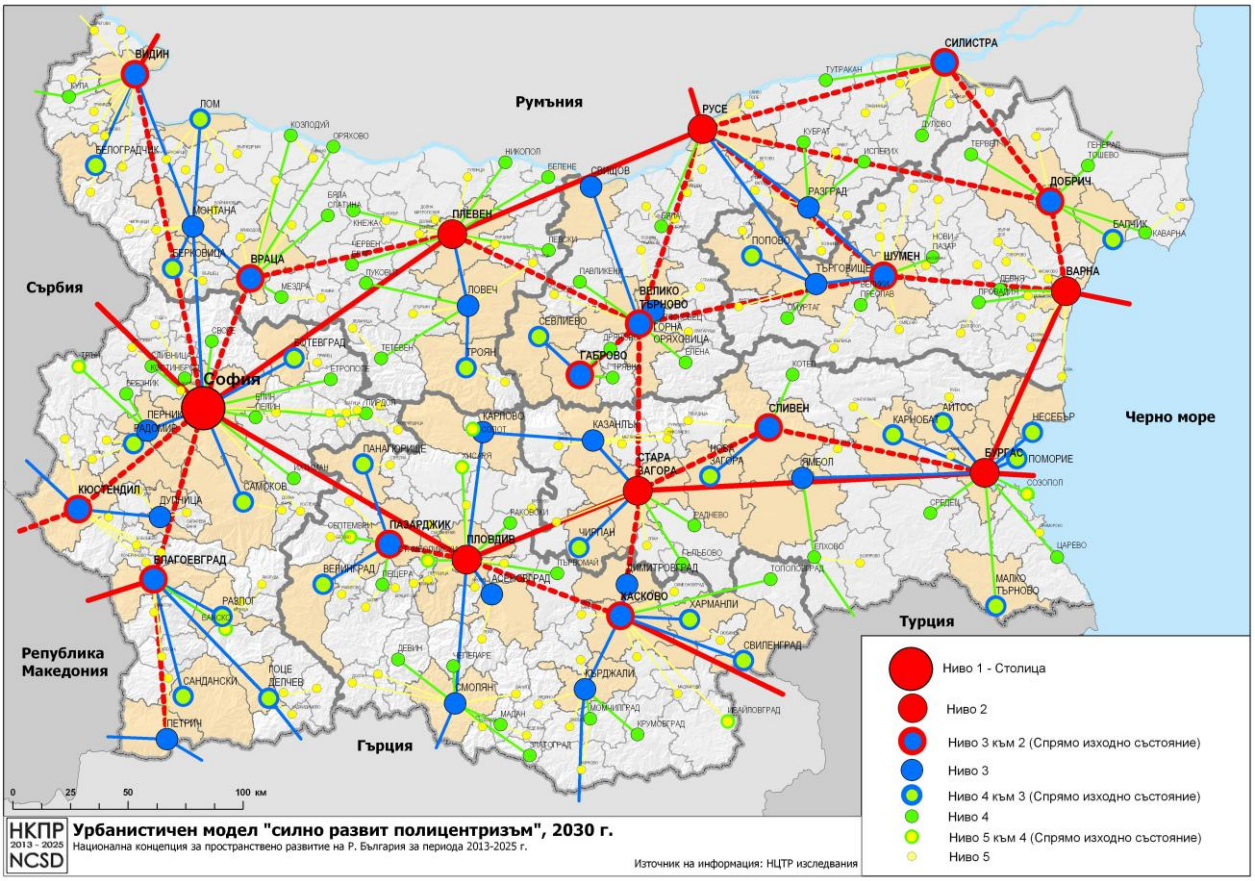
На национално равнище развитието на столицата като град от Мега европейско ниво е съчетано с добро развитие на центровете с национално значение в регионите - Варна, Бургас, Пловдив, Русе, Плевен, Стара Загора и доближаващи се до тях като значение градове-центрове Благоевград, Велико Търново, Видин, Хасково, Шумен, Добрич, Силистра, Габрово, Враца, Сливен, Ямбол, Пазарджик, Перник, Кюстендил. Всички те се изявяват като градове-центрове с национално значение от 2-ро йерархично ниво.

В регионите се изявяват като балансьори на регионалните центрове редица областни градове и по този начин се формират двоици и троици от основни и допълващи регионални центрове. Такива са Плевен – Видин и Враца, Русе - Велико Търново и Габрово, Варна – Шумен и Добрич, Бургас - Стара Загора и Сливен, Пловдив – Хасково и Пазарджик, София – Благоевград, Перник и Кюстендил.

На областно равнище се изявяват и други градове като допълващи областния център. Такива са Горна Оряховица, Свищов, Казанлък, Асеновград, Димитровград, Дупница, Петрич, Сандански, Гоце Делчев, Троян, Севлиево и др. Формира се обширна мрежа от равномерно разположени малки градове-центрове в периферните селски райони. Стимулирането на градовете-центрове по основните урбанизационни оси, съвпадащи с европейските транспортни коридори, повишава шансовете им за партниране с други европейски градове-центрове и за интегриране в европейското физическо пространство.

В агломерационните ареали, които са били в състояние на свиване и разпадане, започват да се възстановяват и интензифицират функционалните връзки между населените места и центровете. Разширяват се агломерационните ареали на София и на градовете от 2-ро йерархично ниво. При градовете от 3-то йерархично ниво също се наблюдават симптоми за формиране на агломерационни образувания.

Градовете центрове от 4-то ниво със значение за повече от една община укрепват и играят сериозна роля за обслужването на периферните райони, като намират шансове за развитие на основата на собствените си специфични ресурси, традиции и култура при приемлива отдалеченост от услугите на големите и средните градове. При значителен брой малки градове с туристически функции се формират агломерационни образувания от туристически тип.

Фиг. 5: Урбанистичен модел “Силно развит полицетризъм”

С развитието на голям брой градове-центрове се засилва и разширява обхватът на централните територии и се намалява вътрешната и отчасти външната периферия в националната територия. Централните територии се разширяват и увеличават обхвата си до 32,6% от националната територия и до 69,4% от населението в 72 общини. Периферните територии намаляват по обхват до 66,4% от територията и 30,6% от населението в 192 общини.

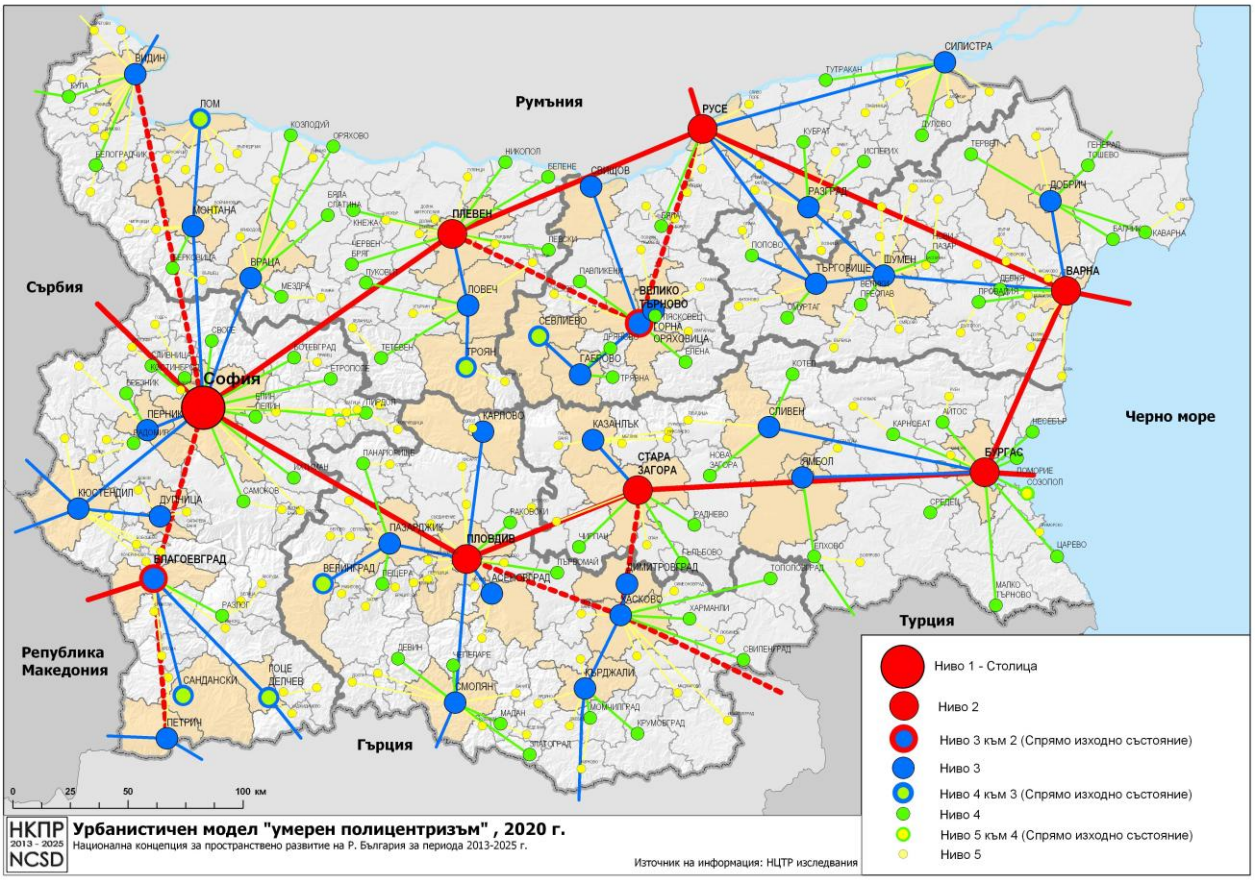
Активно се развиват агломерационни процеси в направленията на основните урбанизационни оси и отчасти по направления на второстепенните оси. В презграничните оси се наблюдава активизиране на агломерационни процеси, най-вече при двоиците градове от двете страни на Дунав.

Характерно за този сценарий е интензивното развитие на столицата, съпроводено с развитието на голям брой урбанистични центрове от 2-ро, 3-то и 4-то ниво, което води до увеличаване на централните територии и намаляване на периферията.

Модел “умерен полицентризъм”

Моделът “умерен полицентризъм” е избраният модел на урбанистично развитие за перспективния срок. Моделът ще се реализира при осъществяване развитие в условията на умерено намалени темпове на демографското свиване и успешно провеждана регионална политика, съпроводена с преодоляване на икономическите затруднения и лек

икономически подем, умерено развитие на новите технологии и иновациите, разширяване и усъвършенстване на техническата инфраструктура. Моделът е междинен - между силно изразено моноцентрично и силно изразено полицентрично развитие. Може да се окачествти като умерен моноцентризъм, балансиран с центрове балансьори в районите от ниво 2. Броят на населението при този сценарий ще достигне 7 160 000 през 2015 г., 6 950 000 през 2020 г. и 6 735 000 през 2025 година. Въпреки демографското свиване продължава концентриране на намалялото население в сравнително малък брой урбанистични центрове, а именно: София, Варна, Пловдив, Бургас.

Фиг. 6: Урбанистичен модел “Умерен полицентризъм”

На национално равнище развитието на столицата като град от Мега европейско ниво е съчетано с успешно развитие на ограничен брой центрове от второ йерархично ниво с национално значение. Това са Варна, Пловдив, Бургас, Русе, Стара Загора и Плевен. Група средни градове показват потенциали да се присъединят към второ йерархично ниво – Видин, Враца, Габрово, Велико Търново, Шумен, Добрич, Сливен, Ямбол, Хасково, Пазарджик, Благоевград, Перник, Кюстендил. Целенасочената регионална политика следва да бъде насочена и да съдейства за развитието на Велико Търново и Благоевград с оглед на тяхното стратегическо местоположение в националната територия, като балансиращи развитието регионални центрове.

На областно равнище някои областни градове имат центрове, балансиращи пространственото развитие, които се развиват добре, макар и с намален демографски потенциал. Достатъчен брой градове от 4-то ниво, като използват специфични местни ресурси и традиции, се развиват успешно като центрове със значение за група общини и играят роля в укрепване развитието на периферните селски райони. Сред тях сериозно присъствие имат туристическите центрове.

Под влияние на развиващите се урбанистични центрове централните територии увеличават обхвата си до 28,2% от националната територия и 67,2% от населението в 58 общини.

Периферните територии намаляват обхвата си до 71,8% от националната територия и 32,8% от населението в 206 общини. Те остават уязвими от глобалните предизвикателства на климатичните, енергийните, демографските промени, но запазват шансове да устоят на тези заплахи благодарение на засилените им връзки с централните територии и на наличието на достатъчно малки градове-центрове от 4-то ниво сред тях. Развиват се агломерационни процеси в отделни отсечки на основните урбанизационни оси и отчасти във второстепенните оси. В презграничните оси се наблюдава частично активизиране на агломерационни процеси - при Русе-Гюргево, Видин-Калафат и Силистра-Кълараш.

В агломерационните ареали на големите градове и на някои от средните градове се възстановяват и интензифицират функционалните връзки между населените места. В тези ареали групата общини в равностойно сътрудничество предприемат съвместни действия по пространствено планиране и управление на урбанизационните процеси.

В урбанистичните центрове на останалите големи градове (Русе, Стара Загора и Плевен) и някои от средните градове процесите протичат, без да се увеличава населението и урбанистичните ареали остават ограничени в рамките на съответната община. Те се изразяват с леко разширяване на ядрото-ареал и приобщаване на съседни малки населени места. В другите средни градове-центрове урбанизационните процеси са почти затихнали, населението в тях намалява, а урбанистичният ареал се е свил до обхвата на ядрото и заема част от територията на общината.

За разлика от тези средни градове-центрове, при които агломерационният процес е затихнал, при малки градове с туристическа насоченост се наблюдава засилване на агломерационния ефект и се формират агломерационни образувания от туристически тип.

Характерно за този сценарий е интензивното развитие на столицата, съпроводено с развитието на не голям брой урбанистични центрове от 2-ро и 3-то ниво, както и стабилизирането на достатъчно голям брой центрове от 4-то ниво, което води до сравнително малко увеличаване на централните територии и намаляване на периферията, както и до приближаване на градски услуги до селските райони.

След перспективния срок 2025 г. този модел следва да еволюира към модела "развит полицентризъм" с постепенно увеличаване броя на урбанистичните центрове от 2-ро и 3-то ниво и стабилизиране на центровете от 4-то и 5-то ниво.

Така на основата на този избран модел може да се насочва териториално-урбанистичното развитие в рамките на макроструктурните части от националната територия: Западна, Източна, Северна, Южна.

В **Западна България** милионният град от 1-во ниво София ще доминира над средните градове от 3-то ниво Благоевград, Перник, Кюстендил, Враца, Монтана и Видин. Без да играят роля на балансьори, средните градове Видин и Благоевград заслужават специално стимулиране, за да преминат по значение към 2-ро йерархично ниво и да организират по-успешно територията на най-отдалечените северна и южна части на Западна България. Градовете Петрич и Дупница показват реални възможности да бъдат центрове от 3-то йерархично ниво и да играят ролята на балансьори на областните центрове. Към тях като балансьори имат шансове да се присъединят градовете от 4-то ниво Сандански, Гоце Делчев, Самоков, Ботевград. В северозападните периферни гранични територии е важна подкрепата на градовете от 4-то ниво Лом, Оряхово, Белоградчик и Берковица. В южната периферия подобна подкрепа заслужават градовете Петрич, Сандански, Гоце Делчев. Затруднено ще остава положението в западните периферни територии, където Радомир, Брезник и Трън нямат потенциала да могат да подкрепят Кюстендил и Перник.

В **Северна България** ще доминират двата големи града от 2-ро ниво Русе и Плевен. Като техен равностоен партньор ще се развива Велико Търново, който показва възможности и тенденции да премине от 3-то към 2-ро йерархично ниво. Средните градове областни

центрове Ловеч, Габрово, Търговище, Разград и Силистра, а също и градовете Свищов и Горна Оряховица, са разположени равномерно по територията и ще играят роля на организиращи центрове от 3-то ниво. Градовете от 4-то ниво Троян, Севлиево, Попово ще играят ролята на балансьори на областните центрове. Другите градове от 4-то ниво нямат тези възможности, ако не бъдат обект на специална национална политика за малките градове в периферни селски райони. Проблемни периферни територии се очертават в северната придунавска част между Русе, Силистра и Разград и между Свищов, Плевен и Никопол, както и в южните старопланински и предпланински части между Търговище и Велико Търново, между Омуртаг и Елена и между Габрово,Троян, Тетевен и Луковит.

В **Южна България** ще доминира големият град Пловдив с партньор другият голям град Стара Загора. Тези градове от 2-ро ниво ще се развиват като основни полюси на растеж и развитие. Шансове за партниращa роля на двата центъра има средният град Хасково. Областните градове Пазарджик, Кърджали, Смолян заедно с Казанлък, Асеновград, Карлово, Димитровград като центрове от 3-то ниво ще осъществяват организираща и стабилизираща роля в територията. Като периферни територии се очертават южните родопски планински и гранични територии и отчасти средногорските и тракийските територии. Градовете от 4-то ниво Панагюрище, Чирпан, Свиленград, Ивайловград, Златоград, Девин, Велинград заслужават да бъдат стимулирани, за да изпълняват своята организираща роля в тези периферни селски, планински и гранични територии. Проблемни ще остават перифериите в южните родопски части, където градовете Доспат, Мадан, Крумовград нямат потенциала да подкрепят Смолян и Кърджали.

В **Източна България** като основни полюси на растеж и като балансьори на столицата ще се развиват двата големи града от 2-ро ниво Варна и Бургас. Тези градове са източни "портали" за Европейския съюз и ще се развиват като важни транспортни и търговски центрове в европейската мрежа от градове. Като центрове от 3-то ниво се проявяват областните градове Шумен, Добрич, Търговище, Сливен и Ямбол, които покриват сравнително равномерно територията в хинтерланда на крайбрежието. На крайбрежието добро развитие показват градовете от 4-то ниво Балчик, Каварна, Несебър, Поморие, Царево, както и Карнобат и Айтос в хинтерланда. В северната периферия е необходимо стимулирането на Генерал Тошево, а в южната - на Елхово и Малко Търново, за да изпълняват важната роля на центрове от 4-то ниво в периферните селски и гранични райони.

Възприетият в НКПР модел “умерен полицентризъм” се отнася за перспективния хоризонт 2025 г. В сравнение с изследваните алтернативни модели – на силно развит моноцентризъм и на силно развит/“краен” полицентризъм той е по-реалистичен при сегашните условия на демографско и икономическо развитие, при ограничени ресурси и малък брой, но ясни приоритети за подпомагане на градското развитие през следващия програмен период. Това предполага концентрация на ресурсите в ограничен брой центрове, подкрепящи осите на урбанистично развитие, които са важни за съхраняване устойчивостта на модела и цялостното пространствено развитие на страната. Силно развитият полицентризъм отразява желаната визия и е свързан с постигането на стратегическите цели в по-далечна перспектива – след 2025 година.

2.4. Визия, стратегически цели и приоритети

Визията на Националната концепция за пространствено развитие на България се фокусира върху кратки, но ясни послания, свързани както с характеристики, отразяващи идентичността, историята и основните ценности на обществото, така и върху очакваните промени в бъдеще. Тя е синтезирано описание на общата представа за развитието на националното пространство на България до 2025 г. и играе обединяваща роля за

националните приоритети и факторите, които се очаква, че ще имат ключово значение за пространственото развитие на страната за времевия хоризонт, за който се изготвя.

- ***Националното пространство на България*** *– отворено към света и интегрирано в Европейското пространство и в европейската мрежа от центрове и оси на развитие, култура, наука и иновации.*
- ***Съхранените национални ресурси*** *– хората, земята, водите и горите, подземните богатства, природното и културно наследство – гаранция за националната идентичност.*
- ***Балансираното и устойчиво интегрирано развитие,*** *постигнато чрез рационално организирана икономическа, социална, транспортна, инженерна, културна и туристическа инфраструктура и осигуряващо интелигентен икономически растеж, адаптивност към промените и равнопоставеност.*

От избраната визия са изведени и стратегическите цели на НКПР:

- Стратегическа Цел 1 "**Интегриране в европейското пространство**"

Развитие на национални и трансгранични транспортни, енергийни, урбанистични, културни и екологични коридори с оглед постигане на териториална свързаност, сътрудничество и интегриране в региона и в европейското пространство.

За постигане на стратегическата цел са изведени следните Приоритети:

1.1. Свързване на българските градове в оси на урбанистично развитие, приобщени в общоевропейската мрежа от градове с транснационално значение и в общоевропейските оси на развитие;

1.2. Поддържане на обширно защитено природно пространство в националната територия като еталон на биологично природно равновесие и като рекреационна среда с общоевропейско значение, обвързано с трансгранични екологични коридори със съседни страни в Югоизточна Европа.

1.3. Обвързване на значими локализации на националното културно наследство в регионални и общоевропейски културни коридори;

1.4. Развитие на националната транспортна инфраструктура като част от Трансевропейската транспортна мрежа (TEN-T), осигуряваща интегриране в европейското пространство и връзки с основните урбанизационни центрове на съседни страни;

1.5. Развитие на преносната енергийна инфраструктура като част от Трансевропейската енергийна мража (TEN-E) и изграждане на системни връзки със съседни страни за осигуряване на свободно движение на енергия и интегриране на енергийния пазар;

1.6. Развитие и модернизация на националната електронна съобщителна инфраструктура и осигуряване на свързаност с трансевропейските телекомуникационни мрежи, като част от изграждането на единен европейски цифров пазар.

- Стратегическа Цел 2 "**Полицентрично териториално развитие**"

Укрепване на умерено полицентрична мрежа от градове-центрове с подобрено качество на градската среда, способстващо за постигане на балансирано териториално развитие и намаляване на неравенствата между централните градски и периферните селски райони

За постигане на стратегическата цел са изведени следните Приоритети:

2.1. Подкрепа за интегрирано развитие на столицата, за да премине в по-горна категория на европейските Metropolitan European Growth Area (MEGA, стимулиране на още един град (Варна) като европейски портал на Черноморското крайбрежие да се включи в категорията MEGA;

2.2. Разширяване на мрежата от градове от 2-ро йерархично ниво и поетапно приобщаване на други градове от 3-то ниво с потенциал и стратегическо разположение, които да балансират развитието на главните регионални и областни центрове;

2.3. Поддържане на широка мрежа от 35 градове от 3-то ниво и подкрепа за тяхното интегрирано развитие чрез приложение на ИПГВР и синхронизиране на секторните политики;

2.4. Формиране и следване на национална политика за малките градове в периферни селски територии – 90 градове от 4-то йерархично ниво и подкрепа за тяхното интегрирано развитие.

- Стратегическа Цел 3 "**Пространствена свързаност и достъп до услуги**"

Развитие на националната техническа и социална инфраструктура за подобряване на пространствената свързаност на районите и урбанистичните центрове и достъпа до образователни, здравни, социални и културни услуги.

За постигане на стратегическата цел са изведени следните Приоритети:

3.1. Развитие на главните и второстепенните транспортни оси за постигане на модел "решетка", насочен към укрепване на функциите на вече изявените урбанизационни центрове, разширяване на полетата им на влияние и подобряване на достъпа до пазара на труда и социални услуги;

3.2. Развитие на електронната съобщителна инфраструктура и осигуряване на условия за широколентов достъп до Интернет на домакинствата и предприятията като една от най-важните предпоставки за развитието и широкото използване на висококачествени електронни услуги от администрацията, бизнеса и гражданите в изпълнение на изискванията, залегнали в Цифровата програма за Европа.

3.3. Постигане на свободен и социално справедлив достъп до информационни и комуникационни технологии във всички райони, особено в периферните селски райони и възможност за децентрализирана работа и предоставяне на услуги от общ интерес;

3.4 Равномерно покритие на националната територия с мрежа от обекти на високото ниво на публичните услуги в здравеопазването, образованието, социалното подпомагане и културата - и подобряване на достъпа до качествени услуги.

- Стратегическа Цел 4 "**Съхранено природно и културно наследство**"

Съхраняване и развитие на националната система от защитени природни и културни ценности за поддържане на биологичното равновесие, пространствената природна и културна идентичност и за интегриране на техните стойности в съвременния живот.

За постигане на стратегическата цел са изведени следните Приоритети:

4.1. Опазване на идентичността на природното и културно наследство чрез ефективна защита и интелигентно използване на икономическия потенциал на защитените природни и културни ценности;

4.2. Увеличаване на елементите от Националната екологична мрежа в регионите с най-нисък дял на защитени територии и зони и обвързването ѝ с Европейската екологична мрежа чрез трансгранично сътрудничество за опазване на природните ценности;

4.3. Включване на нови природни и културни обекти в Списъка на ЮНЕСКО за световно природно и културно наследство;

4.4. Превантивна защита на характерни ландшафти със съхранено традиционно земеползване и с висока консервационна стойност и възстановяване на нарушени от човешка дейност ландшафти;

4.5. Осигуряване на равнопоставен достъп до цялата съвкупност от природни и културни ценности, носители на историческа памет и национална идентичност.

- Стратегическа Цел 5 "**Стимулирано развитие на специфични територии**"

Интегрирано планиране и стимулирано развитие на територии със специфични характеристики (крайбрежни Черноморски, крайбрежни Дунавски, планински гранични и периферни) с оглед съхраняване и ефективно използване на техния природен, икономически, социален и културен потенциал за развитие.

За постигане на стратегическата цел са изведени следните Приоритети:

5.1. Интегрирано управление и устойчиво развитие на Черноморското крайбрежие и черноморските общини, в т.ч. чрез трансгранично сътрудничество със съседни страни от Черноморския регион за въвеждане на Интегрираната морска политика;

5.2. Приобщаване на българските крайдунавски общини и области в общоевропейския Дунавски регион и развитие на трансгранични партньорства и еврорегиони за интегрирано управление на басейна на реката, опазване на водите, почвите и биоразнообразието и стимулиране на икономическото развитие и културния обмен;

5.3. Подкрепа за планински гранични територии чрез развитие на биоземеделие в общини с поливни земи, био-животновъдство в сертифицирани райони, екотуризъм в най-щадящите му форми, данъчни преференции за конвенционални производства (хранително-вкусови, шивашки, дървообработващи) и др.;

5.5. Реализация на инициативата Европейски зелен пояс за устойчиво развитие и опазване на природата в планинските крайгранични територии чрез създаване и съвместно управление на трансгранични защитени територии;

5.6. Възстановяване на нарушените територии, на екологичното равновесие и биологичното разнообразие, адаптиране към измененията на климата и намаляване на риска от природни бедствия.

5.7. Стимулиране на социалното сближаване, чрез осигуряване на достъп до он-лайн услуги на хората, живеещи в слабо населените и отдалечени райони, за да се преодолеят тенденциите за изолиране на тази част от населението от обществения и културен живот на страната.

- Стратегическа Цел 6 "**Конкурентоспобност чрез зони за растеж и иновации**"

Повишаване на конкурентоспособността на българската територия чрез държавно подкрепени зони за растеж и иновации в урбанистичните центрове от високите нива на полицентричния модел

За постигане на стратегическата цел са изведени следните Приоритети:

6.1. Изграждане на високотехнологични паркове в големите урбанистичните центрове от 2- ро йерархично ниво;

6.2. Изграждане на индустриални паркове и обновяване на зони с обикновени производства в градове-центрове от 3 -то йерархично ниво;

6.3. Изграждане на нови свободни зони (в страната има 6 свободни зони – Бургас, Видин, Драгоман, Пловдив, Русе и Свиленград) такива могат да се изградят и в Петрич, Кюстендил, Малко Търново, Силистра;

6.4. Инвестиции в областта на науката, технологиите и иновациите, чрез създаване на регионални инкубатори, звена в направлението Интелигентната икономика и свързващ елемент от триъгълник на знанието между науката, бизнеса и държавата; Развитие и разширяване на изследователската и образователна мрежа освен като достъп до Интернет за студенти, ученици, преподаватели и изследователи, и като среда за инкубиране на модерни Интернет технологии.

6.5. Създаване на кариерните центрове и регионалните звена за мобилност на учените, като част от Европейската мрежа за мобилност.

6.6. Подобряване на конкурентоспособността на българската икономика чрез осигуряване на платформа за иновации и изследвания, което да повиши БВП и чрез улесняване и стимулиране на използването на широколентовия достъп от бизнеса за въвеждането на нови бизнес стратегии и предоставянето на нови услуги на крайните потребители.

3. СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА НАЦИОНАЛНОТО ПРОСТРАНСТВО

3.1. Полицентрична урбанистична мрежа – основа на балансираното развитие

Съвременното демографско състояние и демографските прогнози показват, че в обозримия период на НКПР урбанистичните процеси в страната ще се развиват при намаляващ демографски потенциал. През 2011 г. постоянното население на България е 7 364 570 души. Демографските прогнози показват намаляване до 6 824 000 души или дори до 6 691 000 души през 2025 г. и 6 450 000 през 2030 г. Още в настоящия период е изчерпан демографският потенциал на селата, които са били източник за миграция към градовете. Миграцията е насочена от малките към по-големите градове и оттам – към още по-големите градове. Тази миграция, съчетана с отрицателния естествен прираст, е причина за намаляване на населението в градовете и то не само в малките, но и в средните, а и в повечето от големите градове. Намаляването на населението се отразява неблагоприятно на развитието на градските функции, забавя започналия процес на формиране на агломерационни ядра и ареали при някои от големите и средните градове и поставя под съмнение потенциала на други градове да формират агломерационни ареали.

Въпреки намаления демографски потенциал в периода 2001 – 2011 г. в 66 общини в страната има положителен механичен прираст, който е ориентиран главно към големите градове. Тяхната притегателна сила е факторът за приток на население. Столична община с население от 1 291 591 души към 2011 г. е с най-голям механичен прираст, следвана от община Варна. Нарастването на населението в малките населени места около тези градове

доказва наличието на субурбанизационни процеси и формиране на агломерационни ядра. Нараства населението и на редица градове по Черноморското крайбрежие, което се дължи на туристическата функция и показва развитие на процеса туристическа урбанизация, както и поява на нов тип агломерационни формации – туристическите.

При тези условия стабилността и икономическата активност на градовете се променя, с което се увеличават различията между централните, силно урбанизирани територии с наличие на големи градове и периферните слабо урбанизирани територии без такива градове. Това предопределя съществуващия модел на урбанистично развитие като ограничено полицентричен с проявена тенденция към моноцентризъм по отношение на София. Относително слаби балансьори на София са големите градове от 2-ро ниво Варна, Бургас и Пловдив, а още по-слаби са Стара Загора, Русе и Плевен.

Преодоляването на тези различия е пряко свързано със стратегическа цел 2 – Полицентрично териториално развитие - *"Укрепване на умерено полицентрична мрежа от градове-центрове с подобрено качество на градската среда, способстващо за постигане на балансирано териториално развитие и намаляване на неравенствата между централните градски и периферните селски райони".*

Основните задачи за преодоляване на посочените неравенства и ограничаване на процесите на обезлюдяване и разширяване на периферията чрез инструментите на пространственото планиране са следните:

- ✓ стимулиране развитието на полицентрична мрежа от градове-центрове (урбанистични центрове);
- ✓ подобряване качеството на урбанизираната среда в населените места, опорни центрове на полицентричната мрежа, чрез интегрирано възстановяване и развитие;
- ✓ създаване на условия за икономически растеж чрез стимулиране на алтернативна заетост и развиване на нови умения и знания, свързани с местните ресурси и потребности;
- ✓ развитие на системата от качествени социални, здравни, образователни и културни услуги на принципа на равнопоставеността;
- ✓ реконструкция на транспортната, електорнно-съобщителната и инженерно-техническата инфраструктура за подобряване на мобилността, комуникативността и достъпа до услуги;
- ✓ разкриване потенциала на малките населени места с характерни природни и културни ценности и използването му като стимулатор на икономическото развитие;

Полицентрична мрежа от йерархизирани урбанистични центрове

Полицентричната мрежа от йерархизирани урбанистични центрове се развива на основата на избрания модел "умерен полицентризъм". Концепцията и моделът използват класификацията на урбанистичните центрове в пет йерархични нива.[7] В сравнение с изследваните алтернативни модели – на силно развит "краен" моноцентризъм и на силно развит "краен" полицентризъм той е по-реалистичен при сегашните условия на демографско и икономическо развитие, при ограничени ресурси и малък брой, но ясни приоритети за подпомагане на градското развитие през следващия програмен период. Това

[7] 1-во ниво - столицата София, център с европейско значение за националната територия
2-ро ниво - големи градове, центрове с национално значение за територията на районите
3-то ниво - средни градове, центрове с регионално значение за територията на областите
4-то ниво - малки градове с микрорегионално значение за територията на групи общини
5-то ниво - много малки градове и села, центрове на общини

предполага концентрация на ресурсите в ограничен брой центрове на развитие, подкрепящи осите на урбанистично развитие, които са важни за съхраняване на устойчивостта на модела и цялостното пространствено развитие на страната.

С предложения урбанистичен модел се търси съхраняването на жизнеността на националната територия и рационалното функциониране на полицентричната мрежа от населени места, обвързано с урбанистичните оси и центрове на развитие в Европа чрез стимулирано развитие на големи градове - центрове на растеж и целенасочено подпомагане на малки градове, важни поради своето местоположение в националната периферия.

Необходимостта от стимулирането на определени урбанистични центрове се изразява с предложението те да преминат в по-високо йерархично ниво. Потвърдени са възможностите български градове да преминат в по-високи йерархични нива и в Европейската класификация, за което ще спомогне и постигането на Стратегически цели 1 и 6 – *приобщаването към мрежата от урбанистични центрове в Европа и в съседните страни и изграждане и доразвиване на центровете за наука, иновации и икономически растеж*. Това не изключва възможността при подходящи условия и други градове да преминат в по-високо йерархично ниво, а моделът на "умерен полицентризъм" да се доближава до по-подходящия за постигане на балансирано териториално развитие модел на "развит полицентризъм".

За 1-во йерархично ниво на столицата, като център с европейско значение, НКПР предвижда по-нататъшно стимулиране на качественото интензивно развитие и ограничаване на екстензивното развитие. Град София има потенциала да премине в по-горна категория на европейските Metropolitan European Growth Area (MEGA), която се определя от оценките за население, икономически функции, конкурентоспособност, свързаност, знания.[8] Реализирането на тази цел зависи от цялостното социално-икономическо и културно развитие на София, подпомагано от разнообразни политики и инструменти. Сред тях сериозна роля ще има изпълнението на ИПГВР и съобразяването на пространственото развитие с предвижданията на ОУП на столична община. От значение е и участието на София в европейска мрежа на сътрудничество с други европейски градове, поканата за Европейска столица на културата 2019 г., което мобилизира допълнителни ресурси и стимулира нови инициативи.

Макар че асоциирането на столицата със съседните общини е вече факт, за бъдещото развитие на агломерацията на София от важно значение е законово да бъде регламентирано сдружаването на групата общини в агломерационен ареал за общи действия в сферата на социално-икономическото развитие, опазването на околната среда, транспортната политика, туристическата политика и в сферата на пространственото развитие. Също е необходимо регламентиране в ЗУТ на изискването ОУП на град – център на агломерационен ареал да се изработва в обхвата на ареала – на групата общини.

За 2-ро йерархично ниво, големите градове центрове с национално значение за територията на районите, в НКПР е обосновано, че освен трите града Пловдив, Варна и Бургас, включени в класификацията на ESPON (Transnational–national), още три големи града имат качествата и потенциала да попаднат в тази категория – Русе, Стара Загора и Плевен. Обосновката се опира на показателите за население, икономически функции и конкурентоспособност, функции в сферите на висшето образование, здравеопазването и социалните услуги и в сферата на културата. Тези шест големи градове могат по-успешно да балансират София и да покриват по-голямата част от националната територия с влиянието си на силни урбанистични центрове – двигатели на растеж, центрове на наука и

[8] Вж. European Spatial Planning Observatory Network /ESPON/11.1. Potentials for polycentric development in Europe

иновации, предлагащи публични услуги от високо качество. Между тях с най-големи шансове да премине в по-горна категория в европейската класификация е град Варна, който показва просперираща демографско и социално-икономическо развитие през последните години като важен научно-изследователски, образователен, транспортен и културен център, главен "портал" на страната по външната за ЕС граница и център на интегрираната морска политика и управление на крайбрежните зони.

За да бъде още по-пълно покрита националната територия с такива центрове, в НКПР е заложена целта към това ниво поетапно да се включат поне още три града. На първо време Велико Търново е с най-голям потенциал, тъй като още на настоящия етап се приближава в социално-икономическото си развитие до големите градове от ниво 2 и играе балансираща роля на Русе и Плевен в Северна България. Подобен е и потенциалът на град Благоевград, който благодарение на своето географско положение балансира столицата София в ЮЗР. В дългосрочен план е възможно и Видин, при подходящо стимулиране, да добие качествата на център от ниво 2 поради важното му местоположение в северозападната периферна територия на страната, където липсват големи градове и където той ще съдейства за активизиране на транспортните коридори и урбанистичните оси на развитие. Това може да се осъществи, ако правилно се насочат проекти в зоните за активна намеса, определени с ИПГВР, за да се почувства синергичния ефект от реализирането им в цялостното съживяване и обновяване на територията.

Градовете Габрово, Шумен, Добрич, Хасково, Пазарджик, Перник, Кюстендил, Враца също притежават потенциал в по-далечна перспектива да преминат във 2-ро ниво при успешно бъдещо развитие. Градовете от 2-ро ниво, които ще функционират като регионални центрове, ще формират основния скелет на полицентричната урбанистична структура. Тяхното сътрудничество в мрежа ще оказва благотворно влияние върху другите центрове от по-ниски йерархични нива, намиращи се в периферни и селски райони.

За големите градове Пловдив, Варна и Бургас, които формират агломерационни ареали в обхвата на група от съседни малки общини, е необходимо, както и за София, общият устройствен план да се разработва в обхвата на групата общини, а не само в общината на големия град. По този начин в допълнение на ИПГВР, в съответствие с който в определените зони за въздействие ще се реализират проекти, подготвени за следващия програмен период 2014-2020 г., ще се създадат устройствени предпоставки за реализиране на проекти в агромерационния ареал и за обединяване на ресурсите за стимулиране на социално-икономическото развитие и постигане на синергичен ефект.

За 3-то йерархично ниво, градове-центрове с регионално значение в територията на областите, НКПР предвижда 26 града. Тези градове са останалите 18 областни центрове, към които са прибавени и градовете Свищов, Горна Оряховица, Асеновград, Димитровград, Казанлък, Дупница, Петрич, Карлово. Градовете Сандански, Гоце Делчев, Троян, Севлиево, Панагюрище показват известни възможности при подходящо бъдещо развитие и евентуално стимулиране да преминат също в 3-то ниво. Градовете от 3-то йерархично ниво са разположени сравнително равномерно в националната територия. Тези градове имат мисията да допълват и балансират големите градове и да намаляват ефекта от моноцентрично развитие в територията на областите и районите.

Градовете от 1-во, 2-ро и 3-то йерархични нива формират основната опорна мрежа от урбанистични центрове в националната територия. Икономическото значение на тези градове се изразява във факта, че в тях се формира основният дял на брутния вътрешен продукт и се реализира икономическият растеж. На тях се пада основната роля за осъществяване на публичните услуги от високо ниво. В тях са разположени висшите училища на страната и основните научни и иновационни центрове. В тези градове е развита основната мрежа от стойностни обекти на здравеопазването. Те са важни центрове на културата. Развитието на тези градове ще се осъществява чрез подходящо

синхронизиране на пространственото планиране с политиката за регионално развитие и с другите секторни политики. Всички те са включени като обекти на планиране чрез ИПГВР, на основата на които ще бъдат координирани и насочвани ресурсите и усилията за интегрирано градско развитие през следващия планов период и подобряване на качеството на живот. От съществено значение за осъществяването на това развитие са Общите устройствени планове (ОУП) на тези градове, като териториална основа за насочване на всички инвестиционни инициативи и действия. Малък брой от посочените градове имат одобрени или в процес на одобряване актуални ОУП. За останалите ще се прилагат изискванията на Закона за изменение и допълнение на Закона за устройство на територията (обн. ДВ бр. 80/26.10.2012 г.).

За 4-то йерархично ниво, малки градове с микрорегионално значение в територията на групи общини, НКПР предвижда 90 броя малки градове. Тези градове имат изключително важна роля за периферните селски и планински райони, предлагат работни места и основни публични услуги на повече от една община. Критерии за избор на тези градове са: подходящо местоположение в територията на областите, демографска големина, налични функции с надобщинско значение в икономиката, социалната сфера, образованието, здравеопазването и културата. Разположението на градовете от 4-то йерархично ниво е равномерно в цялата национална територия - в СЗР 16 бр., в СЦР 11 бр., в СИР 10 бр., в ЮИР 15 бр., в ЮЦР 20 бр. и в ЮЗР 18 бр. Градовете Созопол, Твърдица, Сопот, Стамболийски, Хисаря, Ивайловград, Ракитово, Септември, Костенец, Златица, Банско и Трън са посочени от 4-то ниво, но са на границата между 4-то и 5-то ниво. В зависимост от бъдещото им развитие под влияние на социално-икономически и демографски фактори, те могат да останат в 4-то ниво или да загубят своето значение и да отпаднат в 5-то ниво. В НКПР те са поставени целево в 4-то ниво с оглед тяхното значение за поддържане нивото на обслужване на прилежащите им територии. Сред тях безспорно по-добри шансове на този етап имат курортните градове.

Стабилизирането на мрежата от малки градове от 4-то йерархично ниво изисква специална национална политика, тъй като от състоянието на тези градове ще зависи насоката на развитие на периферните селски и планински райони. Значението на малките градове в селски райони е обект на особено внимание и в общоевропейските документи за балансирано териториално развитие. НКПР препоръчва всички 90 бр. градове от 4-то йерархично ниво да бъдат включени за изготвяне на ИПГВР за следващия планов период, за да може на основата на тези планове да се осъществяват действия по интегрираното им развитие. ИПГВР на тези градове могат да се изготвят по облекчена методика и процедура, да не предвиждат ограничени зони за намеса, а прагматично да бъдат насочени към проекти и дейности с интегриращ характер и със значение за населението на града, общината и съседните малки общини, в съответствие със заложените приоритети в оперативните програми. Тъй като градовете от 4-то йерархично ниво извън предложените за целенасочена подкрепа от политиката за градско развитие, попадат в т.н. “селски райони”, е подходящо изпълнението на техните ИПГВР да бъде подкрепено от ПРСР. Териториална основа за осъществяване на всички действия за градско развитие са ОУП на градовете. Тъй като много малко градове от 4-то ниво притежават актуални устройствени планове, те следва да се изработят съгласно изискването на последните изменения и допълнения на ЗУТ (обн. ДВ бр. 80/26. 10.2012 г.).

НКПР не пренебрегва най-малките и най-много на брой градове и села от 5-то йерархично ниво**.** Това са 139 бр., (38 села и 101 много малки градове) общински центрове, където се осъществява първичното обслужване на населението на общините и където са налични работни места извън селскостопанската заетост – в сферата на социалните услуги, търговията, администрацията, промишленото и занаятчийското производство, образованието, културата. Важно условие за свързаността с останалите селища в общините

и достъпа до тези услуги са удобните, изградени и поддържани, комуникационно-транспортните връзки.

Градове за подкрепа по ОПРР за периода 2014-2020 г.

В НКПР е предложен набор от подходящи за подкрепа градове по Оперативната програма за регионално развитие за периода 2014-2020 г. - инструмент "интегрирано градско развитие" чрез изготвяне на Интегрирани планове за градско възстановяване и развитие (ИПГВР). Предложението включва всичките 35 града от 1-во, 2-ро и 3-то йерархични нива като основни урбанистични полюси на растеж и развитие. От съществено значение е подкрепата за част от малките градове от 4-то йерархично ниво, които имат значение за развитието на периферните, селски и гранични райони. На това ниво ОПРР взаимодейства с ПРСР, която подпомага по-голямата част от градовете на ниво 4. Съществен въпрос е на това ниво на градове-центрове да има добро разграничаване на двете програми, за да се постигне желаното въздействие при условията на ограничени ресурси.

В тази връзка, като се отчитат възможностите на ОПРР за периода 2014-2020 г., в НКПР е отчетено, че подходящи за подкрепа от ОПРР са 32 бр. градове от 4-то ниво, определени чрез прилагането на определени мотиви и приетите критерии за избор.

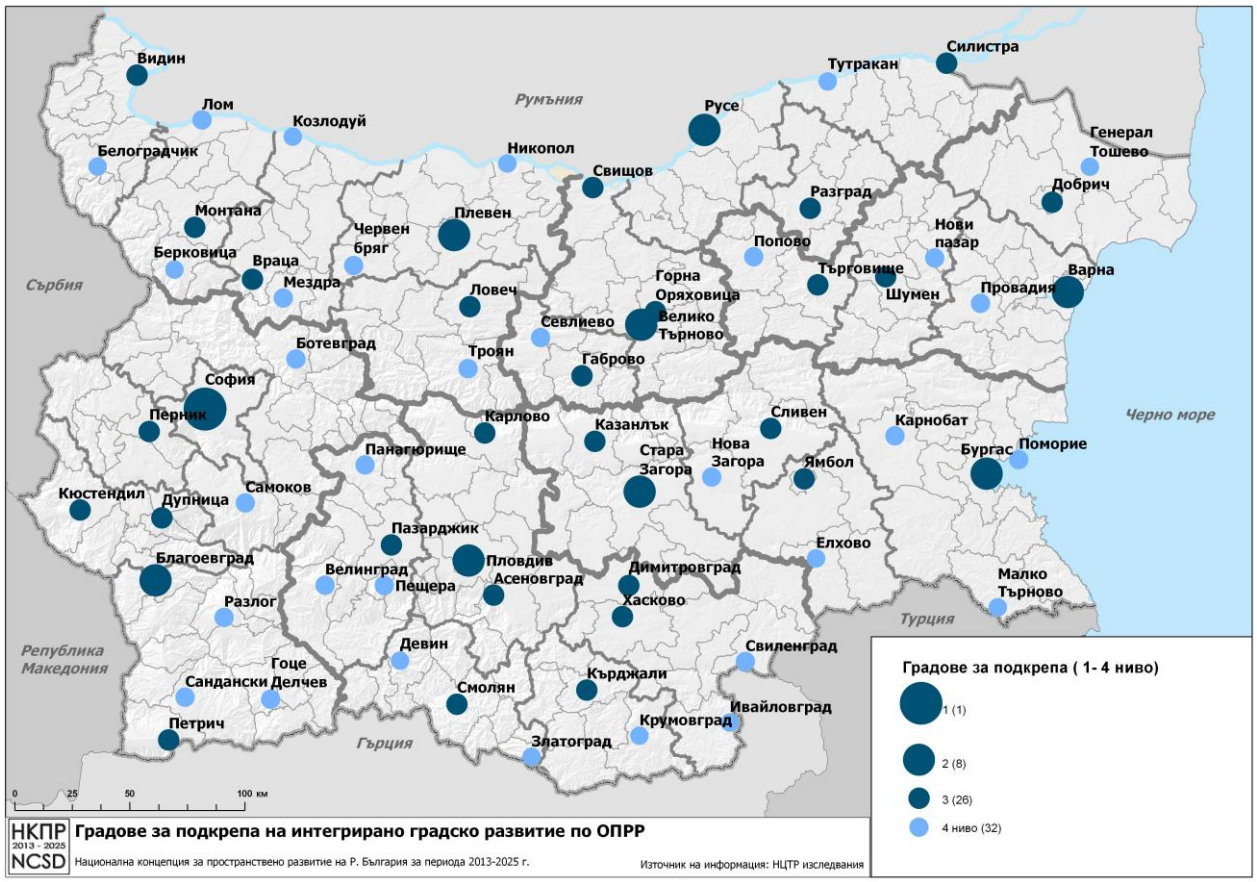
Основните мотиви са свързани с необходимостта от стимулиране на достатъчно голям брой средни и малки градове, разположени в периферни селски, планински и крайгранични райони. Тези градове са центрове, предлагащи работни места и основни услуги със значение за повече от една община и в бъдеще добрите комуникационно-транспортни връзки с тях ще са от съществено значение.

Критериите за избор са подходящо местоположение в територията на областите и добра транспортна достъпност, демографска големина, налични функции с надобщинско значение в сферата на икономиката, социалната сфера, здравеопазването, образованието, културата. Изборът на градове за подкрепа на интегрираното градско развитие по ОПРР се базира на следните конкретни критерии:

1. Да бъде разположен на основна или на второстепенна ос на развитие
2. Да играе важна роля на балансьор в развитието на областта в допълнение на областния център (във всяка област да има поне още един град с подобни функции)
3. Да бъде разположен в периферна територия (крайгранична или вътрешна), за да осъществява важни връзки със съседни територии и населени места, вкл. и извън страната
4. Да играе роля на обслужващ център за повече от една община

В допълнение на системата от критерии е използвана и Класификацията на АЕ и ТЕ – Национален регистър на населените места (обн. ДВ бр. 66/28.08.2012 г., неофициален раздел)

Предложените 32 бр. градове от 4-то ниво за включване чрез изготвени интегрирани планове към ОПРР са: Сандански, Свиленград, Самоков, Ботевград, Троян, Севлиево, Карнобат, Нова Загора, Попово, Пещера, Поморие, Разлог, Девин, Нови пазар, Мездра, Провадия, Червен бряг, Козлодуй, Берковица, Тутракан, Елхово, Белоградчик, Златоград, Никопол, Генерал Тошево, Крумовград, Ивайловград, Малко Търново и Лом, Велинград, Панагюрище и Гоце Делчев, които разработват ИПГВР към момента. Заедно с градовете от 1-во, 2-ро и 3-то ниво те формират група от общо 67 града (Приложение 2)

Фиг. 7: Градовете за подкрепа по ОПРР 2014-2020 г. (67 броя)

Агломерационни образувания

Агломерационните образувания в националната територия се формират при наличието на градско ядро с достатъчен икономически, социален и инфраструктурен потенциал. Агломерирането между населените места протича с различна скорост и интензитет при различните йерархични нива на градове-центрове и се осъществява в зоната на активно влияние. Изявата на интеграционните връзки между центъра-град и съседните населени места се проявява по един и същи начин, но интензитетът зависи от големината и значението, т.е. – от йерархията на центъра.

Агломерационните образувания включват териториите на общини или части от общини, обвързани териториално и функционално. Регламентирането на агломерационните образувания като обект на пространственото планиране и планирането на регионалното развитие може да доведе до подобряване на управлението им чрез съчетаване на усилията на групата общини, в територията на които се формира агломерацията. За целите на НКПР са приети следните дефиниции:

- Агломерационно ядро - град–център с пространствено приобщени към него съседни населени места и други обекти в обща непрекъсната пространствена система.
- Агломерационен ареал - активната част от територията на общината или на групата общини, в която се осъществяват интензивни функционални връзки между града-център и други населени места и обекти.

В годините на преход в края на XX век, както и в последните години на финансова и икономическа криза, се наблюдават процеси, които забавят агломерирането. Основните фактори, отслабващи агломерационните процеси, са демографският спад, икономическата криза, изоставането в обслужващата сфера, в обществения транспорт. Независимо от

общия спад, създадените пространствени връзки подкрепят до голяма степен функционирането в образуванията и са възможност за възникване на нови функции.

За агломерационните образувания е важно повишаването на тяхната конкурентоспособност чрез обединяване на ресурсите и кооперирането на секторните политики за постигането на:

- ✓ Подобряване на привлекателността на средата за бизнеса чрез инвестиране в базова инфраструктура, привличаща инвестиционен интерес и стабилни световни и национални компании;
- ✓ Създаване на предпоставки за диверсифициране на икономическите активности и увеличаване дела на новите технологии чрез обвързването им с центровете за образование, наука и иновации;
- ✓ Активизиране на взаимодействията между клъстерните образувания в обхвата на агломерационните образувания;
- ✓ Изграждане на свързващата инфраструктура между агломерационните ареали и съседните територии, по-малките градове и села, с което да се подобри достъпа до услуги, качеството на живот и капацитета на територията;
- ✓ Подобряване на условията за туризъм и отдих в изявените туристически агломерации чрез отстраняване на негативните последици от туристическата урбанизация и съобразяване на бъдещото развитие на територията с нейния капацитет.

В НКПР са определени 4 типа агломерационни ареали и е прецизиран техният обхват.

1. В първата група попадат агломерационни ареали на големи градове в територията на група съседни общини - София, Пловдив, Варна и Бургас;
2. Агломерационни ареали на големи градове в територията на собствената община - Русе, Стара Загора, Плевен;
3. Агломерационни ареали на средни градове, стеснени до обхвата на ядрото в територията на собствената община - Шумен, Добрич, Ямбол, Сливен, Хасково, Пазарджик, Благоевград, Перник, Видин, Монтана, Враца, Ловеч, Габрово, Велико Търново, Търговище, Разград, Силистра, Кюстендил, Смолян, Кърджали, Асеновград, Димитровград, Казанлък, Дупница, Горна Оряховица, Свищов.

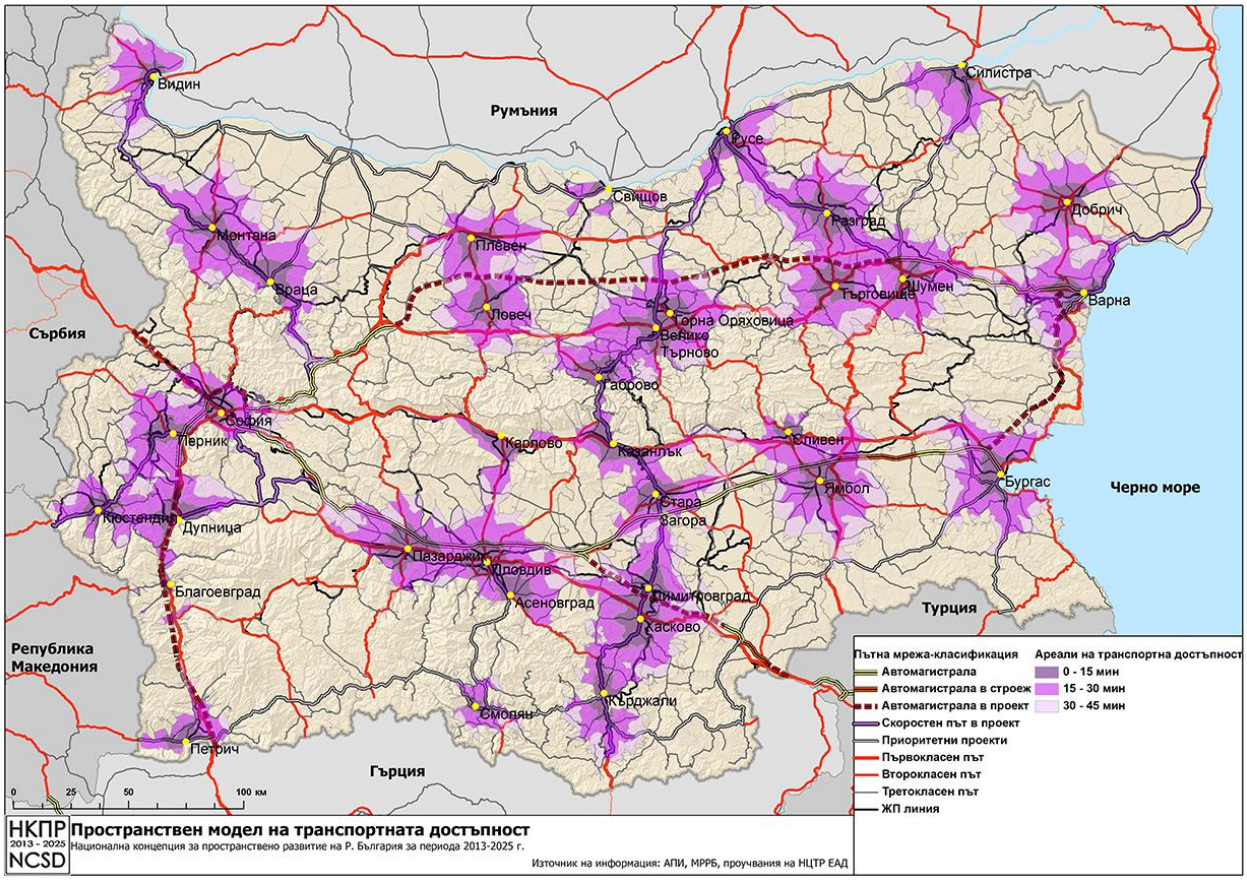
При повечето от тези средни градове агломерационните връзки са много слабо изразени, но имат потенциал за евентуална бъдеща проява по отношение на най-близките малки населени места.

4. Агломерационни образувания от туристически тип, развити под влияние на съвременните урбанизационни процеси и преобладаващите туристически функции – Несебър, Балчик, Каварна, Поморие, Созопол, Приморско и Царево на Черноморското крайбрежие и Банско, Самоков, Смолян, Сандански и Велинград, на основата на специфичните ресурси за планински и балнеоложки туризъм.

Съществуват и други малки градове с курортни функции в Стара планина, Родопите, Странджа, Средна гора, около традиционни курорти с минерални води, които имат потенциал за бъдещо развитие на агломерационни връзки на основата на туристическото развитие с интегриране на природни и културни ценности, уникални ландшафти с висока естетическа стойност, минерални води, подходящ микроклимат с доказани лечебни свойства, потенциал за алтернативни форми на туризъм и рекреация, щадящи околната среда.

Туристическата функция оказва силно влияние върху развитието и на агломерационните ареали на големите черноморски градове – Варна и Бургас като се отразява на тяхната пространствена и икономическа структура, върху облика и характера на крайбрежните им зони в границите на урбанизираната територия и в прилежащите селски райони и малки населени места.

Несъмнено при бъдещото урбанистично развитие агломерационните процеси ще продължават да се развиват и да водят до формирането на агломерационни образувания с производствено-градски характер и с рекреационно-туристически характер. Тези образувания ще се развиват най-вече по направленията на осите на урбанистично развитие.

Фиг. 8: Пространствен модел на транспортната достъпност

Определянето и регламентирането на агломерационните ареали, когато обхващат група от общини, следва да даде възможност на общините, формиращи агломерационен ареал, да се сдружават за общи действия в сферата на социално-икономическото развитие, опазването на околната среда, транспортната политика, туристическата политика и, разбира се, в сферата на пространственото развитие. Това е проблем, който изисква законово уреждане и равнопоставено третиране на голямата община на града-център и съставните малки общини. Много важно е да се регламентира възможността Общият устройствен план на голям град да обхваща цялата територия на агломерационния ареал, а не да се ограничава само в територията на общината, какъвто е случаят с плановете на София, Пловдив, Варна, Бургас. Същото се отнася и за ОУП на другите големи и средни градове, които трябва да обхващат целия агломерационен ареал в околоградската територия на града-център заедно с приобщените населени места и други урбанизирани терени. Туристическите агломерационни образувания също следва да са обект на устройствено планиране в целия им обхват, за да може правилно да се насочват инвестиционните намерения в сферата на туризма и да се опазва околната среда от прекалена и непремерена туристическа урбанизация.

Оси на урбанистично развитие

Осите на урбанистично развитие, заложени в НКПР, следват предложената схема в Съвместния документ на страните от Вишеградската четворка плюс България и Румъния (V4+2) и доразвиват идеите от Националната стратегия за регионално развитие 2012-2022. От тяхното рационално изграждане и разположение в територията на страната зависи постигането на стратегическите цели на НКПР.

Чрез развитието на този важен елемент на пространствения модел националното пространство на страната ще се свърже с осите на развитие в съседните страни, а също така ще се осигури по-добра достъпност до центровете на растеж, иновации, култура и образование. За целта е необходимо:

- ✓ Доизграждане на важните геостратегически оси за връзките на страната с Европа и Азия, с държавите от Дунавския и Черноморския регион;
- ✓ Осигуряване на устойчива комуникационно-транспортна система в националното пространство за равнопоставен достъп от второстепенните до главните оси и до центровете на административни, социални, културни и туристически услуги;
- ✓ Изграждане на основните свързващи връзки за поддържане на полицентричния модел, създаващ предпоставки за доброто взаимодействие между градовете и селата и поддържащия ги с икономическата си активност хинтерланд;
- ✓ Изграждане на липсващите второстепенни връзки в отдалечените и периферни територии, включително и тези, които имат първостепенно значение за достъп до природни и културни туристически ресурси.

Основните оси, които имат важно структуриращо значение за националната територия се развиват по протежение на главните национални и международни транспортни коридори, по които мрежата от населени места на страната се интегрира в европейската. Заедно с транспортните направления те формират своеобразна "транспортно-урбанизационна решетка". Второстепенните оси имат значение предимно за структурирането на територията на районите. Те са разположени по транспортните коридори с регионално значение. Като главни оси на урбанистично развитие в националната територия се налагат две паралелни и три меридиални оси. Паралелните оси са:

1. Драгоман–София–Пловдив–Свиленград-Истанбул, част от общоевропейски транспортен коридор № 4 (ТРАСЕКА), и отклонението Пловдив–Стара Загора–Бургас, като важна национална ос;

2. София–Плевен–Русе и връзка с общоевропейски транспортни коридори № 7 и № 9 и отклонението София–Ловеч–Велико Търново–Шумен–Варна.

Характерно за паралелните оси е събирането им в столицата София, което освен изразените предимства крие и недостатъци и налага търсене на близки и по-далечни обходи от типа «байпас». Такъв обход, който следва да се превърне в ос на развитие е замисленатa магистрала Рила от Ихтиман до Дупница. Тя е в състояние да активизира допълнително развитието на туристическото развитие в Северна Рила.

Две паралелни оси, едната по Дунавското крайбрежие, а другата в подбалканските полета, се формират като второстепенни, но с възможност в бъдеще да прераснат в главни оси.

Главните меридиални оси по направление север-юг са следните:

1. Западна - Видин–Враца–София–Благоевград–Кулата, част от общоевропейски транспортен коридор № 4 – приоритет на ЕС и на Стратегията на Р. България за развитие на транспортната система до 2020 г.

Тя ще се доразвие на север до Дунав при Видин чрез изграждане на четирилентов скоростен път от Ботевград до Видин. На юг същата ос на развитие по долината на река Струма се подкрепя чрез изгражданата автомагистрала и продължава към Солун и Атина. Активизирането на тази ос ще подобри връзките на столицата с градовете-центрове на север и на юг и може да подкрепи сериозно намерението за стимулиране на градовете Видин и Благоевград в двете периферни територии на Западна България.

2. Средна - Русе–ВТърново–Габрово-Ст. Загора–Хасково-Кърджали-Маказа, част от общоевропейски транспортен коридор № 9 и свързващ страната с Румъния и Гърция.

Тази основна ос притежава относително много добро урбанизационно развитие с големите и средни градове и агломерационни ареали от север на юг – Русе, Велико Търново, Горна Оряховица, Казанлък, Стара Загора, Димитровград, Хасково, Кърджали.

3. Източна – бъдещата АМ "Черно море", обвързваща националното пространство със страните от Черноморския регион.

Дублирането на тази ос с крайбрежния първокласен път и изграждането на напречните връзки към територии и градски центрове в хинтерланда на крайбрежието ще намали натиска върху крайбрежните територии, ще подпомогне устойчивото и интегрирано развитие на Черноморското крайбрежие и на неговите главни урбанистични центрове и агломерационни ареали.

Главните оси осъществяват важни за страната връзки посредством общоевропейските транспортни коридори №№ 4, 7, 8, 9 и 10, със страните от Дунавския, Черноморския и Средиземноморския регион, обвързват националните летища, пристанища и жп гари. Някои от тях следват утвърдени във вековете трасета (Via Pontica, Via Diagonalis) и са важни културни коридори, свързващи културни ценности от различни епохи, или са важни за опазване на биоразнообразието миграционни пътища (Via Pontica, Via Aristotelis). Те са оси на урбанизация между центровете на растеж, иновации, бизнес и култура и имат геостратегическо значение.

Второстепенни оси на развитие се изявяват в направления, излизащи от основните оси или свързващи основните оси. Такива са: Лом–Монтана, Козлудуй–Враца, Никопол-Плевен–Ловеч–Троян, Свищов–В.Търново, Русе–Разград–Шумен, Силистра–Добрич–Варна, Сливен–Ямбол–Елхово, Карлово–Пловдив–Смолян–Рудозем, Симитли–Разлог–Банско–ГоцеДелчев–Илинден, Кюстендил–Дупница–Самоков–Ихтиман.

Второстепенните оси завършват пространствения модел на развитие и се очаква да активизират агломерационните процеси и урбанистичното развитие. Наличието на добра комуникационно-транспортна свързаност ще стимулира обитаването в малки населени места и ще привлече бизнес, развиващ алтернативни работни места в селските райони.

На регионално равнище са важни второстепенните оси на развитие, които осъществяват достъпността и свързаността на районите и градските центрове от 3-то и 4-то ниво в тях. При провеждане на политиката на пространствено развитие по отношение на градовете центрове от 4-то ниво е редно да се дава предимство на тези от тях, които са разположени в направленията на осите на развитие.

3.2. Социална инфраструктура

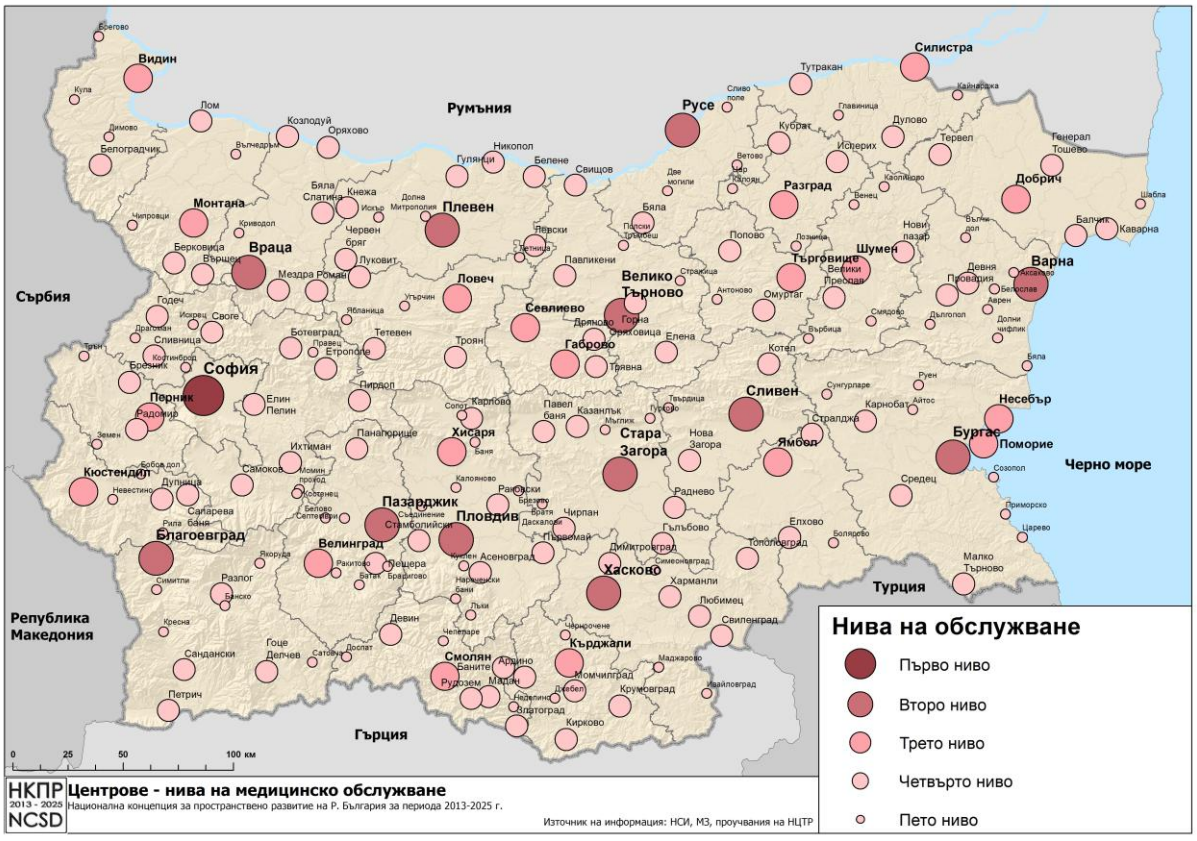
Функционирането на предложения полицентричен урбанистичен модел е в тясна взаимообвързаност със системата на социалната инфраструктура. Развитието на нейните елементи е повлияно от географското положение, гъстотата на селищната мрежа, концентрацията на населението и държавната политика. Изборът на елементите в системата от социални услуги е продиктуван от тяхната социална значимост и от

конституционната им защита. В този смисъл, обект на концепцията за пространствено развитие са онези елементи на социалната инфраструктура, които са със статут на национални/регионални и над регионални. Те изпълняват ролята на обективен фактор за по-добро социално-икономическо развитие в отделните райони на страната и за по-ефективно използване на потенциалите на националната територия. Елементите на социалната инфраструктура с посочения статут допринасят за намаляване на диспропорциите между районите от ниво 2 по отношение на достъпа до социални услуги от високо ниво в сферата на висшето образование, средното образование с общообразователните, средищните и защитените училища, професионалните училища и тези по изкуствата, високо специализираната болнична лечебна дейност, трето инстанционното правораздаване и др.

Преодоляването на диспропорците е свързано с изпълнението на Стратегическа Цел 3 "Пространствена свързаност и достъп до услуги" - *Развитие на националната техническа и социална инфраструктура за подобряване на пространствената свързаност на районите и урбанистичните центрове и достъпа до образователни, здравни, социални и културни услуги.*

Здравеопазване

Състоянието на системата на здравеопазването в страната е от важно значение за развитието на националната територия и за преодоляване на демографските диспропорции, от които впоследствие произлизат и социалните и икономически проблеми.

Фиг. 9: Центрове – нива на медицинско обслужване

Предложенията и насоките за развитие на здравната инфраструктура са изведени от национални стратегически документи и приоритети от ведомствен характер[9] и са обвързани с концепцията за пространствено развитие чрез представения модел за

[9] Национална програма за развитие България 2020 (проект); Национална програма за реформи (2012-2020 г.) в изпълнение на стратегия „Европа 2020"

полицентрично развитие. В този смисъл предложеният модел за пространствено развитие е насочен към осигуряването на равнопоставен достъп до качествени здравна помощ и услуги в системата от градове-центрове от различен йерархичен порядък. Постигането на тази цел е свързано с пространственото планиране, но е подчинено на поредица вътрешни фактори на системата, между които са повишаване качеството на образованието, квалификацията, специализацията и мотивацията на персонала, повишаване на качеството и ефективността на предоставяните здравни услуги, създаване на високотехнологични звена за ранна диагностика и своевременно лечение на социално-значимите заболявания.

Перспективите за развитие на системата са насочени към осигуряване на адекватна на демографската структура на населението здравна инфраструктура.[10] Очаква се тя да бъде постигната чрез интегриран подход към комплексното извънболнично и болнично обслужване, за осигуряване на равен достъп до всички видове помощ – спешна, неотложна, краткосрочна и продължителна хоспитализация в рамките на необходимото и достатъчно време за възстановяване и поддържане на оптимално здравно състояние. Болничната помощ ще се осъществява и чрез трансформиране на неефективни болнични заведения за активно лечение в такива за продължително лечение, рехабилитация или други структури, предлагащи подходящи услуги.[11] Това ще засегне основно общинските болници в малките общини, които и в момента се преструктурират.

По отношение на една специфична категория здравни заведения, Домове за медико-социални грижи за деца - 31 на брой, разположени предимно в областни градове се очаква тяхното преструктуриране и деинституционализация.

Предложенията за развитие на здравната инфраструктура са с ясни пространствени параметри – равномерно покриване на територията на страната с обекти на здравеопазването, изграждане и реконструкция на транспортната инфраструктура, с особен акцент в планинските и труднодостъпни райони, за скъсяване на времето за достъп до здравни услуги и приложение на съвременните технологии за бързо диагностициране и консултиране, вкл. и в отдалечените селища.

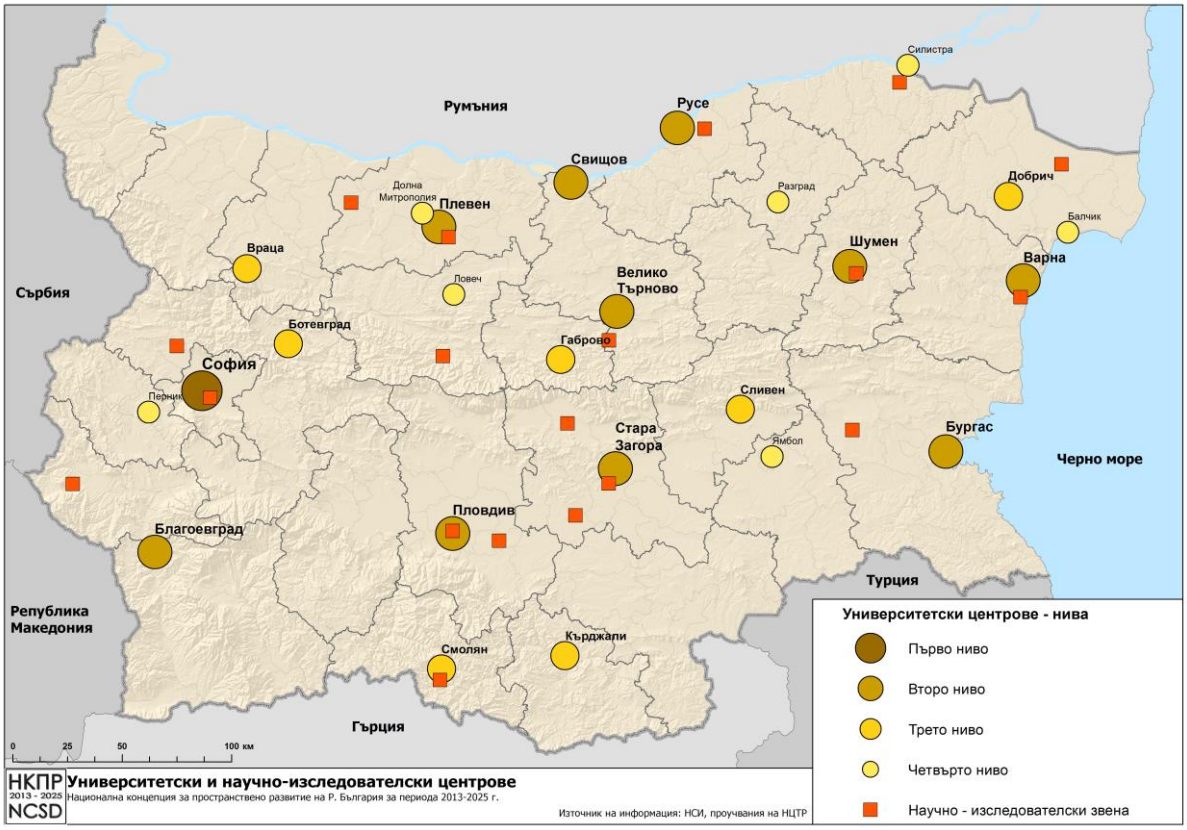
Образование

Мрежата от висши училища е относително равномерно развита в страната. Изключение прави само СЗ район. Акредитация имат общо 51 висши училища - университети, специализирани висши училища и самостоятелни колежи, като водещи университетски центрове са София, Пловдив, Варна, Бургас, Велико Търново, Благоевград (с повече от едно висше училище). Същите са отворени за студенти от цялата страна, не са съобразени с изискванията за райониране и покриват изцяло нуждите на страната, тъй като в страните от Западна Европа съотношението университет/население е близо 1 на 600 000/1 000 000 души.

Националните училищата по изкуствата и култура са особена категория учебни заведения за млади дарования и таланти. Те са 23 и са локализирани основно в гр. София (7 бр.), Пловдив (3 бр.) и по 1 бр. в градовете Варна, Бургас, Русе, Плевен, Стара Загора, Котел, Сливен, Казанлък, Троян, Трявна, Смолян, в с. Широка лъка (област Смолян), и с. Кунино (Врачанска област). Тяхната цел е стратегическа – запазване и развитие на културната идентичност на нацията, но при настоящата демографска картина се отбелязва спад на броя на учениците и риск от закриване на някои от тях.

[10] Концепция за преструктуриране на болничната помощ – МЗ 2009 г.

[11] Проект на Стратегическа рамка на политиката на здравеопазването за подобряване здравето на нацията през периода 2014 – 2020 г.

Фиг. 10: Университетски и научно-изследователски центрове

Към 31 декември 2011 г. на територията на страната функционират общо 3 болнични основни училища – в Пловдив, Костенец и Момин Проход. Функционират още 2 бр. СОУ за деца със зрителни увреждания в София и Варна и 3 бр. училища от интернатен тип за деца със слухови увреждания в София, Търговище и Пловдив.[12] На територията на страната функционират и 10 бр. оздравителни училища с общ капацитет 1609 места.

Важно място в групата на специализираните училища заемат професионалните гимназии по селско стопанство, разположени в Благоевград, Хасково, Кюстендил, Попово, Ситово, Брезник, Луковит, Левски, Разград, Нови пазар, Велики Преслав, Айтос, Карнобат, Садово, Чирпан и др., чието запазване е от изключително значение за развитието на селските райони и за кадровото осигуряване на основните дейности в тях.

Независимо от факта, че се разглеждат елементи на системата с национален, над регионален и регионален характер има категория училища, които са елемент на държавната политика. Това са средищните (общо 800 бр. за учебната 2011/2012 г. съгл. ПМС № 326/2011 г.) и защитените училища (общо 119 бр. за учебната 2011/2012 г. съгл. ПМС № 8). Списъкът на тези училища е съобразен със значимостта на обслужващите центрове за група населени места в областта и общините, а подборът им е направен въз основа на критериите за достъпност – време за пътуване в зависимост от пътната мрежа, характера на релефа и броя на учениците.[13]

Образователната структура на населението на 7 и повече навършени години значително се подобрява през 2011 г. в сравнение с предходните години, следвайки ясно изразената тенденция на увеличение на броя и дела на населението с висше и средно образование, при същевременно намаляване на броя на хората с основно и по-ниско образование; Значителни са и различията в образователната структура по местоживеене - почти 3/4 от

[12] http://sacp.government.bg/programi-dokladi/statistika/
[13] http://mon.bg/left_menu/documents/decree/

жителите на градовете (71.6%) са със завършено най-малко средно образование, докато за жителите на селата този относителен дял е едва 40.3%.

Реформите, свързани с модернизирането на образователната система и осигуряването на достъпно и качествено образование, се оценяват като важен инструмент както за посрещане на дългосрочните предизвикателства пред обществото, така и за подпомагане възстановяването от настоящата икономическа криза чрез осигуряване на лична, социална и професионална реализация на гражданите. Образованието, и в частност висшето образование и неговите връзки с научните изследвания и иновациите, играят важна роля за личния и обществения напредък за постигане на икономически растеж и осигуряване на благоденствие.

Сравнително големите и запазващи се различия в локализацията на висшите училища не може да се определи като значителен проблем, поради което не се очакват големи промени. Възможно е в началото на новия планов период да се открие висше училище или структурно звено на висше училище във Видин, предвид новите му функции, породени от инфраструктурните коридори и факта, че в три съседни области на Северозападен район няма висше училище.

По отношение на националните училища по изкуства и култура ще се запази съществуващият модел. Средищните и защитени училища в бъдеще ще продължат да функционират, но вероятно с редуциран брой, а при подобрената транспортна свързаност ще се очаква подобряване и на достъпа и на мобилността.

За създаване на нови работни места и реализиране на получените знания и компетенции е необходимо системата на специализираните училища да се обвърже по-тясно с потребностите на региона, в който са позиционирани.

Социални услуги

Системата на социалните услуги в България се разви значително през последните няколко години благодарение на реформите, насочени към деинституционализация и предоставяне на повече базирани в общността и в семейна среда услуги за деца и възрастни хора. Редът и условията за разкриване, предоставяне и ползване на социални услуги в България са уредени в Закона за социално подпомагане (обн. ДВ бр. 56/1998 г.), и Правилника за неговото прилагане (обн. ДВ бр. 133/1998 г.).

Социалните услуги в общността и специализираните институции[14] покриват широк спектър от услуги, свързани със социална закрила на уязвимите групи от населението. Бързото разпространяване на тези услуги отразява практическата им приложимост, както и тяхната важна роля за превенция на риска от бедност и създаването на условия за пълноценното включване на уязвимите групи в обществото. В резултат на успешно провежданата през последните години политика, насочена към деинституционализация се наблюдава устойчиво нарастване на услугите, предоставяни в общността като алтернатива на институционалния тип грижа. В България е въведено децентрализираното управление на социалните услуги. Общините управляват и развиват услугите за хората в неравностойно положение. Това предоставя по-добри възможности на местните власти да изследват конкретните потребности на населението на общината от социални услуги.

Агенцията за социално подпомагане към МТСП с териториалните си поделения – 28 регионални дирекции за социално подпомагане, разположени в областните административни центрове и 147 дирекции „Социално подпомагане“, осъществява методическо ръководство по предоставянето на социални услуги в специализираните институции и в общността.

[14] Агенция за социално подпомагане – списък на услуги и заведения, 09.2012 г.

Въпреки, че дейността на Агенцията за социално подпомагане е насочена към изпълнение на държавната политика в областта на социалното подпомагане и закрила на детето тя има и контролни функции чрез инспектората към Изпълнителния директор на АСП, по отношение на специализираните институции и социалните услуги в общността за възрастни. Контролът по предоставяне на услуги в общността и специализирани институции за деца се осъществява от ДАЗД. В България е развита мрежа от услуги в институции и в общността за деца и възрастни хора (към м. септември 2012 г. функционират общо 961 социални услуги, от тях 254 специализирани институции и 707 услуги в общността, които се финансират от държавния бюджет). Броят на социалните услуги за деца в общността, е 333, а броят на специализираните институции за деца – 92. Броят на социалните услуги, предоставяни в общността за възрастни хора е 374, а броят на специализираните институции, делегирана от държавата дейност, предоставящи социални услуги, е 162.[15] В допълнение, на територията на страната функционират и 31 Дома за медико-социални грижи за деца, които се управляват от Министерството на здравеопазването.

Тенденцията, която се наблюдава, е от една страна да се развиват нови социални услуги в общността и от друга – да се подобрява функционирането на съществуващите към момента социални услуги.

Тези обекти се разкриват на база искания на отделни общини, но социалната им значимост е на по-високо териториално ниво. С цел подобряване на координацията и интеграцията на социалните услуги и осигуряване на равен достъп до качествени социални услуги на хората от уязвимите групи през 2010 г. се приеха нормативни промени. Въведе се качествено нов подход в развитието и предоставянето на социалните услуги чрез планиране на общинско и областно ниво на базата на анализ на потребностите от социални услуги. По този начин се гарантира разкриването на социални услуги, които да отговорят на конкретните потребности на хората от целевите групи, не само на територията на общината, но и в областта.

Към момента в Регистъра към Агенцията за социално подпомагане са вписани 1 186 доставчици на социални услуги, на които са издадени 3 319 удостоверения за предоставяне на различни видове социални услуги за деца и възрастни хора.
Основно предимство на териториалната дислокация на обектите от социалната сфера е насочването им в селища от различен ранг и освен чисто здравния и социален ангажимент създават и трудова заетост.

Въпреки постигнатия напредък обаче съществуват сериозни предизвикателства, чието преодоляване налага предприемането на комплексни мерки и действия, насочени към подобряване качеството на предоставяните услуги, осигуряване на реален достъп до тях и разкриване на нови услуги, съобразно индивидуалните потребности на целевите групи, предвид нарастващата необходимост от тях.

Характерът на бариерите пред социалното включване на уязвимите групи е комплексен, което изисква прилагането на интегриран и междусекторен подход при тяхното предоставяне. Именно поради тази причина основните принципи и насоки за развитие в системата на социалните услуги включват продължаване на стартиралата реформа в посока модернизация, развитие на интегрирани междусекторни услуги, отговарящи на конкретните потребности на нуждаещите се, осигуряване на максимален достъп, чрез мобилност и гъвкавост на услугите.

В тази връзка и с оглед на предизвикателствата в областта на социалните услуги от една страна, и техния значителен принос за подобряване на възможностите за социално включване на уязвимите групи и създаване на работни места, от друга, в дългосрочен план

[15] АСП, http://www.asp.government.bg

политиката в тази област ще бъде ръководена от следните приоритетни цели: деинституционализация и разширяване на достъпа до услуги чрез изграждане на адекватна мрежа от социални услуги, предлагани в общността и в домашна среда; разработване и разкриване на модели на превантивни социални услуги, предлагащи ранна степен на интервенция; повишаване качеството на услугите; създаване на работещ механизъм за финансиране и постигане на устойчиво нарастване на финансовите средства за услуги в общността и в домашна среда; по-добро взаимодействие и координация между здравните и социалните услуги и др.

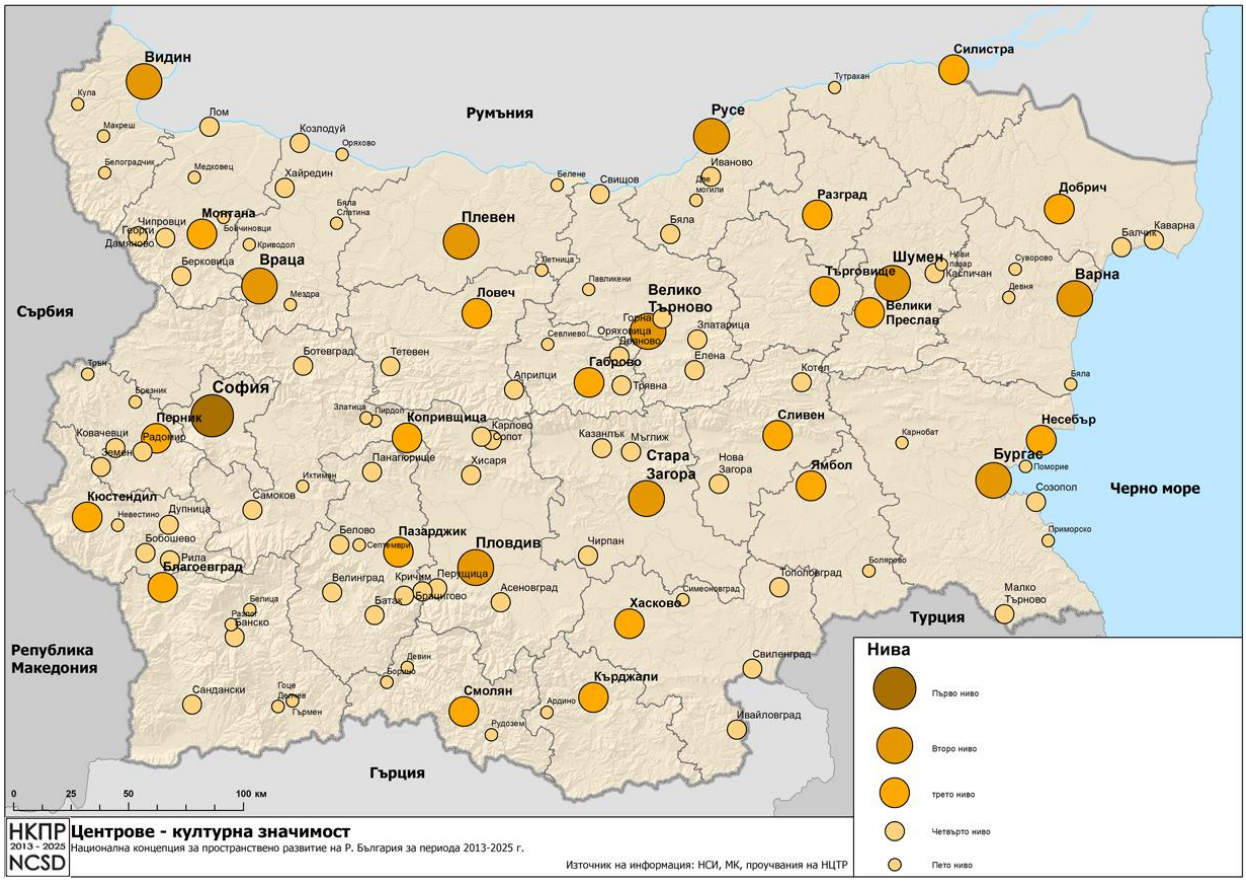
Целта е осигуряване на подходяща и ефективна социална инфраструктура в градските агломерации, която да подпомогне предоставянето на нов вид съпътстващи услуги, заменящи институционалната грижа за деца.

Към края на 2012 г. в домовете за хора с увреждания има осигурен достатъчен капацитет. Проблем все още е недостигът на места в домове за стари хора в ареала на градските агломерации. Но решаването на проблема е в приоритетите на общините, които все още не използват възможностите за публично-частни партньорства в тази сфера. Част от социалните услуги за различните видове възрастови групи могат да бъдат локализирани и в по-малки населени места, с осигурен транспортен достъп до останалите услуги – здравни, културни и др. Важна насока на социалната политика е обвързването й както с политиките по образование и здравеопазване и с транспортната политика, така и с жилищната политика, което може да се реализира и в процеса на изготвяне на ИПГВР при планиране на инвестиционната намеса в социалните зони.

Култура

От системата на културата, обект на изследване, са обектите с национално значение.[16] Системата разполага с 22 национални музея с филиали, с преобладаващо представителство в София. Ведомствените (национални музеи и филиали) са 16, от които 14 са в София и 29 регионални музея, във всички областни центрове без София. Художествените галерии от категориите национални са 4. Музеите и галериите присъстват като обекти в множество общински центрове.

[16] Паметниците на недвижимото културно наследство са обект на друг анализ.

Фиг. 11: Центрове - културна значимост

Театралната институция включва държавните формации - 28 драматични театъра, 22 в областните центрове и 6 в София. Отделно има 12 куклени и 8 музикални формации. Те могат да се разглеждат по аналогичен начин като музеите. Независимо от разположението си в градове, центрове на развитие от висок ранг в йерархичната система от населени места, някои от тези институции остават уникални поради традициите през годините, репертоарите, изпълнителните състави и солисти.

Изброените системи са от особено значение за задоволяване на потребностите на населението, те са гръбнак, допълван от елементите на системата на областно и общинско ниво. Изводите, който се налагат от прегледа на основните институционални системи на общественото обслужване, могат да се резюмират по следния начин:

- Общественото обслужване е загубило изцяло комплексния си характер и с малки изключения не изпълнява заложения в него социален елемент и функцията си на елемент структуриращ териториалните общности;
- Институционалните системи се развиват в интерес на социалната им ангажираност, но при един нарушен териториален модел. С особена сила това важи за университетските центрове;
- Има тенденция на отдалечаване от достъпа до някои елементи на социалните подсистеми на обслужването, породено от нарушено транспортно обслужване и други икономически фактори

При изграждането на модела на пространствената концепция социалното обслужване, и по-специално обектите на образованието, здравеопазването, културата, административните и социални услуги играят важна роля за определяне на опорните центрове на полицентричната система на населените места. Достъпността до този вид услуги,

културните и образователните пътувания и връзки, независимо от оскъдните данни за това, са в основата на системата от критерии за избор.

Насоките, които дава националната концепция, са свързани с развитието на мрежата от социални услуги по един по-устойчив модел, който да се противопостави на вътрешните миграции и обезлюдяването. От особено значение е равнопоставеният достъп до минимален пакет от социални услуги и съпътстващи услуги в областта на здравеопазването, образованието и др., проблем който не е решен в много други страни от ЕС и който ускорява процесите на дисбалансирано пространствено развитие.

Сред показателите за оценка на потенциала на градовете и определяне на мястото им в йерархичната система, важна роля играят социалната инфраструктура и достъпа до публични услуги на населението от селищата, които са обвързани в единна система чрез „решетката“ на транспортната инфраструктура в предложения полицентричен модел на урбанистично развитие. На първо място при позициониране на бизнес и при избор на място за живеене, след техническата и транспортната инфраструктура се поставят подсистемите на здравеопазването и образованието. Показателите за обектите от системата имат много важно значение и за по-ниските равнища в йерархичната система, защото от наличието на подходящи учебни заведения зависи демографският баланс и задържането на трудоспособното население и семействата с деца в малките селища.

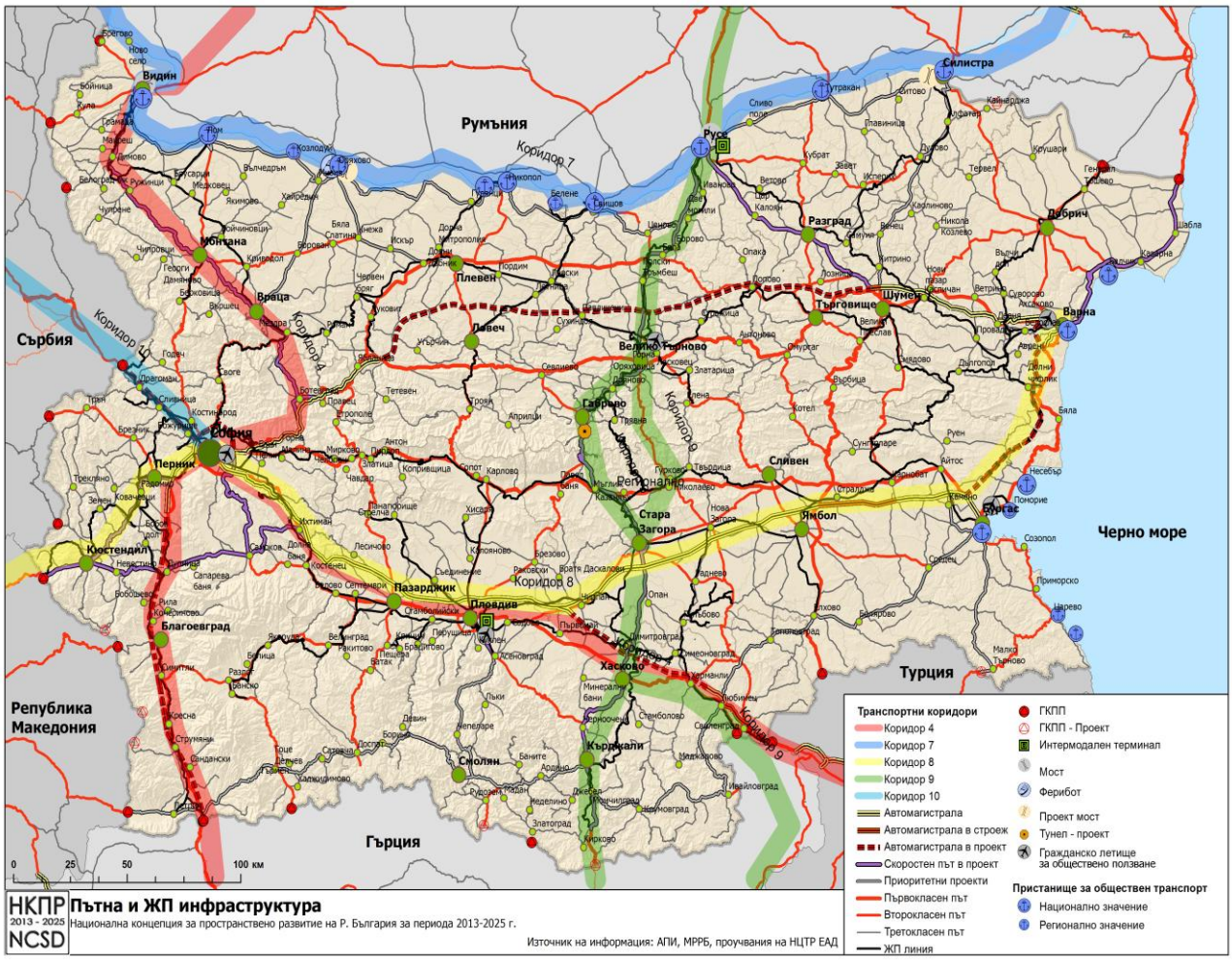
3.3. Техническа инфраструктура – свързаност и достъпност

3.3.1. Транспортна инфраструктура

България попада в Черноморската общоевропейска транспортна зона. Десетте мултимодални транспортни коридора, които са от европейски интерес представляват основа за развитието на транспортната инфраструктура в Централна и Източна Европа, като България има предимството през територията й да преминават пет от тях. От най-голямо значение е Югоизточната главна ос, свързваща Европейския съюз през Балканите и Турция с Кавказ и Каспийско море, както и с Египет и Червено море. Предвидени са връзки с Албания и Македония, Иран, Ирак и Персийския залив.

Като основни морски магистрали са включени магистралите в Черно море и връзката му със Средиземно море. Те включват връзките на пристанища Варна и Бургас с пристанищата в Украйна, Русия, Грузия и Турция.

Преминаването на пет от десетте ОЕТК през територията на България дава голямото предимство на много от главните урбанизационни центрове в страната да се включат в Трансевропейската транспортна мрежа, но качеството на съставната инфраструктура компрометира тази възможност. Основен проблем, идентифициран във връзка с характеристиките и качествата на инфраструктурата по изброените направления, е липсата на непрекъснати, последователни и постоянни транспортни мрежи, които да осигуряват бързо и безопасно придвижване на по-дълги разстояния. Поради тази причина доброто пространствено ситуиране на българската транспортна мрежа в Трансевропейската транспортна мрежа не е допринесло за адекватна пространствена организация на селищната мрежа поради изоставане в степента на развитие на съставните мрежи и съоръжения на инфраструктурата.

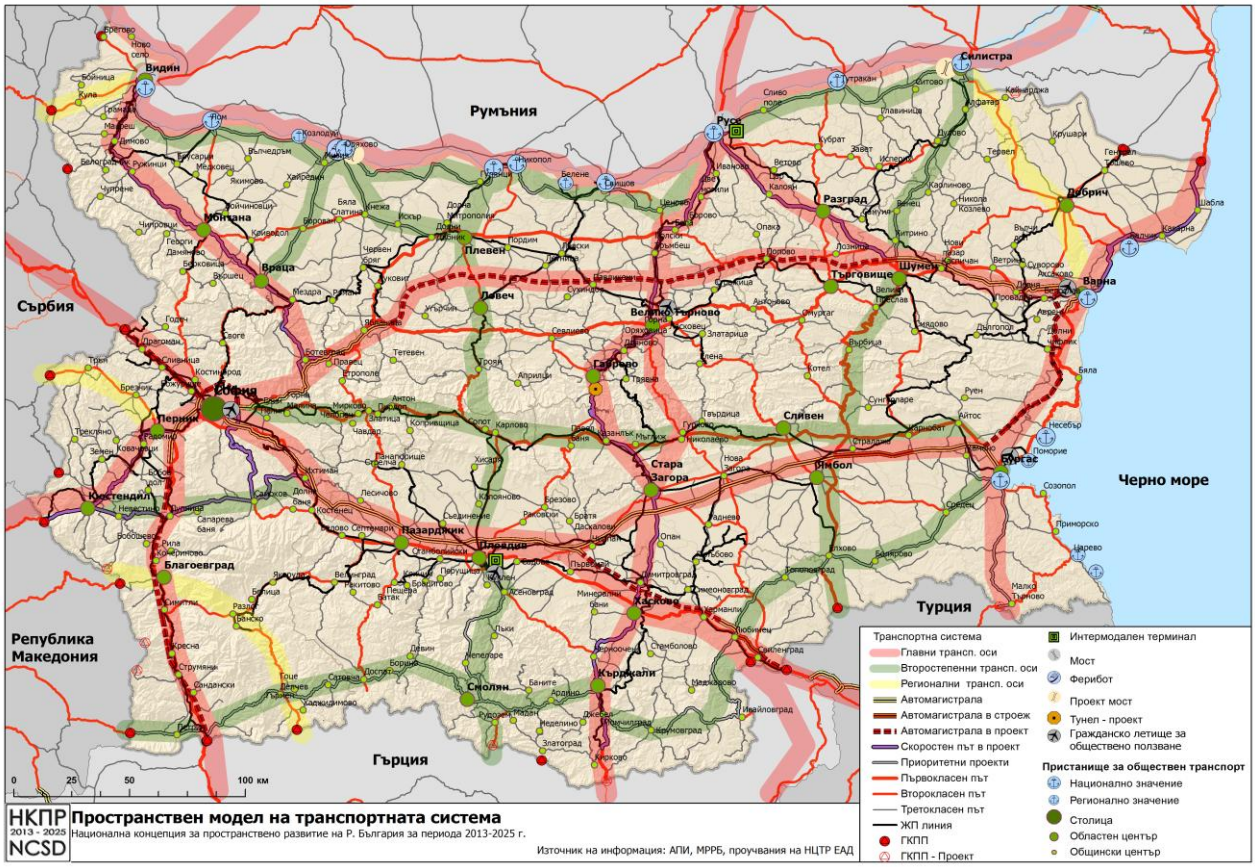

Фиг. 12: Транспортна инфраструктура

Предложенията и насоките за развитие на националната транспортна инфраструктура са насочени към постигане на приоритетите на Стратегическа цел 1 „*Развитие на националната транспортна инфраструктура като част от Трансевропейската транспортна мрежа (TEN-T), осигуряваща интегриране в европейското пространство и връзки с основните урбанизационни центрове на съседни страни*”.

Тези предложения са свързани преди всичко с най-важните оси от Трансевропейската транспортна мрежа (TEN-T) и връзките със съседните държави и региони, както и направленията на Общоевропейски коридори, които не са покрити от главните оси и някои допълнителни връзки. При реализиране на тези приоритети, националната транспортна мрежа ще има по-рационална пространствена организация, осигуряваща връзки между различни европейски страни през територията на страната, връзки на България със съседни страни и връзки между основните урбанизационни центрове.

Моделът на транспортната инфраструктура се базира на сега развитата конфигурация с център София в Западна България и балансиращите центрове Варна и Бургас на изток, като ще се развива в тип „решетка” с добре изявени и равномерно покриващи територията паралелни и меридианни оси, осигуряващи умереното полицентрично развитие на системата от населени места.

Фиг. 13: Простанствен модел на транспортната инфраструктура

Основните транспортни направления/оси, характеризиращи този модел са:

- ✓ Главна Западна ос „север-юг" (Румъния/Видин-София-Кулата/Гърция) през България между Западна Румъния и Гърция/Турция по направлението на ОЕТК № 4. Осъществява връзка между Западна Европа и Гърция, преминаваща изцяло през страни от ЕС. Тази ос се формира от Приоритетна ос № 7 от TEN-T за пътната инфраструктура и Приоритетна ос № 22 за жп инфраструктурата, като свързва важните урбанизационни центрове Дрезден/Нюрнберг–Прага–Виена/Братислава–Будапеща–Арад–Букурещ-Констанца/ Крайова–София–Солун/Пловдив–Истанбул.
- ✓ Главна Централна ос „север-юг" (Румъния/Русе-Стара Загора-ГКПП „Маказа"/Гърция) като част от направлението на ОЕТК № 9, свързващ Финландия и Русия с Гърция през Румъния и България. Без да е част от Трансевропейската транспортна мрежа, ОЕТК № 9 осигурява връзките на страната с важните урбанизационни центрове Букурещ, Киев, Москва, Санкт Петербург и Хелзинки на север и Александруполис на юг.

Изграждането на скоростен път по цялото трасе на ОЕТК № 9 на територията на България и отварянето на ГКПП „Маказа", както и изграждането на интермодален терминал -Русе и модернизацията на жп линията по направлението, ще осигури неговото пълноценно функциониране.

- ✓ Главна Източна ос „север-юг" (Румъния) ГКПП Дуранкулак–Варна-Бургас-ГКПП Малко Търново/Турция), свързваща българските черноморски туристически центрове с тези в южна Румъния (в района на Мангалия, Констанца и Мамая) и Турция на юг.

За разлика от западната и централна оси, само в участъка между Бургас и Варна тази ос се явява част от направлението на ОЕТК № 8, където се предвижда изграждане на автомагистрала „Черно море". Като част от пътната инфраструктура на ОЕТК № 8, който

свързва Адриатика с региона на Черно море, АМ „Черно море” се разглежда като част от бъдещ магистрален ринг около Черно море, в подкрепа на приоритета за свързването на Трансевропейската транспортна мрежа със съседните държави и региони.

Продължението на тази ос на север към Румъния се предвижда като скоростен път, а на юг към Турция- като модернизация на съществуващия първокласен път. Развитието й има значение преди всичко за усвояване на туристическия потенциал на крайбрежието и подобряване на транспортното обслужване, стабилизирайки вече изявени урбанизационни центрове от по-ниско ниво.

- ✓ Главната ос „запад-югоизток” е отдавна утвърдено транспортно направление в страната, осигуряващо транспортните комуникации на Централна и Западна Европа с Азия и Близкия Изток по известното от миналото направление „Лондон–Париж–Калкута” (линията „Ориент екпрес”). Като връзка между Белград, София и Истанбул, тази ос е комбинация от маршрутите на ОЕТК №№ 10, 8, 4 и 9 и ще се развива по приоритета за свързването на Трансевропейската транспортна мрежа със съседните държави и региони.

Развитието на тази ос включва изграждането на АМ „Калотина-София”, доизграждане на АМ „Марица” и модернизация на жп линията София-Пловдив, както и изграждане на интермодален терминал в Пловдив.

- ✓ Южна главна ос „запад-изток” (Македония/ГКПП Гюешево-Кюстендил-София-Пловдив–Бургас/Варна), осигуряваща връзка между страните от югозападната част на Балканския полуостров с Черноморските пристанища по направлението на ОЕТК № 8- Дуръс–Тирана–Скопие–София–Пловдив– Бургас/Варна, който провежда трафик от и за Адриатика.

С доизграждането на АМ „Тракия” и модернизирането на жп инфраструктурата, както и изграждането на АМ „Черно море”, Южната главна ос в страната ще осигури функционирането на ОЕТК № 8. Проблем продължава да бъде липсващата връзка ”Гюешево-Крива паланка” между железопътните мрежи на България и Македония. Проектът за изграждане на железопътната линия София - Скопие е със стратегическо значение, както с оглед свързването на железопътните мрежи на двете съседни държави, така и за цялостното изграждане на жп трасето по ОЕТК № 8.

Развитието на пристанищата Варна и Бургас като “точкови” елементи на ОЕТК № 8 и важни портали на страната на външната на ЕС граница, ще подкрепи функционирането на Югоизточната главна ос за Европа**,** свързваща Европейския съюз през Балканите и Турция с Кавказ и Каспийско море, както и с Египет и Червено море.

- ✓ Северната главна ос „запад-изток” (София-Велико Търново-Шумен-Варна), сега раздвоена от функциите на двата първокласни пътя, ще се изяви чрез доизграждане на АМ „Хемус”. Важността на тази национална ос, осигуряваща бързи комуникации между София и Северното Черноморие и по-слабо изявените урбанизационни центрове в Северна България, както и до град Русе на река Дунав се подкрепя от последното решение на ЕК за включването на АМ „Хемус” в TEN-T съгласно новата политика за развитие до 2020 г.
- ✓ Най-северната главна ос „запад-изток” се формира от Приоритетна ос 18 на TEN-T (река Дунав), свързваща всички изявени Европейски центрове от Дунавските страни. Като воден път, тази ос има преди всичко международно значение и по-малко влияние върху организацията на националното пространство. Наличието все още на само един мост прави реката по-скоро естествено препятствие, отколкото интеграционна ос.

Като национална урбанизационна ос, тази приоритетна ос от TEN-T ще се изяви след реализацията на редица предвиждани проекти. Пускането в експлоатация на втория комбиниран мост – Видин/Калафат ще свърже пътната и жп мрежа на България с тези на Румъния и другите страни от ЕС. Изграждането на мостове при Оряхово-Бекет и Силистра-Калъраш също ще допринесе до засилване на трансграничните контакти и засилване ролята на граничните градове като урбанизационни центрове.

Много важен проект, свързан с тази ос е изграждането на скоростен път Русе-Шумен и модернизация на жп линията. Сухопътната отсечка Русе-Варна представлява алтернативен сегмент на ОЕТК № 7 и дава по-бърза връзка между транспортната магистрала "Рейн-Майн-Дунав"/Пристанище Русе–Пристанище Варна–Кавказките страни – страните от Централна Азия, Иран и Близкия изток.

Модернизацията на пристанищата Видин и Русе, които са част от основната мрежа TEN-T и Лом, Оряхово, Свищов и Силистра, включени в широкообхватната мрежа TEN-T, ще укрепи урбанизационната роля на тези градове в системата от населени места, а изграждането на интермодален терминал в Русе ще утвърди ролята му на силен урбанизационен балансьор в северната част на страната.

Описаните главни оси на модела на транспортната инфраструктура осигуряват международните връзки на страната със съседните и други страни от ЕС, свързвайки преди всичко главните урбанизационни центрове в страната и тези от съседните страни. За постигане на желания модел на умерен полицентризъм е необходимо развитие и на второстепенни оси (в международен план), но с национално значение за балансираното развитие на системата от населени места.

- ✓ Второстепенна Крайдунавска ос „Видин - Силистра" (Северна хоризонтала)

Доизграждането и модернизацията на крайдунавския крайбрежен път от Видин до Силистра, включително и изграждане на велосипедна алея, ще спомогне за усвояване потенциала на периферните крайбрежни територии и балансиране на системата от населени места. Заедно с река Дунав като воден път, направлението ще има важно значение за интегриране на областите и общините, разположени по крайбрежната територия и засилване на териториалното сътрудничество със съседните гранични райони.

Допълнителен ефект за укрепването на по-малките урбанизационни центрове по Дунавското крайбрежие ще има и подобряването на транспортните връзки на пристанищата към бъдещата АМ „Хемус", предвидени в Дунавската стратегия на Европейския съюз.

- ✓ Второстепенна Крайгранична южна ос „Петрич - Бургас" (Южна хоризонтала)

Оптимизацията и реконструкцията на пътищата по това направление ще интегрира периферните крайгранични територии по южната граница на България и ще подобри достъпа на общините до съответния им областен център в зоните с регистрирана най-влошена достъпност в България. Изграждането на такава ос с подобрени параметри ще създаде по-добри условия за развитие на туризма и разгръщане на потенциала на планинските райони, включително за предлагане на съвместни регионални туристически продукти с граничните райони на съседните Гърция, Македония и Турция.

- ✓ Второстепенна Подбалканска ос „София-Карлово-Бургас" (Централна хоризонтала)

Отдавна утвърденото транспортно направление в централната част на страната, с добре изградена инфраструктура по най-късото разстояние между София и Бургас, постепенно губи своите функции след изграждането на АМ „Тракия". Въпреки че не е част от TEN-T, направлението има своето национално значение като преразпределящо трафика между главните оси и интегриращо подбалканските градове, които имат добър потенциал за укрепване на мрежата от населени места.

- ✓ Второстепенна източна ос „Румъния/Силистра-Шумен-Ямбол-ГКПП Лесово/ Турция”

Без да е част от TEN-T, тази ос е добре изявена, провеждайки по първокласен път транспортния трафик между Румъния и Турция. Предвижданото модернизиране на пътя в отсечката Силистра-Шумен, заедно с бъдещия скоростен път Русе-Шумен и връзката с АМ „Хемус” ще улеснят транспортните комуникации в североизточната част на страната и ще подобрят транспортната достъпност.

Второстепенна западна ос „Никопол-Плевен-Ловеч-Пловдив-Смолян-Рудозем”

За разлика от източната второстепенна ос, западната не е така изявена, формирана е от второкласни пътища и не провежда международен трафик – ГКПП при Рудозем все още не е изграден, а ГКПП при Златоград провежда ограничен пътнически трафик; на север функционира Ферибот „Никопол-Турну Магуреле”.

Предвижданата по-пряка връзка Плевен-Кнежа-Оряхово ще „отпуши” оста на север с достъп и до ферибота Оряхово-Бекет (и мост в бъдеще). Изграждането на скоростен път Пловдив-Асеновград, заедно с модернизацията на пътя Асеновград-Смолян-Рудозем-Ксанти ще повиши значително свързаността между главния център на развитие в ЮЦ район - гр. Пловдив и планинските райони в централните и източни Родопи.

Главните и второстепенни оси на модела на транспортната инфраструктура ще бъдат развивани чрез изграждане на нови и модернизиране на съществуващите съоръжения на пътната и жп. инфраструктура. Успоредно ще се модернизират и развиват и пристанищата и летищата като елементи на тези оси, както и интермодалните терминали. . Най-важните насоки за развитието на транспортната система на страната са заложени в Стратегията за развитие на транспортната система на Република България до 2020 г., разработена в унисон с политиката на ЕС по трансевропейските мрежи за транспорт, насочена към интегриране на европейското пространство и намаляване на изолацията на периферните райони.

В национален план постигането на желан модел на пространствена организация и йерархизация в структурата на системата от населени места до голяма степен ще се обуславя от пространствената организация и функционирането на транспортната инфраструктура, пряко пренасяща интензивни потоци от хора, стоки и услуги между отделните центрове на селищната мрежа. Съответствието между ранга на урбанизационните центрове и функциите им в структурата на селищната мрежа и степента на транспортното им обслужване, е предпоставка за устойчивото функциониране на този модел.

Необходимо е да се подобри транспортното обслужване на населените места, отдалечени от големите градски центрове, като действията за подобряване състоянието на пътната мрежа се съчетаят с подобряване на обществения транспорт. От особена важност за функционирането на полицентричния модел се явява пътната инфраструктура с регионално и местно значение, която допълва функциите на пътната мрежа с национално значение.

Регионалният характер на обслужването с жп транспорт влияе по-различно на пространствената организация на системата от населени места. До настоящия момент България не е предприела стъпки за изграждане на високоскоростни жп линии, които да подобрят вътрешната и международната свързаност на големите градски центрове с население над 200 000 души с тези в другите региони и в съседните страни. Процесът на глобализация и стремежът да се повиши регионалната конкурентоспособност и териториално сближаване налагат да се предприемат необходими стъпки за стартиране изграждането на високоскоростни жп връзки, чрез които да се установят нови условия за пространствено развитие.

В този контекст, специално внимание следва да се обърне на връзката на София със столиците на съседните страни и големите мегаполиси в района, като Истанбул и Атина, както и по направлението Дунав мост 2 - Будапеща.

Доизграждането и усъвършенстването на националната транспортна система и развитието ѝ като част от трансевропейската транспортна мрежа ще отговори на нуждите от мобилност в рамките на полицентричната европейска територия, включвайки съседните страни, подобрявайки комуникациите в националната територия, а също и подобряване на градската среда

3.3.2. Техническа инфраструктура

Енергийна система

Спецификата на енергийната система, свързана с използването на ресурс, опазването на околната среда и подобряване качеството на живот, я определя като непряко влияеща на пространствената организация, на социалната и регионалната политики. В същото време, мрежите и съоръженията на енергийната система най-осезателно натоварват територията със строгите регламенти за сервитути.

България е силно енергийно зависима, защото внася повече от 70% от първичните си енергийни ресурси. Като основни източници на енергия се разчита предимно на вносни руски горива - петрол, природен газ, качествени въглища и ядрено гориво.

С цел да бъде намалена зависимостта от внос на енергийни ресурси и същевременно да бъде намалено вредното въздействие от енергопреобразователните процеси върху околната среда и климатичните промени, като основна цел на енергийната стратегия на страната, се определя рационалното използване на местните енергийни ресурси. Значим местен енергиен ресурс за България са нискокачествените лигнитни въглища.

Значителен потенциал за подобряване сигурността на енергоснабдяването представлява увеличаването на транзита на руски и азиатски ресурси (природен газ, петрол) на запад и юг, както и възможността за разнообразяване на източниците и доставчиците на енергоресурси, на база на използването на възловото географско положение на България. Ако в бъдеще се изградят газопроводи от Централна Азия до България (и към Централна Европа), страната ни може се превърне в част от алтернативен коридор.

Преодоляването на енергийната зависимост, ефективното използване на наличните ресурси и рационалното разположение на мрежите и съоръженията в националното пространство се свързва с изпълнение на приоритетите към Стратегическа цел 1: „*Развитие на преносната енергийна инфраструктура като част от Трансевропейската енергийна мрежа (TEN-E) и изграждане на системни връзки със съседни страни за осигуряване на свободно движение на енергия и интегриране на енергийния пазар*”.

Енергийната инфраструктура в страната ще се развива в съответствие с европейската енергийна политика и принципите на „Енергия 2020” - Стратегия за конкурентоспособна, устойчива и сигурна енергетика на ЕС, чийто основен принцип е гарантиране на свободното движение на енергията. Новото предизвикателство за 2020 г. е да се осигури основната мрежа, по която да се пренасят електроенергия и газ, за местата, където са необходими. Предвиждат се по-нататъшни усилия за модернизиране на енергийната инфраструктура, особено в държави-членки, които са се присъединили след 2004 г, както и в по-слабо развитите региони така, че енергийната инфраструктура през цяла Европа да бъде сравнима със средствата за пренос в други стратегически сектори като далекосъобщенията или транспорта.

Развитието на енергийната инфраструктура ще бъде насочено към постигането на целевите приоритети за съответния вид енергия:

- ✓ за електроенергия: сигурност на доставките на електроенергия; капацитет за присъединяване към мрежата на инсталациите за производство на електроенергия от възобновяеми източници и пренос към основни центрове на потребление на енергия; повишаване на интегрирането и конкуренцията на пазара; енергийна ефективност и интелигентно използване на електроенергията
- ✓ за природен газ: разнообразяване на източниците, а също и разнообразяване на доставчиците, както и на газопреносните трасета; също така, увеличаване на конкуренцията чрез повишаване на нивото на взаимосвързаност, увеличаване на интеграцията на пазара и намаляване на концентрацията на пазара

Електропреносна мрежа

Спецификата на функциите на електроенергийната система (ЕЕС) налага довеждането й до всяко населено място посредством мрежи и съоръжения от различен тип, като нейното пространствено разположение не влияе пряко на пространствената организация на селищната мрежа. В същото време, съвместното функциониране с ЕЕС на съседните страни, налага задължителните междусистемни връзки, което определя съвместната им пространствена организация. Електропреносната мрежа на България има изградени връзки на 400 kV с всички съседни страни.

Акцент на националната енергийна стратегия от гледна точка на сигурност и устойчивост, е ефективното използване на местните енергоресурси.

Възобновяемите енергийни източници като важни местни неизчерпаеми ресурси ще бъдат приоритет на националната енергийна политика. За постигане на повече от 16%-ен дял на ВЕИ в брутното крайно потребление на енергия в страната след 2020 г. ще бъдат използвани максимално както водният потенциал, така и другите източници на чиста енергия (вятър, слънце, геотермални води, биомаса).

В същото време съществуващият въглищен потенциал на България ще бъде използван в максимална степен – въглищните централи ще продължат да работят при строго спазване на нормите за опазване на околната среда и изпълнение на екологичните изисквания.

Очакваното чувствително увеличаване на инсталираните мощности и производството на електроенергия от ВЕИ, предимно вятърни електрически централи (ВяЕЦ) – главно в Североизточния район и фотоволтаични електрически централи (ФЕЦ) - предимно в Югоизточния район, е свързано с ускорено развитие на електрическата мрежа за присъединяване на тези електроцентрали, както и необходимостта от балансиране на производството и потреблението в реално време, предвид значителното непостоянство на работната мощност на електроцентралите от ВЕИ. Чрез съответните икономически механизми ще се управлява оптимално инвестиционния процес в изграждането на ВяЕЦ и ФЕЦ, за да може от една страна да се изпълни Европейската Директива за производство и потребление на електроенергия от ВЕИ, а от друга страна, да не се нарушава качеството на управление на ЕЕС на България и сигурността на доставките на електроенергия.

Фиг. 14: Електропреносна система на България, *Източник: официален сайт на Електроенергиен системен оператор*

Бъдещото развитие на електропреносната мрежа е свързано предимно с изграждането и присъединяването на новите ВЕИ, както и с подобряване сигурността на работа на системата:

- ✓ изграждане на втора междусистемна връзка България-Гърция (400 kV електропровод „Марица изток – Нео Санта");
- ✓ изграждане на две нови подстанции 400/110 kV в районите на с. Видно (община Каварна) и с. Свобода (община Добрич), предвид очакваното нарастване на генерацията от ВЕИ в Североизточна България;
- ✓ увеличаване преносните способности на мрежата 110 kV в Североизточна България, с което да се създадат необходимите технически условия за присъединяване на планираните за изграждане ВЕИ;

Развитието на енергийната система е свързано и с необходимостта от намаляване на енергийните разходи, което ще се постигне както с реконструкцията на съществуващите обекти, така и чрез реализирането на проектите за енергоефективност в обитаването и в производството.

Газопреносна мрежа

В европейските страни газоразпределителните мрежи обхващат повече от 80% от общините, докато в България природният газ е достъпен само за 15% от общия брой на общините в страната. В ЕС са газифицирани повече от 50% от домакинствата, докато в България техният дял е едва 3%. Поради тези причини България има директен интерес и пряко ще участва в реализацията на стратегическите инициативи на ЕС за изграждане на необходимата инфраструктура и разнообразяване на енергийните доставки за ЕС, а именно - Южен газов коридор за доставки на природен газ от източници в района на Каспийско море и Близкия изток, достъп до втечнен природен газ и междусистемни връзки по оста Север-Юг в Централна, Източна и Югоизточна Европа.

Бъдещите инициативи на Европейската комисия за свързване на трасетата за доставка между Балтийско, Адриатическо и Черно море по Газовата ос Север-Юг, са основани на силните страни на регионалното сътрудничество, с цел подпомагане изпълнението на енергийни инфраструктурни проекти и подобряване на пазарното развитие в региона.

Предвид високата газова зависимост и незадоволителната енергийна инфраструктура в страната тези инициативи са от особена важност както за България, така и за целия регион на Югоизточна Европа.

Фиг. 15: Газопреносна мрежа в България, *Източник: официален сайт на Булгартрансгаз*

Съществуващата транзитна газопреносна мрежа с входна точка КС Кардам (внос от Русия през Румъния) и три изходни точки за Турция, Гърция и Македония, ще бъде оптимизирана с изграждането на терминали за внос на втечнен и компресиран природен газ, чрез които да се осъществяват алтернативните газови доставки за страната, както и с изграждане на липсващата инфраструктура - междусистемни връзки със съседните страни. Ще бъдат реализирани проектите за:

- ✓ изграждане на регазификационен терминал за втечнен природен газ (LNG), чрез който да се доставя природен газ не само за България, но и за трети страни, посредством добре развитата българска газопреносна мрежа;
- ✓ доставка на компресиран природен газ (CNG) от Азербайджан през Черно море;
- ✓ газова междусистемна връзка с Турция, което ще позволи доставки за България на природен газ от Азербайджан, Туркменистан, Ирак, Либия, Египет и др., както и на алтернативни доставки на LNG на терминала на Мраморно море (Катар, Оман, Нигерия);
- ✓ изграждане на газопровод България-Румъния (Русе-Гюргево) - трансграничен реверсивен газопровод с индикативна дължина 25 km, свързващ българската газопреносна система при АГРС Русе-Изток с румънската газопреносна система в района на ГГС – Гюргево;
- ✓ изграждане на газопровод Гърция - България с приблизителна дължина 168,5 km, свързващ гръцката газопреносна система в района на гр. Комотини с българската газопреносна система в района на гр. Стара Загора;

- ✓ газова междусистемна връзка България- Сърбия, която ще позволи доставки на природен газ за България през Сърбия от газопреносната система на ЕС и от алтернативни на Русия доставчици на природен газ;
- ✓ изграждане на транзитен газопровод „Набуко” и на транзитен газопровод „Южен поток” (директна връзка Русия - ЕС)

Чрез достъпа до алтернативни източници и маршрути за внос ще се създадат възможности за постигане на по-конкурентни условия при вноса на природен газ от страни, добиващи природен газ, като страните от Каспийския регион и Мала Азия, както и от Алжир, Египет, Либия, Катар, Оман, ОАЕ, Нигерия и др.

Чрез проектите за междусистемни връзки ще се подобри сигурността на газовите доставки за България и ще се избегнат негативните ефекти за националната икономика от потенциални кризи, свързани с пълно или частично прекъсване на доставките от единствения за момента източник.

Националната газопреносна мрежа ще се доразвива в посока разширяване на битовата газификация чрез изграждане на нови преносни газопроводи и АГРС, тъй като изграждането на газоразпределителни мрежи и газификацията на домакинствата за най-пълно използване на предимствата на директната употреба на природния газ все още е в начален етап.

Съобщителна система

За разлика от транспортната система, съобщителната инфраструктура моделира пространството виртуално чрез подобряване на достъпа до информация и знания, работа и услуги. Развитата и модерна електронна съобщителна инфраструктура и цифровите услуги осигуряват основите за голяма част от икономически дейности на модерното общество, като сама по себе си съставлява голям икономически сектор. Електронната съобщителна инфраструктура допринася за повишаване на стандарта и качеството на живот на съвременният човек, спомага за преодоляването на изолирането на определени групи от населението и включването им в социалния, културния и икономическия живот иа страната.

На европейско ниво приоритетите в областта иа информационните и комуникационните технологии (ИКТ) са очертани в стратегията на Европейския съюз (ЕС) за растеж „Европа 2020" и по-конкретно, в една от нейните водещи инициативи - Програмата в областта на цифровите технологии в Европа, известна също като „Цифрова програма за Европа", чиято цел е да се преодолеят бариерите пред свободното предоставяне и използване на цифрови електронни съобщителни услуги в рамките на ЕС, независимо от националните граници, създаването на единен цифров пазар, като предпоставка за навлизането на ЕС в цифровата ера.

В програмата изрично се подчертава необходимостта да се гарантира разгръщане и развитие на широколентов достъп за всички, да се повиши скоростта му .както чрез фиксирани, така и чрез безжични технологии и да се улеснят инвестициите в нови много бързи, отворени и конкурентни инфраструктури, които ще бъдат артериите на бъдещата цифрова икономика.

Развитието на открит и конкурентен пазар за електронни съобщителни услуги в значителна степен зависи от възможностите и условията за изграждане на нови и надграждане на вече съществуващи електронни съобщителни инфраструктури.

Необходимо е разгръщането на електронната съобщителна инфраструктура и нейното модернизиране с приоритет в отдалечените и слабонаселени райони, изграждането на публични места за достъп до мрежата (напр. телецентрове). От особена важност е предприемането на мерки на национално ниво за подпомагане на инвестициите в

изграждане на съвременни високоскоростни широколентови мрежи - намаляване на административната тежест, опростяване на процедурите и скъсяване на сроковете по отношение на дейностите по изграждане на електронни съобщителни мрежи или нови мрежови съоръжения чрез изменение в законодателството и подобряване на съгласуваността между компетентните местни и централни органи; намаляване на разходите за изграждане чрез „разчупване" на монопола на използване на линейните инженерни мрежи на транспорта, водоснабдяване и канализация, електроснабдяване и електроразпределение, и др., с цел съвместното им използване от предприятията, изграждащи електронна съобщителна инфраструктура.

Развитието на съобщителната система е насочено към постигане на приоритетите на Стратегическа цел 3.“Пространствена свързаност и достъп до услуги” - *Постигане на свободен и социално справедлив достъп до информационни и комуникационни технологии във всички райони, особено в периферните селски райони и възможност за децентрализирана работа и предоставяне на услуги от общ интерес*.

Достъпът до Интернет е осигурен в градските центрове. Проблеми съществуват основно в селата, където все още степента на оборудване на фирмите и домакинствата с компютри е твърде ниска и е необходимо изграждането на публични места за достъп до мрежата (телецентрове). Това задълбочава териториалните различия в използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) и диспропорциите в общото развитие.

Проведените изследвания за състоянието на широколентовия достъп в Република България, както и Европейските анализи за развитието на широколентовия достъп са еднозначни, че страната ни изостава от другите държави-членки на ЕС, както по отношение на свързаност и приложение на технологиите от бизнеса и потребителите, така и по отношение на ползваемостта. Нивото на проникване на широколентов достъп в Република България към м. януари 2011 г., е 14.9 спрямо 13.00 за същия период на предходната година, при 26.6 средно ниво за ЕС, при отчитане на брой фиксирани абонатни линии на 100 жители. Това в най-голяма степен се дължи на състоянието в отдалечените, слабо-населени и селските райони, където най-често липсва инфраструктура за предоставяне на широколентов достъп.

Националната стратегия за развитие на широколентовия достъп в Р.България 2012 – 2015 г. (проект) отчита невъзможността пазарните сили да осигурят широколентови услуги своевременно, на достъпни цени, на всички граждани независимо от географското им местоположение на територията на страната, което обуславя необходимостта от държавна намеса, за да се защити обществения интерес. Предвижда се държавната намеса да бъде съобразена с класификацията на Европейската комисия в „Насоки на Общността за прилагане на правилата за държавна помощ във връзка с бързото разгръщане на широколентови мрежи” (Насоките на ЕК), където са дефинирани три типа райони в зависимост от вече съществуващото равнище на широколентов достъп.

Извършеният в тази връзка анализ в България и особено за положението в отдалечените и слабо-населените селски райони, прецизира районите, които в най-голяма степен се нуждаят от държавна намеса и представляват приоритетна цел.

Съставената картина на покритието с широколентов достъп по населени места на база брой доставчици идентифицира районите, които представляват „бяла зона”, съгласно класификацията в Насоките на ЕК за прилагане на държавна помощ и в които е допустима интервенция от страна на държавата.

Определени райони от страната попадат в т.нар. „цифрова изолация”, което поставя населението в тези райони в неравностойно положение по отношение възможностите за обучение, достъп до информация и електронни услуги в рамките на електронното

правителство. Преодоляването на тази изолация ще намали териториалните диспропорции и ще допринесе за териториално сближаване и по-добра пространствена организация

Необходимо е да се разшири достъпът и използването на мрежите и услугите на ИКТ, предвид нарастващата роля на информацията, особено в по-малките градове и селата, където обществените места за достъп до информация са единствената възможност за много потребители. Изграждането на обществени информационни системи и гарантираното предлагане на Интернет услуги за целия обществен сектор, включително и на улеснен достъп за хората с увреждания, е задължителна стъпка към информационното общество с неговите предимства за преодоляване бариерите на времето и дистанцията, респ. териториалните дисбаланси в развитието.

В проектите на актуализирана Национална стратегия за развитие на широколентовия достъп в Р. България (2012 - 2015 г.) и Национален оперативен план за изпълнение на стратегическите цели за развитие на широколентовия достъп в Р. България (неразделна част от Стратегията) се предвижда до 2018 г. 100 % от домакинствата, училищата, читалищата, кметствата, медицинските заведения, висшите учебни заведения и малките и средни предприятия в страната да имат достъп до широколентов интернет.

3.4. Пространствени измерения на икономическото развитие, базирано на ресурсите

Икономическото развитие следва пространственото структуриране на територията и предложения полицентричен модел с неговите центрове и оси на развитие, мобилизира ресурсите, съобразно потенциала им и изискванията за постигане на социално сближаване и екологична устойчивост, като създава конкурентноспособни икономически активни зони.

3.4.1. Селско и горско стопанство - състояние, цели, перспективи за развитие

Селско стопанство

След присъединяването към ЕС, България се конкурира на общия европейски пазар с едни от най-силно развитите икономики. За разлика от нас, в тези държави се прилага модерна система за управление на земите, включваща поземлено банкиране, комасация и мерки за подобряване на живота в селските райони.

Проблемът с разпокъсаността на имотите, недоизградената и амортизирана инфраструктура в селските райони е базов за България. Доказана е необходимостта от нова правна рамка, осигуряваща условията както за уедряване на земята, така и за комплексното й устройство.

Втората проблемна сфера са хидромелиорациите. Те са важна част от планирането в селскостопанските територии, наред с разположението и формата на имотите и поддържането на селскостопанската пътна мрежа. Заедно с реституционния процес, беше разрушена институционалната рамка на хидромелиоративната система, което доведе до разрушаване на напоителните системи и драстично намаляване на напояваните площи. Това е основната причина за слабите позиции на интензивното ни земеделие. Това е в разрез и с увеличаващите се рискове от климатичните промени. Към момента липсва стратегия за развитие на хидромелиорациите. Осъзната е необходимостта, но липсва политика за интегрирано развитие на земеделските територии с другите видове – урбанизирани, екологични, горски, водни, транспортни.

Близка проблемна сфера е инфраструктурата за предпазване на земеделските земи и националната инфраструктура от вредното въздействие на водите. Отводнени са и са подобрени условията за използване на над 1,5 млн. дка земеделски земи. От заливане се предпазват над 1,4 млн. дка земеделски площи, населени места, стопански и др. обекти и

национална инфраструктура. Това са количествените факти. Качествената оценка показва критично физическо състояние на част от съоръженията, стари и амортизирани отводнителни системи с недостатъчен капацитет, системни дефицити в ресурсите за възстановяване, реконструкция и поддържане. Този негативен списък продължава с още тревожни констатации:

- ✓ Концесии за добив на инертни материали са довели до множество нарушения на естествени речни русла и увеличени рискове от брегова ерозия и наводнения;
- ✓ Инженерната сигурност на много диги е нарушена от неправомерно направени проходи;
- ✓ Недостатъчна е координацията между ведомствата, имащи отношение към предпазването от вредното въздействие на водите.

След сътресенията при възстановяване на земите и изчезването на старите стопански субекти, много земи бяха изоставени и пустееха. В резултат на стимулиращата роля на директните плащания, се формира трайна тенденция към намаляване на дела на необработваната земя (до 8% през 2010).

Сред производствените дейности в аграрния сектор, имащите решаващо значение за уязвими периферни райони са: ориенталския тютюн в Източни Родопи, овощарството в ЮЗР и СЦР, биологичното земеделие. Тютюнът е основен поминък за 60 000 семейства в район от 600 km^2. Устойчивото и ефективно тютюнопроизводство ще се развива следвайки принципите на свободните икономически и пазарни отношения, но успоредно с това ще се търсят възможности за разкриване на нови алтернативни работни места и източници на доходи. Овощарството е с признаци за възраждане след драстично свиване през последните 10 години (над 50%). Подобрени сортове, облекчени технологии на отглеждане и благоприятна пазарна конюнктура са стимулиращите фактори, които следва да се оползотворят от традиционните овощарски райони. Биологичното производство в България е в начален стадий. След осуетената национална програма за биологично земеделие (в сегашния планов период), следва да се намери решение за този неоползотворен ресурс.

Обобщени, проблемите на аграрния сектор с пространствени измерения, са:

- ✓ Раздробена собственост и бавен процес на уедряване за по-ефективно използване на плодородните земи;
- ✓ Неоползотворен потенциал за поливни земи, амортизирани хидромелиорации;
- ✓ Обезлюдяване и застаряване в повечето селски райони; Силна уязвимост и от прекомерна зависимост от земеделие;
- ✓ Загуба на почвеното плодородие от водна и ветрова ерозия, монокултурно земеделие, засоляване, вкиселяване и механична деградация;
- ✓ Силно амортизирана и/или липсваща основна инфраструктура (пътища, ВиК) в селските райони.

Стратегията за развитие на аграрния отрасъл и селските райони в Р.България до 2020 г. предлага като основна цел конкурентноспособно, щадящо околната среда земеделие и жизнеспособни селски райони, осигуряващи условия за достоен труд и живот.

Основните насоки и действия са:

- ✓ Осигуряване на хранителна сигурност и производство на продукти с висока добавена стойност при устойчиво управление на природните ресурси чрез въвеждане на иновации;

- ✓ Мобилизиране на потенциала на селските райони за постигане на балансирано социално и териториално развитие;
- ✓ Възстановяване и модернизиране на хидромелиоративната инфраструктура, осигуряваща ефективно ползване на водата (ниски загуби), достъпни цени, добро управление;
- ✓ Възстановяване и реконструкция на съоръженията за предпазване от вредното въздействие на водите;
- ✓ Насърчаване развитието на биологичното земеделие - възможностите за разнообразяване на земеделските дейности в някои райони на страната, застрашени от обезлюдяване; особено подходящо за районите, които в голямата си част са екологично чисти и с уникална природа. Съчетаването на биоземеделие с природни дадености е ресурс за екотуризъм и база за устойчива местна икономика;
- ✓ Уедряване на земеделските земи – нови регулации за комасация, проекти за уедряване (с включване на държавни и общински фондове), Очакван резултат - уедряване на земеделските парцели и намаляване на пустеещите земи;
- ✓ Равномерното развитие на отделните направления в растениевъдния сектор - насърчаване на интензивни производства – зеленчукопроизводство, плодове и ядки;
- ✓ Подпомагане на производства в чувствителни райони;
- ✓ Устойчиво използване и управление на природните ресурси – стимулиране на практики, допринасящи за адаптиране към изменението на климата и съвместими с опазването и подобряването на околната среда, природните ресурси, почвата и генетичното разнообразие;

Водещ принцип в политиката за развитие на селските райони е опазването на почвеното плодородие на земите и преодоляване на последиците от измененията в климата, за намаляване на ерозионните процеси и процесите на опустиняване чрез подходящи хидромелиоративни мерки. Това ще подпомогне решаването на част от проблемите по изхранването на населението.

Земите от най-висока категория следва да бъдат обект на стриктно опазване от действия по промяна предназначението и урбанизиране. Поземлените ресурси, традиционният земеделски ландшафт и биоразнообразието са част от националното богатство на страната. Тяхното опазване, възстановяване и подходящо управление са главната цел за устойчивото развитие на селските райони в България.

Горско стопанство

Българските гори осигуряват около 85% от водния отток в страната или около 3.6 млрд $м^3$ ресурс от чиста питейна вода. Те са в основата на „зелената“ икономика и имат значителна роля за намаляване емисиите от парникови газове в атмосферата, поглъщайки въглеродния диоксид.

Управлението на българските гори е ключов фактор за опазване на биологичното и ландшафтно разнообразие у нас. Земите и горите от ГФ на България съхраняват над 80% от защитените растителни видове, над 60% от застрашените от изчезване животни, осем от дванадесетте ландшафтни комплекса, определени в Националната стратегия за опазване на биологичното разнообразие и популациите на 43 световно застрашени вида. Около 10% от тяхната площ, попада в границите на защитените територии. С тях се свързва началото на българското природозащитно законодателство и дейността по опазване на природата.

Устойчивото управление на горите и опазването на биоразнообразието създава допълнителни възможности за поддържане атрактивността на селските райони и развитието на дейности, създаващи заетост, чиито потенциал все още не е използван

пълноценно. Българският горски сектор изпълнява и редица други социални функции като осигурява достъп до среда за рекреация и туризъм.

Високият природен потенциал за производство на дървесина, доброто стратегическо местоположение за дърводобивна промишленост, високото търсене на дървесина в България и в съседните страни, са предпоставка за развитие на дейности, осигуряващи доходи от продажби, сред които са продажбата на дървесина, ловните ресурси, дървопреработка и производство на биомаса.

Националната стратегия за устойчиво развитие на горския сектор в България 2006-2015 г. се стреми към: към постигане на целта за устойчиво управление и многофункционално стопанисване на горите, насочено към развитие на икономически жизнен сектор, допринасящ за регионалното развитие, особено на селските райони.

Многоаспектното ползване на горите предполага и много насоки за развитие и действия:

- ✓ Стопанисване – увеличаване на залесените площи, подобряване на състоянието на горите;
- ✓ Защита – подобряване на устойчивостта и здравословното състояние на горите, вкл. адаптивността им към климатичните промени и антропогенните натоварвания;
- ✓ Опазване от пожари – намаляване на риска от пожари и създаване на предпоставки за навременно откриване и потушаване на горските пожари;
- ✓ Охрана – създаване на нов модел за охрана на горите от посегателства и нарушения;
- ✓ Ползване на дървесина – създаване на нормативни, технически и технологични условия за ползване на дървопроизводствения потенциал на горите и подобряване на средообразуващите им функции;
- ✓ Биологично и ландшафтно богатство – опазване и възстановяване на компонентите на биологичното и ландшафтно разнообразие чрез интегриране на консервационни цели в горскостопанските практики и природосъобразно управление на горите;
- ✓ Туризъм и рекреация – развитие и използване на туристическия потенциал на горите; интегриране на туризма с традиционните дейности по управление на горите;
- ✓ Социални функции – увеличаване на заетостта в сектора и на социалните ползи на горите;
- ✓ Горска индустрия – развитие на конкурентоспособна горска индустрия за преработка на дървесина и производство на изделия с висока принадена стойност;
- ✓ Недървесни продукти и ловни стопанства – създаване на нормативни и организационни условия за устойчиво използване на лечебни растения, гъби и горски плодове; подобряване на състоянието и популациите в ловните стопанства.

Отчитайки очакваното въздействие на измененията в климата върху територията на България, изразяващо се в трайно засушаване и опустиняване, е необходимо използването на стопанските функции на горите да бъде съобразено с тяхното опазване, ограничаване износа на широколистна дървесина и възстановяване на широколистните гори.

3.4.2. Национални средоточия на производствени и бизнес дейности – добивна, енергийна, преработваща, логистична

Важни за устройството на националната територия са основните средоточия на икономически дейности извън населените места, от добивната и преработващата индустрия, които имат концесионни договори и запаси (и за периода след 2020 г.).

Добивна индустрия

Добив на въглища[17].

Този добив се осъществява главно в рудниците на "Марица изток". Площта им е около 240 km^2. Освен, че е най-големият обект в Югоизточна Европа, рудниците са и най-големият работодател в страната. Минният комплекс работи в тясно единство с трите топлоцентрали в затворен цикъл.

За съжаление, мащабите в производствените габарити е съпътствано и от значимите мащаби на екологични проблеми – най-големите засегнати територии със забавена рекултивация и най-големият прахов замърсител в страната. Практиката в решаването на този проблем показва различни подходи, но предпочитан вариант от местното население през последните години е паричното обезщетяване и заселване в друго населено място.

Друга локализация е Пернишкият въглищен басейн – мини открит въгледобив, които снабдяват ТЕЦ Перник и ТЕЦ Бобов дол. Основните насоки отново са свързани с възстановяването на нарушените ландшафти от добивна дейност, поетапната рекултивация и вторичното използване на засегнатите терени.

Добив на руди на цветни метали

В страната функционират два стопански субекта "Асарел Медет" АД и "Елаците Мед"АД добиващи медни и злато-съдържащи руди. Освен добив те осъществяват и обогатяване на рудите. Основен проблем след изземане на рудните маси е рекултивацията на терена и обезопасяване на хвостохранилищата. И двата субекта са свързани технологично с медодобивния завод "Аурубис България" край Пирдоп.

Оловно-цинковите руди се добиват по подземен способ от 4 минни компании – „Руд метал", „Горубсо-Златоград", „Горубсо-Лъки", „Горубсо-Мадан", като флотационните фабрики са Рудозем, Маджарово, Лъки, Устрем. Производството на цветни метали се осъществява в Кърджали и Пловдив (главно олово, цинк, злато, сребро, платина и др.)

Аналогично на аграрната политика и политиката по отношение на подземните богатства има ясни социални, екологични и икономически измерения. Затова изисква интердисциплинарен подход и междуведомствена координация. Добивът и преработката на подземни богатства създава рискове за околната среда и често причинява увреждания, изразяващи се в замърсяване на въздуха (предимно прах), на почвата и водата, трайно нарушава релефа и ландшафта. Всичко това се случва, независимо, че минните разработки са специален предмет на екологичното законодателство.

В дългосрочен план, мерките по преструктуриране на сектора и осигуряване на алтернативна заетост следва да включват и отстраняване на последиците от добивната дейност.

Енергетика

Енергетиката остава водещ отрасъл на българската икономика с ясно изразена външнотърговска насоченост. България разполага с разнообразен електропроизводствен микс, включващ ядрени, термични и ВЕИ (водни, вятърни и слънчеви централи). Общата енергийна зависимост на страната постепенно намалява – от 52,5% през 2008 до 40,2% през 2010 г. (най-вече заради намалената стопанска дейност).

Основен местен ресурс са лигнитните въглища. Залежите на природен газ са скромни, но все пак създават буфер за ограничаване на ценовите скокове. Ядрената енергия се отчита за местен източник и в значителна степен допринася за подобряване на енергийната независимост. Производството на електрическа и топлинна енергия по комбиниран начин от топлофикационните централи е с тенденция за повишаване, след привеждане в съответствие с европейските изисквания на производствените им мощности. Мерките за

[17] Визират се само добиваните по открит способ, които са и основен национален запас (2,074 млрд. тона)

стимулиране на енергийната ефективност, насърчаване на ВЕИ и изграждане на нови мощности (ТЕЦ и АЕЦ) ще се отразят положително на показателя за енергийна зависимост, но не и в краткосрочен период.

Основните приоритети в Енергийната стратегия, свързани с пространственото планиране и опазването на околната среда се свеждат до гарантиране сигурността на доставките на енергия; достигане на целите за възобновяема енергия и повишаване на енергийната ефективност.

Преработваща индустрия

Производство на рафинирани нефтопродукти

Основен обект с национално значение в производството на рафинирани нефтопродукти е "ЛУКОЙЛ Нефтохим Бургас" АД, който е най-голямото нефтопреработващо предприятие на Балканския полуостров. Дружеството е структуроопределящо за националната икономика.

България разполага с добри алтернативни енергоизточници - ветроенергийни ресурси, значителен слънчев потенциал, и ограничен планиран ръст на мощностите за производство на енергия от биомаса до 2020 г. Пряко въздействие върху земеползването оказват и мерките за насърчаване на употребата на биогорива в транспорта, което се очаква да доведе до по-мащабно производство на биогорива и до по-широко приложение на биомаса.

Химическа промишленост

Стратегически и експортно ориентирани производства са:

- ✓ Производство на соди (калцинирана, каустик и бикарбонат), базирано на каменна сол, варовици и чисти води в Девня; предимно експортна насоченост,
- ✓ Торове и препарати за растителна защита – “Неохим”- Димитровград, “Агрополихим”- Девня и “Агрия”- Пловдив;
- ✓ Фармацевтични и козметични изделия - "Софарма" АД, "Биовет" АД, "Балканфарма Троян" АД, "Балканфарма Разград" АД, "Чайка фарма" АД, а при производителите на козметика и масла трябва да се отчетат близо 23 производители на етерични масла и 47 производители на парфюмерия и козметика, които имат и сериозни експортни позиции. Тези две дейности са обвързани в териториални клъстери.

Останалите стопански сектори се развиват главно в ареалите на градските центрове от различен тип. Те са или суровинно зависими или изискват достатъчна на брой квалифицирана работна ръка. Така наречените мобилни производства са главно в секторите трикотаж, конфекция и шивашка дейност, производство на обувки и са характерни за по-малките градове и селата.

Всички описани по-горе производствени дейности задължително се развиват успоредно с мерки за опазване на околната среда, за ефективно използване на ресурси, за енергийна ефективност.

Логистични дейности

Преминаването на 5 ОЕТК, членството в ЕС и подобряващата се инфраструктура, започват да превръщат България в предпочитана логистична дестинация и ключов разпределителен център за компании, опериращи едновременно на европейските и на азиатските пазари. Бъдещото търсене на логистични площи ще се определя именно от големите търговски вериги, от международните компании, които изнасят част от дейността си, както и от тези в сферата на логистиката и спедицията.

Изхождайки от системата от транспортни коридори, наличната транспортна инфраструктура, като основни логистични или интермодални центрове у нас, следва да се

наложат Видин, Русе, Варна, Бургас, София и Пловдив. Особено внимание трябва да се отдели на все по-популярния логистичен аутсорсинг, който означава предоставяне на логистичните дейности на клиентите за изпълнение на външен доставчик. Тук България може да стане оператор разпределител на "заявки"- "стока"-"услуга ".

3.4.3. Туризъм – морски, планински, СПА, културен, еко/алтернативен

НКПР третира туризма предимно в аспекта на неговото териториално развитие и насочване. Факт е, че успехът на туристическото развитие е по-силно зависим от факторите на средата, отколкото от развитието в самия сектор. Туристическото развитие следва да се разглежда не като тясно секторно планиране, а като елемент на интегрираното пространственото планиране.

България разполага с изключително богат и разнообразен рекреационно-туристически потенциал. Проучванията констатират, че около 50% от националната територия притежава голям ресурсен потенциал за туристическо развитие. Практически всяка община има ресурси да развива някакъв вид отдих и туризъм. Но това не означава наличие на условия за предлагане на цялостни туристически продукти във всички общини. Крайбрежните и планинските райони са традиционно и силно привлекателно туристическо пространство. Тези атрактивни, но и силно чувствителни територии, изискват специално отношение и специална политика за устройство, развитие и опазване поради тяхната специфика.

Секторът „туризъм" се развива под въздействието на множество фактори и е в ситуация на постоянно търсене на алтернативни решения (за видовете туризъм, за териториалната им организация, за характера на туристическия продукт). Туристическото развитие е свързано с преосмислянето на урбанистичните процеси, протичащи в условията на непрекъснатото увеличаване на експлоатацията на природните и антропогенни ресурси, надхвърлянето на поемната способност на туристическите дестинации. Търси се противодействие срещу наложилите се сезонност и еднообразие на туристическия продукт, качеството на средата и трансформацията на рекреационните ландшафти в силно урбанизирани.

В усвояването на туристическите ресурси са се установили сериозни териториални диспропорции между черноморското крайбрежие и вътрешността на страната и в частност планинските райони. Това затруднява функционирането на системата на туризма в национален мащаб. На крайбрежието съществуват рискови територии с пределно усвояване на ресурсите, големи натоварвания и трудна контролируемост. Това е стратегически важен проблем. В същото време, значителният потенциал за развитие на алтернативни форми на туризъм във вътрешността на страната стои неоползотворен.

Основни цели на пространственото планиране на туризма са:

- ✓ Подобряване на инфраструктурата – транспортна, инженерна, социална и туристическа, на национално, регионално и общинско равнище;
- ✓ Съхраняване, опазване и подобряване на качествата на туристическите ресурси - природни, културни и антропогенни;
- ✓ Институционална координация – между министерства и ведомства с отношение към туризма и неговата среда;

Успехът на отрасъл „туризъм" и приносът му за общия напредък на страната, са тясно свързани с необходимостта от постигането на екологична, социално-културна и икономическа устойчивост във всички прояви на туристическата индустрия и на всички териториални равнища. Туристическото развитие трябва да признава и подпомага идентичността, културата и интересите на местните хора.

Една от главните задачи за разработване на национална стратегия и политика за развитие на туризма не е изпълнена. Решенията се вземат на базата на отделни документи за екотуризъм, за културен туризъм, за селски туризъм и т.н. Ограничено е и формирането на клъстерни структури, с цел обединяването на средства и опит за развитие на туризма и разнообразяване на продукта. Насърчаването на „развитието на туристическите региони с цел преодоляване на диспропорцията в географията на туризма в страната“, може да се реализира чрез правилно заложени мерки в изготвянето на регионалните планове за развитие на районите от ниво 2.

Много често културното наследство се разглежда като „генератор на туристическа инфраструктура, която от своя страна генерира процеси и дейности в населените места”. Затова освен интегрирания подход при управлението на културното наследство, трябва да се изследват и възможните клъстери, в които може да участват разнообразните културни ценности. В тази сфера могат да се обособят:

- ✓ Клъстер „Море”- “Черноморски туристически клъстер” с обхват области: Добрич, Варна и Бургас; Целесъобразно е да се развият и предлагат интегрирани продукти на морски, екологичен, културен и селски туризъм;
- ✓ Клъстер „Ски туризъм” – включващ изявените ски дестинации – Банско, Смолян, Чепеларе и Боровец. Този клъстер ще се разшири и със зона „Витоша”;
- ✓ Клъстер „Трите реки”[18] – р. Тунджа в северната част („Долината на тракийските царе”), долината на р. Марица (Пловдив, с. Старосел и Кози грамади, Пазарджик, Асеновград) и р. Арда в южната част – Перперикон, Татул;
- ✓ Клъстер „Балнеология и СПА” Центрове като Кюстендил, Велинград, Вършец, Девин, Павел баня, Вършец, гр. Баня, община Баните (област Смолян), Горна баня, Овча купел и Банкя, Нареченски бани, Бургаски, Сливенски, Старозагорски и Хасковски минерални бани формират плътна мрежа от центрове с недоразвит потенциал.

В Националната стратегия за туризма е предвидено:

- ✓ Увеличаване дела на специализираните видове туризъм - разработване и утвърждаване на нови туристически продукти (културно-исторически, балнеология – СПА и уелнес, еко и селски туризъм, религиозен, конгресен, приключенски, голф, яхтен);
- ✓ По-широко включване в туристическото предлагане на цялостни, атрактивни и икономически жизнеспособни регионални туристически продукти и дестинации от вътрешността на страната;

Туристически общини/територии

В тази група са изследвани общини с туристически потенциал и са използвани изследвания на туристическите ресурси и на туристическите районирания на страната. Типологията е условна, защото може да покрива общини и територии от всички останали категории, в които има подходящи природни и културни ценности, изградена туристическа инфраструктура, действащ календар от културни събития, които привличат туристи и интерес от страната, региона и света.

Независимо от факта, че всички общини ще имат възможност да получат финансиране за развитие на туризма, в НКПР са изявени два типа - в които има необходимост от мерки за стимулиране на устойчивото и балансирано развитие на туризма и в които ще има нужда от преодоляване на вредните въздействия от туристическа експанзия.

[18] Анализ на териториалното развитие на туризма – МИЕТ 2011 г.

НКПР посочва ареалите с концентрация на природни и/или културни ценности от национална и световна значимост, към които приоритетно трябва да се насочат проекти, финансиране и партньорства. Това са териториите около Бургаския залив, заедно с акваторията и подземната археология (от Несебър до Созопол), района на Старите български столици, заедно със скалните манастири Иваново, гробницата Свещари и др., района на тракийските владетели, заедно с долината на розите, културните ценности на Пловдив, от могилите край Казанлък до Старосел на юг, района около София със Софийската Света гора на юг до Рилски манастир. По този начин ще бъдат обхванати всички обекти на световното културно наследство, намиращи се в страната, както и номинираните през последните години.

НКПР предлага към плановете за развитие на туризма да се прилагат следните изисквания:

- ✓ На национално равнище – по-приемлив баланс между крайбрежие и вътрешност;
- ✓ На регионално равнище – по-балансирано развитие в отделните туристически райони, а и в районите от ниво 2;
- ✓ На локално равнище - диверсифициране на туристическото предлагане с нови "алтернативни" форми според ресурсите в районите и общините;

Специално внимание в политиката за развитие на туризма следва да се отдели на развитието на балнеолечението, профилактичните и лечебни дейности в териториите с потенциал и наличие на минерални води, подходящ микроклимат и продукти за таласотерапия (морска вода, лечебна кал, морска сол и луга, водорасли). Това дава шанс за развитие на центрове за СПА и лечебен туризъм в общините София (Банкя, Горна баня, Овча купел), Бургас, Поморие, Стара Загора, Кюстендил, Сливен, Хасково, Велинград, Девин, Сандански, Хисаря, Вършец, Добринище, Сепарева баня, Павел баня и др. В повечето общини съществуват благоприятни условия за съчетаване на профилактичните и лечебни дейности и за разнообразяване на туристическия продукт и ще направи тези комплекси по-конкурентни на туристическия пазар.

За постигане на стратегическите цели на НКПР, опазване на природните и антропогенни ресурси и на околната среда при туристическото развитие, се налага да се разработят и препоръки за пространствено/устройствено планиране на агломерационните образувания от туристически тип.

3.4.4. Центрове за научни изследвания и иновации

България има Стратегия за развитие на научната дейност[19], разработена с разбирането, че научните изследвания, технологичното развитие и иновациите са двигател на съвременната икономиката в модерните общества.

Инструментите за провеждане на политиката за научните изследвания и иновациите са насочени към национални тематични програми в приоритетните области и секторните програми, съвместно с министерства и агенции. Предвижда се подпомагане на научни комплекси в приоритетните направления и специфични механизми за провеждане на научни изследвания за неотложно възникнали потребности.

Иновациите са най-доброто средство за възстановяване на българската икономика и справяне с предизвикателствата пред обществото. Излизането от финансово-икономическата криза ще се базира на експортно-ориентираните иновативни предприятия. Стабилната фискална и макроикономическа позиция на страната позволява да се подобри средата за иновативни експортни предприятия чрез въвеждането на устойчива и модерна държавна иновационна политика. Основната стратегическа цел на страната в тази област е

[19] Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2020 - www.minedu.government.bg

развитие на конкурентна индустриална база и модерна иновативна инфраструктура за превръщане на българската икономика в икономика на знанието, базирана на устойчив растеж, с възможности за посрещане предизвикателствата на глобализиращия се свят.

Иновационният потенциал на икономика ще се повиши чрез технологично обновяване и повишаване на производителността, повишаване на броя на заетите във високотехнологичните отрасли, нарастване на износа на високотехнологичните продукти и привличане на инвестиции в технологични отрасли.

Създаването на високопроизводителна индустриална база и модерна иновативна инфраструктура е възможно само чрез стимулиране на иновативната активност и научните изследвания. Една от оперативните цели в тази насока, свързана с развитието на националното пространство е изграждане на подходяща инфраструктура – научна и иновационна – инкубатори (поне по един във всяка област), изследователски центрове за върхови технологии, центрове за технологичен трансфер, технологични паркове;

Законът за иновации (проект) урежда обществените отношения, свързани с: националните приоритети в областта на иновациите, условията за реализация на държавната иновационна политика, стимулите за иновации, създаването на фонд за иновации. Съвременната нормативна база ще гарантира устойчивост на политиките, въвеждане на съвременна организация и управление на иновационните процеси между всички субекти на националната иновационна система.

Достъпът до високоскоростен и свръхвисокоскоростен Интернет ще играе ключова роля в осигуряването на платформа за подкрепа на иновативността във всички икономически отрасли, както в миналото това са направили секторите на електроснабдяването и транспорта. Въвеждането на свръхвисокоскоростни отворени и конкурентни мрежи ще стимулира благоприятен цикъл на развитие на цифровата икономика, който ще даде възможност на нови, изискващи широколентов достъп услуги, да се разгърнат и да подхранят нарастващото търсене от страна на гражданите и бизнеса. Развитието на икономиката на бъдещето ще се базира на структурирани мрежи, основаващи се на икономика на знанието, в чийто център ще бъде Интернет. Развитието на мрежи и интерактивни приложения ще гарантира широко прилагане на дистанционните форми за обучение, достъп и трансфер на подходящи знания, както за ученици и студенти, така и за специалисти, повишаващи квалификацията си или променящи професията си във връзка с динамичните изменения на пазара на труда. Изграждането на сигурни и надеждни електронни съобщителни мрежи за достъп до широколентов интернет ще стимулира иновациите и икономическия растеж.

В аспекта на националната територия, звената за развитие на научни изследвания и иновации ще са разположени в центровете от първо, второ и трето ниво от модела ”умерен полицентризъм”. Тези звена ще са към държавните ВУ и техни филиали, БАН и Селскостопанска академия, както и специализираните аграрни институти с опитните си станции и полета. По-специфични институции от този тип ще са Университетските болници, Националните центрове по опазване на общественото здраве, Националната служба по растителна защита, Националната библиотека “Св. св. Кирил и Методий”, Националният исторически музей, Националният археологически институт с музей към БАН и Националният политехнически музей.

Наред с това ще се заложи на стимулиране на мобилността на учените и подкрепа за развитието на кариерните центрове и регионалните звена за мобилност на учените, като част от Европейската мрежа за мобилност.

Клъстери

Значителен потенциал за икономическо развитие и за повишаване конкурентността на икономиката, има в специализацията на икономическите дейности в териториален аспект.

Тя се базира на наличие и сходство на материалните, социалните и природните ресурси. Кооперирането на фирми, общини и населени места и допълване на дейностите, дават възможност за увеличаване на производството, за създаване на нов бизнес и за иновации. Основен принцип в стратегията на България за инвестициите е комбинирането на традиционни и иновативни сектори.

Създадените клъстери функционират основно в условията на силно развити икономики и именно поради това, настоящата икономическа криза поставя под съмнение ефективността и активността на създадените образувания у нас.

Стимулиране за асоциирането на фирми и по-малки общини ще подпомогне регионалното развитие и икономическия растеж. Ще подобри инвестиционната среда за привличане на нови фирми и разкриване на работни места. Всичко това ще подпомогне постигането на Стратегическа цел 6 на НКПР: "Конкурентоспобност чрез зони за растеж и иновации".

Наличните конфигурации дават възможност за обединяване на дейности с различна стратегическа значимост и секторна насоченост, а именно:

- ✓ Клъстери на традиционните секторни политики, насочени към интензивно развиващи се сектори;
- ✓ Частни стратегически алианси между ограничен брой компании за достигане на „критична маса" за разработване на научно-приложни проекти и нови продукти или услуги, които не биха били достъпни за отделни фирми;
- ✓ Договаряния с по-малка стратегическа значимост между взаимно свързани в производствен аспект предприятия;
- ✓ Съвместни дейности с изследователски центрове и обединяване на ресурсите с оглед достигането на необходимия експертен и институционален потенциал за управление на големи иновационни проекти;
- ✓ Географско концентриране в мрежа на предприятия, включени в един сектор или във вертикална верига на производство;
- ✓ Връзки между предприятията под формата на национални или международни алианси, с „котва" в определен регион;
- ✓ Създаване на индустриални зони, включващи мрежи от предприятия, развиващи „твърди" бизнес връзки по веригата на добавената стойност, които довеждат до по-голяма интернационализация както на цялата мрежа от предприятия, така и за региона като цяло;
- ✓ Укрепване на значими връзки между взаимно свързани сектори – например селско стопанство, хранителна промишленост, туризъм и др., които имат определящ дял в регионалната или националната икономика;

На територията на страната са формирани и функционират няколко по-значими клъстерни образувания.

Градовете и общините с утвърдени университетски и научноизследователски центрове София (БАН, ТУ), Варна, Пловдив, Русе и Габрово имат потенциал да развиват клъстери в областта на информационните и комуникационни технологии, с което ще повишат темповете на растеж, добавената стойност и научната интензивност, ще подобрят пазарните позиции на участващите фирми и институти и ще увеличат експортния им потенциал.

Ситуираният в Благоевград клъстер „Мехатроника и автоматизация" обединява високотехнологични фирми, работещи в областта на машиностроенето, хардуера и софтуера от София, Благоевград, Велинград и Враца, институти на БАН, университетски

звена на ТУ София. В общините София, Габрово, Русе, Силистра, Пловдив, Стара Загора и Благоевград успешно могат да се развиват клъстери в областта на микроелектрониката и индустриалните цифрови системи.

На територията на Пловдив и Панагюрище функционира клъстер „Лазери и оптика“, който обхваща 14 производствени фирми и покрива над 90% от производствения потенциал в подсектора. Той може да се развива и на основата на научния потенциал на ТУ в София, за да постигне водещата си цел за вписване в обединеното европейско икономическо пространство.

В общините Раднево, Гълъбово, Нова Загора и Симеоновград, функционира клъстерът „Енергийното сърце на България“, учреден през 2005 г. Той обхваща предимно предприятията от енергийния сектор в Маришкия басейн – ТЕЦ „Марица-изток 2“, мини „Марица-изток“, „Брикел“ АД, електроразпределителни предприятия. Освен значение за икономиката, той има важна роля и за пространственото развитие на страната, поради факта, че дейността му обхваща значителни територии, към които е насочена и политиката за опазване и възстановяване на околната среда.

Общините Панагюрище, Пирдоп, Златица, Мирково, Челопеч и Стрелча участват в клъстер „Средногорие мед“, сформиран на индустриално-регионален принцип.

Клъстери „Мебелна и дървопреработваща промишленост“ функционират с фирми от Троян, Тетевен, Велинград, Разлог, обединяващи предимно микро и малки предприятия в сектора.

В общините София, Кюстендил, Дупница, Благоевград, Белица, Кресна, Петрич и Сандански функционира клъстер „Интер мода трейдинг“, организиран на индустриално-географски принцип. Потенциал за развитието на подобни клъстери има и в други общини, на основата на функциониращи предприятия, създаващи заетост за жени в по-малки населени места.

На територията на област Монтана (между Б. Слатина и Кнежа), област Ямбол (общ. Тунджа), област Силистра (общ. Кайнарджа) област Благоевград (Симитли), област Русе и Търговище (Попово), област Плевен (Долна Митрополия) се предвижда да развива своята дейност „Текстилен клъстер Коприна“, насочена към възстановяване на бубарството и производството на естествена коприна в България. Около предприятията за изкупуване и преработка на пашкулите и широките им ареали ще бъдат концентрирани новите черничеви градини, фермерски стопанства и центрове за обучение.

На територията на София функционира индустриален клъстер Електромобили (ИКЕМ), с 48 фирми, чиято дейност е насочена към въвеждането на електромобилността в българските градове, което би следва да бъде заложено в ИПГВР на центровете на агломерационни ареали и да бъде отчетено при изграждане на транспортната инфраструктура на страната.

Географията на клъстера по козметика и етерични масла включва центровете на козметиката София, Пловдив, Карлово, Казанлък, Шумен и Рудозем. Той има широк ареал на действие и е експортно ориентиран.

Клъстер „Земеделие и храни“ е насочен към производство на здравословни храни и се свързва с органичното земеделие и животновъдство у нас. Той дава възможност да се предложи работа за хора с по-ниско образование в региони извън София, в планински и периферни общини. Като обособен клъстер тук може да се изяви виненият клъстер, който може да обедини и дейности в сферата на туризма и негови формирования да оперират в традиционни винарски райони в различни части на страната.

Клъстер „Транспорт и логистика“ предлага разнообразна заетост на хора с различно образование и е подходящ за големите градове, в които са представени всички

комуникационно-транспортни системи – София, Пловдив, Стара Загора, Бургас, Варна и Русе.

Клъстер „Туризъм" е приоритетен за страната, като в същото време може да кореспондира с вече изброени клъстери и да привлича фирми, развиваща съпътстваща туризма дейност, създава допълнителни работни места и разнообразява туристическия продукт.

Изключително благоприятни условия за развитие на клъстери има в трансграничните територии, които могат да съчетаят разнообразни дейности в сферата на туризма, културното наследство, опазването на околната среда, биологичното земеделие и животновъдство, образованието и културата. Дейността на тези клъстери разширява териториалния обхват на икономически и иновационни дейности, което води от своя страна до създаване на заетост, максимално използване на териториалните потенциали и активизиране на териториите.

3.5. Природни и културни ценности - гаранция за националната идентичност

3.5.1. Природни ценности

Важен дял от неурбанизираните територии в националното пространство заемат защитените природни територии и зони. Основната дългосрочна цел по отношение на природните и защитени територии произтича от Стратегическа цел 4 и е*: опазване на българската природата чрез развитие и ефективно функциониране на Националната екологична мрежа и стимулиране на устойчивото развитие на националната територия.* Като специфични цели могат да бъдат посочени:

- ✓ опазване на идентичността на природното наследство и изключителното биологично и културно разнообразие;
- ✓ ефективна защита и използване на икономическия потенциал на природните и защитени територии с международна значимост;
- ✓ увеличаване на елементите от Националната екологична мрежа в регионите с най-нисък дял на защитени територии и зони.
- ✓ създаване на трансгранични екологични коридори, изграждане на капацитет за управление и подпомагане на възможностите за повишаване на доходите на общностите живеещи в тези природни защитените територии чрез екологосъобразно ползване на природното богатство.

България се нарежда между страните с най-голямо биологично разнообразие в Европа, поради силно разнообразните климатични, геоложки, топографски и хидроложки условия. Тези условия позволяват съществуването на биота, включваща 94 вида бозайници, 383 птици, 36 влечуги, 16 земноводни, 207 черноморски и сладководни риби, около 27 000 насекоми и други безгръбначни, между 3 500 и 3 750 вида висши растения и повече от 6500 низши растения и гъби. Ефективният контрол по прилагане на действащото законодателство по отношение на защитени територии и зони, на чувствителни екосистеми и важни местообитания са предпоставка за опазване спецификата на природното наследство и съхраняване на биологичното разнообразие. Това, от своя страна, ще допринесе за развитието на важни образователни, научноизследователски и иновационни програми и инициативи, със значителна добавена стойност.

Националната екологична мрежа, включваща защитени територии (ЗТ) и защитени зони (ЗЗ) обхваща около 35% от територията, при около 5% през 2005 г. Това обстоятелство, че над 1/3 от националната територия е поставена под активна природозащита, създава нови

предизвикателства пред устройството на територията и поставя допълнителни ограничения относно възможните дейности в тези региони.

Националната екологична мрежа включва защитени територии, обявени съгласно българското специално законодателство и защитени зони като част от Европейската екологична мрежа "НАТУРА 2000". В края на 2011 г. броят на защитените територии (ЗТ) е 954 с обща площ 582 112 ha (5,2% от територията на страната). Броят на защитените територии е нараснал от 2004 г. с 94 нови ЗТ. От 2000 г. броят на резерватите – 55 бр. и поддържаните резервати е непроменен, което е свидетелство за изчерпването на незасегнатите части от природата извън Националната екологична мрежа. Отчита се слабо намаление броя на природните забележителности спрямо 2000 г., но от 2004 г. техният брой е непроменен. Значително увеличение се установява при защитените местности, които нарастват рязко от 132 бр. през 2000 г. до 504 бр. през 2011 г. За този вид защитени територии съществува най-голяма възможност от бъдещо нарастване. Националните паркове остават непроменени – 3 бр. за целия единайсет годишен период (2000-2011 г.), а природните паркове от 5 бр. през 2000 г. достигат 11 бр. през 2011 г. Защитените видове растения рязко увеличават броя си и от 389 бр. през 2000 г. достигат да 574 бр. през 2011 г.

Изградените дирекции за управление на дейностите в националните и природните паркове и натрупаният опит, дават основание при определяне на относителната тежест и значимост на урбанистичните центрове, да се отчита и наличието на подобни важни структури, свързани с опазването на околната среда и управление на риска, които изпълняват допълнителни информационни, изследователски, контролни, образователни и туристически дейности.

Нарастване се отчита и в площите на защитените територии. От 2000 г. до 2011 г. общата площ нараства от 4,6% на 5,2%. Като се има предвид и отпадането на историческите места от защитените територии, нарастването е още по-голямо. Най-значително нараства площта на защитените местности – от 26 292 ha през 2000 г. до 76 883 ha през 2011 г. При резерватите се отчита слабо нарастване, поддържаните резервати почти запазват площта си с незначително намаление. Видимо е увеличението при природните паркове – от 180 274 ha през 2000 г. до 256 456 ha към края на 2011 г., докато природните забележителности намаляват своята територия.

Териториалното разпределение на защитените територии показва значителен контраст. Сред регионите се откроява Югозападен район в който делът на ЗТ е най-голям – 8,89%. Следва група от три района Северозападен, Южен централен и Югоизточен в които делът на ЗТ е над средния за страната (5,39% - 6, 05%). Останалите два района от ниво 2 – Северен централен и Североизточен са с дял, значително под средния за страната (2,02% - 1,11%). Това са и районите, към които трябва да се фокусират усилията за търсене и обявяване на нови ЗТ.

На областно равнище разликите са още по-изразителни. В групата с най-висок дял на защитени територии (10-18%) попадат 6 области: Габрово, Бургас, Благоевград, София-град, Кюстендил. Във втора група с дял по-висок от средния за страната (5,5-10%) попадат областите – Ловеч, Пловдив, Плевен, София област и Враца. Към третата група (0-4%) се отнасят останалите 17 области на страната. Тревожна е констатацията, че 8 области са с под 1% защитени територии – Хасково, Ямбол, Разград, Шумен, Смолян, Търговище, Видин и Велико Търново.

Към 2011 г., с решения на Министерски съвет са приети: 118 защитени зони по НАТУРА 2000 за опазване на дивите птици с площ от 2512559 ха (22.6 % от територията на Република България) и 231 защитени зони за опазване на местообитанията с площ от 3391225 ха или (30. 0 % от територията на Република България). Към момента от Министерски съвет са приети 339 защитени зони НАТУРА 2000, покриващи общо около 35 % от от територията на Република България. В сравнение с данните от официалния

бюлетин на ЕК, към 2010 г. зоните по НАТУРА 2000 в България са около 2 пъти повече от средното европейско ниво от 18%.

Разпределението на защитените зони по райони от ниво 2 показва най-голямо участие в ЮЦР (44,5%) и ЮЗР (39,5%). Приблизително по равно е делът им в ЮИР (32,2%) и СЗР (31,3%), а най-малко са в СИР (26,5%) и в СЦР (21,5%). Защитените зони в регионите от Южна България покриват по-голяма територия, отколкото тези в Северна България. Причините трябва да се търсят в по-запазените екосистеми тук, разположени в по-труднодостъпни места, както и на по-високата степен на биоразнообразие. Обратно, високата степен на стопанска усвоеност – главно за земеделие в Северна България е довела до унищожаване на първичните екосистеми и превръщането им в агроландшафти, поради което и ценните в природно отношение са с по-ограничен дял. Констатацията е още по-очевидна при областния анализ. От 14-те области на Северна България, само 4 са с дял на защитените зони над средния за страната – Силистра, Варна, Ловеч и Монтана. В Южна България 4 области са под средния дял –Стара Загора, Ямбол, Перник и София-град, а една е близо до средното ниво - област Пловдив с 33,1%.

Предложения за пространствено развитие на природните и защитени територии съм насочени към постигане на Стратегическа цел 4 на НКПР: Съхранено природно и културно наследство – „*Съхраняване и развитие на националната система от защитени природни и културни ценности за поддържане на биологичното равновесие, пространствената природна и културна идентичност и за интегриране на техните стойности в съвременния живот*“.

Това може да бъде постигнато чрез:

- Увеличение на площта и териториалното развитие на Националната екологична мрежа (НЕМ)

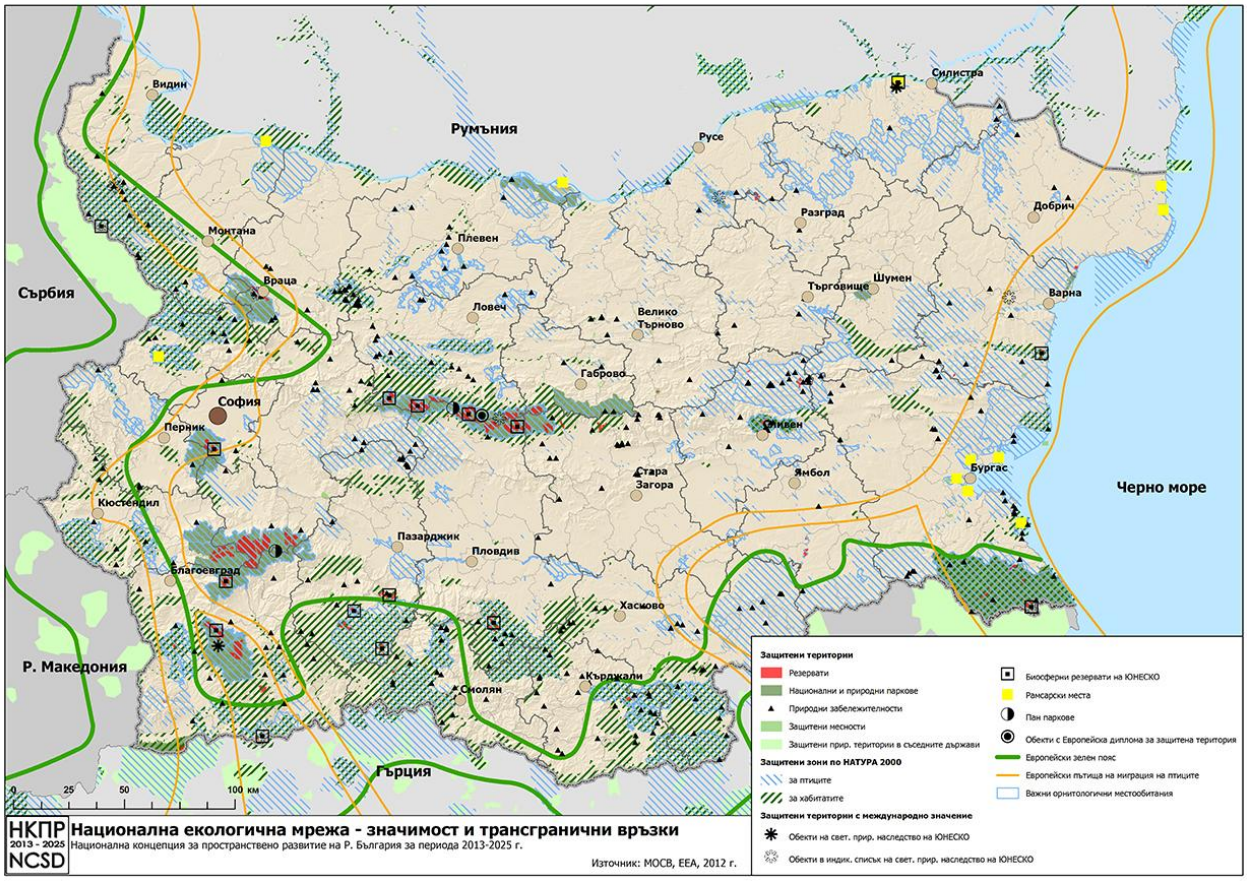
НКПР предлага площите на защитените територии да продължат да нарастват, като се насочи тяхното развитие преимуществено към териториално-административните единици с най-нисък дял. Предвид ограничената наличност на ненарушени екосистеми и тяхната раздробеност, може да се направи изводът, че България е достигнала предела за защитени територии от най-строг режим – резервати и поддържани резервати. Това се доказва и от факта, че през последните 10 години няма новообявени такива. При другите категории е възможно известно увеличение, но достигането на националната цел от 6% защитени територии от територията на страната към 2015 г. е трудно постижима задача. Ето защо, считаме, че 6% защитени територии е реалистично да се достигнат до 2020 г. За етапа до 2025 г. е възможно защитените територии да достигнат до 6,1% - 6,2%.

Най-големи възможности за увеличаване на площта си имат защитените местности, които през последните години бележат и най-висок ръст. Природните паркове също са с потенциал за увеличение. В НКПР акцентът в повишаване на дела на защитените територии е насочен приоритетно към СИР и СЗР, районите от ниво 2 с най-нисък дял. Това са областите Търговище, Разград, Шумен, Видин и Велико Търново, които са с под 1% защитени територии. В Южна България се акцентира на областите Хасково, Ямбол и Смолян. НКПР предлага до 2020 г. защитените зони по НАТУРА 2000 да достигнат до 37 % от националната територия, включително морска акватория, а до 2025 г. ~ не повече от 38 %, което е оптималният предел.

- Акцентиране върху природните територии с европейска и световна значимост

Природните защитени територии с международна и европейска значимост представят в най-висока степен идентичността и ценността на българското природно богатство. Тяхното признание и оценка в международен план са и предпоставка за реализация на икономически ползи, най-вече в сферата на туризма.

България като страна членка по Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство, (ЮНЕСКО, 1972 г.) има включени общо 11 обекта: 2 за природно и 9 за културно наследство. Обектите на световното природно наследство са национален парк „Пирин” и резерват „Сребърна”, включени през 1983 г.

Фиг. 16: Национална екологична мрежа – значимост и трансгранични връзки

Република България се присъединява към Програмата "Човекът и биосферата" (МАВ) през 1977 г., обявявайки 17 биосферни резервата. В настоящия момент в страната има 16 биосферни резервата: Алиботуш, Баюви дупки-Джинджирица, Бистришко бранище, Боатин, Джендема, Дупката, Камчия, Купена, Мантарица, Парангалица, Сребърна, Стенето, Узунбоджак, Царичина, Червената стена и Чупрене (резерват Маричини езера е изключен през 2002 г. от списъка на биосферните резервати).

През 1995 г. с приемането на Севилска стратегия и законова рамка за биосферните резервати, се въвеждат нови изисквания по отношение на функции и зониране на тези територии. Към настоящия момент българските биосферни резервати не покриват изискванията за зониране, въведени от тази стратегия. Поради обстоятелството, че по-голямата част от тях са строги резервати, режимът им на защита не позволява осъществяването на дейности, свързани с устойчиво ползване на природни ресурси, т.е. не се прилага функцията за развитие.

Това налага и преразглеждането на мрежата от биосферни резервати в Република България и предприемането на действия в посока обявяването на поне един пост-Севилски биосферен резерват. В този смисъл, Природен парк „Странджа" е първата българска защитена територия, която предстои да бъде предложена за одобрение според новите изисквания. До 2020 г. ще продължат проучванията, е оглед идентифицирането на потенциални други обекти, най - вече на природни паркове или части от тях, които могат да покрият изискванията на Севилската стратегия (1995г.) и Законова рамка за биосферните резервати и евентуално биха могли да бъдат номинирани като биосферни

резервати от Република България в бъдеще.

Рамсарската конвенция е първият от съвременните глобални междуправителствени договори за опазване и устойчиво ползване на природните ресурси и все още продължва да е единственият договор, който е насочен към специфични екосистеми. Република България е сред **първите страни,** присъединили се към конвенцията, приета на 2 февруари 1971 г. в град Рамсар, Иран. Тя е подписана у нас без задължение за ратификация в изпълнение на Решение на Министерски съвет № 389 от 18 ноември 1974 г. Политиката за опазването и устойчивото ползване на влажните зони се разработва от Министерство на околната среда и водите, което отговаря за прилагането на Рамсарската конвенция в България.

Обявяването за Рамсарско място не налага специални ограничения при експлоатирането на влажните зони, напротив подкрепя риболова и използването на всякакви други ресурси -тръстика, кал, дивеч, сол и т.н., в разумни граници, осигуряващо дългосрочното им ползване в бъдеще.

Към настоящия момент в списъка на конвенцията за влажните зони с международно значение **(Рамсарските места),** Република България е представена с **11 влажни зони,** с обща площ **35 380,2** хектара, представляващи **0,32** % от територията на страната. Това са **"Атанасовско езеро", "Комплекс Беленски острови", "Дуранкулашко езеро", "Остров Ибиша", "Шабленско езеро", "Местността Пода", "Поморийско езеро", "Комплекс Ропотамо", "Езеро Сребърна", "Езеро Вая" и „Карстов комплекс Драгоманско блато".**

Всички Рамсарски места или части от тях са обявени като **защитени територии** по смисъла за Закона за защитените територии с различна категория на защита в зависимост от целта и предмета на опазване в тях - **поддържани резервати** (Атанасовско езеро, езеро Сребърна, остров Ибиша, Ропотамо), **защитени местности** (Дуранкулашко езеро, езеро Шабла, Поморийско езеро, Пода, езеро Вая, Алдомировско блато), **природен парк** - Персина.

Поради факта, че екосистемите на влажните зони включват местообитания, които са предмет на опазване по Директивата за местообитанията, както и самите влажни зони са местообитания за редица растителни и животински видове, предмет на опазване по Директивата за местообитанията и Директивата за птиците, всички влажни зоии са обявени като **защитени зони (Натура 2000 места)** и по двете Директиви.

Към настоящия момент е в процес на разработване и приемане на нов актуален **Национален план за опазване на влажните зони в страната,** за 10-годишен период - 2012 - 2022 г. Основната цел на плана е да осигури основа за планирането и изпълнението на дейностите по опазването и устойчивото управление на най-значимите влажни зони в страната. В плана ще бъде включен и списък с влажни зони (около 20 на брой), отговарящи на изискванията на Рамсарската конвенция за влажни зони с международно значение, съгласно критериите на конвенцията - **потенциални Рамсарски места,** които в периода на изпълнение на плана следва да се добавят в списъка на конвенцията - язовир Овчарица, Мандренско езеро, Седемте Рилски езера, Чокльово блато, язовир Розов кладенец, рибарници Орсоя, комплекс Калимок, остров Вардим, крайбрежие Калиакра-Тюленово и др.

В България са сертифицирани два парка в мрежата на Пан парковете – НП “Рила” и НП “Централен Балкан”, които отговарят на строгите екологосъобразни критерии, регулиращи човешката дейност във и около парковете. Перспективи за включване в мрежата на ПАН парковете съществуват и пред третия национален парка, както и пред природните паркове в страната, с което ще се регулира устойчивото развитие на туризма и ще се генерира допълнителен растеж. Тази задача е изпълнима за етапа до 2020 г.

Национален парк „Централен Балкан” е първата българска защитена територия, получила Европейска диплома за защитена територия. Това е признание за качествата на

българското природно наследство – диви природни територии с Европейско значение, уникални по своето биологично многообразие, съхранени през вековете с присъщата им естественост и първичност, в хармонично единение с бита, поминъка и духовните традиции на местните хора и за мотивацията и нагласите сред обществото – да го опазват, популяризират и да го развиват.

- Развитие на трансграничното сътрудничество

Всички български защитени зони по НАТУРА 2000 имат своите продължения и на румънска територия. Това се отнася както за Дунавското крайбрежие, така и за Добруджа и контактната зона на Черно море. Същото да голяма степен важи и за защитените зони по границата България–Гърция. Разширяване на сътрудничеството в сферата на защитените природни територии с тези страни членки на ЕС и особено с Р Румъния е в съответствие с принципите, целите и задачите както на Европейската екологична мрежа НАТУРА 2000 и на Дунавската стратегия, на програмите за ТГС Румъния–България, Гърция–България и на Съвместната оперативна програма за трансгранично сътрудничество "Черно море 2007-2013". Първите съвместни проекти за екологично сътрудничество в защитените природни територии са вече факт (проект „Трансграничен екологичен коридор Русе-Гюргево" по програма ТГС Румъния-България 2007-2013 и др.). НКПР предлага трансграничното сътрудничество да обхваща всички зони по НАТУРА в граничните области с Р Румъния и Р Гърция, чрез изграждане на екологични „сини" и „зелени" коридори.

По аналогичен начин НКПР третира и защитените територии по границата с Турция, или тези по границите с Р. Сърбия и Р. Македония, които имат своето естествено продължение в зоните ЕМЕРАЛД. Това може да се постигне чрез изготвяне или актуализиране на планове за управление на защитените зони в обхвата на трансграничния екологичен коридор и изграждане на капацитет за управлението им или изготвяне на проекти по инициативата „Паркове без граници".

Признание за уникалността на тези гранични територии е съвместната инициатива на Световния съюз за защита на природата (IUCN) и НПО „Европейски зелен пояс". Тя ще стимулира опазването на съхранената природа по границите и свързването на тези територии в общоевропейската екологична мрежа. Балканските страни се включват в инициативата през 1999 г., когато се създава и концепцията за Балкански зелен пояс. Планините по границите на България с Р Сърбия, Р Македония, Р Гърция и Р Турция (Западна Стара планина, Краище, Осогово, Влахинска, Малашевска, Огражден, Беласица, Славянка, Родопите, Сакар и Странджа) представляват ключов елемент от концепцията. Тяхното опазване и устойчиво развитие ще допринесе за осъществяването на най-мащабната природозащитна инициатива в Обединена Европа. Идеята е възможно да се реализира чрез създаване на модели за устойчиво развитие на трансгранични планински райони и идентификация на варианти за стопанско развитие в хармония с опазването на местната природа и стимулиране на икономическия им потенциал. Насърчаването на методи на стопанисване, които не накърняват екосистемите (органично земеделие, устойчив туризъм и др.) и запазват красотата на ландшафтите ще подпомогне съхраняване жизнеността и на някои от малките села, разположени в граничните територии.

Съгласно изискванията на Рамсарската конвенция са идентифицирани и влажни зони, конто отговарят на изискванията на конвенцията за обявяване като трансгранични влажни зони. Това са влажните зони по река Дунав, които съвместно с Р. Румъния предстои да бъдат обявени като трансгранични влажни зони по река Дунав, а именно влажните зони „Сребърна - Йезерул Калараш", „Комплекс Беленски острови - Сухая" и „Остров Ибиша - Бистрет". През следващия тригодишен период на изпълнение на Рамсарската конвенция (до 2015 г.) България, като страна членка на конвенцията следва да подкрепи и участва съвместно с Република Румъния по обявяването на трансграничните влажни зони по река

Дунав. Същото е заложено и в приетата на последната Конференция на страните членки на конвенцията (COP11) резолюция - Резолюция COP11 R22», предвид обстоятелството, че горния ангажимент за МОСВ произтича от Резолюция на конференция на страните-членки на Рамсарската конвенция.

Екология

Обвързването на социално-икономическото развитие, на изграждането и организацията на транспортните и инфраструктурни коридори, развитието на градовете и селата с целите на политиката по околна среда са задължително условие за всички секторни политики, включително и за регионалната политика и политиката по устройство на територията. Опазването и възстановяването на екологичното равновесие и адаптирането към изменението на климата с цел опазването и ефективно използване на ресурсите и намаляване на риска от природни бедствия определят водещите насоки на всички предложения в Националната концепция за пространствено развитие. Това гарантира постигането на желаната визия и изпълнението на стратегическите цели за съхраняване на природното и културно наследство, за устойчиво урбанистично развитие и подобряване качеството на живот.

Общата дългосрочна стратегическа цел на Националната стратегия за околна среда[20] (2005-2014 г.), намерила отражение в НКПР е *подобряване на качеството на живот на населението в страната чрез осигуряване на здравословна и благоприятна среда и запазване на богатото природно наследство на основата на устойчиво управление на околната среда*.“ Върху пространственото развитие оказват въздействие приоритетите, свързани с осигуряване на добро качество и достатъчно количество вода; достигане и поддържане на високо качество на околната среда в населените места; опазване на природното наследство и поддържане на богато биологично разнообразие; изпълнение на ангажиментите на България за разрешаване на глобалните екологични проблеми, един от които е и опустиняването и деградацията на почвите. С най-важно значение за пространствената организация на националната територия са мерките, залегнали в Приоритет 4 за интегриране на екологичната политика в политиките за развитие на регионите и икономическите сектори, като промишленост и енергетика, селско стопанство и транспорт. Следователно екологичните цели на НКПР могат да бъдат постигнати посредством:

- ✓ Създаване на предпоставки за опазване чистотата на въздуха, водите и почвите и за опазване на подземните и подводните богатства;
- ✓ Ограничаване и отстраняване на увреждането и/или унищожаването на основните компоненти на средата – геоложката основа, земите и почвите, подземните и повърхностните води, трансграничните води и водни системи, растителния и животинския свят и техните хабитати, ландшафта, природните и културни ценности;
- ✓ Намаляване на вредните въздействия на физичните фактори - шума, вибрациите и лъченията и подобряване на санитарно-хигиенните условия на средата и гарантиране на здравето на хората;
- ✓ Съхраняване и обогатяване на биологичното разнообразие, опазване на характерните ландшафти и възстановяване на увредените от човешка дейност такива;
- ✓ Адаптирането към измененията на климата и намаляване на риска за материалните и културни ценности, за здравето и живота на хората.

[20] http://www2.moew.government.bg/strateg_plans/index.html

Приоритетните задачи, насочени към постигане на общоевропейски цели, са свързани и с провеждането на интегрирана политика по отношението на опазването на околната среда и възстановяването на Черно море (Интегрирана морска политика) и Дунавската стратегия. На регионално и областно равнище от значение е изграждането на екологичната инфраструктура.

Сред най-важните екологични проблеми е подобряване състоянието на атмосферния въздух. Приоритетно мерките трябва да са насочени към онези зони, в които са установени превишения над нормите по няколко показателя. Това са агломерация София (без кметства Банкя и Панчарево); агломерация Пловдив (общини Пловдив, Асеновград и Родопи); агломерация Варна (общини Варна, Девня и Белослав); агломерация Бургас (общини Бургас и Камено); зона Марица-изток (общини Гълъбово, Раднево и Опан) и общини Свищов, Русе, Перник, Кърджали, Пирдоп, Златица, Стара Загора, Димитровград и Сливен. За периода до 2020 г. е необходимо да се постигне чувствително подобряване на качествата на атмосферния въздух в тези зони, а до 2025 г. състоянието на въздуха да е близко до праговите норми.

Най-значими обекти, свързани със сектора управление на отпадъците[21] са завършване изграждането на регионалните депа за ТБО, комплексите за компостиране на отпадъци и депата за опасни отпадъци, тъй като те обслужват големи територии и се нуждаят от допълнителна инфраструктура и осигурен транспортен достъп. Освен локализационните, от значимост са и вписването на тези обекти в ландшафта и интегрирането им с други системи за добив на енергия за битови или производствени нужди. Преди края на първия етап – 2020 г. трябва да е приключило изграждането на регионалните депа за отпадъци и да се пристъпи към по-ефективно третиране на отпадъците, което трябва да е основна задача за етапа до 2025 г.

В под сектор земи/почви най-голямо значение за териториалното развитие имат мерките и регулациите, регламентиращи забранителни режими за промяна на предназначението на земеделските земи (особено тези с висока категория и поливните), липсата на ограничителни режими за по-ниските категории обработваема и поливна земя. Резултатите са трайни и необратими трансформации в земеползването, застрояване и запечатване на почвите и загуба на земя в качеството й на ценен ресурс, свързан с изхранването на населението. Важен териториален приоритет е рекултивацията на нарушените от добив на полезни изкопаеми земи (най-вече в района на Марица-изток), замърсените с тежки метали проблемни територии (регионите на София, Асеновград, Кърджали, Златица-Пирдоп и Перник), както и на засегнатите от уранодобив територии, особено в курортните зони. За двата етапа на прилагане на НКПР основната задача трябва да е насочена към рекултивация на нарушените земи и почви. През етапа до 2020 г. трябва да е завършила рекултивацията на терените, на които понастоящем добивната дейност е приключила.

Регулациите и политиките[22], свързани с опазването на биоразнообразието обикновено са ограничители за териториалното развитие, но и стимулатори за опазване на околната среда (растителност/гори, животински свят, местообитания) за създаване на териториално обособени клъстери в сферата на туризма, местното икономическо развитие или биоземеделието.

Третият план за действие по изменение на климата[23] предвижда конкретни мерки за намаляване на емисиите парникови газове във всички сектори, съобразно политиката на страната в тази област и поетите ангажименти, включително и тези в Националната

[21] Национална програма за управление на дейностите по отпадъците за периода 2009 – 2013 г. , Национален стратегически план за управление на отпадъците от строителство и разрушаване на територията на Р.България за периода 2011-2020 г.
[22] Подробно анализирани в друг раздел
[23] http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=760

програма за развитие „България 2020“. Това може да постави основите на адаптивното планиране, или на подобряване на процеса на пространствено планиране и ще съответства на заявените в на НКПР цели по отношение на специфичните територии, подложени на екологичен риск от наводнения, свлачища и др.

Намаляването на риска от природни явления и бедствия в НКПР се свързва със следните групи: геоложки (свлачища, срутища, ерозия, земетръс), хидроложки (наводнения, засушавания), метеороложки (екстремни температури, бури, пожари в резултат на засушаване и/или високи температури) и биологични рискове (епидемии и каламитети). В териториално отношение и през двата етапа приоритетът трябва да е насочен преимуществено към СЗР, който попада в групата с най-висока степен на уязвимост от климатичните промени в ЕС. Специални мерки трябва да се предвидят и за ЮЦР и СЦР, които попадат в следващата по степен на риска група.

Адаптирането към измененията на климата и увеличаващият се брой природни бедствия интегрира в единен план всички мерки, които трябва да бъдат предприети във всички сектори в страната. НКПР може да го допълни чрез схеми и карти на рисковите зони и територии по отношение на екосистемите и горите, транспортната инфраструктура, вкл. мобилността, техническата инфраструктура, вкл. енергоснабдяването и енергийната ефективност, селското стопанство, икономическото развитие и човешкото здраве. За подготовката на подобен план/карта в набора от графични материали към НКПР са необходими надеждни данни, които да се добавят в отделен слой към създадената ГИС база данни. Въз основа на това и на генерираните слоеве е възможно да се направи оценка на риска и да се предвидят стъпките за неговото управление и комуникиране.

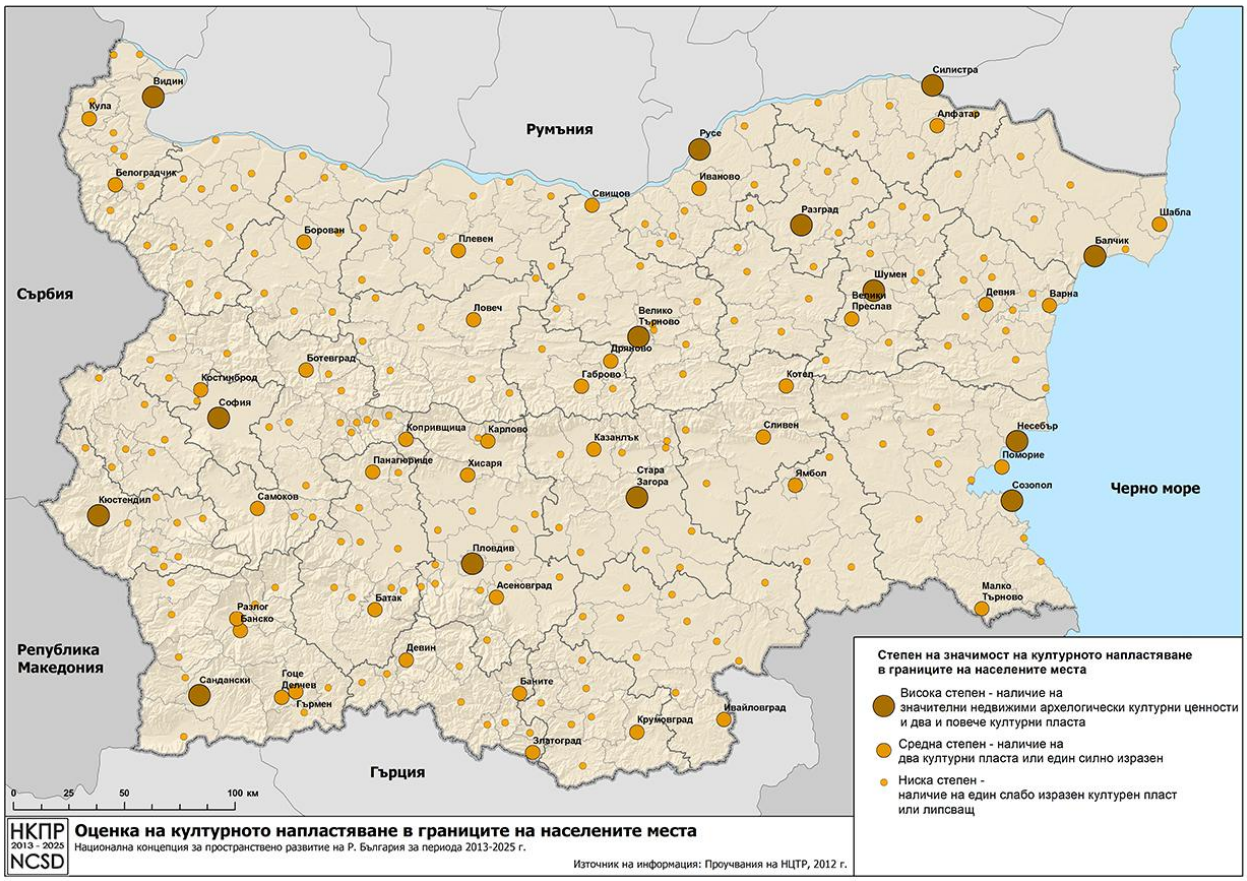
На настоящия етап е изготвена оценка на риска от наводнения за Черноморското крайбрежие от басейновата дирекция. В процес на разработка е аналогична оценка за Дунавския регион. Налице са прогнозни данни за застрашените от наводнения територии, попадащи в обхвата на останалите две басейнови дирекции, съответно на Западно-беломорски и на Източно-беломорски район.

По отношение на сеизмичния риск също е необходимо да има актуална информация за зоните със завишен риск на базата на ново райониране на страната, независимо от приетата на 29.12.2011 г. от МРРБ наредба за проектирането на сгради и съоръжения в земетръсни райони в съответствие с необходимостта за прилагане на европейските норми.

Територии с регистрирани свлачища, наблюдавани от двете дружества за Геозащита във Варна и Перник са включени в базата данни на МРРБ. Приоритет в борбата със свлачищата НКПР отрежда на общините от Черноморското крайбрежие и Дунавския бряг.

Тъй като МОСВ подготвя част от документите за оценка на риска и адаптирането към измененията на климата до 2014 година, този слой от информацията може да се добави към създадената ГИС база данни към НКПР.

3.5.2. Територии с културни ценности

Фиг. 17: Културно напластяване в населените места

В последните години настъпи преориентация на кохезионната политика на ЕС, усилваща вътрешния конкурентен потенциал на регионите. В този смисъл, пространственото развитие на територията в много по-висока степен ще бъде фокусирано върху вътрешния потенциал (потенциалът, който вече е налице, както и онзи, все още неразкрит за дадена територия) и ще прецизира интервенцията в пространствен контекст с локална и/или регионална специфика. Фокусирането върху спецификата на мястото по отношение на природните и културните ресурси и индивидуалните преимущества на градовете, селата и териториите, на основата на материалните и нематериални ценности и връзки ще бъде водещо в политиките за устройство на територията и регионално развитие.

Целта на кохезионната политика е да се повиши социално-икономическата конвергенция и кохерентност сред и между регионите и градовете на общността, осигурявайки по този начин качество на живот. Този основен подход в пространственото развитие е отправна точка и при пространствените политики, свързани с материалното и нематериалното културно наследство на България, които се залагат в НКПР и са в пряка връзка с качеството на живот на българите. Отчита се и промененото отношение към културните ценности и разширяване на пространствения обхват на културното наследство - от единичната ценност до ансамбъла с неговото обкръжение и цялостната градска или природна среда, в която е ситуирана, от интериора на сградата и нейната конструкция до характерния пейзаж, от културните коридори/маршрути до подводните културни ценности.

Основните насоки в опазването на културните ценности в цялото им времево и видово многообразие са свързани със съхраняване на техните уникални характеристики чрез интегрирана консервация и активно опазване, публична загриженост и реновация в най-широк смисъл, запазване и развиване на духа на мястото и на пространствената идентичност и развитие на потенциала им за стимулиране на икономическия растеж.

Приоритетите за постигането на тази цел са следните:

- ✓ провеждането на политики на планиране, които да осигуряват връзки между хората и конкретните културни ценности чрез метода на интегрираната консервация и интегриране на развитието в природната, градската и историческата среда;
- ✓ насърчаване на опазването и социализирането на културните ценности и високото качество на средата като фактор на устойчиво развитие, икономически стимул и туристическа атракция за градовете и селата;
- ✓ обединяване на децентрализираните правомощия и функции на регионалните и местните равнища на управление с експертизата и финансовата децентрализация за постигане на високо качество и устойчивост на средата

Посочените приоритети са свързани със Стратегическата цел 4 на НКПР - „съхраняване на природните и културните ценности“ и съдържа постигането на няколко подцели чрез балансирани и координирани политики при планирането на територията на страната като част от европейската територия, следвайки критериите на социалното и икономическо сближаване; постигане на конкурентност при устойчивостта и преодоляване на различията в развитието на градските и селските райони.[24]

Културните ценности в НКПР се разглеждат като израз на включването на културното наследство в единната обща пространствена политика на страната, която от своя страна ще влияе върху урбанистичните и устройствените политики. Дефинирането на пространствената концепция и на основните цели за развитие на културното наследство се извършва в нова обществено-политическа обстановка и в рамките на европейското териториално и културно пространство, както и на фона на европейските културни политики за опазване и представяне на културното многообразие в неговите мултикултурни измерения, насърчаване на националните културни индустрии и културното сътрудничество, засилване ролята на отделните региони и градове и стимулиране на трансгранични културни връзки.

Отчитайки, че основна грижа на европейската[25] и националната пространствена политика е запазване на културно многообразие, при практическа несъпоставимост на културните и природните ценности, поради тяхното специфично значение за местните общности и културата на страната като цяло, НКПР очертава няколко пространствени модела, които се наслагват чрез системата от пространствени модули, административни и неформални райони, територии със специфични характеристики, центровете и осите на урбанистично развитие, последните в по-голямата си част следващи трасетата на важни културни и биокоридори.

Системата от шестте района от ниво 2 е част от териториалната структура на Европейския съюз и най-непосредствено осъществява европейските междурегионални връзки, а също така, укрепва чувството за принадлежност към европейската култура и собствената европейска идентичност на българските граждани. По брой културни ценности, ЮЗР и СЦР са най-изявени. Системата на културните коридори в Югоизточна Европа включва преминаването на пет коридора през районите на планиране на страната – Дунавски коридор, Диагоналният коридор (Via Diagonalis/Via Militaris), Черноморски коридор Via Pontica, Западен трансбалкански коридор, Източен трансбалкански коридор.

Северозападен район от ниво 2 е най-близкият до Западна и Централна Европа, частично попада в европейския супра-регион на страните от Черноморския басейн – с две от областите – Видин и Плевен. Той е стратегически и граничен район в историческото си

[24] European Spatial Development Perspective (ESDP, 1999)
[25] Territorial Agenda of the EU 2020. Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions, 2011, Goedoelloe, Hungary (http://www.eu2011.hu/files/bveu/documents/TA2020.pdf)

развитие – Дунавска граница на Римската империя, на Източно-римската империя/Византия, на Българската средновековна държава, на Османската империя. В различни исторически периоди има интензивни естествени връзки с Централна и Западна Европа и страните по течението на р. Дунав. Наличието на 3 883 бр. недвижими културни ценности, вписани в регистрите на НИНКН и стотици, които не са включени в тях са основание да се предложи разкриване на потенциала на територията чрез интегрирано използване на културни и природни ценности. През територията на района преминават Дунавският културен маршрут, Европейските пътища на еврейското наследство, Зеленият пояс – най-дългата хабитатна верига в Европа, Западният трансбалкански културен коридор.

Потенциал за развитие на културния туризъм, респективно икономиката, вкл. във връзка с интензифицирането на връзките по долното течение на р. Дунав и развитието на корабоплаването са римските градове и крепости – по линията на стратегическия римски път, преминаващ през Монтана-Белоградчик-Кула-Видин, свързващ Долни Дунав с Рим и по Дунавския лимес[26] и Виа Траяна, води от южния град Одрин (*Hadrianopolis*) през Пловдив (*Philippopolis*) за Сердика и Видин**.** Културните ценности, свързани със саксонското рударство дават информация за икономическите и културните връзки със Западна Европа по суша и по р. Дунав. В този район се намират и интересни обекти на православието и католицизма. Исторически обекти, местности и маршрути са свидетели на българските борби за независимост. В този район са и т.нар. Ботеви места. В допълнение на културните ценности от периода на българското Възраждане селищата са съхранили и нематериално наследство - традициите на чипровското килимарство и др.

В района се намира Природен парк Врачански Балкан, интересни скални образувания и най-много пещери със следи от човешка дейност в тях, минерални води и центрове с традиции в балнеолечението, а западните периферни територии попадат в границите на Европейския зелен пояс.

Северен централен район от ниво 2 частично попада в европейския Дунавски трансграничен супра-регион – с четири от областите – Велико Търново, Русе, Разград и Силистра. През територията преминават европейският Дунавски културен маршрут и Европейските пътища на еврейското наследство. Нуждае се от целенасочена политика за опазване на културните ценности и използването им като ресурс за икономическо развитие. В него има 5 480 бр. недвижими културни ценности и 10 резервата.

Българските средновековни столици и градове и развитието им през Късното средновековие и модерната епоха имат огромен потенциал. Тук попадат Велико Търново и неговият уникален урбанистичен профил и Търновската Света гора. Античният Рим (общо за европейското културно пространство) и градовете по Дунавския лимес, заедно с късно средновековните селища, архитектурните обекти и комплекси, Късното средновековие и Новото време, както и модерната европейска култура от края на 19 до началото на 20 в. Русе, Свищов, Силистра и Габрово са центрове на образование и култура. За тези територии са характерни културните взаимодействия – ортодоксално християнство - католицизъм. Съществуващата музейна и фестивална инфраструктура е развита, но се нуждае от специални политики за подкрепа.

Тематично тук попадат скалните църкви Иваново и тракийската гробница Свещари, мостът на майстор Колю Фичето при Бяла, природният парк Русенски Лом, биосферният резерват Сребърна и част от Националния парк Централен Балкан с дирекцията за управление на парка в Габрово.

[26] Римска крепост *Kamistra* по Мизийският път през *Августа* (Хърлец), *Регпиана* (Козлодуй*), Цебрус* (Цибър), *Помодиана* (Станево), *Алмус* (Лом)

Североизточен район от ниво 2 частично попада в европейския супра-регион на страните от Черноморския басейн – с две от областите Варна и Добрич. През територията му преминават европейският Дунавски културен маршрут, Източният Транс-балкански културен маршрут, културният коридор „Виа Понтика“ (Via Pontica) и Европейските пътища на еврейското наследство. Недвижимите културни ценности са 3180, а резерватите 7 бр.

Реален стимул за развитие на района са Българското средновековие, столиците на първата славянска държава, обектите на преславската книжовна школа, литературен и културен център на България и славянския свят, ранните земеделски общества в Европа от епохата на неолита, античните крепости и черноморски колонии, урбанистичната култура от времето на Античния Рим, Византия, Османската империя и модерната епоха – градска култура и изкуство на модерната българска държава от края на 19 в. до и след Втората световна война. С този район се свързва военната ни морска история, специфичното развитие на градовете като курортни, с развита образователна, културна, музейната и фестивалната инфраструктура.

В района попадат тематично българските столици Плиска, Велики Преслав, Мадара и античните селища край Девня, Варна, Бяла и Обзор, както и обектите на природното наследство природните паркове Шуменско плато и Златни пясъци. Град Варна е с изключително богат културен календар и претендент за Европейска столица на културата 2019 г.

И трите района от ниво 2, които имат за северна граница р. Дунав са от особено значение за обособяване на Дунавския лимес като световно наследство и за подготовката за включване в листата на ЮНЕСКО заедно с останалите европейски държави, през които протича реката.

Югоизточен район от ниво 2 частично попада в европейския супра-регион на страните от Черноморския басейн с една от областите Бургас. През територията преминават Източният Транс-балкански културен маршрут, културният коридор „Виа Понтика“ (Via Pontica) и Европейските пътища на еврейското наследство. В този район се намира и един от трите града на страната – Бургас, с формирана урбанистична зона на влияние и сравнително стабилна демографска картина. В района се наброяват 4 270 недвижими културни ценности, между които и гр. Несебър, от листата на Световното културно наследство на ЮНЕСКО.

Потенциал за развитие имат обектите и комплексите, свързани с тракийската антична цивилизация, Античността и Средновековието, историческите крайбрежни градове и бивши колонии, 12 археологически резервати от епохата на Късното Средновековие и Новото време, градовете със специфична традиционна локална и градска архитектура. Заедно с природните забележителности и подводната археология, с културата на ранните земеделски общества в Европа от епохата на неолита и нематериалното наследство, те представляват своеобразен „буфер“ за крайбрежната курортна зона и предпоставка за разнообразно брандиране на туристическите продукти.

Тук попадат тематично очертаните зони с концентрация на антични селища, гробници и с най-голяма концентрация на долмени в Странджа (Заберново, Малко Търново, Русокастро и др.), античните паметници в Созопол и Дебелт, римските бани край Бургас Aqua Calidae античният град Кабиле – Ямбол, неолитните селища в Стара Загора и др. Територии с концентрация на културни ценности от един период, но с важно значение за региона са тези с концентрация на долмени в граничната зона с Турция, което е предпоставка за съвместни проекти по програмите за ТГС. Природен парк Странджа, в чийто граници попадат двата резервата Узунбуджак и Силкосия, с които се свързва началото на природозащитната дейност в България и участието на граничните територии в Европейския зелен пояс увеличават шансовете за реализиране на съвместни проекти. Сред

нематериалните културни ценности, с най-големи шансове за включване в списъка на ЮНЕСКО е нестинарството. В допълнение на този потенциал от значение за развитие на туризма са разнообразните минерални води и традициите в балнеолечението в Бургас, Поморие, Сливен, Павел баня и Стара Загора.

През Южен централен район от ниво 2 преминават културен маршрут Via Diagonalis/Via militaris, Източен Транс-балкански културен маршрут и тези в родопския културен ареал. Архитектурата на тоталитарните режими на 20 в. (в проект), Европейските пътища на еврейското наследство, Зеленият пояс (по границата с Р. Гърция и Р. Турция), повишават потенциала на територията. Тук преминава и античният римски път Виа Траяна, свързващ Одрин (Hadrianopolis) през Пловдив (Philippopolis) със Сердика и Видин. Районът е наситен с недвижими културни ценности (5 275 бр.), има и един резерват Античен град Филипопол и Старинен Пловдив.

Реален стимул за развитие на културната и икономическата отвореност на района и неговата идентичност са Антична тракийска цивилизация; Късно-античната и Средновековна култура; Късното Средновековие и Новото време, специфичната традиционна локална селска и градска архитектура в Родопския ареал; уникалният урбанистичен профил на Пловдив, със забележително развитие през Античността, през Късното средновековие и Новото време и с подчертаното му значение за страната в рамките на модерната европейска култура.

Югозападен район от ниво 2 е най-развитият европейски регион в страната, център на културния живот, който се нуждае от целенасочена политика за използване и валоризиране на културните ценности. Той е сравнително хомогенен като културно пространство и притежава забележителен културен потенциал с 7 348 бр. недвижими културни ценности под закрилата на закона – исторически и културни свидетелства от Античността, Средновековието, Новото време, от новата и най-новата история. През територията на района преминават европейските културни коридори: Западният транс-балкански коридор, Диагоналният коридор Via Diagonalis/Via Militaris, Европейските пътища на еврейското наследство, Зеленият пояс.

Този район, с исторически пространствени връзки със Западна Европа и Средиземноморието има обекти, свързващи историята му с Античния Рим – римските градове и крепости – Сердика, Пауталия – по стратегическия римски път, свързващ Долни Дунав с Рим, както и Виа Траяна, свързващ Одрин (*Hadrianopolis*) през Пловдив (*Philippopolis*) и Сердика за Видин. Археологическите обекти от антична София дават нови перспективи на столицата и я правят съпоставима с големите европейски центрове на античната цивилизация. Съществуват възможности за развитие на темата за религиозните центрове и пътищата на християнската култура и религиозната толерантност. Най-новата история и архитектура и изкуство, богатият културен живот от най-високо качество повишават потенциала на града и региона.

В обхвата на района попадат природните паркове Витоша, Рилски манастир и Беласица и националните паркове Рила и Пирин, множество резервати и природни забележителности, което е предпоставка за съчетаване на природни и културни ценности в развитието на разнообразни форми на туризъм, адекватни на средата и на степента на защита.

При изследване на състоянието и оценката на потенциала на националното пространство са отчетени и връзките на НКЦ със системата от урбанизационни оси на развитие, оформени по коридорите от трансевропейската транспортна мрежа и транспортните мрежи от национално значение. В повечето случаи те съвпадат с традиционните връзки със западно-европейската цивилизация от Античността до Модерната епоха, с пътищата към Азия, формират част от културните маршрути в югоизточна Европа и на Балканите, покриват направленията на миграционните пътища на прелетните птици, преминаващи

през страната покрай Черно море и по долините на реките Дунав, Марица, Струма и Места.

Културното богатство на големите градове от първите три йерархични нива, НКЦ в прилежащите им крайградски и селски територии са изследвани и оценени по няколко основни критерия, в зависимост от тяхното значение за световното наследство и култура, за Европа и за страната, натрупването на недвижими културни ценности от различни епохи (богата стратификация) и концентрация на недвижими културни ценности от една епоха, с важно значение за региона. Изследвани са и периферните територии на общини с центрове малки градове и села. Те са подбрани по три основни критерия - регистрирани обекти, представляващи културни ценности от световно (от Списъка на ЮНЕСКО за световното наследство) и национално значение, археологически резервати (по данни, предоставени от НИНКН и приложение към ЗКН) (175 бр. от 210 бр. малки населени места, центрове на общини), територии, представляващи части от културните пространствени оси, очертани в макропространствената структура на страната. Като допълнителен критерий е използван потенциала за туристическа инфраструктура.

За целите на оптималното практическото приложение на целите и политиките на НКПР, принципът на интегрираното планиране следва да бъде прилаган за осигуряване на право на достъп до проектно финансиране на група от населени места, части от една обща пространствена териториална структура с тематично дефинирани зони.

Една от главните политики на НКПР, е съзнателното фокусиране върху спецификата на мястото, върху вътрешния потенциал на културните ресурси и индивидуалните преимущества, на основата на материалните и нематериални връзки между териториите на различни нива – от ниво на отделното „място“, село, град, община, до регион, региони и прецизиране интервенцията в пространствен контекст с локална и/или регионална специфика. Изграждането на местна инфраструктура и местни основни услуги в селските райони, включително за дейности за отдих и култура, обновяването на селата и дейностите, насочени към възстановяване и подобряване на културното и природното наследство на селата и ландшафта са оценявани като „основен елемент от всяко усилие за реализиране потенциала за растеж и насърчаване на устойчивостта на селските райони“ [27].

НКПР предлага следните територии с концентрация на културни ценности:

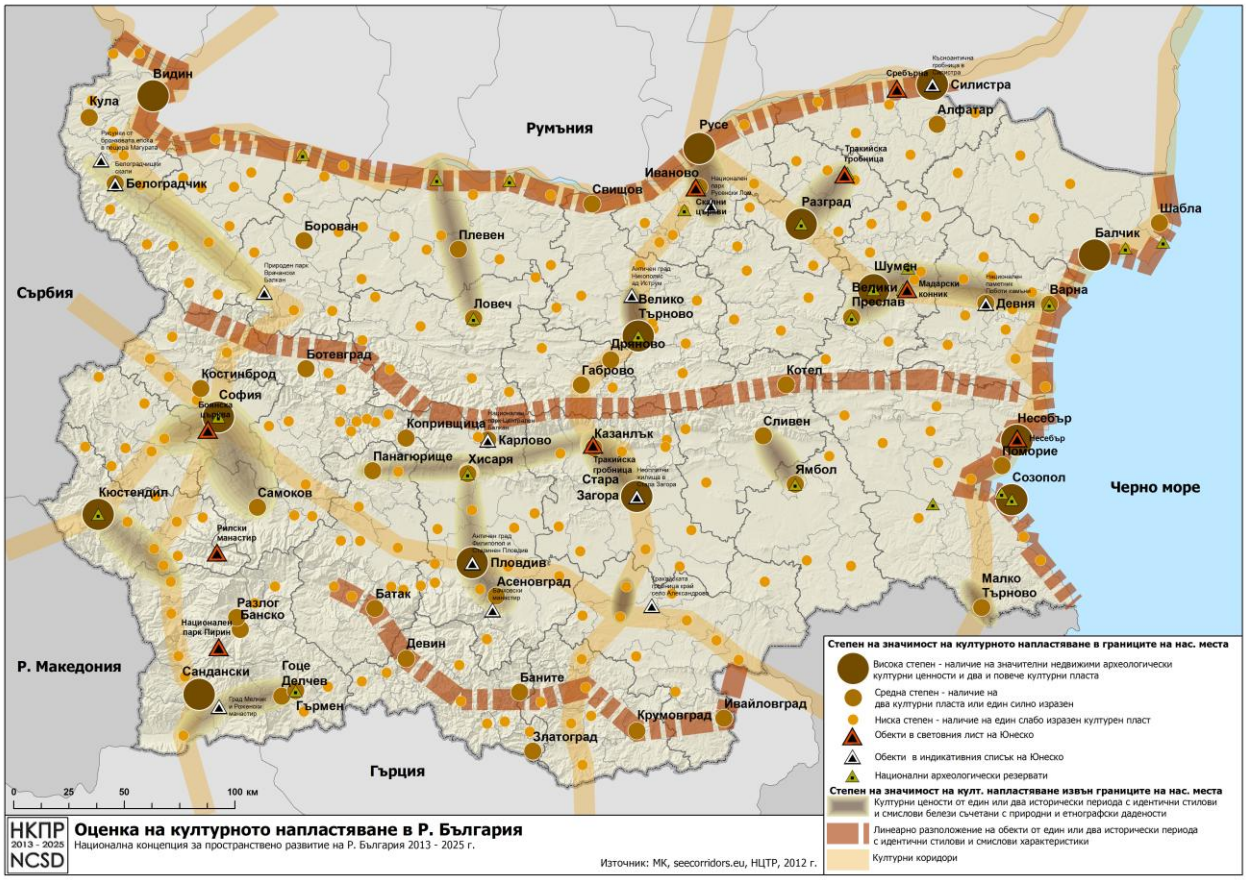
1. ***Дунавско културно пространство*** – включващо обобщено темите: „Античност“, „Ранно християнство“, „Късно Българско Средновековие 17-19 в., „Европа и Османската империя 14-19 в.“, „Необарок“, „Неокласицизъм“, „Сецесион“, „Романтизъм“, „20 в. Интернационализъм и модернизъм“:

Антични градове и крепости по Дунавския лимес, скални църкви – Иваново, тракийска гробница Свещари, м. Сборяново, Колю Фичето – ц. „Св. Богородица“, Свищов, моста при Бяла, исторически ядра от края на 19 и началото на 20 в. – Видин, Свищов, Русе, Силистра, еврейско, изкуство, католическо изкуство и паметни места – Белене, Видин, Силистра, ПП „Русенски Лом“ и Резерват „Сребърна“.

2. ***Черноморско културно пространство*** – включващо обобщено темите: „Античност“, „Късно Българско Средновековие 17-19 в., „Византия“, „Европа и Османската империя 14-19 в.“, „Традиционна архитектура, традиции и обичаи“, „Необарок“, „Неокласицизъм“, „Сецесион“, „Романтизъм“, „20 в. Интернационализъм и модернизъм“, „Природни и културни феномени“, „Подводна археология – потънали селища“:

[27] Регламент за ЕП и на Съвета относно подпомагане на развитието на селските райони от ЕЗФРСР (предложение), 2011

Ранни земеделски общества в Европа от епохата на неолита - Варна; антични крепости и черноморски колонии – антични селища Одесос–Варна, Аспрос–Бяла, Хелиополис/ Теополис–Обзор, Месембрия-Несебър, Анхиало–Поморие, Аполония–Созопол, Деултум–Дебелт, гробници и долмени в Странджа – Заберново, Малко Търново, Русокастро, Калово, ПП Златни пясъци и др., ПП Странджа, нестинарство, археологически резервати, архитектурни обекти и комплекси – Несебър, Созопол, Варна, Яйлата (Каварна).

Фиг. 18: Културното напластяване извън границите на населените места

3. ***Западно културно пространство*** – включващо обобщено темите: „Античност“, „Българско Средновековие 9-14 в.“, „Късно Българско Средновековие 17-19 в., „Византия“, „Европа и Османската империя 14-19 в.“, „Традиционна архитектура, традиции и обичаи“, „Необарок“, „Неокласицизъм“, „Сецесион“, „Романтизъм“, „20 в. Интернационализъм и модернизъм“, „20 в. Тоталитарна архитектура, изкуство, символи“, „Християнско изкуство“, „Природни и културни феномени“:

Антични и средновековни градове и крепости – Никополис ад Нестум, Гърмен, Самуилова крепост, Петрич, Сердика, София, Бонония, Видин, Пауталия, Кюстендил, Камистра, Августа (Хърлец), Регияна (Козлодуй), Цебрус (Цибър), Помодиана (Станево), Алмус (Лом), Рациария (Арчар), Белоградчик, средновековни църкви и манастири (Радомир, Брезник, Драгоман, Самоков, Своге, Ботевград, Трън и др.), Софийската “Света гора”, София (културни пластове от Античността до днес), саксонското рударство и икономическите и културните връзки със Западна Европа; Българското възраждане – български въстания за независимост, Ботевите места; нематериално наследство - традиция на чипровското килимарство, традиционна локална селска и градска архитектура – архитектурни обекти и комплекси Мелник, Долен, Ковачевица и др.; религиозни центрове и пътищата на християнската култура – православието и католицизма – средновековни църкви и манастири (Г. Дамяново, Мизия, Мездра, Монтана, Чипровци, Чупрене и др.), ПП Витоша, ПП Беласица, ПП Врачански Балкан, НП Пирин, НП Рила.

4. ***Южно културно пространство*** (Via Diagonalis) + ***„Родопи“*** – включващо обобщено темите: „Античност“, „Корени на европейската идентичност. Траки“, „Българско Средновековие 9-14 в.“, „Късно Българско Средновековие 17-19 в., „Византия“, „Европа и Османската империя 14-19 в.“, „Традиционна архитектура, традиции и обичаи“, „20 в. Интернационализъм и модернизъм“, „20 в. Тоталитарна архитектура, изкуство, символи“, „Християнско изкуство“, „Природни и културни феномени“:

Антични градове Филипополис-Пловдив, Верея–Стара Загора, Кабиле–Ямбол, християнско изкуство – Асеновград, Бачковски манастир, праисторически и тракийски селища, долмени, гробници и средновековни крепости в Родопите (Девин, Борино, Чепеларе, Крумовград, Тополовград, Кърджали, Ивайловград и др.); традиционна архитектура – Широка лъка, Смолян, Златоград и др.

5. ***Културно пространство „Подбалкан“*** – включващо обобщено темите: „Корени на европейската идентичност. Траки“, „Късно Българско Средновековие 17-19 в., „Традиционна архитектура, традиции и обичаи“, „20 в. Тоталитарна архитектура, изкуство, символи“:

Долината на тракийските царе, архитектурни обекти и комплекси – Котел, Жеравна; градска култура 18-19 в. – Карлово, Казанлък, Сливен, Долината на розите.

6. ***Централно северно културно пространство*** – включващо обобщено темите: „Българско Средновековие 9-14 в.“, „Късно Българско Средновековие 17-19 в., „Византия“, „Християнско изкуство“, „Традиционна архитектура, традиции и обичаи“:

Българска средновековна столица В. Търново, Търновската Света гора; архитектурни обекти и комплекси – В. Търново, Арбанаси, Ловеч, Габрово, Трявна, Елена, Тетевен.

7. ***Североизточно културно пространство*** – включващо обобщено темите: „Античност“, „Българско Средновековие 9-14 в.“, „Късно Българско Средновековие 17-19 в., „Европа и Османската империя 14-19 в.“, „Традиционна архитектура, традиции и обичаи“:

Античен град Абритус-Разград, български средновековни столици – Плиска и Велики Преслав, Преславската книжовна школа, Мадара, антични крепости и черноморски колонии – Девня, Варна, природни паркове - ПП Шуменско плато, градска архитектура и културни комплекси - Шумен, Разград; градска култура и изкуство на модерната българска държава от края на 19 в. до и след Втората световна война – исторически ядра

В НКПР приоритет в развитието на културната инфраструктура се дава на Дунавското, на Южното и на Западното културно пространство.

3.6. Територии със специфични характеристики

Обособяването на територии със специфични характеристики е традиционен инструмент за пространствено насочване на политики и програми за постигане на желани цели. Прегледът на тези различни видове територии показва разнообразни признаци/критерии, по които те са определени, и голямо препокриване. В НКПР е възприето като територии със специфични характеристики да се третират онези части от националната територия, за които е необходимо да се прилага специфична политика на устройство и развитие. Като такива са определени крайбрежните територии (Черноморски и Дунавски), планинските територии, граничните територии, териториите в риск и териториите за опазване на ландшафта, природните и културни ценности. Тези територии се определят и като неформални райони. Два от тях, Дунавско крайбрежие и Черноморско крайбрежие, са дефинирани и институционализирани и имат международно консолидирани стратегически

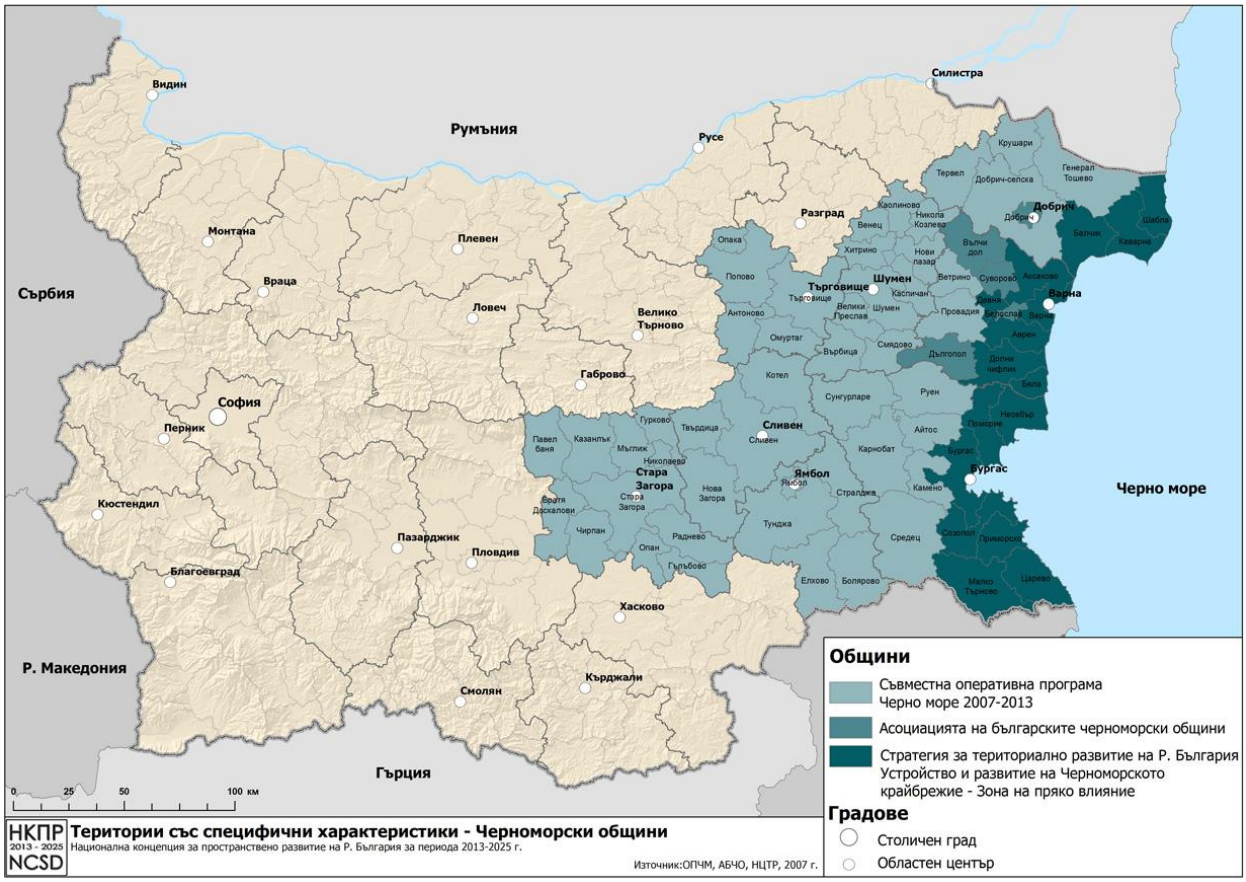
документи за развитие. Черноморското крайбрежие е обект и на специален закон (ЗУЧК). Останалите видове територии със специфика могат да се обобщят в една обща категория "проблемни" територии. Определянето на територии със специфични характеристики и проблеми дава възможност да се фокусират териториалните адреси и приоритетите на секторните политики и бъдещите оперативни програми, ще повиши вероятността за реализация на съответните регионални стратегии. По този начин ще се открият пътища и подходи за определяне и водене на целенасочена и интегрирана политика за съхраняване на тяхната специфика и преодоляване на натрупаните проблеми.

Черноморско крайбрежие

Определянето на обхвата на Черноморското крайбрежие показва известни различия, тъй като крайбрежието включва и територията на хинтерланда, която е определяна по различен начин. В ЗУЧК територията на крайбрежието е ограничена до крайбрежната плажна ивица, част от акваторията и част от хинтерланда с две зони, които се простират до 2 km в дълбочина. Но като обект на устройствено планиране са визирани и териториите на крайбрежните общини. В Асоциацията на черноморските общини членуват 21 общини. Според съвместната оперативна програма «Черно море 2007-2013» като крайбрежни са определени целите Североизточен и Югоизточен район от ниво 2. Тези граници далеч надхвърлят зоната на активно влияние на Черно море, която в някои части с по-нисък бряг и равнинен характер достига максимално до 40 km.

В НКПР е възприето като крайбрежни да се определят 14 общини. Основен критерий при избора им е тяхното местоположение на крайбрежието, поради необходимостта през следващия програмен период да се интегрират и координират политиките за устройство и управление на територията и акваторията. От крайбрежните общини в категорията централни попадат общините от агломерационните ареали на Варна и Бургас, останалите общини са в категорията периферни.

Делимитирането на черноморските общини/територии трябва да създава условия за интегрирано управление на нашето крайбрежие, да се фокусира върху общоевропейските важни зони – портали на страната и на ЕС.

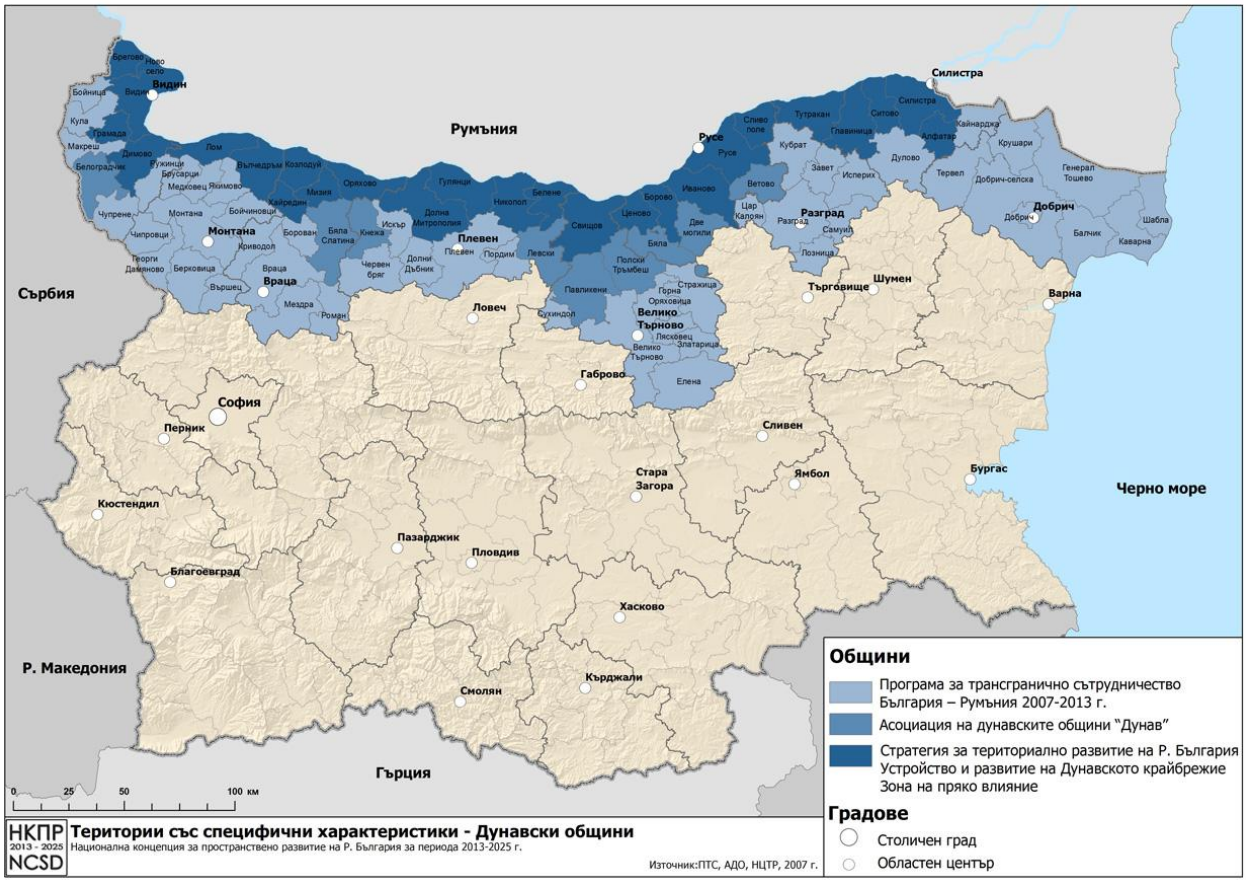

Фиг. 19: Територии със специфични характеристики – Черноморски общини

Черноморските райони са обект на специална програма на ЕС (съвместна оперативна програма на Черноморския басейн 2007-2013). Тази програма се финансира от инструмента за европейско добросъседство и партньорство - ENPI. Тя има за цел да допринесе за "устойчиво икономическо и социално развитие на регионите на Черноморския басейн" чрез икономическо подпомагане, съвместна борба с предизвикателствата и пряко сътрудничество. Пренасяйки целите на тази програма, НКПР прави териториална заявка за стратегически важен за развитието на територията елемент – АМ „Черно море", която да премине достатъчно далеч от морския бряг. Предложението е тази магистрала да продължи като първокласен четирилентов път на север до Шабла с връзка към Констанца и Тулча, а на юг – от Созопол до Резово към Истанбул. Така ще се реализира стратегическата цел за подобрена „свързаност" и ще се създадат условия за валоризиране на специфичните потенциали на района (туризъм, земеделие, индустрия, пулсиращи трудови пазари, пулсираща търговия, специфичния атрактивен ресурс на "Via Pontica" – освен орнитоложки коридор и трасе на древен римски път). По този начин ще се активизира и обогати с неповторима индивидуалност и специфика източната меридианна ос на развитие по черноморското крайбрежие.

Дунавско крайбрежие

Определянето на обхвата на Дунавското крайбрежие също показва различия. Общо 34 общини са се самоопределили като такива, членувайки в Асоциация на дунавските общини. Този обхват е възприет и в проект «Разработване на социално-икономически анализ за нуждите на Оперативна програма „Регионално развитие" за периода 2014-2020 г.» Според програма за трансгранично сътрудничество България – Румъния 2007-2013 г. като дунавски са определени общините на всички области, които граничат с Румъния и област Разград.

Фиг. 20: Територии със специфични характеристики – Дунавски общини

В НКПР е възприето като дунавски да бъдат определени 23 общини, граничещи с р. Дунав. От дунавските общини в категорията централни попадат общините на Видин, Свищов, Русе и Силистра, останалите са в категорията периферни. При това систематизиране са взети под внимание и социално-икономическите показатели, функционалните връзки, традициите, разположението спрямо транспортните коридори и значението, което им се отрежда както в Дунавската стратегия 28, така и в други международни документи. От централните с по-важно общоевропейско значение са териториите на общините Видин, Русе и Силистра, поради обвързаността им с трансевропейските транспортни коридори. Към тях е прибавен и гр. Лом, на който се отдава по-голяма тежест в полицентричната мрежа от градове в Националната концепция за пространствено развитие на Румъния.

Дунавската стратегия има три опорни стълба – „свързаност" (подобряване на достъпността, транспортните връзки и комуникации по и към Дунав и ефективното използване на енергийните ресурси), „околна среда" (подобряване качеството на водите, опазване на богатото биоразнообразие, превенция и управление на риска) и "конкурентоспособност" (повишаване на конкурентоспособността на регионите, чрез иновации, образование, култура, туризъм, мултикултурен диалог и съхраняване на регионалната идентичност и богатото културно наследство). Чрез тези действия се цели „отключване на потенциала" на района. НКПР извежда в добавка като значима намесата за повишаване на надеждността на водния път, но не само чрез мерки за драгиране и обновяване на навигационните системи, а чрез проектиране и изграждане на съоръжения с шлюзове, гарантиращи целогодишна плаваемост по протежението от Видин до Черно море. Това предложение на НКПР представлява надграждане на Дунавската стратегия.

В НКПР е изявена важността на Дунавската ос на развитие, която в момента показва само наченки на формиране в някои участъци на крайбрежието. Тази ос е показана като

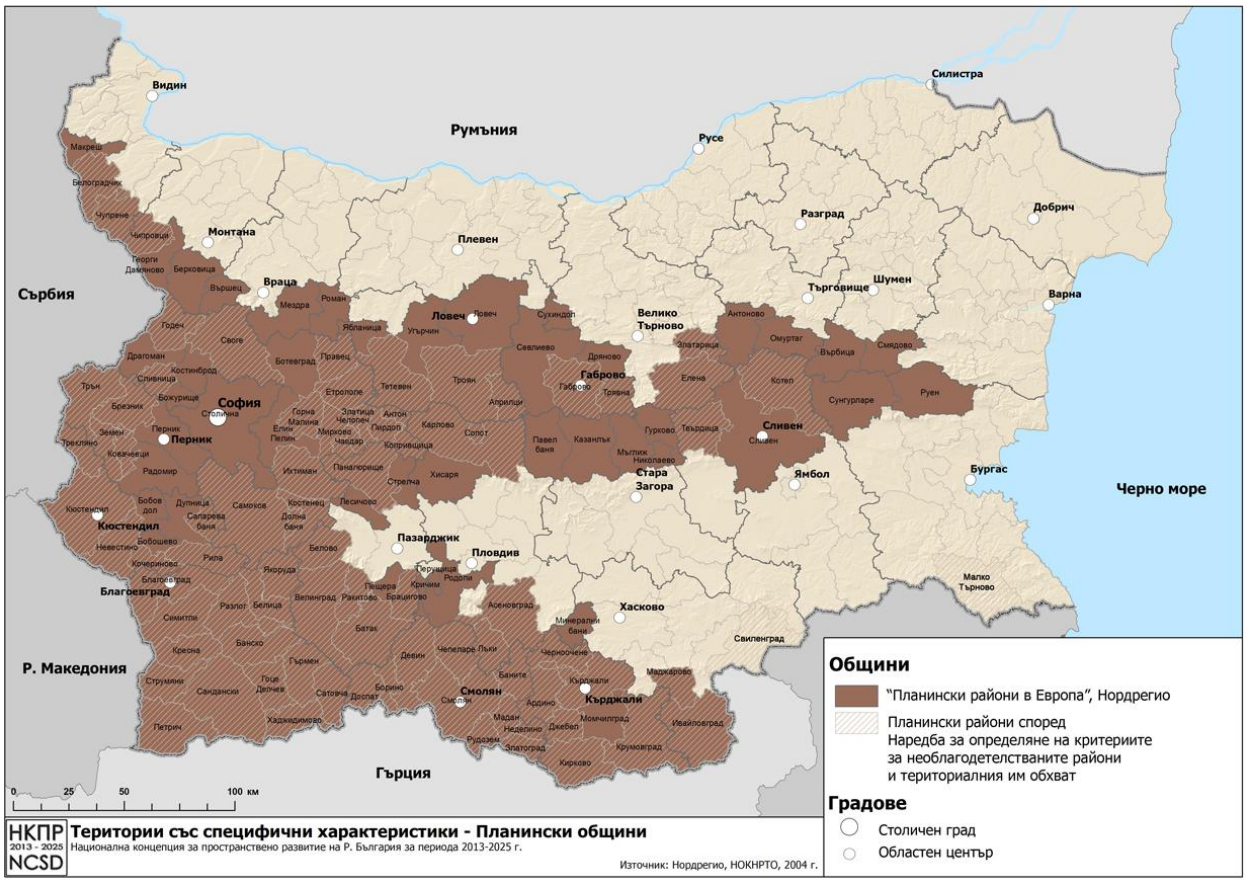
[28] http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperate/danube/index_en.cfm

второстепенна, но в по-далечно бъдеще следва да се развива като една от главните паралелни оси на развитие в националната територия. Тя се подкрепя от Приоритетна ос 18 на TEN-T (река Дунав), която свързва всички изявени Европейски центрове от Дунавските страни. Като национална урбанизационна ос, тази приоритетна ос от TEN-T ще се изяви след реализацията на редица проекти, сред които са още нови мостове освен Видин/Калафат. Такива са мостовете при Оряхово-Бекет и Силистра-Калъраш, както и втори мост при Русе-Гюргево. Това ще допринесе до засилване на трансграничните връзки и ролята на граничните градове като урбанизационни центрове, които ще формират агломерационни образувания от двете страни на реката.

Като територии със специфични характеристики и условия в различни документи се посочват планински, селски и гранични територии/общини. За тях е характерно високата степен на припокриване и твърде сходните проблеми, което дава основание да бъдат определени като „проблемни» територии.

Планински територии/общини

Съществуват 3 различни делимитации на планински общини: на NORDREGIO, по Наредбата за определяне на критериите за необлагодетелстваните район и териториалния им обхват, (обн. ДВ бр. 20/2008 г.) и съгласно възприетата в Националната стратегия за регионално развитие 2012-2022 г.

Фиг. 21: Територии със специфични характеристики – Планински общини

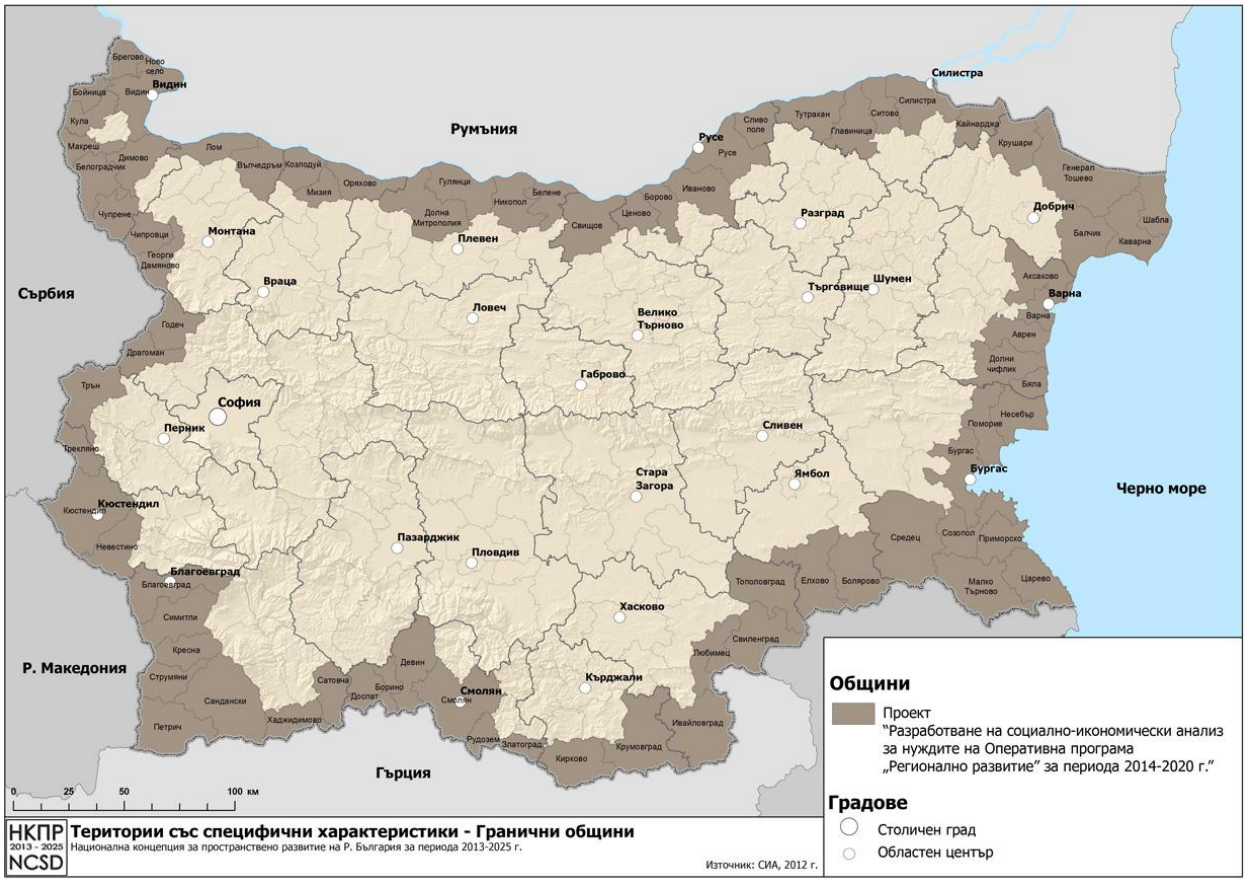
В НКПР е възприета последната типология, по която са определени 109 броя общини със 1714 селища. Като модул за определяне на планински територии е използвано землището, което отговаря на един от 3-те критерия (надморска височина над 700 m, среден наклон над 20% или надморска височина над 500 m и наклон над 15%). Малък брой от планинските общини попадат в категорията централни, преобладаващата част от тях са в категорията периферни.

В повечето от тези общини има значителен неизползван ресурс за развитие на различни форми на туризъм, базиран на природни или антропогенни компоненти на средата – защитени територии и зони, ландшафти с изключителна природна красота, традиционен пейзаж, материално и нематериално културно наследство, уникална система от малки населени места и махали, приютени в планината с човешки мащаб, характерен силует и българска архитектура. Следователно тези общини ще могат да получат подкрепа за развитие на туризма.

За тези територии НКПР дава приоритет в развитието на Странджа и Източните Родопи, поради концентрацията на уникални за страната и Европа природни и културни ценности и потенциал за реализиране на трансгранични проекти.

Гранични територии/общини

В НКПР като гранични се възприемат 43 бр. общини със сухоземна граница, за да няма дублиране с дунавските и черноморските. От тях само 4 общини, Смолян, Петрич, Благоевград и Кюстендил, са в категорията централни, останалите са периферни. Повечето от граничните общини по западната и южната ни граници могат да се отнесат към категорията планински.

Фиг. 22: Територии със специфични характеристики – Гранични общини

Селски територии/общини

В ПРСР като селски са определени 231 бр. общини, които имат център с население под 30 хил. души. Тези общини обхващат 81% от територията на страната и 42% от населението. Тези общини са бенефициенти по мерките за селищна среда и инфраструктури. Същевременно, 178 общини по ОПРР 2007-2013 г. са обхванати по ОС 4 – „Местно развитие и сътрудничество". В НКПР тази типология е възприета, но с уговорката, че това са общините без изявен град-център, голям или среден град. Назоваването им като „селски общини" не е коректно, тъй като във всяка община има градове и села. Поради тази

причина НКПР приема разделянето на общините на “градски” и “селски” като условно, за да даде възможност на малките населени места, разположени в общини с центрове големи и средни градове от 1-во до 3-то йерархично ниво, както и тези от 4-то йерархично ниво, включени в ОПРР 2014-2020 г., да получават подкрепа по ПРСР. Градовете от 4-то йерархично ниво, които остават извън списъка на градовете за подкрепа по ОПРР 2014-2020 г., също ще разчитат на ПРСР за изготвяне на интегрирани планове за градско възстановяване и развитие.

Почти всички „селски общини” попадат в категорията периферни и изпитват затруднения в социално-икономическото си развитие. Но те имат различно разположение спрямо комуникационно-транспортната инфраструктура и различен достъп до центровете за услуги. НКПР предлага диференциация на селските общини, в зависимост от тяхното разположение в националното пространство и предложения полицентричен, урбанистичен модел:

- ✓ Селски общини в близост до градски център от 1- 3-то ниво, в границите на 30 мин. изохрон, с добър достъп до услугите, предоставяни от градовете;
- ✓ Периферни селски общини, отдалечени от градски център от 1-3-то ниво, извън границите на 30 минутния изохрон, със затруднен достъп до услугите предоставяни от градовете - по-уязвими на рискове и нуждаещи се от специална политика;
- ✓ Селски общини, важни аграрни, индустриални и туристически центрове, чиито ресурси, потенциал и традиции, могат да се използват за подобряване качеството на живот.

Предложеното разделяне на тези малки общини в три групи ще подпомогне разработването на политиките за развитие на селските райони, които ще отразяват тяхната специфика и конкретни потребности.

Очевидно е препокриването на тези видове територии (крайбрежни, гранични, планински и селски) и възможността една и съща община да бъде отнесена към всеки от трите вида. Обща тяхна характеристика е прогресивното намаляване на населението и икономическия потенциал, поради което НКПР предлага целенасочена подкрепа за онези от тях, които имат важна роля в полицентричния модел на развитие, разположени на главните комуникационно-транспортни и културни оси на урбанистично развитие.

Територии в риск

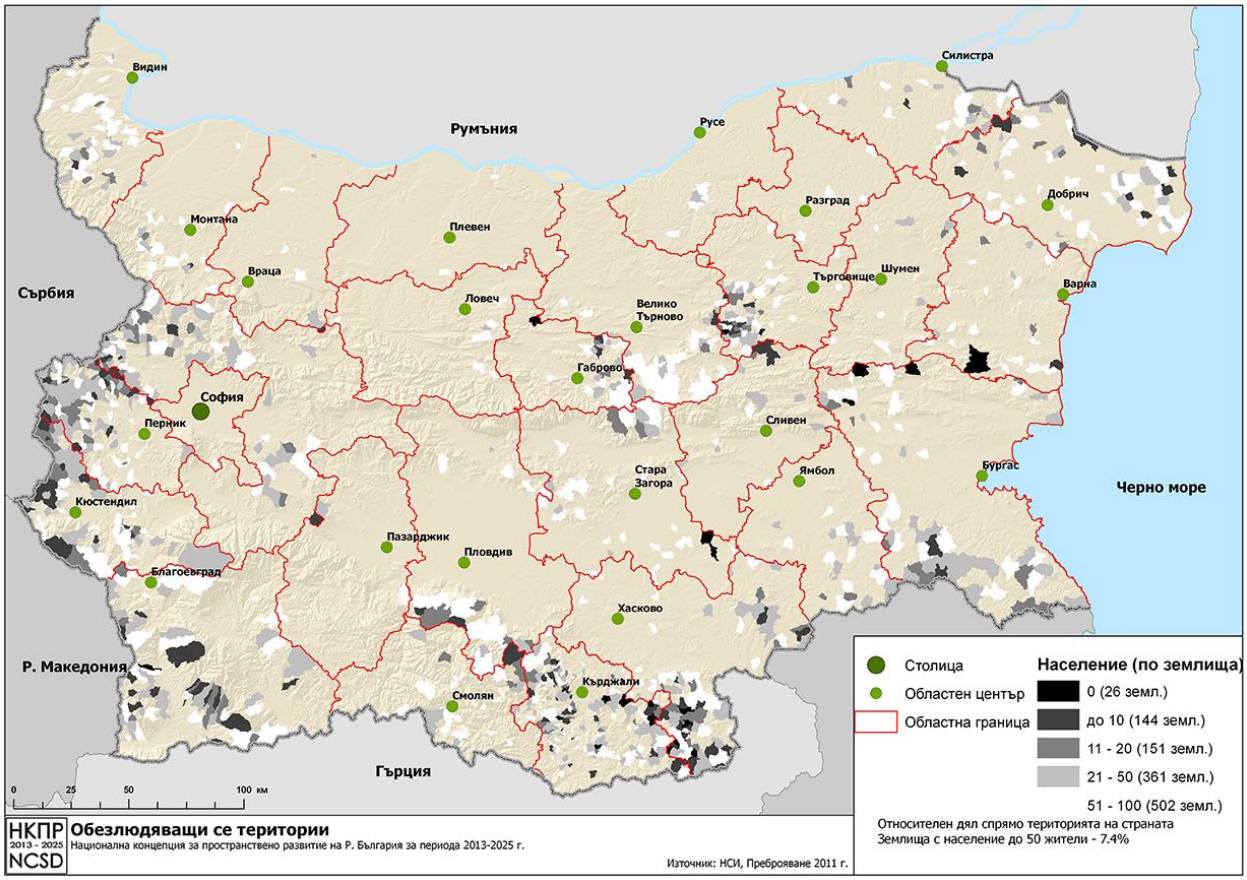
Тази допълнителна характеристика също се отнася в най-голяма степен до територии/общини с критично намаляване на населението и икономическата активност. Изявяват се три разновидности в зависимост от вида на риска в резултат от проявления на отрицателни климатични, геоложки, физични, демографски или социални явления, природни бедствия и аварии.

- Територии в екологичен риск – тези територии включват застрашени от хидрометеорологични рискове територии (екстремни температури и инверсии, бури, проливни дъждове и др.), хидроложки рискове (наводнения, засушавания, залпови замърсявания на водни площи и течения и др.) геоложки рискове (свлачища, срутища, ерозия, абразия). Тук попадат и вече нарушените територии, които се нуждаят от спешни мерки за рекултивация и възстановяване.

НКПР предлага приоритетно да се третират териториите, заети от активни свлачища по Черноморското и Дунавското крайбрежие.

- Територии в демографски риск – Тази подгрупа обхваща всички населени места/общини и територии със сериозни демографски проблеми – намаляване (над 30% за 10 годишен период) и застаряване на населението, обезлюдяване.

Към тези територии и зони на територията на страната трябва НКПР предлага специална политика и мерки, насочени към използване на потенциала на тези от тях, които имат потенциал да поемат дейности на културата, туризма и социалните услуги.

Фиг. 23: Обезлюдяваши се територии

- Територии в икономически риск – Тук се включват населени места/общини, в които има висок процент на трайна безработица, концентрация на бедност, престъпност и произтичащи от това негативни въздействия.

Разделянето на общините/териториите в тези разновидности на риска помага за допълнителното прецизно делимитиране на общини/територии, спешно нуждаещи се от целенасочена подкрепа.

Проучванията на трите вида общини – планински, гранични и селски в рамките на НКПР показа не само висока степен на пространствено препокриване на тези специфични/проблемни категории, но и тяхната корелация с категорията „обезлюдяващи се територии". Този факт е основание като пространствени адреси за специфични проблемни територии и съответни политики за тях да бъдат посочени землищата с пределно ниски гъстоти на обитаване (от „нула" до 100 човека в цялото землище). В зависимост от локализацията и пространственото им групиране, тези землища формират следните видове ареали:

- ✓ Землища с много ниски гъстоти на обитаване и много нисък агрономичен потенциал в западните и югоизточните гранични територии. За тези територии е препоръчително провеждане на политика за приобщаването им към „зелената система" и Европейския зелен пояс;
- ✓ Землища с много ниски гъстоти на обитаване и с нисък до среден агрономичен потенциал и специфична политическа значимост в южните гранични територии –

предимно в Източните Родопи. За тези територии е препоръчително провеждане на политика за подкрепа на субсидирани производства и дейности, осигуряващи поминъка;

- ✓ Землища с много ниски гъстоти на обитаване и с висок агрономичен потенциал в североизточните гранични територии на Добруджа. За тези територии е подходящо прилагане на политика за стимулиране на аграрно производство предимно със зърнени слети култури;
- ✓ Землища с много ниски гъстоти на обитаване и с разположение във вътрешни планински периферии на националната територия. За тези територии е подходящо прилагане на политика за стимулиране развитието на алтернативни форми на туризъм.

В повечето от тези територии има значителен неизползван ресурс за развитие на различни форми на туризъм, базиран на природни или антропогенни компоненти на средата – защитени територии и зони, ландшафти с изключителна природна красота, традиционен пейзаж, материално и нематериално културно наследство, уникална система от малки населени места и махали, приютени в планината с човешки мащаб, характерен силует и българска архитектура. Следователно тези общини ще могат да получат подкрепа за развитие на туризма.

Територии за опазване на ландшафта, природните и културни ценности

В тази група територии със специфика се предлага да бъдат включени следните видове територии, систематизирани в зависимост от степента на значимост на опазваните ценности:

- ✓ Територии, зони и обекти от Националната екологична мрежа, вкл. и такива, които са с наднационално, световно значение за опазване на биоразнообразието, на отделни застрашени видове и техните местообитания, важни биокоридори;
- ✓ Територии, наситени с природни ценности, с характерен културен ландшафт или с изключителна природна красота, които до момента са оставали извън териториите, опазвани по силата на ЗЗТ и ЗБР.
- ✓ Територии за превантивна защита, в които да се опазват горите, плодородните земеделски земи, поречията на реките, които изграждат важни връзки в националната и Европейската екологична мрежа, „сини“ и „зелени“/биокоридори и др.

Типологията отчита приетите дефиниции, съгласно Закона за защитените територии, Закона за биологичното разнообразие, Закона за водите, Закона за горите, Закона за културното наследство и Закона за почвите. Взети са под внимание и общностни и международни документи, приети и от нашата страна - Европейската конвенция за ландшафта, Хартата за опазване на историческите градове и градските територии (Вашингтон, 1987) Хартата за опазване и управление на археологическото наследство (1990) Хартата за опазване и управление на подводното културно наследство (1996), Хартата за международния културен туризъм – управление на туризма в местата с историческа и културна значимост (1999), допълнителни декларации, принципи и насоки за опазване на малките населени места, промишлените обекти, езика, идентичността, и културните маршрути.

4. НОВАТА ФИЛОСОФИЯ НА ПРОСТРАНСТВЕНОТО РАЗВИТИЕ

Националната концепция за пространствено развитие (НКПР), подобно на Национална програма за развитие „България 2020”, фокусира цели и интереси на всички ведомства, на

цялата нация. Затова целта НКПР да се превърне в ефективен инструмент за пространственото развитие на България трябва да стане всеобща. Желаният краен резултат е една балансирана, жизнена концепция, подкрепяна от всички. Това не е концепция само на публичните институции за изпълнение на съответните им задължения. НКПР създава база за пълноценно участие и на частния сектор чрез привличане с публични намеси на значими инвестиционни инициативи.

Този документ е „новина" в стратегическото планиране на България. За разлика от устройствените планове, НКПР не налага норми и регламенти. НКПР координира и консултира. Нейните насоки водят към безконфликтно провеждане на функции, рационално оползотворяване на ресурси и добра организация на националното пространство. На фона на подчертания секторен подход на планиране и инвестиции през последните десетилетия се противопоставя философията на „доброволно коопериране" и „интегрираните инвестиции". Придвижването към тази нова отправна плоскост чрез реализация на НКПР изисква:

- ✓ Да се промени мисленето и поведението – от конкуриране между ведомствата към коопериране в постигането на общи цели в едни и същи пространства;
- ✓ Нови механизми за координация между нивата на управление – нова „многоетажна" система на управление;
- ✓ Нова система за програмиране, фокусирана върху ограничен брой проблеми;
- ✓ Нова институционална рамка, позволяваща ефективно прилагане на пространствената стратегия;
- ✓ Не строго секторна, а интегрирана система на програмиране и прилагане на държавните политики и програми с териториални/пространствени измерения.

Въпреки максималната отвореност по време на създаването ѝ, НКПР едва ли ще постигне амбициозните си цели още с настоящото първо издание. НКПР следва да се третира не като еднократно създаден непроменлив документ, а по-скоро като динамичен документ, който перманентно ще се поддържа, наблюдава и усъвършенства, за да отговаря на променящата се среда и на потребностите на междусекторното, интегрираното планиране, за което тя предоставя актуална пространствена основа.

Приложение на НКПР

НКПР съдържа шест стратегически цели: „интегриране в европейското пространство", „полицентрично териториално развитие", „териториална свързаност и достъп до услуги", „съхранено и валоризирано природно и културно наследство", „стимулирано развитие на специфични територии" и „"конкурентоспособност чрез зони за растеж и иновации".

Всяка от тези цели надхвърля прерогативите на определено ведомство. Защитавайки мисията си на пространствен координатор, НКПР съдържа само интегрирани цели и задачи. Затова постигането им предполага сътрудничество и кооперирание на различни публични институции. В практически план, това сътрудничество ще се реализира чрез партньорства, включващи ведомства със съответни компетенции и специализация. Много от действията по реализиране на НКПР ще изискват ангажиране на широка социална основа чрез структури на гражданското общество. Постепенното изграждане на такава неформална мрежа от партньорства за пространствено развитие е верният път към реализацията на НКПР чрез:

- ✓ Засилване на координацията и кооперирането в планирането, имащо пространствени въздействия – както вертикално (между нивата на управление), така и хоризонтално – между секторните политики и администрации;

- ✓ Отчитане на функционалните взаимодействия между различните териториални единици и пренебрегване на формалните им граници (засилване на междуобщинското, междуобластното и междурегионалното сътрудничество);
- ✓ Помиряване на противоречията между целите и интересите на различните секторни политики и прилагане на решения с балансиран, многосекторен интерес.

Институционализация на НКПР

Формалният отговорник за създаването и прилагането на НКПР е МРРБ. Според законовия си статут, НКПР следва да бъде в съответствие с ключовите секторни стратегии с пространствени измерения – транспорт, околна среда, енергетика, икономика, туризъм, здравеопазване и образование. Но за да изпълни ролята си на пространствен регулатор и координатор, НКПР следва:

- ✓ Да вгради своите пространствени аспекти, принципи и ограничители в съответните секторни политики и програми;
- ✓ Да се регламентират ясни задължения и отговорности за подкрепа и прилагане на постановките на НКПР.

В допълнение към сегашния си законов регламент, НКПР се нуждае още от:

- ✓ Регламентирано задължение и на съответните секторни политики и програми да се привеждат в съответствие с постановките на НКПР;
- ✓ В МРРБ да се създаде постоянна работна група с представители на всички дирекции, имащи отношение към прилагането на НКПР;
- ✓ Да се адресира задължение на конкретна структура в МРРБ да наблюдава прилагането на НКПР. Тази структура да играе и ролята на информационно звено и контактна точка за всички заинтересовани страни;
- ✓ Ведомствата с пряко отношение към НКПР да създадат свои структури и механизми, гарантиращи вграждането на НКПР в техните политики и програми;

Прилагането на НКПР ще се гарантира и от задължителното й вграждане в по-ниските нива на планиране – регионално, областно и общинско нива (чрез съответни схеми за пространствено развитие).

Изграждането на желаната мрежа от широки партньорства ще изисква много времеви и човешки ресурси. Би било нереалистично да се очакват осезателни резултати още през първите години след приемане на настоящата концепция.

Управление, поддържане и контрол по приложението на НКПР

Обичайният мониторинг се задоволява с поддържане на актуални данни по предварително утвърдени и информационно осигурени показатели. За НКПР това не е достатъчно или по-точно, не е верният подход. Освен резултати (чиято заслуга ще е на секторните политики и програми), НКПР ще се нуждае от наблюдение на промените и тенденциите на развитие в сложните системи на териториалните структури – центрове, агломерации, специфични територии. Управлението на огромния обем от информация е невъзможно без създадената ГИС платформа за целите на НКПР, която трябва да се актуализира и поддържа.

Чрез пакета си от стратегически цели, НКПР дефинира основните насоки за пространствено развитие. В рамките на тези насоки, секторните политики следва да формулират приоритетите и да изберат пространствените координати на действията си. Така ще се формира ориентировъчен модел и интегрирана политика за пространствено

развитие през следващите 10-15 години. Относително стабилни са само насоките/целите. Конкретните действия са постоянно отворена система и са предмет на оперативни решения.

Погледнат отстрани, този документ отразява състоянието на обществения дебат по въпросите за пространствено развитие на България. След прекъсване от близо три десетилетия, настоящата НКПР олицетворява един нов старт на държавна политика за пространствено развитие. Основен критерий за адекватност на тази политика ще бъде „какво и колко успешно е реализирано".

Чрез организирането на НКПР в пакет от стратегически насоки на развитие[29] (а не секторни цели), вниманието се фокусира върху осигуряване на широка обществена разбираемост на проблемите на пространствената политика, върху възможностите за обществено обсъждане и върху между-секторната същност на предмета на концепцията. Това не означава, че секторните политики не трябва да наблюдават и отчитат приносите си за реализиране на НКПР.

Основни препоръки към секторните политики

Постановката, че НКПР ще се реализира чрез секторните политики, беше представена няколко пъти дотук. Сега тя се използва като отправна плоскост за адресиране на ключовите послания към бъдещите си изпълнители.

Агломерационната политика – ключ за просперитет

Центровете от първо и второ ниво, както и агломерационните им ареали, са пространственият фокус на икономическата политика и очакванията за иновации, клъстери и зони на растеж. В контекста на новите интегрирани планове за развитие, градските центрове ще получат адекватна подкрепа и стимули за развитие. Все още не са регламентирани отношенията между ядрото и зоната му на влияние. Агломерацията е една от желаните форми на кооперииране, а то е в основата на реализацията на НКПР. Политиката за стимулирано развитие на агломерациите, като сдружения от равнопоставени общини, може да се реализира чрез регламентиране на координирани общи действия за постигане на общо развитие, като се започне с изготвяне и одобряване на общи устройствени планове за целия им териториален обхват, както и общи планове и правила за развитие, за благоустрояване и функционално обогатяване на зоните на влияние.

Равнопоставени отношения между селските райони и градовете

Второто ключово послание на НКПР към секторните политики е свързано с намаляване на неравенствата в териториалното развитие (принцип и на регионалната политика) и оползотворяване на потенциала на градските и селските райони. Едностранчивото мнение, че селските райони обслужват градските (или обратното), не се споделя в настоящата концепция. Запазвайки автономността си, градовете и селските райони следва да си сътрудничат чрез интегрирано пространствено развитие за постигане на устойчив икономически растеж, екологичен и социален баланс. „Физиономичните черти" на различните райони, специфичните материални и нематериални ресурси на градовете и селските им райони, следва да се вграждат в плановите документи и в прилагането на секторните политики на всички нива.

Селските райони имат различни структури и проблеми. Разположените в зоните на влияние на големите градове, както и в развитите туристически локализации, са трудно сравними с периферните селски райони, които покриват около 60% от националната

[29] Интегриране в европейското пространство, полицентрично развитие, пространствена свързаност и достъп до услуги, природно и културно наследство – опазване и оползотворяване, специфични територии – стимулирано развитие

територия и будят сериозна тревога. Едностранни, целенасочени мерки едва ли ще ги съживят. Необходимо е изграждане на нов тип партньорства с прилежащите градове. Партньорства, осигуряващи работни места и обслужване на място, без да са необходими дълги ежедневни пътувания. Същевременно, селските райони не бива да се превръщат във функционални продължения на агломерациите. Без да се третира като панацея, подобрената транспортна достъпност и осигуряването на публични услуги в малките градове-центрове биха спомогнали за развитие на вътрешния потенциал на селските райони, съдържащ възможности за заетост в туризъм, селско и горско стопанство, преработвателна индустрия. Там, където все още е запазен и потенциалът на активните поколения, би било удачно да се насочат и проекти за осигуряване на достъп до ИКТ.

Засилване на териториалните проекции на секторните политики

Секторните политики с пространствени измерения следва да приемат речника на НКПР, да боравят с „пространство" и "пространствено развитие" като единен обект и проблем. Създаването на обща гледна точка (включително обща терминология) е необходима стъпка към прилагането на НКПР. Това е абсолютно необходимо за планирането на транспортни артерии и коридори (транспортна политика), на локализации за добив на суровини (икономическа политика), на локализации за развитие на туризъм (туристическа политика) и т.н.

Доброволно поетото задължение за взаимно информиране и кооперирание на ведомствата при планиране на мерки с пространствени измерения ще спомогне да се предотвратят противоречия и излишни разхищения на ресурси.

Засилващите се пространствени и функционални връзки със съседните страни са основание за активно включване на зоните за ТГС и в секторното планиране. Развитието и функционирането на зоните за трансгранично сътрудничество се нуждае от специфични структури за управление. Поради невъзможност да възникнат спонтанно, такива структури следва да бъдат създадени и подкрепени от държавата.

Пространствената политика едва сега обяви намеренията си. В близко време трябва да се намерят пресечните й точки със секторните политики. Добре известно е, че пространственото развитие е пряка функция на секторното планиране. С особена сила това важи за транспортната инфраструктура, електропреносните мрежи, продуктопроводи и др. В заключение по тази тема, следва да се създаде обща пространствена ориентация на секторните политики.

Партньорствата – новата движеща сила в пространственото развитие

Всяка от целите на НКПР предполага партньорства между няколко заинтересовани и компетентни страни. Така партньорствата се превръщат в абсолютно необходим инструмент за пространственото развитие. Поради отсъствието на реален опит, следва да се изработят методически указания за партньорствата в контекста на НКПР, обясняващи идеята, организацията и функционирането на такива партньорства.

5. ПРИЛОЖЕНИЯ

5.1. Списък на използваните съкращения

АЕЦ	Атомна електрическа централа
АМ	Автомагистрала
АПИ	Агенция “Пътна инфраструктура”
АСП	Агенция за социално подпомагане
АТЕ	Административно-териториални единици
БАН	Българска Академия на науките
БВП	Брутен вътрешен продукт
БИОМ	Българска изследователска и образователна мрежа
БТК	Българска телекомуникационна компания
ВЕИ	Възобновяеми енергийни източници
ВЕЦ	Водноелектрическа централа
ВяЕЦ	Вятърна електрическа централа
ВУ	Висше училище
ГИС	Географска информационна система
ГКПП	Граничен контролно-пропускателен пункт
ДАЗД	Държавна агенция за закрила на детето
ДВ	Държавен вестник
ЕВРОСТАТ (EUROSTAT)	Статистическа служба към Европейската комисия
ЕК	Европейска комисия
ЕКАТТЕ	Единен класификатор на административно-териториалните и териториалните единици
ЕО	Европейска общност
ЕС	Европейски съюз
ЕСКОО	Единна система за комплексно обществено обслужване
ЕТУП	Единен териториално-устройствен план
ЕФРР	Европейски фонд за регионално развитие
ЗАТУРБ	Закон за административно-териториалното устройство на РБ
ЗБР	Закон за биологичното разнообразие
ЗЗТ	Закон за защитените територии
ЗООС	Закон за опазване на околната среда
ЗУТ	Закон за устройство на територията

ИКОМОС (ICOMOS)	Международен съвет за паметниците на културата и забележителните места
ИКТ	Информационни и комуникационни технологии
ИПГВР	Интегриран план за градско възстановяване и развитие
ИТ	Информационни технологии
КВС	Карта на възстановената собственост
КК	Кадастрална карта
МБАЛ	Многопрофилна болница за активно лечение
МЗХ	Министерство на земеделието и храните
МОСВ	Министерство на околната среда и водите
МПС	Моторно превозно средство
МРРБ	Министерство на регионалното развитие и благоустройството
МС	Министерски съвет
МСП	Малки и средни предприятия
МТИТС	Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията
НЕМ	Национална екологична мрежа
НИМХ	Националния институт по метеорология и хидрология
НИНКН	Национален институт за недвижимо културно наследство
НКН	Недвижимо културно наследство
НКПР	Национална концепция за пространствено развитие
НКУС	Национална комплексна устройствена схема
НКЦ	Недвижима културна ценност
НПО	Неправителствена организация
НСИ	Национален статистически институт
НСРР	Национална стратегия за регионално развитие
НСТР	Национална стратегия за териториално развитие
НЦТР	Национален център за териториално развитие ЕАД
ОЕТК	Общоевропейски транспортен коридор
ОНД	Общност на независимите държави
ООН	Организация на обединените нации
ОП	Оперативна програма
ОПОС	Оперативна програма “Околна среда”
ОПРР	Оперативна програма “Регионално развитие”
ОУП	Общ устройствен план
ОЧИС	Организация за Черноморско икономическо сътрудничество

ПРСР	Програма за развитие на селските райони
ПСОВ	Пречиствателна станция за отпадъчни води
ПТП	Пътнотранспортни произшествия
ПЧП	Публично-частно партньорство
РЕКИЦ	Регионални експертно-консултативни и информационни центрове „Читалища”
РПМ	Републиканска пътна мрежа
САЩ	Съединени американски щати
СЗР	Северозападен район
СИР	Североизточен район
СОП	Софийски околовръстен път
СП	Скоростен път
СПА (SPA)	Sanus Per Aquam Здраве чрез вода
СПТ	Специфични природни територии
СЦР	Северен централен район
ТГС	Трансгранично сътрудничество
ТЕ	Териториални единици
ТЕЦ	Топлоелектрическа централа
ТРАСЕКА (TRACECA)	Транспортен коридор Европа – Кавказ – Азия
ФЕЦ	Фотоволтаична електрическа централа
ФИДИК (FIDIC)	Международна федерация на инженерите консултанти
ФЛАГ	“Фонд за органите на местното самоуправление в България” ЕАД
ЧИЗ	Черноморска икономическа зона
ЮЗР	Югозападен район
ЮИР	Югоизточен район
ЮНЕСКО (UNESCO)	Организация на обединените нации за образование, наука и култура
ЮЦР	Южен централен район
AGR	Европейско споразумение за главните международни пътни артерии
AGTC	Европейско споразумение за най-важните линии за международни комбинирани превози и свързаните с тях обекти
CEMAT	Council of Europe Conference of Ministers Responsible for Spatial/Regional Planning
CNG	Compressed Natural Gas Сгъстен природен газ

CO2	Въглероден диоксид
DATAR	Délégation à l'Aménagement du Territoire et à l'Action Régionale
ENPI	European Neighbourhood and Partnership Instrument
ESDP	European Spatial Development Perspective
ESPON	European Spatial Planning Observatory Network Европейска мрежа за наблюдение на пространственото планиране (териториалното развитие)
FTTx	Fiber to the x Технология за изграждане на фиксирани широколентови линии
FUA	Functional Urban Area Функционален урбанистичен ареал; зона на влияние на голям град
GSM	Global System for Mobile Communications Глобален цифров стандарт за мобилни комуникации
LAU	Local Administrative Units
LNG	Liquefied Natural Gas Втечнен природен газ
MEGA	Metropolitan European Growth Area Метрополен европейски ареал на растеж; голям метрополен град (агломерация) с общоевропейско значение според категоризацията на ESPON
NGA	Next Generation Access Networks Мрежи за широколентов достъп от ново поколение
Nordregio	Nordic Centre for Spatial Development
NUTS	Nomenclature des unités territoriales statistiques Номенклатура за териториална единица за статистически цели
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development Организация за икономическо сътрудничество и развитие
ÖROK	Austrian Conference on Spatial Planning Австрийска конференция за пространствено планиране
PHARE	Programme Harmonisé d'Appui au Renforcement de l'Education Програма ФАР
SIM	Subscriber identity module
TA	Territorial Agenda 2020 Териториален дневен ред на Европейския съюз 2020
TEN-E	Transeuropean Energy Network Трансевропейска Енергийна мрежа

TEN-T	Trans-European Transport Network Трансевропейска транспортна мрежа
TINA	Transport Infrastructure Needs Assessment
WMS	Web Map Service

5.2. Речник на използваните термини

Агломерационен ареал - активна част от територията на община или на група общини, в която се осъществяват интензивни функционални връзки между града-център и други населени места и обекти.

Агломерационно ядро - град–център сам по себе си или с пространствено приобщени към него съседни населени места и други обекти в обща непрекъсната пространствена система. Биокоридор – район от местообитания, в който е осъществена връзка на популации на диви животни, които са били разделени от човешка дейност.

Зелен пояс – териториална свързаност на неурбанизирани територии чрез приобщаване на земеделски или планински слабоурбанизирани територии между тях в единно природно пространство с линеен характер.

Културен коридор - традиционно териториално направление в даден регион, по чието протежение циркулират културни ценности, идеи и иновации в един постоянен континюитет на връзки, влияния и взаимодействия.

Културен маршрут - традиционен път, материално детерминирано историческо трасе, съответства на определена историческа функция и цел, включва материални и нематериални културни феномени.

Оси на урбанистично развитие – (полицентрични зони), пространства с линеен характер, формирани при интегрирането на полюсите на развитие с транспортно-комуникационната мрежа на страната.

Син коридор - административни, технологични и физически улеснения, предоставяни от пристанищните и митническите власти, за да се осигури бързо преминаване през пристанищата на стоките с произход от ЕС.

Транспортен коридор – сухоземна територия с линеен характер, която може да включва автомагистрала, железопътна линия, плавателен канал или варианти на тяхното съчетаване.

Точки на прекъсвания – несъответствия по границите, главно при осите на развитие (липсващи продължения на оси по границите на държавите или различни нива според плановите документи на държавите) и транспортните мрежи.

.....

5.3. Списък на графичните приложения

Фигура	Наименование	Стр
Фиг. 1:	Административно-териториално устройство на Р. България	10
Фиг. 2:	Пространствени връзки - съседни страни	11
Фиг. 3:	Модел “Изходно състояние”	34
Фиг. 4:	Модел “Краен моноцентризъм”	35
Фиг. 5:	Урабанистичен модел “Силно развит полицетризъм”	37
Фиг. 6:	Урбанистичен модел “Умерен полицентризъм”	38
Фиг. 7:	Градовете за подкрепа по ОПРР 2014-2020 г. (52броя)	50
Фиг. 8:	Пространствен модел на транспортната достъпност	52
Фиг. 9:	Центрове – нива на медицинско обслужване	55
Фиг. 10:	Университетски центрове	57
Фиг. 11:	Центрове - културна значимост	60
Фиг. 12:	Транспортна инфраструктура	62
Фиг. 13:	Простанствен модел на транспортната инфраструктура	63
Фиг. 14:	Електропреносна система на България, Източник: официален сайт на Електроенергиен системен оператор	69
Фиг. 15:	Газопреносна мрежа в България, Източник: официален сайт на Булгартрансгаз	70
Фиг. 16:	Национална екологична мрежа – значимост и трансгранични връзки	87
Фиг. 17:	Културно напластяване в населените места	92
Фиг. 18:	Културно напластавяне извън населените места	98
Фиг. 19:	Територии със специфични характеристики – Черноморски общини	101
Фиг. 20:	Територии със специфични характеристики – Дунавски общини	102
Фиг. 21:	Територии със специфични характеристики – Планински общини	103
Фиг. 22:	Територии със специфични характеристики – Гранични общини	104
Фиг. 23:	Обезлюдяваши се територии	106

6. ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ

6.1. Закони и наредби

1. Закон за административно-териториалното устройство на Република България, Обн. ДВ. бр.63 от 14 Юли 1995 г.
2. Закон за биологичното разнообразие, Обн. ДВ. бр.77 от 9 Август 2002 г.
3. Закон за виното и спиртните напитки, Обн. ДВ. бр.86 от 1 Октомври 1999 г.
4. Закон за водите, Обн. ДВ. бр.67 от 27 Юли 1999 г.
5. Закон за горите, Обн. ДВ. бр.125 от 29 Декември 1997 г.
6. Закон за гражданското въздухоплаване Обн. ДВ. бр.94 от 1 Декември 1972 г.
7. Закон за достъп до пространствени данни, обн. ДВ бр.19/ 09.03.2010 г
8. Закон за защитените територии, Обн. ДВ. бр.133 от 11 Ноември 1998 г.
9. Закон за кадастъра и имотния регистър, Обн. ДВ. бр.34 от 25 Април 2000 г.
10. Закон за културното наследство, Обн. ДВ. бр.19 от 13 Март 2009 г.
11. Закон за морските пространства, вътрешните водни пътища и пристанищата на република България, Обн. ДВ. бр.12 от 11 Февруари 2000 г.
12. Закон за опазване на земеделските земи, Обн. ДВ. бр.35 от 24 Април 1996 г.
13. Закон за опазване на околната среда, Обн. ДВ. бр.91 от 25 Септември 2002 г.
14. Закон за почвите, Обн. ДВ. бр.89 от 6 Ноември 2007 г.
15. Закон за пътищата, Обн. ДВ. бр.26 от 29 Март 2000 г.
16. Закон за регионалното развитие, Обн. ДВ. бр.50 от 30 Май 2008 г.
17. Закон за съдебната власт, Обн. ДВ. бр.64 от 7 Август 2007 г.
18. Закон за управление на отпадъците, Обн. ДВ. бр.86 от 30 Септември 2003 г.
19. Закон за устройство на територията, Обн. ДВ. бр.1 от 2 Януари 2001 г.
20. Закон за устройство на Черноморското крайбрежие, Обн. ДВ. бр.48 от 15 Юни 2007 г.
21. Наредба № 7 от 22 декември 2003 г. за правила и нормативи за устройство на отделните видове територии и устройствени зони, Обн. ДВ. бр.3 от 13 Януари 2004 г.
22. Наредба № 14 от 23 юли 2001 г. за съдържанието, създаването и поддържането на кадастралната карта и кадастралните регистри, Обн. ДВ. бр.71 от 14 Август 2001 г.
23. Наредба № 16 от 9 юни 2004 г. за сервитутите на енергийните обекти, Обн. ДВ. бр.88 от 8 Октомври 2004 г.
24. Наредба за категоризация на железопътните линии в Република България, включени в железопътната инфраструктура, и закриване на отделни линии или участъци от линии, Обн. ДВ. бр.112 от 29 Декември 2001 г.
25. Наредба за категоризиране на туристическите обекти Обн. ДВ. бр.95 от 8 Октомври 2002 г.
26. Наредба за определяне на критериите за необлагодетелстваните райони и териториалния им обхват, Обн. ДВ. бр.20 от 26 Февруари 2008 г.

6.2. Документи на ЕС и на международни организации

1. Бяла книга, Пътна карта за постигането на Единно европейско транспортно пространство – към конкурентоспособна транспортна система с ефективно използване на ресурсите, COM(2011) 144 окончателен http://ec.europa.eu/transport/strategies/2011_white_paper_en.htm
2. Гьотеборгска стратегия (Гьотеборг, 2001 г.)
3. Директива 2000/60/ЕС, установяваща рамката за действията на Общността в областта на политиката за водите
4. Директива 2008/56/ЕС, поставяща основите на интегрираната морска политика
5. Директива 2007/2/ЕС за изграждане на инфраструктурата за пространствената информация в Европа.
6. Документ на Съвета на министрите на ЕО, отговорни за пространственото планиране и териториалното развитие (май, 2011 г.) http://www.eu2011.hu/files/bveu/documents/TA2020.pdf
7. Дунавска стратегия http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperate/danube/index_en.cfm
8. "Европа 2020" - Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж (2010 г.)
9. Европейска конвенция за защита на археологичното наследство (с допълнения) (Ла Валета, 16.01.1992);
10. Европейска конвенция за ландшафта (Флоренция, 20 октомври 2000 г.)
11. Европейска конвенция за опазване на археологическото наследство (Лондон, 06.05.1969)
12. Европейска перспектива за пространствено развитие (1999 г.)
13. Европейска рамкова конвенция за трансграничното сътрудничество между териториалните общности и власти (Мадрид, 21.05.1980) и нейните допълнителни протоколи;
14. Европейска харта за местно самоуправление (Страсбург, 15.10.1985);
15. Европейски териториален дневен ред (2007 г.)
16. Европейско споразумение за главните международни пътни артерии (AGR)
17. Европейско споразумение за най-важните жп линии за международни комбинирани превози и свързаните с тях обекти (AGTC)
18. Зелена книга на териториалната кохезия (ЕС, 2008 г.)
19. Конвенция за биологичното разнообразие (Рио, 05.06.1992);
20. Конвенция за достъпа до информация, участие на обществеността във вземането на решения и достъпа до правосъдието по проблеми на околната среда (Орхус, 25.06.1998);
21. Конвенция за защита на архитектурното наследство на Европа (Гранада,

03.10.1985);

22. Конвенция за защита на световното културно и природно наследство (Париж, 16.11.1972);

23. Конвенция за опазване на европейското природно богатство и естествена среда (Берн, 19.09.1979);
24. Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство (Париж, 2003 г.)
25. Конвенция за опазване на подводното културно наследство (Париж, 2001 г.)
26. Лайпцигска харта за устойчиви европейски градове (Лайпциг, 2007 г.)
27. Лисабонска стратегия (Лисабон, 2000 г.)
28. Международна харта за консервация и реставрация на паметниците на културата и забележителните места (Венеция, 1964 г.)
29. Инвестиране в бъдещето на Европа. Пети доклад за социално, икономическо и териториално сближаване. Европейски съюз, 2010 г.
30. Ръководни принципи за устойчиво пространствено развитие на Европейския континент, CEMAT, 2002 г.
31. Стратегия за редукция на риска на Обединените нации http://www.unisdr.org/
32. Териториална програма на Европейския съюз – 2007 г.
33. Харта за опазване на историческите градове и градските територии (Вашингтон,1987 г.)
34. Харта за опазване и управление на археологическото наследство (Лозана, 1990г.)
35. Харта за опазване и управление на подводното културно наследство (София, 1996 г.)
36. Харта за международния културен туризъм – управление на туризма в местата с историческа и културна значимост (Мексико, 1999 г.)

6.3. Публикации

1. Бюджетни разходи за научноизследователска и развойна дейност (НИРД) по социално-икономически цели, НСИ, София 2011 г.
2. Кабаков, Иван, Георги Вълчев и др. 2011. Регионът: начини на употреба. Университетско издателство, стр. 61, 67
3. МЗХ-БАНСИК: Заетост и използване на територията през 2011 г.
4. Национален доклад за състоянието и опазването на околната среда в Република България за 2010 г., МОСВ, 2012 г. (www.eea.government.bg/)
5. Преброяване на населението и жилищния фонд в Република България през 2011 г., том 1 Население, книга 1 Население по области, общини и населени места, НСИ, София 2012 г.
6. Преброяване на населението и жилищния фонд в Република България през 2011 г., том 1 Население, книга 6 Миграция, НСИ, София 2012 г.
7. Прогноза за населението на Република България, НСИ, (www.nsi.bg/)
8. Регионални профили. Показатели за развитие 2012. ИПИ, София 2012 г.
9. Справочник Преброяване 2011, НСИ, София 2012 г.
10. Статистики – околна среда и устойчиво развитие, НСИ, (www.nsi.bg/)
11. Статистически годишник 2011 г.,НСИ, София 2012 г.

12. Шишманова,М., Н.Янкова и др. Тенденции и проблеми в устройството и развитието на селищната мрежа в Република България, НЦТР, 1995 г.
13. Ahern, J. (1995) Greenways as planning strategy. Urban and Lansdcape Planning 33 pp 131-155.
14. Comprehensive ranking of cities in the global innovation economy, Global Innovation Agency http://www.innovation-cities.com/innovation-cities-index-top-cities-for-innovation-2011/
15. Cushman & Wakefield's European Cities Monitor 2011
16. Ensuring quality of life in Europe's cities and towns. Tackling the environmental challenges driven by European and global change. EEA Report No 5/2009. ISSN 1725-9177, p. 54)
17. ESPON Typology Compilation. Scientific Platform and Tools 2013/3/022 http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/ScientificPlatform/TypologyCompilation/fir-090615.pdf
18. Hall, P., 1997, Megacities, World Cities and Global Cities http://www.megacities.nl/lecture_1/lecture.html#World%20Cities%20and%20Global%20Cities
19. Jilek Sonia (2009) Frontiers of the Roman Empire, Warsaw http://www.central2013.eu/fileadmin/user_upload/Downloads/outputlib/Danube_Limes_roman_frontiers.pdf
20. National Planning Policy Framework England, March 2012. Department for Communities and Local Government, 30ß32
21. Polycentric Urban Development and Rural-Urban Partnership, Thematic Study of INTERREG and ESPON activities, http://event.interact-eu.net/download/application/pdf/1254977
22. Szlachta J. and J. Zaucha, 2010. A New Paradigm of the EU Regional Development in the Context of the Poland'National Spatial Development Concept, p. 7
23. Territorial Agenda of the EU 2020. Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions, agreed at Informal Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development, 19 May 2011, Goedoelloe, Hungary http://www.eu2011.hu/files/bveu/documents/TA2020.pdf
24. Urban-rural relationships in metropolitan areas of influence. Best practice examples of metropolitan-rural cooperation. METREX Working Group on metropolitan-rural relations Dr. Rolf-Barnim Foth (chair) Ministry of Economy, Transport and Innovation Free and Hanseatic Ciy of Hamburg http://www.espon-interstrat.eu/admin/attachments/Urban_rural_relationships.pdf
25. Urban-Rural Typology, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Urban-rural_typology

6.4. Стратегии, програми, планове, проекти

1. Енергийна стратегия на Република България до 2020 г. Обн. ДВ. бр.43 от 7 Юни 2011 г.
2. Иновационна стратегия на Република България и мерки за нейната реализация, МИЕТ, 2006 г.
3. Национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012 г. – 2030 г.), МТСП, София 2011 г.

4. Национална стратегия за околна среда 2005 – 2014 г., МОСВ
5. Национална стратегия за околна среда 2009 – 2018 г. проект, МОСВ, 2009 г.
6. Национална стратегия за опазване на биологичното разнообразие Протокол № 15.3 на Министерския съвет от 06.04.1998 г.
7. Национална стратегия за развитие и управление на водния сектор до 2015 г. Протокол № 21.43 на Министерския съвет от 03.06.2004 г.
8. Национална стратегия за развитие на културата – проект, МК, 2011 г.
9. Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2020, (www.minedu.government.bg)
10. Национална стратегия за развитие на широколентовия достъп в Р.България 2012 – 2015
11. Национална стратегия за регионално развитие на Р.България 2012-2022 г., НЦТР, 2012 г.
12. Национална стратегия за териториално развитие на Р. България,НЦТРЖП, 1995г.
13. Стратегия за развитие на транспортната система - 2020 г.
14. Национална дългосрочна програма за насърчаване използването на възобновяемите енергийни източници 2005-2015 г.
15. Национална програма за действие за устойчиво управление на земите и борба с опустиняването в България Протокол № 37.1 на Министерския съвет от 25.09.2008 г.
16. Национална програма за намаляване на общите годишни емисии на серен диоксид, азотни оксиди, летливи органични съединения и амоняк в атмосферния въздух. Решение № 261 на Министерския съвет от 23.04.2007 г.
17. Национална програма за развитие "България 2020" (първи вариант)
18. Национална програма за реформи (2012 – 2020 г.) в изпълнение на стратегия „Европа 2020"
19. Национална програма за управление дейностите по отпадъците за периода 2009-2013 г. Решение № 1 на Министерския съвет от 09.01.2009 г.
20. Оперативна програма „Околна среда 2007 – 2013 г." Протокол № 8.33 на Министерския съвет от 01.03.2007 г.
21. Програма за развитие на селските райони (2007-2013 г.), февруари 2011 г.
22. Програма за трансгранично сътрудничество България – Румъния 2007-2013 г.
23. Програма на Министерството на регионалното развитие и благоустройството (2009 – 2013 г.)
24. Съвместна оперативна програма на Черноморския басейн 2007-2013 (СОП Черноморски басейн)
25. Национален стратегически план за рибарството и аквакултурите 2007 – 2013 г.
26. Стратегически план за действие за опазване на околната среда и възстановяване на Черно море Решение № 282 на Министерския съвет от 21.04.2009 г.
27. Трети Национален план за действие по изменение на климата за периода 2013-2020 г. Решение № 439 на Министерския съвет от 01.06.2012 г.

28. Проект „Съвместен документ за пространствено развитие на държавите от Вишеградската четворка (Чехия, Полша, Унгария, Словакия), България и Румъния”
29. Проект „Разработване на социално-икономически анализ за нуждите на Оперативна програма “Регионално развитие” за периода 2014-2020 г.” (Обединение за регионални анализи за 2014+), 2012 г.
30. Единен териториално устройствен план на Република България, КНИПИТУГА, 1982 г.
31. Концепция за преструктуриране на болничната помощ, МЗ, 2009 г.
32. Концепция за териториално развитие на туризма, НЦТР, 2003 г.
33. Критерии и териториален обхват на местата с туристически потенциал за целите на проект “Подобряване на водоснабдяването на райони с потенциал за развитие на туризма” (BG 2003/004-937.11.02), НЦТР, 2004 г.
34. Austria Spatial Development Concept OREK 2011, Space for All
35. Concepts and Strategies for Spatial Development in Germany, 2006
36. National Spatial Strategy Holland 2020 – 2030.
37. National Spatial Strategy for Ireland 2002 – 2020, People, Places and Potential, 2002.
38. The New Map of Denmark – Spatial planning under new conditions, The 2006 National Planning Report.
39. Strategic Concept of Territorial Development, Romania 2030, 2008.
40. Spatial Development Policy of the Czech Republic, 2006.
41. National Strategy for Sustainable Development, Greece, 2002.
42. North – South Interface, PolyMETREXplus RINA, Helsinki City Planning Department, Strategic Urban Planning Division Report, ed. by Douglas Gordan, 2007.
43. Spatial Plan of Republic of Serbia 2010 – 2014 - 2020 г.
44. SDSS, Spatial Development Strategy of Slovenia, 2004
45. Оперативна програма за регионално развитие за периода 2014-2020 г., проект октомври 2012 г.
46. Национална стратегическа референтна рамка, програмен период 2007-2013 г.

6.5. Публикации в Интернет:

1. http://bg.adodunav.org/
2. http://bulgariancastles.com/bulgariancastles/bg/node/775
3. http://bulgariannationalparks.org/bg/index.phtml
4. http://datacollection.jrc.ec.europa.eu/wordef/supra-region-dcf
5. http://ubbsla.org/bg/index.html
6. http://www.discoverstrandja.com/bg/protected-erritories/nature-reserves/
7. http://www.ers.usda.gov/topics/rural-economy-population/rural-classifications.aspx
8. http://www.greenbelt.biodiversity.bg/images.map-bg.jpg/
9. http://www.international.icomos.org/centre_documentation/coe_eng.htm

10. http://www.iucn.org/about/work/programmes/pa/pa_products/wcpa_categories/
11. http://www.natura2000bg.org/natura/bg/termini.php
12. http://www.seecorridors.eu/?w_p=23&w_l=2&w_c=3
13. http://www.seecorridors.eu/?w_p=23&w_l=2&w_c=6
14. http://www.un.org/esa/population/
15. http://www.uncsd2012.org/
16. http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/ecological-sciences/man-and-biosphere-programme/
17. http://www.vidin.government.bg
18. 18.http://www.esmis.government.bg/?t=inspire

ОПЕРАТИВНА ПРОГРАМА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ 2007-2013

Инвестираме във Вашето бъдеще
www.bgregio.eu

ЕВРОПЕЙСКИ ФОНД ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ

Проектът се финансира от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР) и държавния бюджет на Република България.

НАЦИОНАЛНА КОНЦЕПЦИЯ ЗА ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ

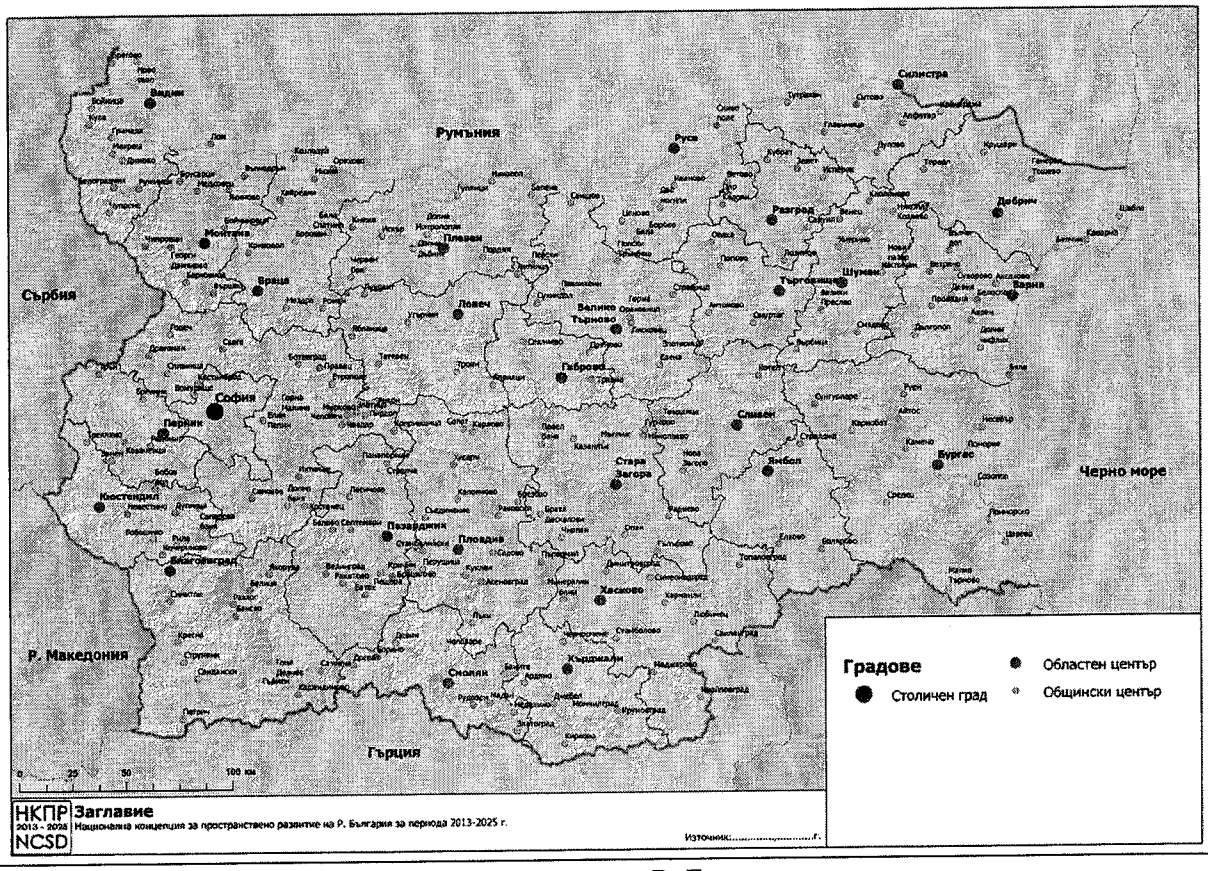
за периода 2013-2025 г.

Приложение 1 - Графични материали

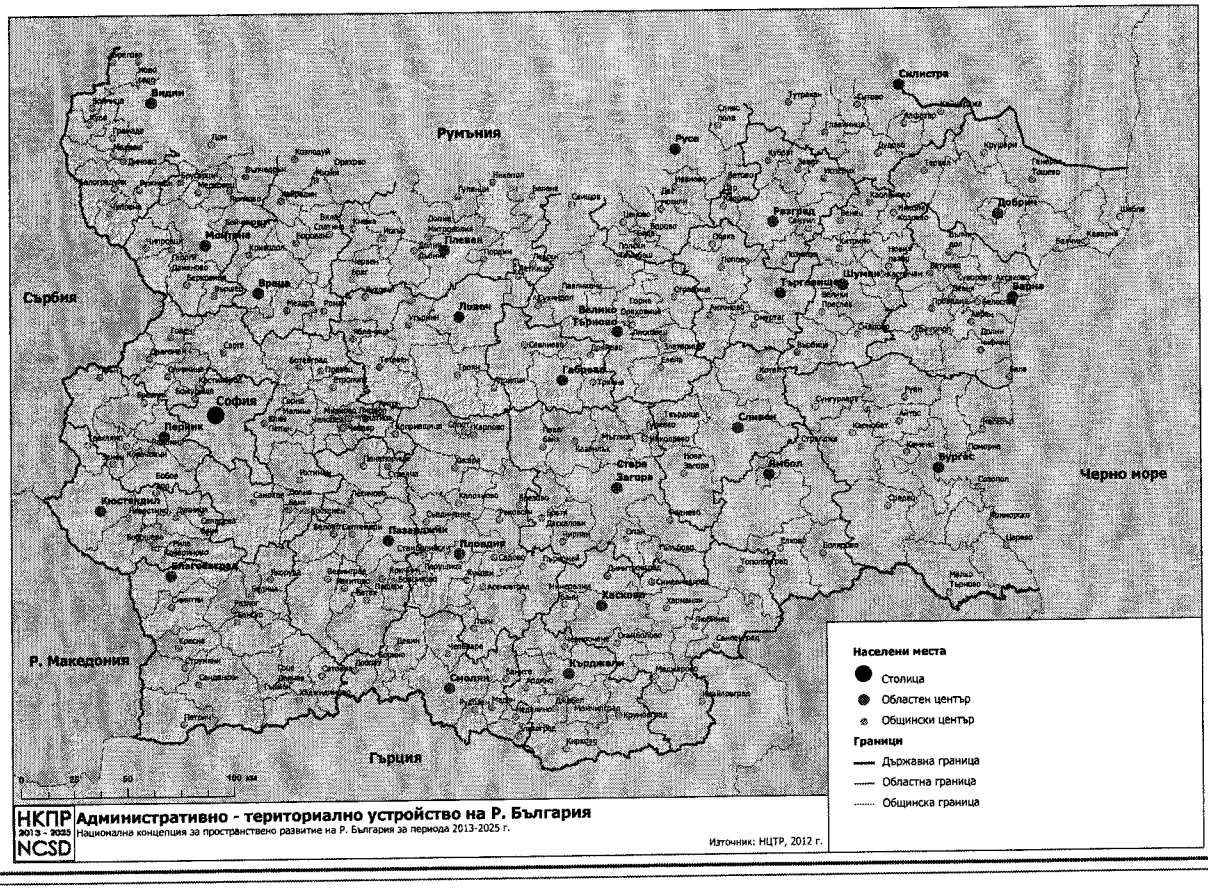
Този документ е издаден с подкрепата на Европейския съюз и Република България по проект "Програмиране на регионалното развитие за периода 2014-2020 г.", финансиран от Операция 5.1: Програмиране, управление, мониторинг, оценка и контрол, Приоритетна ос 5 „Техническа помощ" на Оперативна програма „Регионално развитие" 2007-2013 г.

Състояние

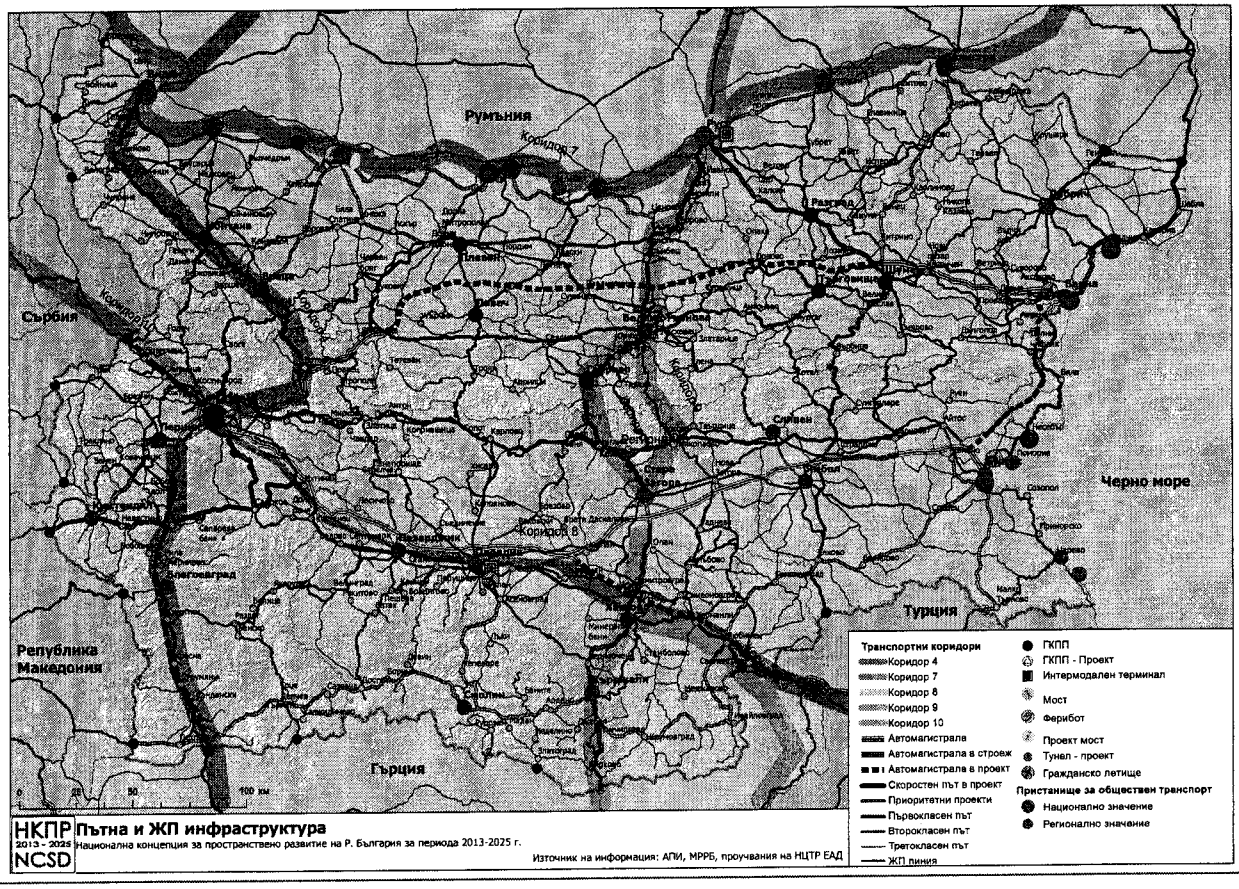
Базов макет

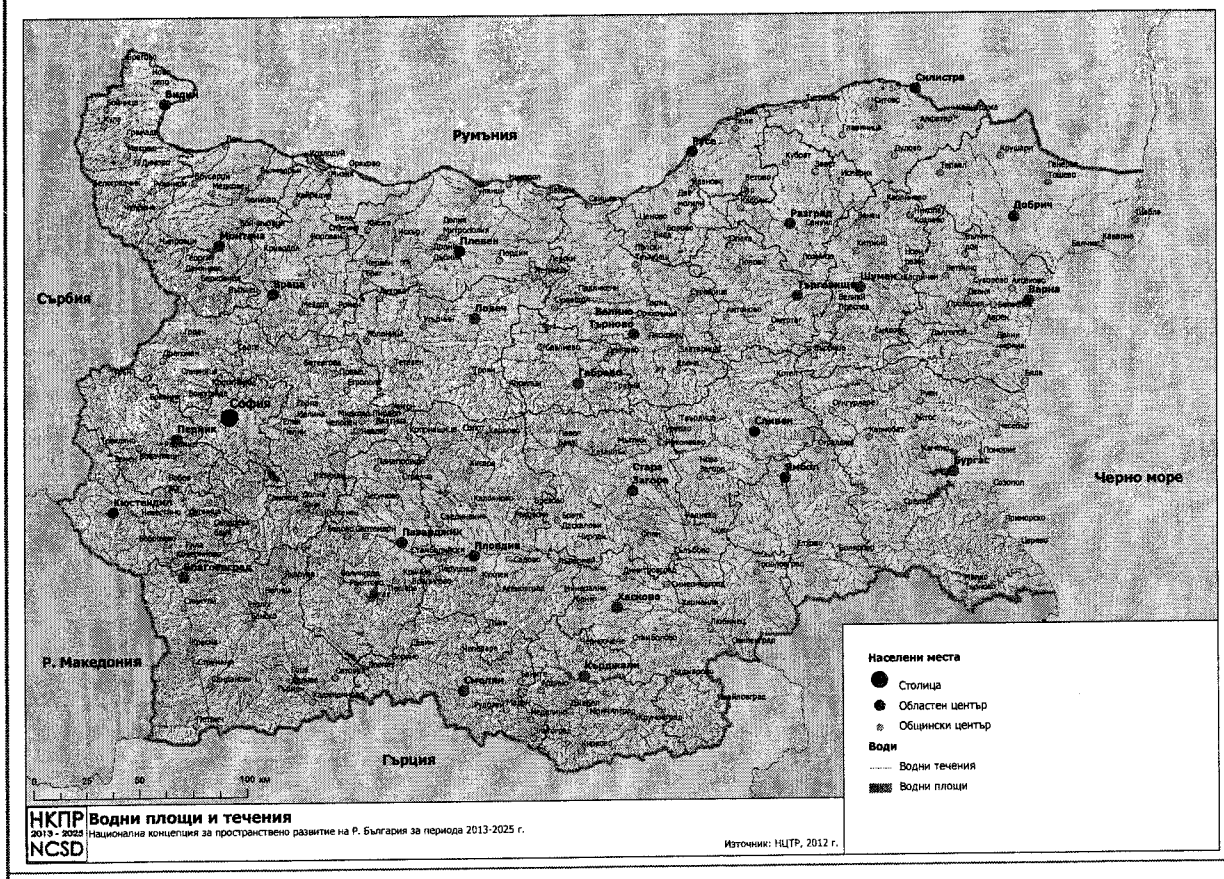
Административно-териториално устройство на Р. България

Транспортна инфраструктура - Пътна и ЖП инфраструктура, Пристанища, Летища

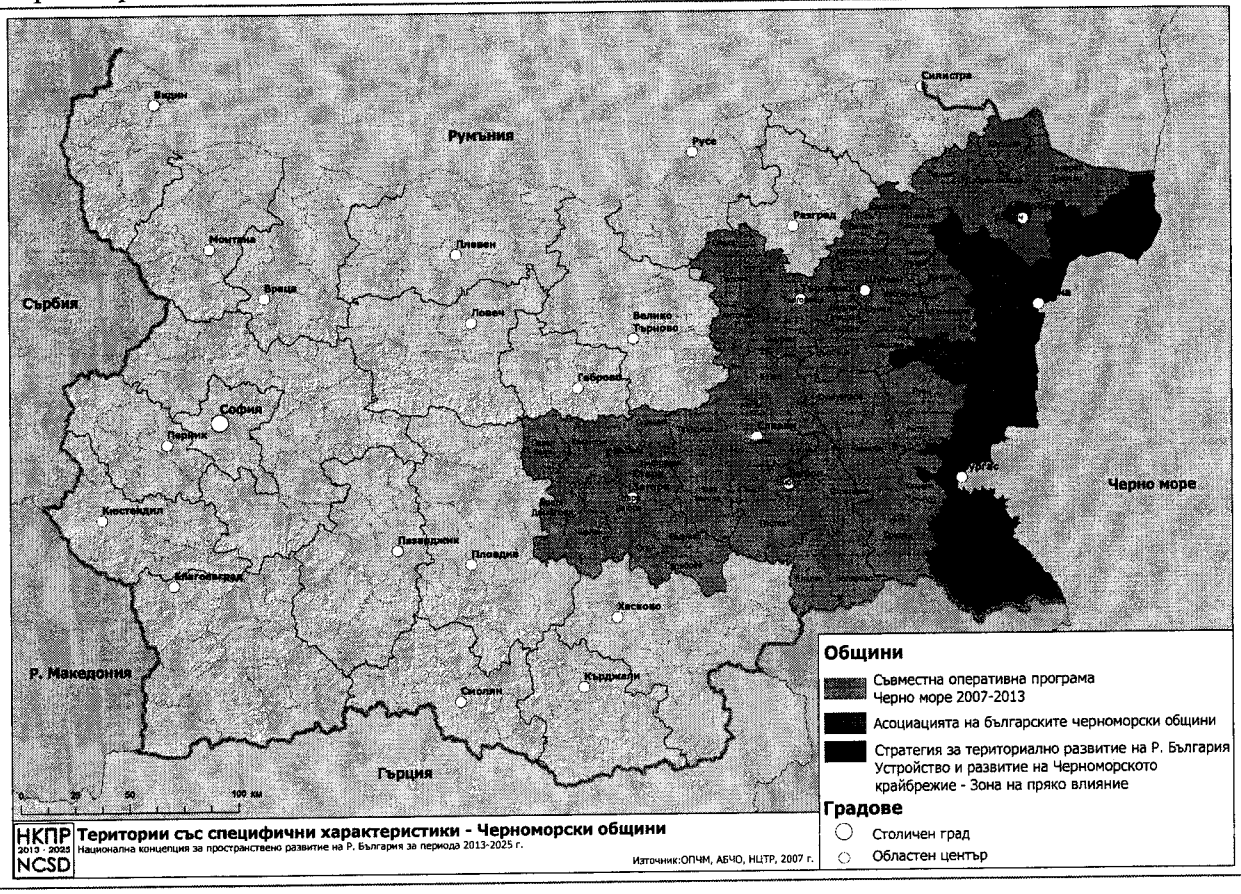

Водни площи и течения

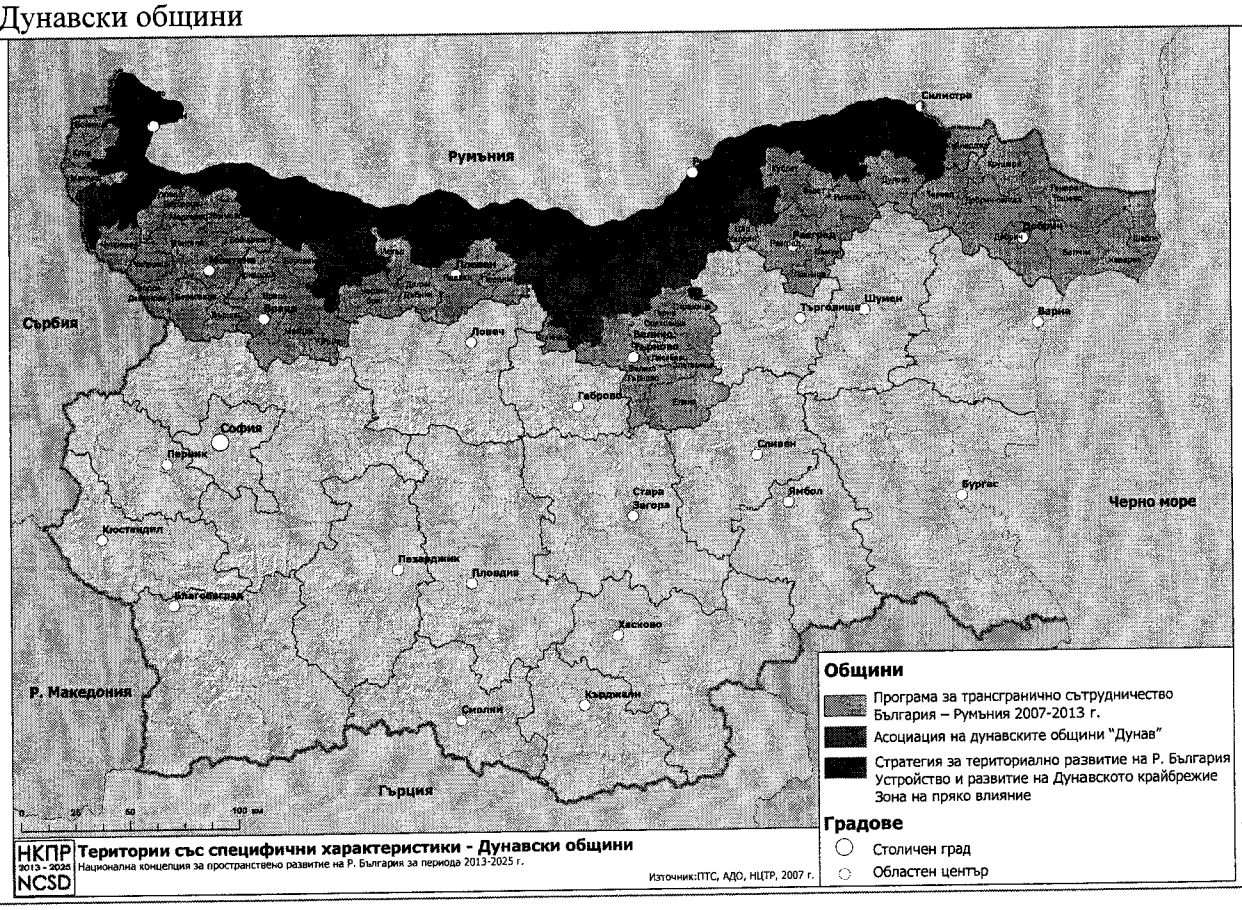

Територии със специфични характеристики

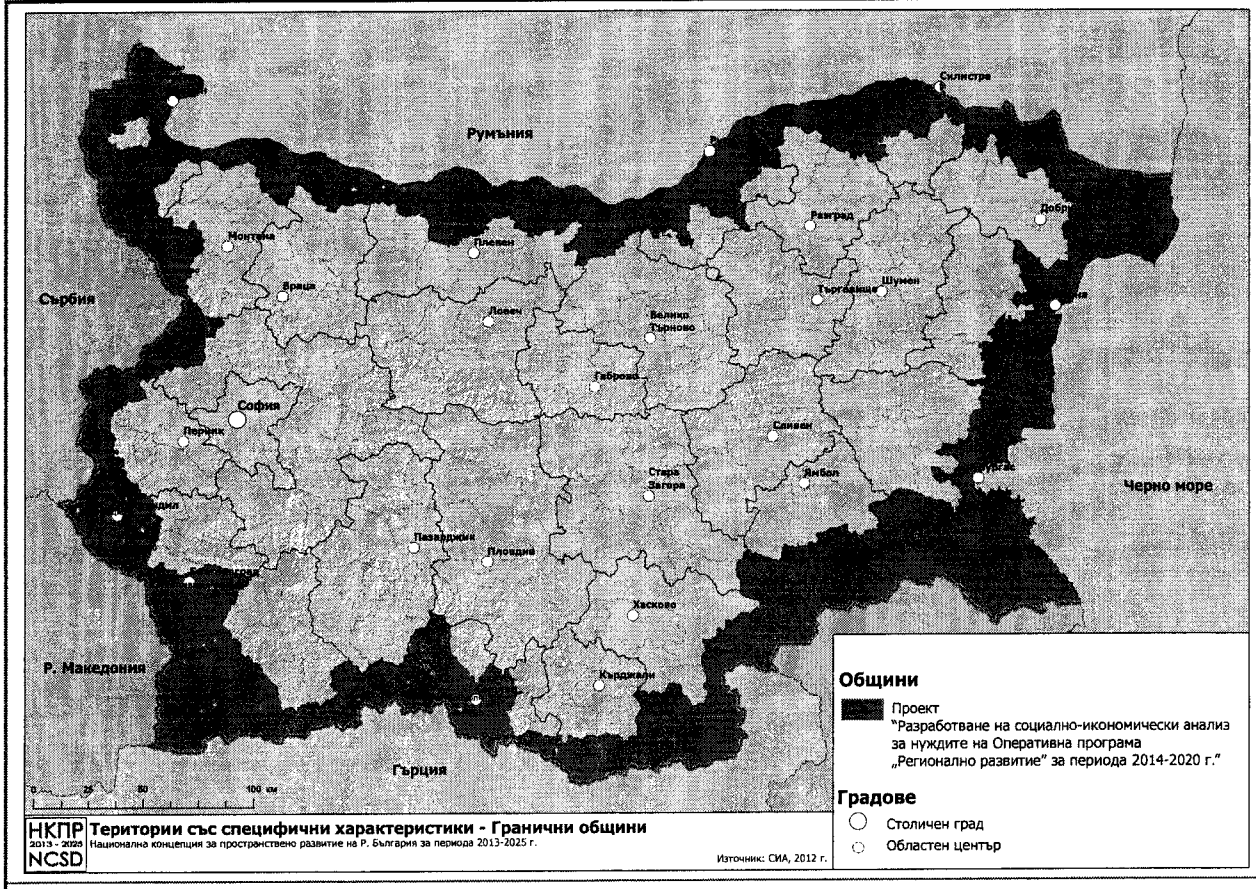
Черноморски общини

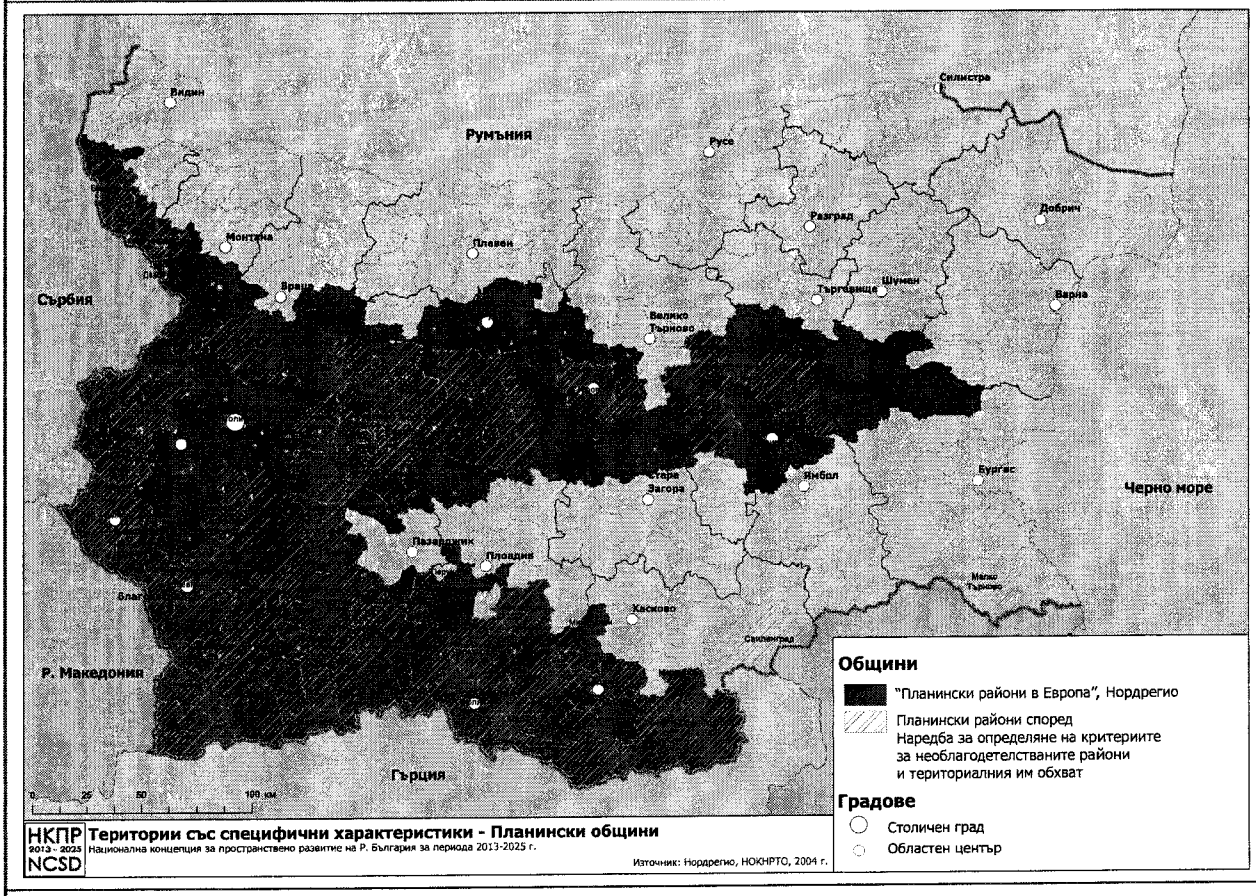
Дунавски общини

Гранични общини

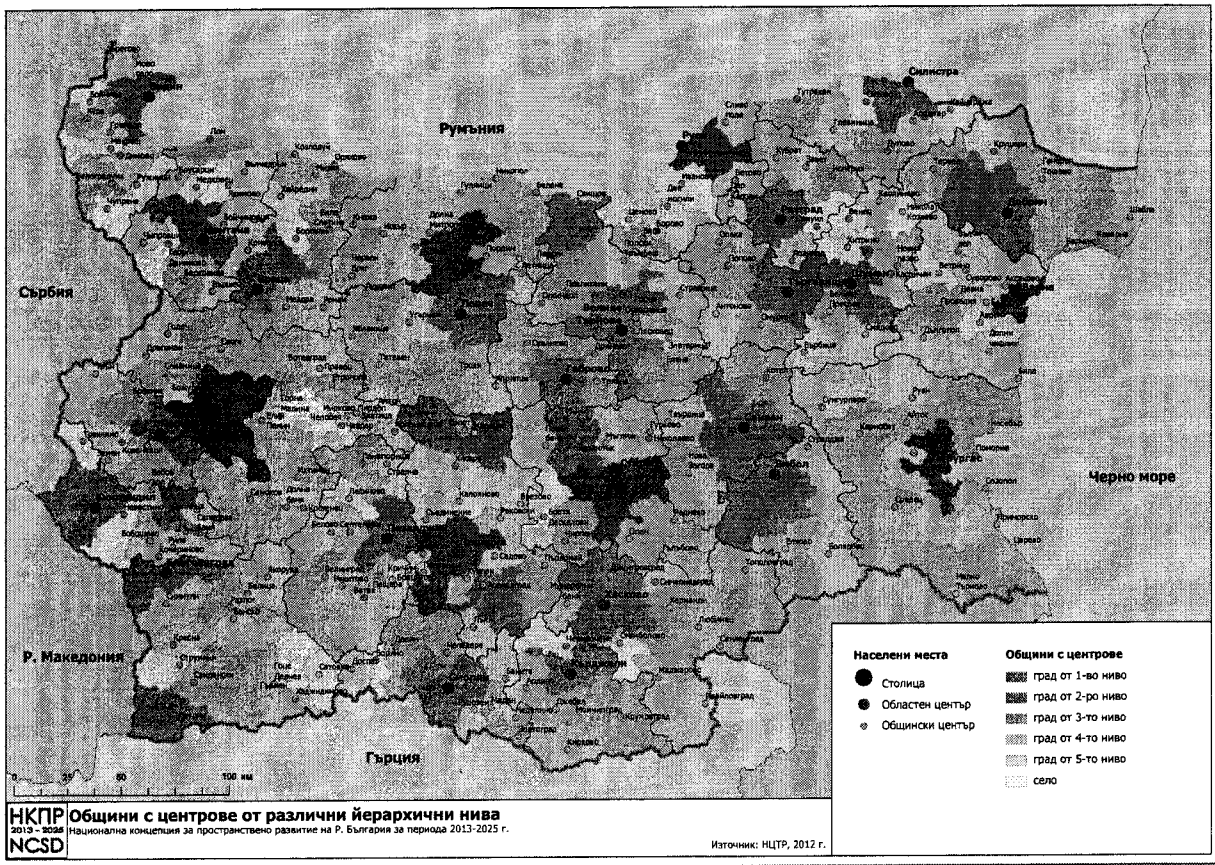

Планински общини

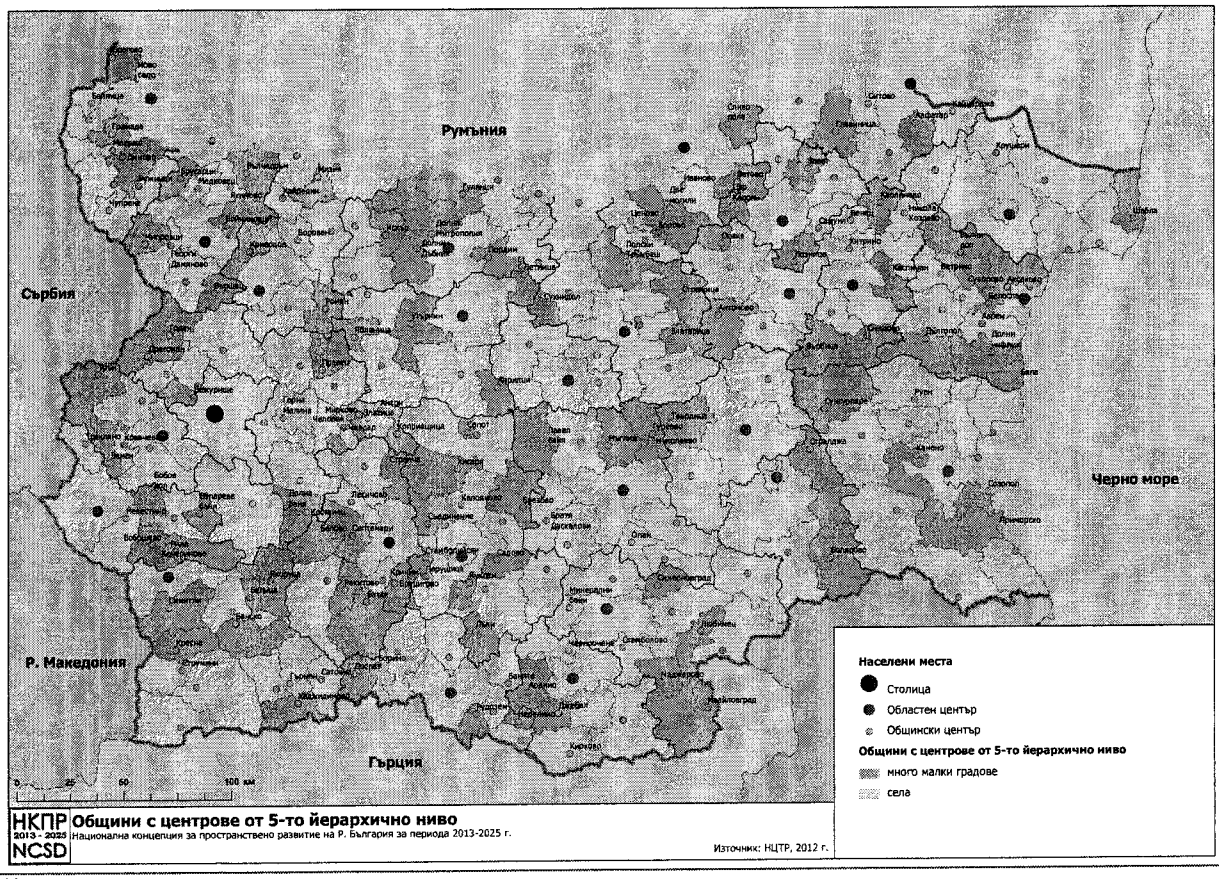

Урбанистично развитие, полицентризъм, центрове и оси

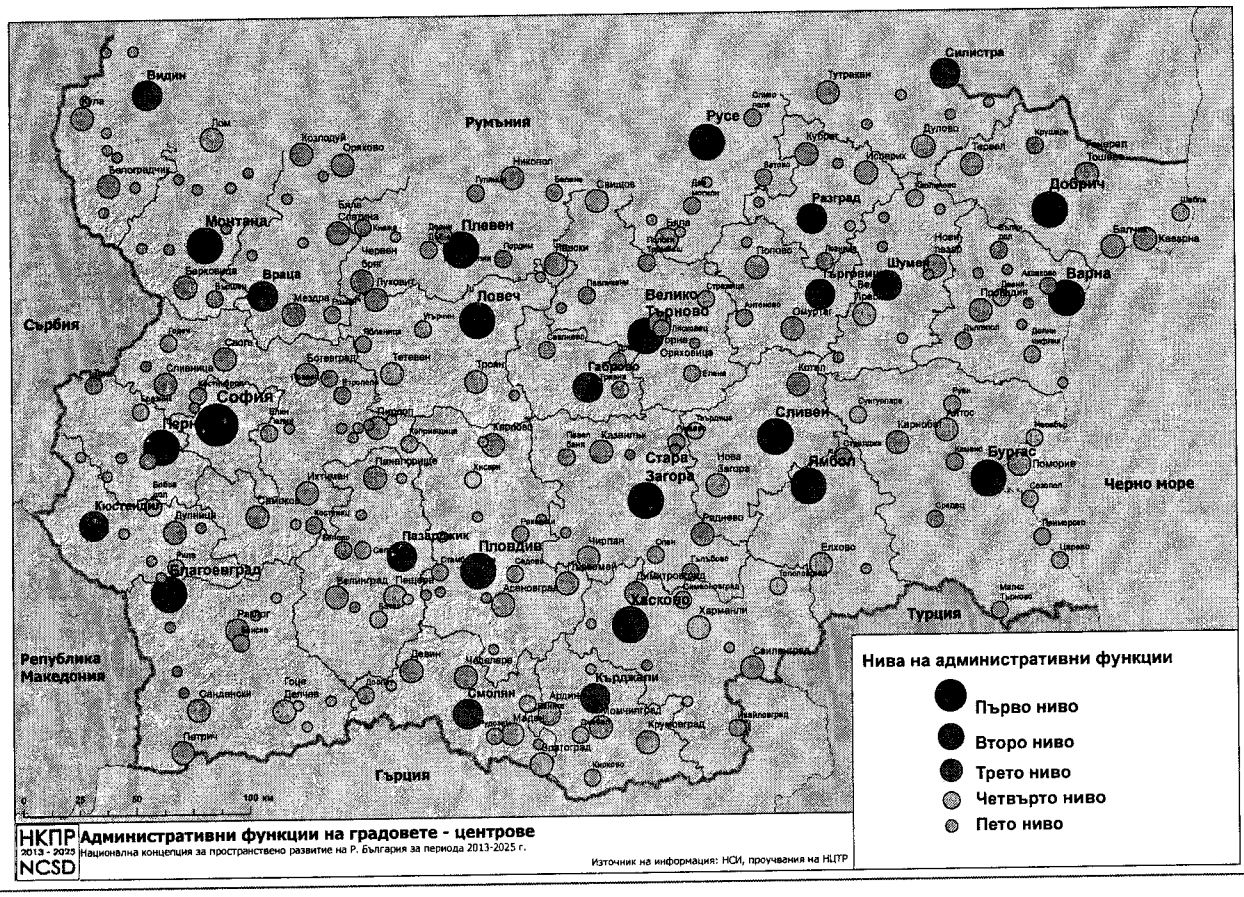
Общини с центрове от различно йерархично ниво

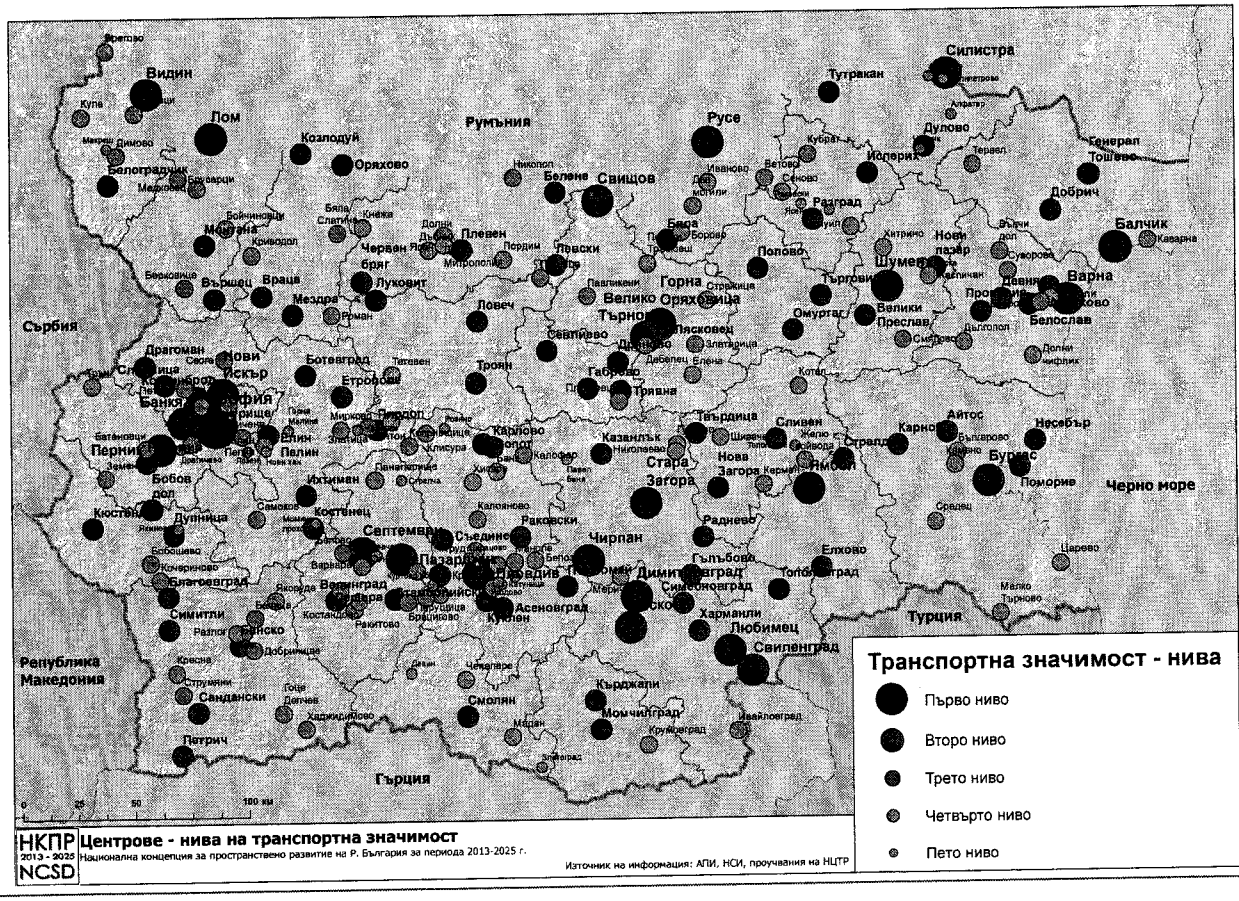
Общини с центрове от 5-то йерархично ниво

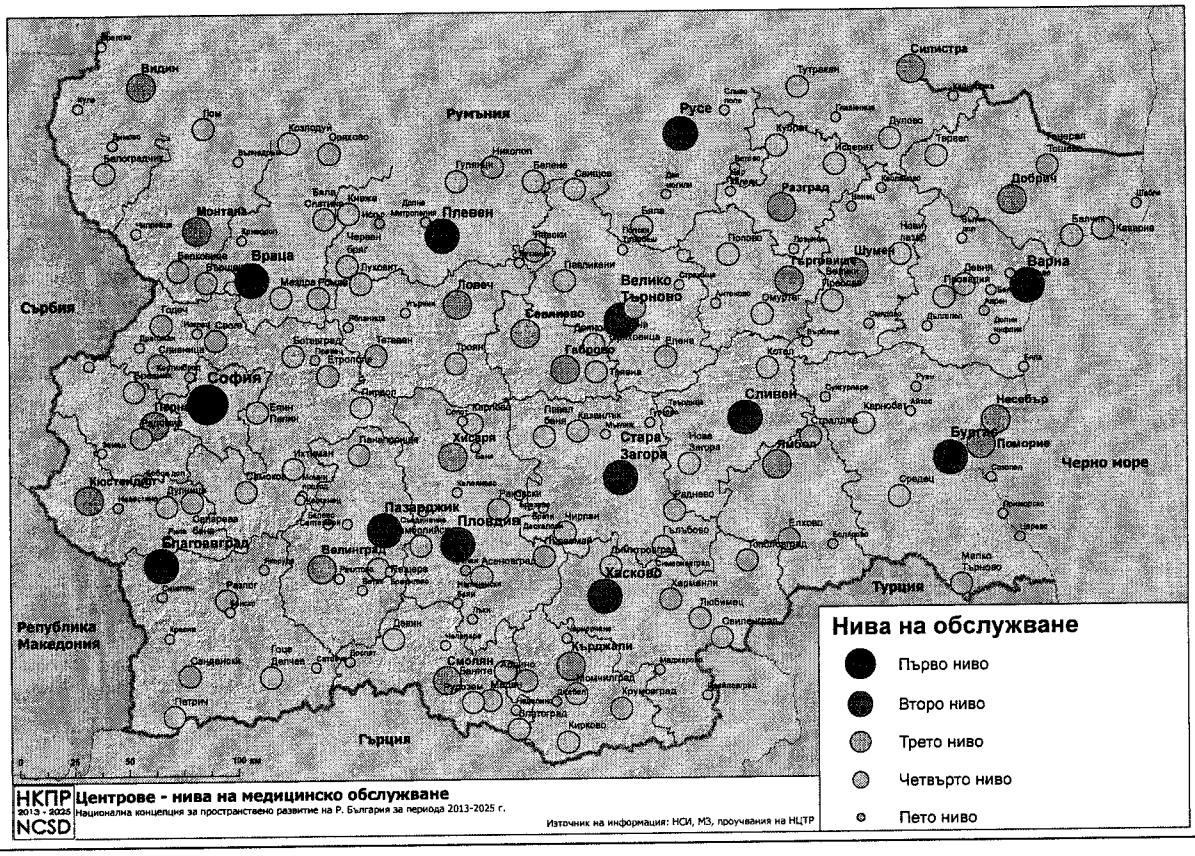
Йерархични нива - административни функции на градовете - центрове

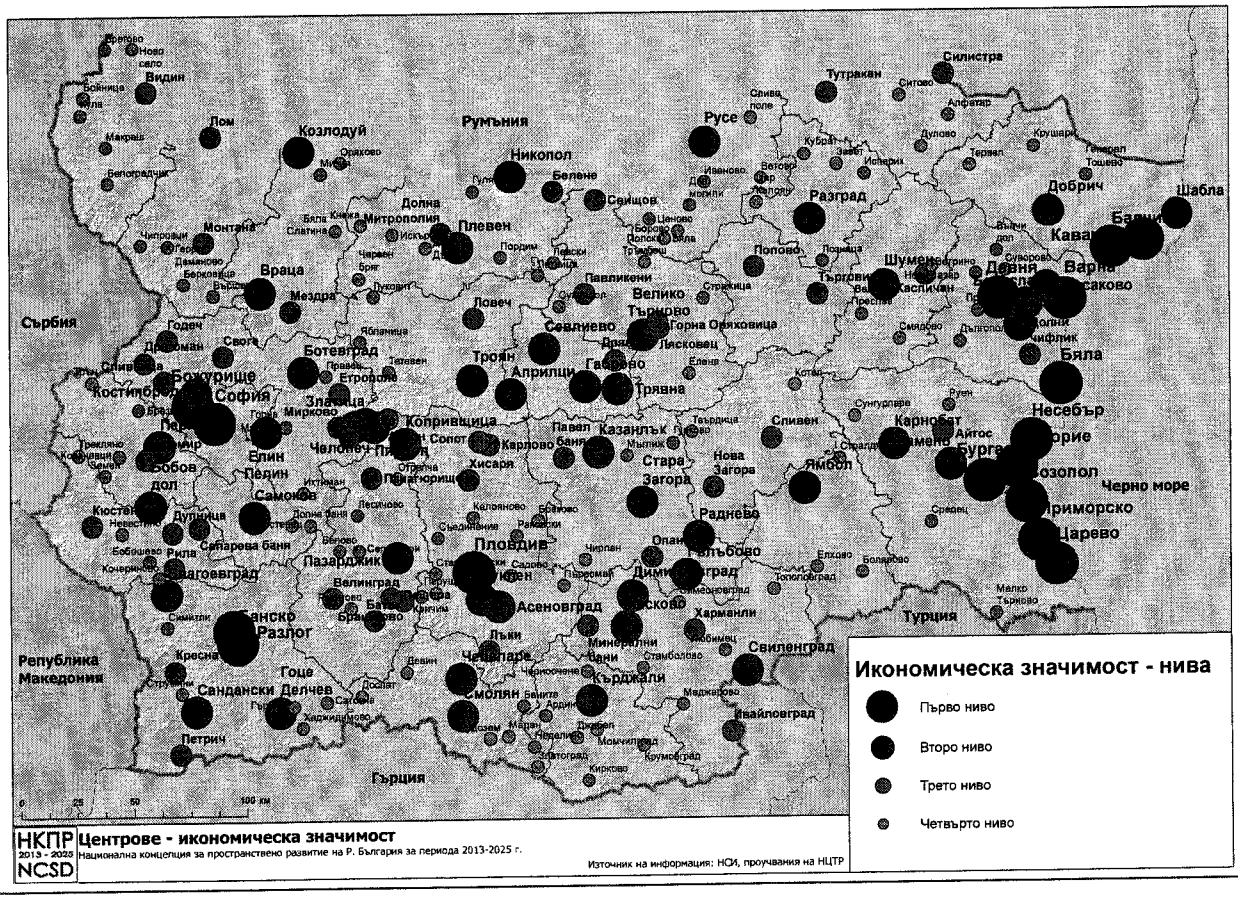
Центрове – нива на транспортна значимост

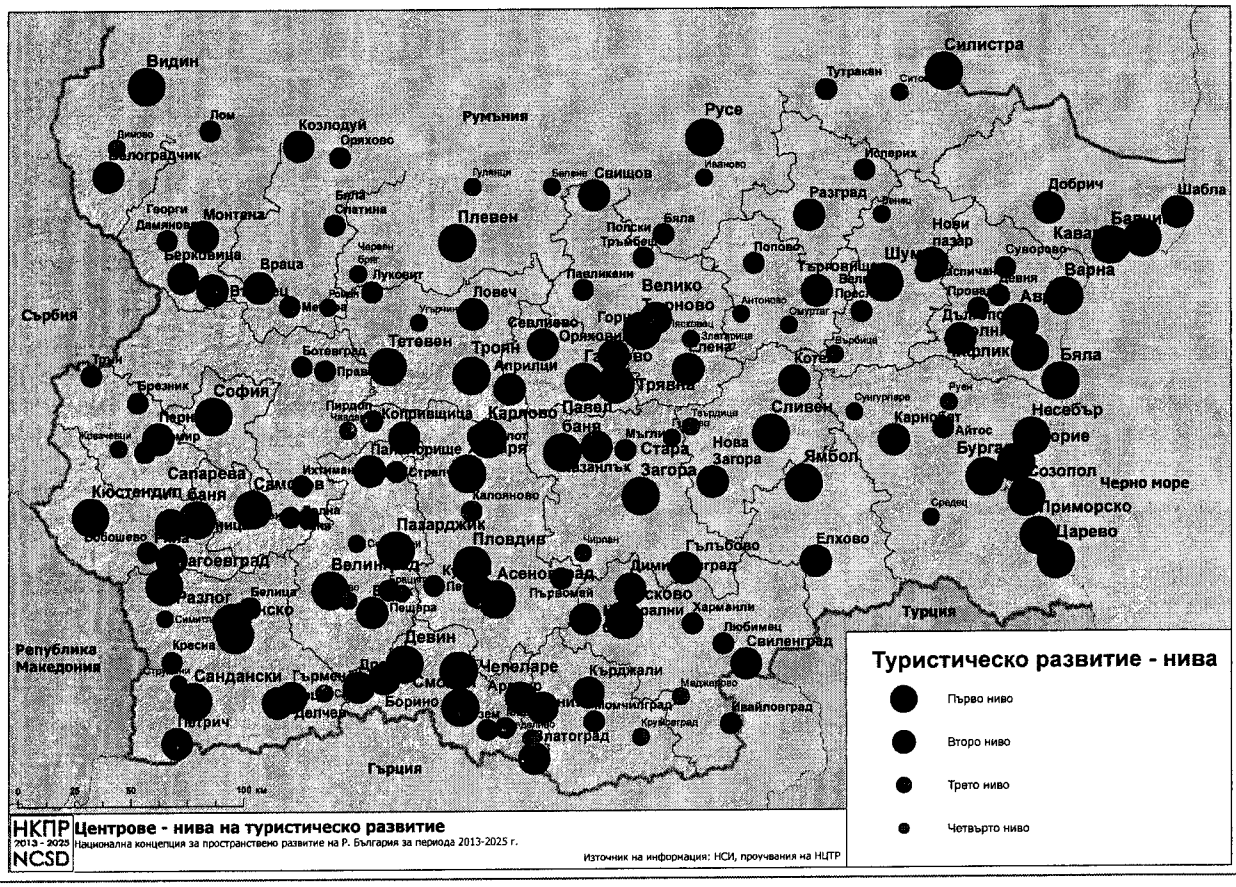
Центрове – нива на медицинско обслужване

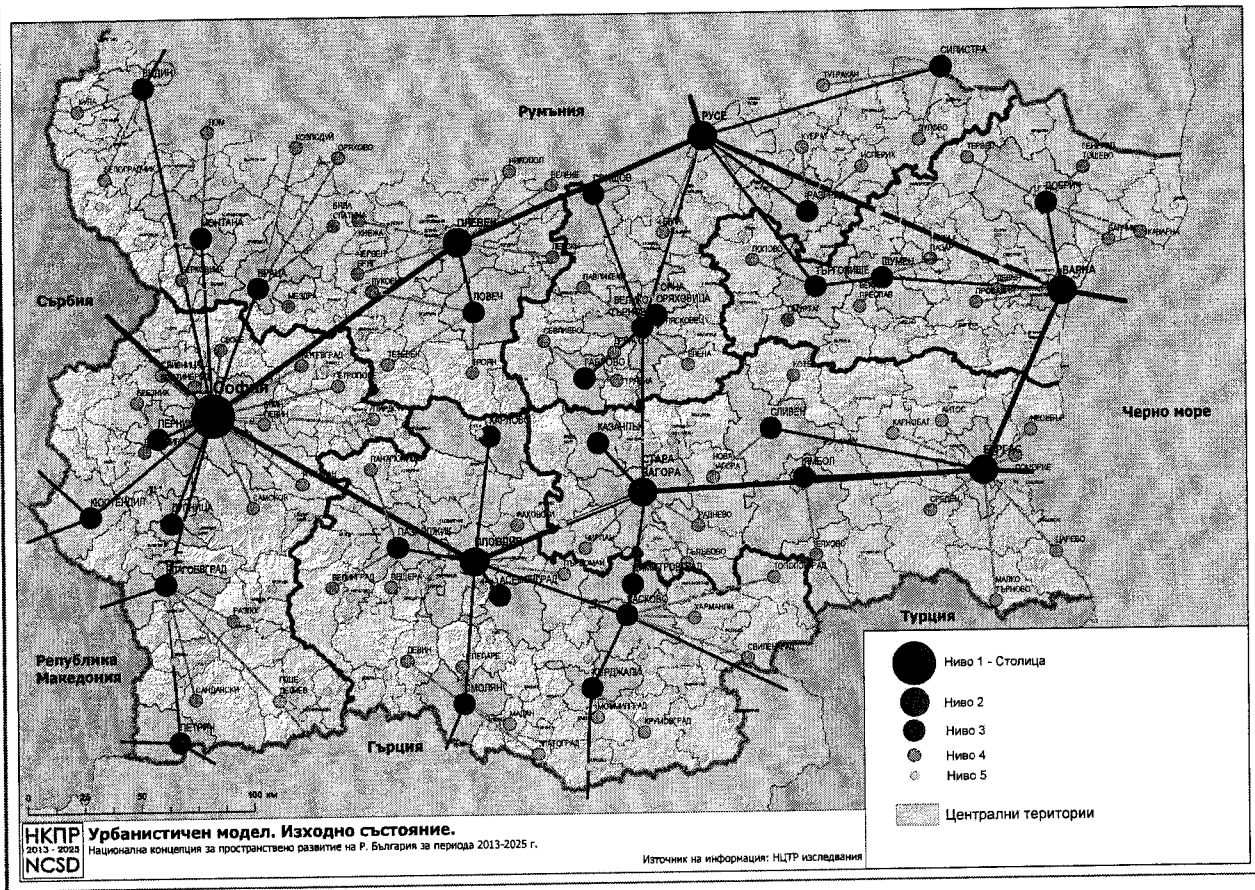

Центрове – нива на икономическа значимост

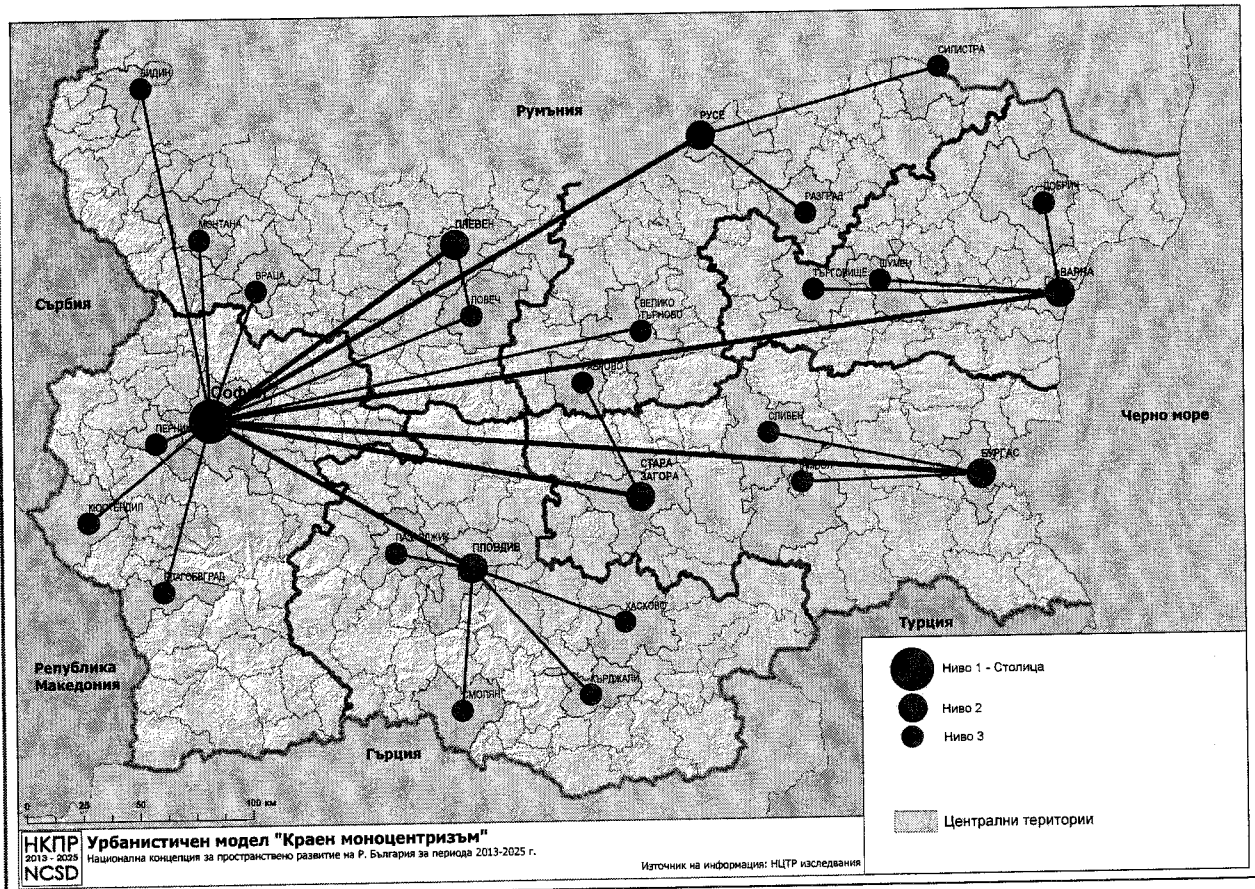

Центрове – нива на туристическо развитие

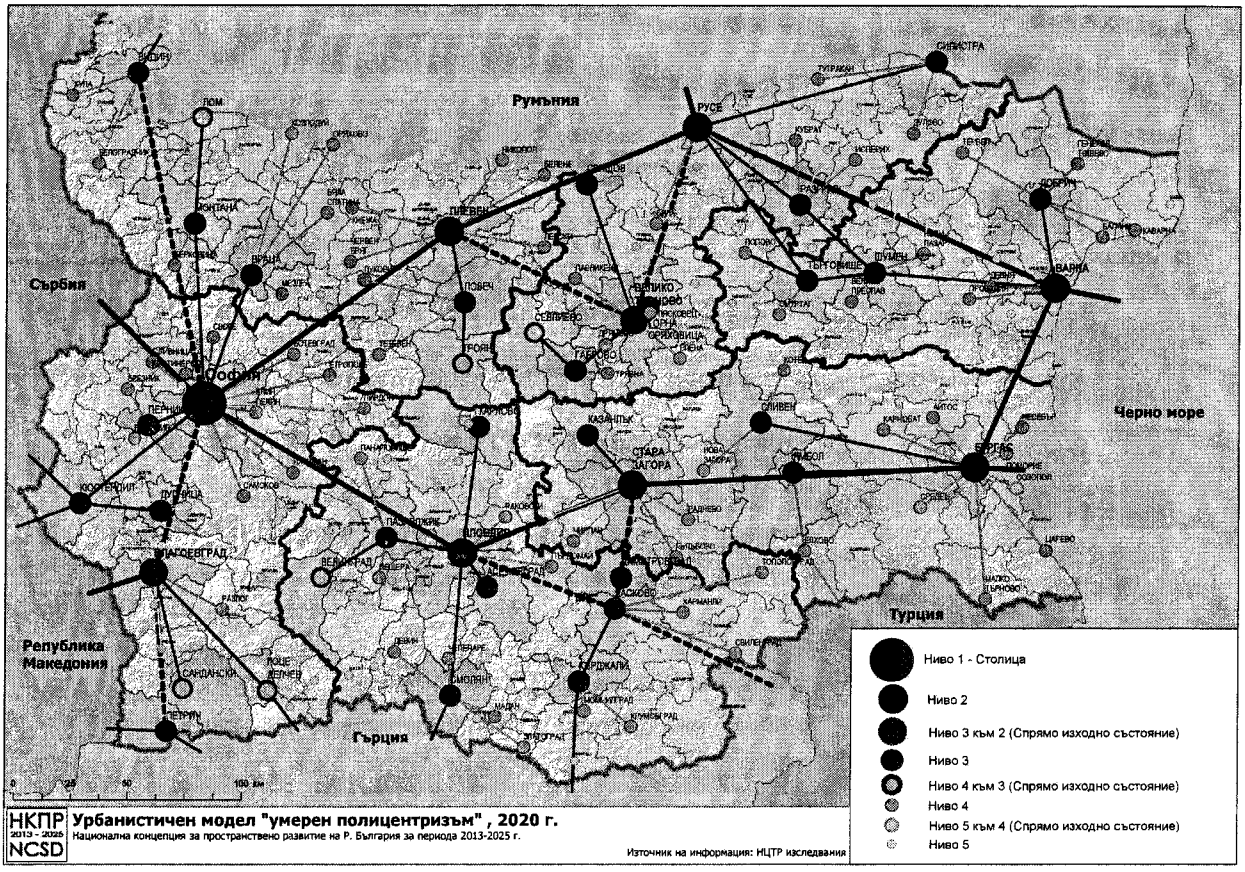

Видин
Силистра
Русе
Румъния
Плевен
Свищов
Разград
Добрич
Шабла
Монтана
Враца
Ловеч
Велико Търново
Шумен
Варна
Сърбия
Тетевен
Троян
Габрово
Бяла
София
Копривщица
Карлово
Павел баня
Сливен
Несебър
Стара Загара
Нова Загара
Ямбол
Бургас
Созопол
Черно море
Приморско
Царево
Сапарева баня
Кюстендил
Пазарджик
Пловдив
Асеновград
Гълъбово
Елхово
Турция
Република Македония
Девин
Смолян
Кърджали
Хасково
Свиленград
Любимец
Ивайловград
Санданski
Петрич
Гърция
Благоевград
Разлог
Банско
Белица
Сандански
Борино
Златоград
Момчилград
Крумовград
Маджарово
Харманли
Димитровград
Пещера
Батак
Септември
Панагюрище
Стрелча
Казанлък
Мъглиж
Чирпан
Средец
Айтос
Карнобат
Руен
Сунгурларе
Котел
Елена
Златарица
Бяла
Полски Тръмбеш
Попово
Исперих
Суворово
Провадия
Аспарухово
Девня
Ветрино
Антоново
Омуртаг
Опака
Кубрат
Тутракан
Ситово
Дулово
Кайнарджа
Иваново
Белене
Никопол
Гулянци
Долна Митрополия
Искър
Ботевград
Етрополе
Своге
Перник
Брезник
Трън
Кресна
Разлог
Якоруда
Рила
Доспат
Девин
Мадан
Неделино
Чепеларе
Арда
Рудозем
Борино
Златоград
Момчилград
Крумовград
Кърджали
Ивайловград
Маджарово
Свиленград
Любимец
Харманли
Димитровград
Пещера

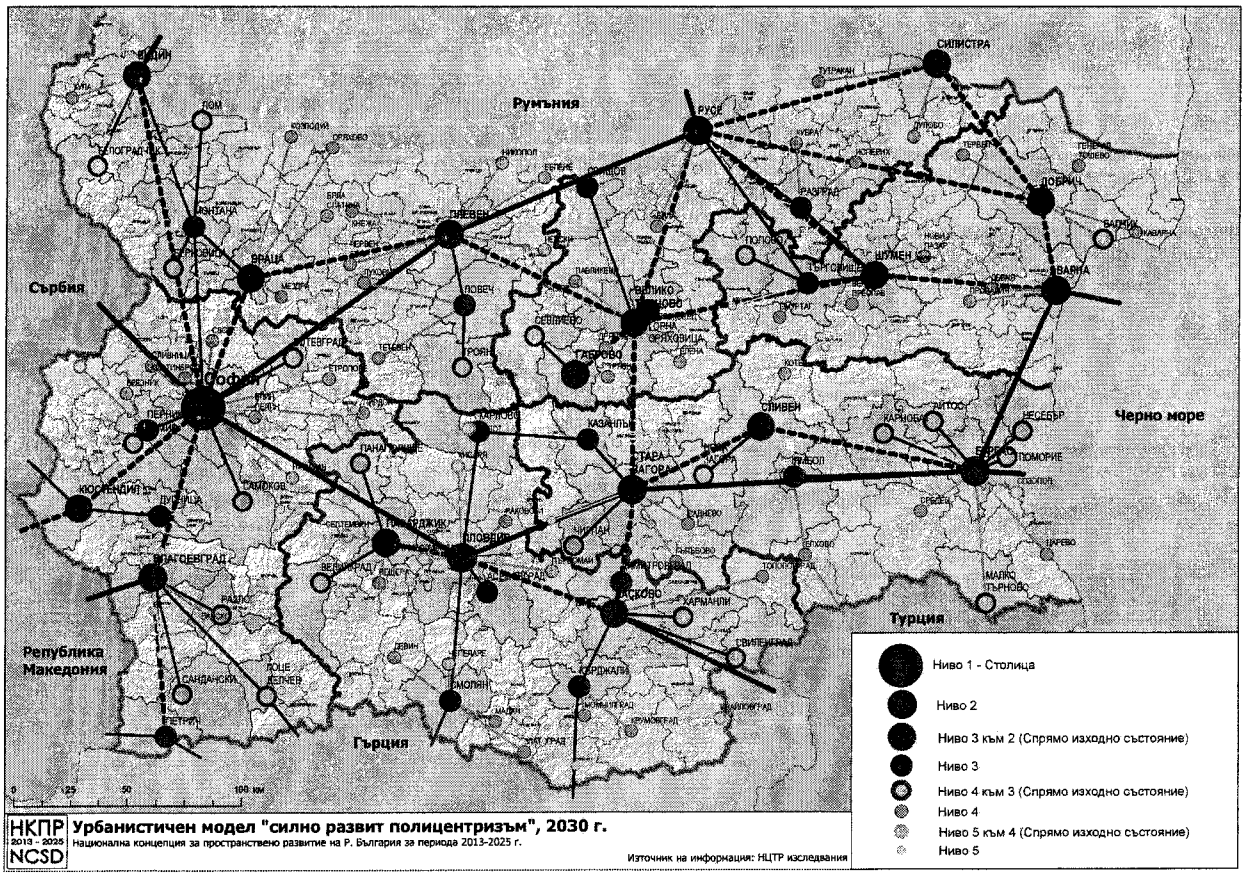
Урбанистичен модел „Краен моноцентризъм“

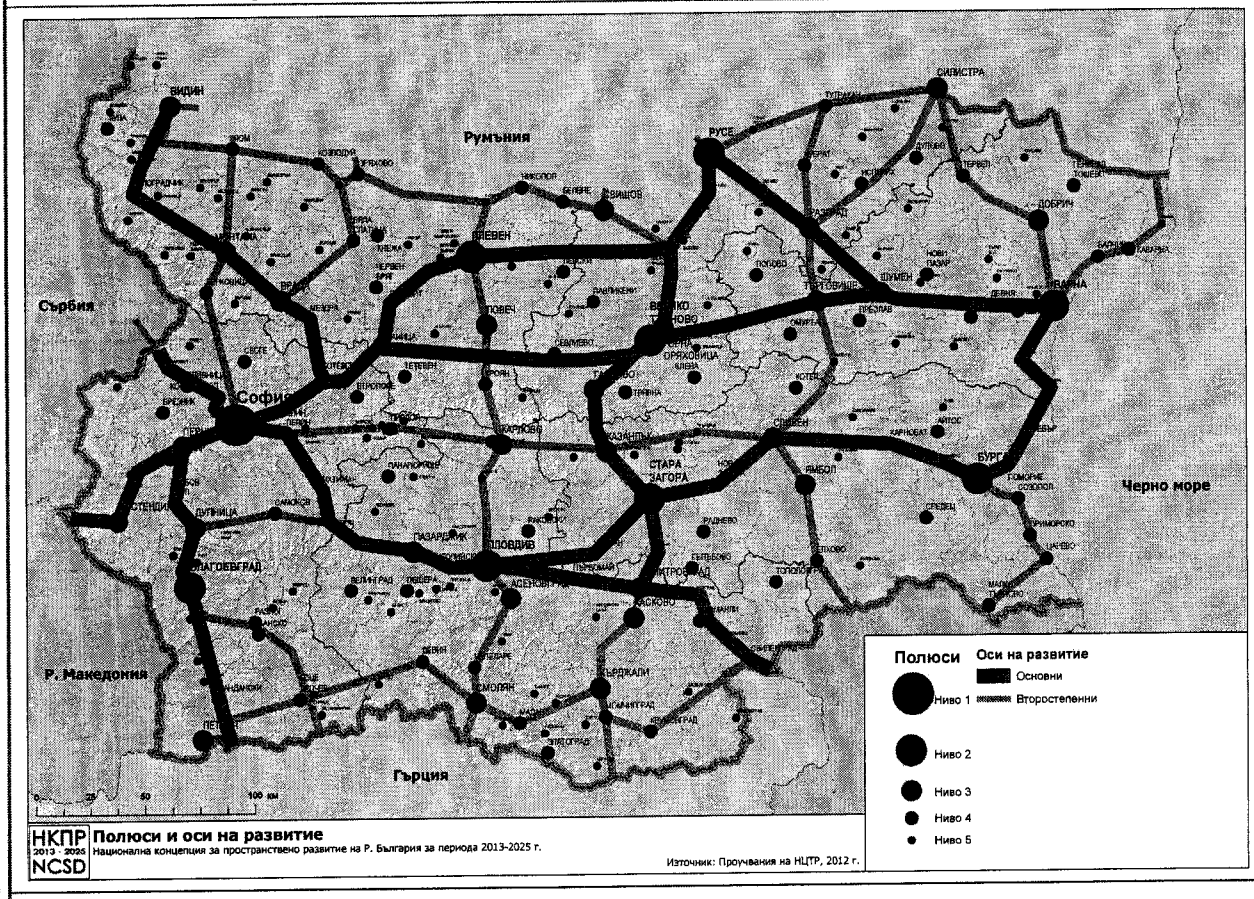
Урбанистичен модел „Умерен полицентризъм“, 2020 г.

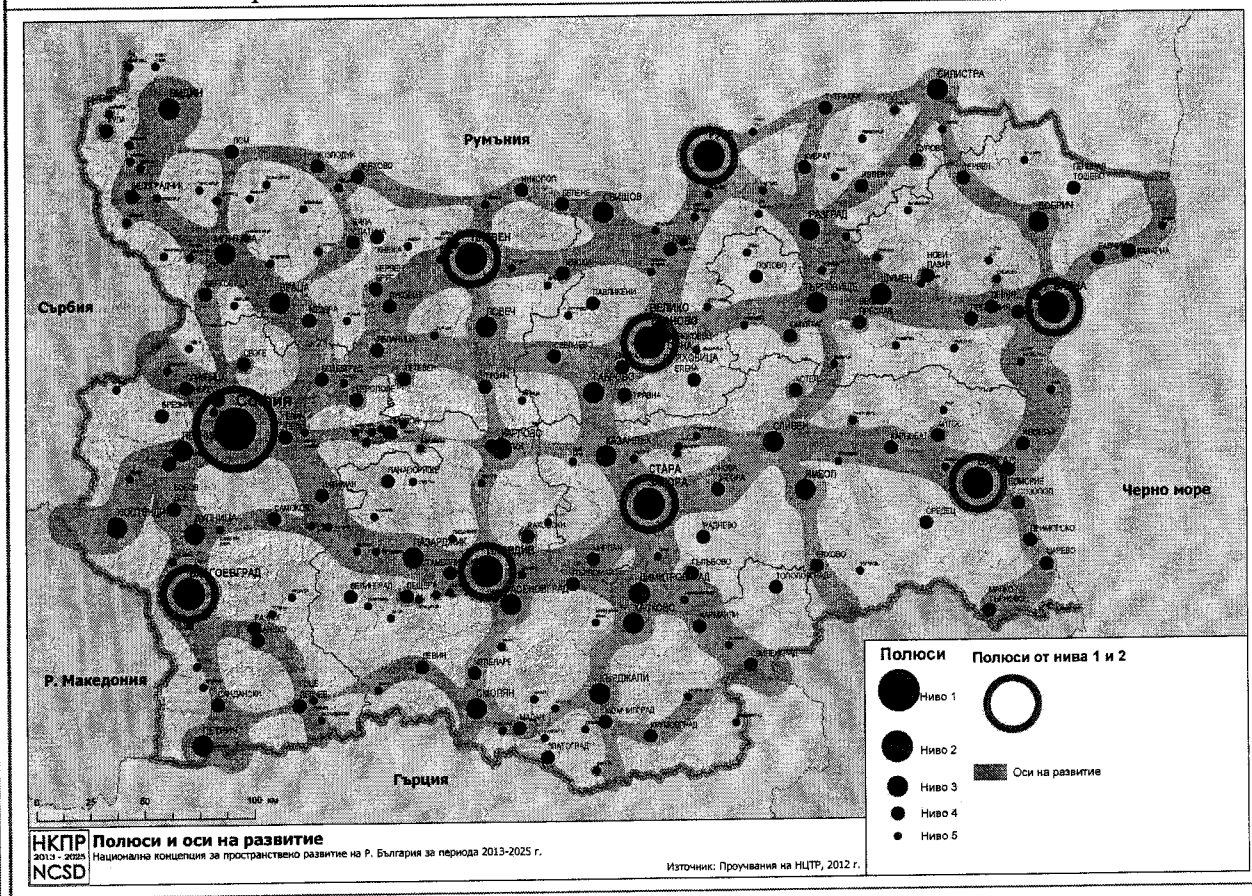
Урбанистичен модел „Силно развит полицентризъм“, перспектива

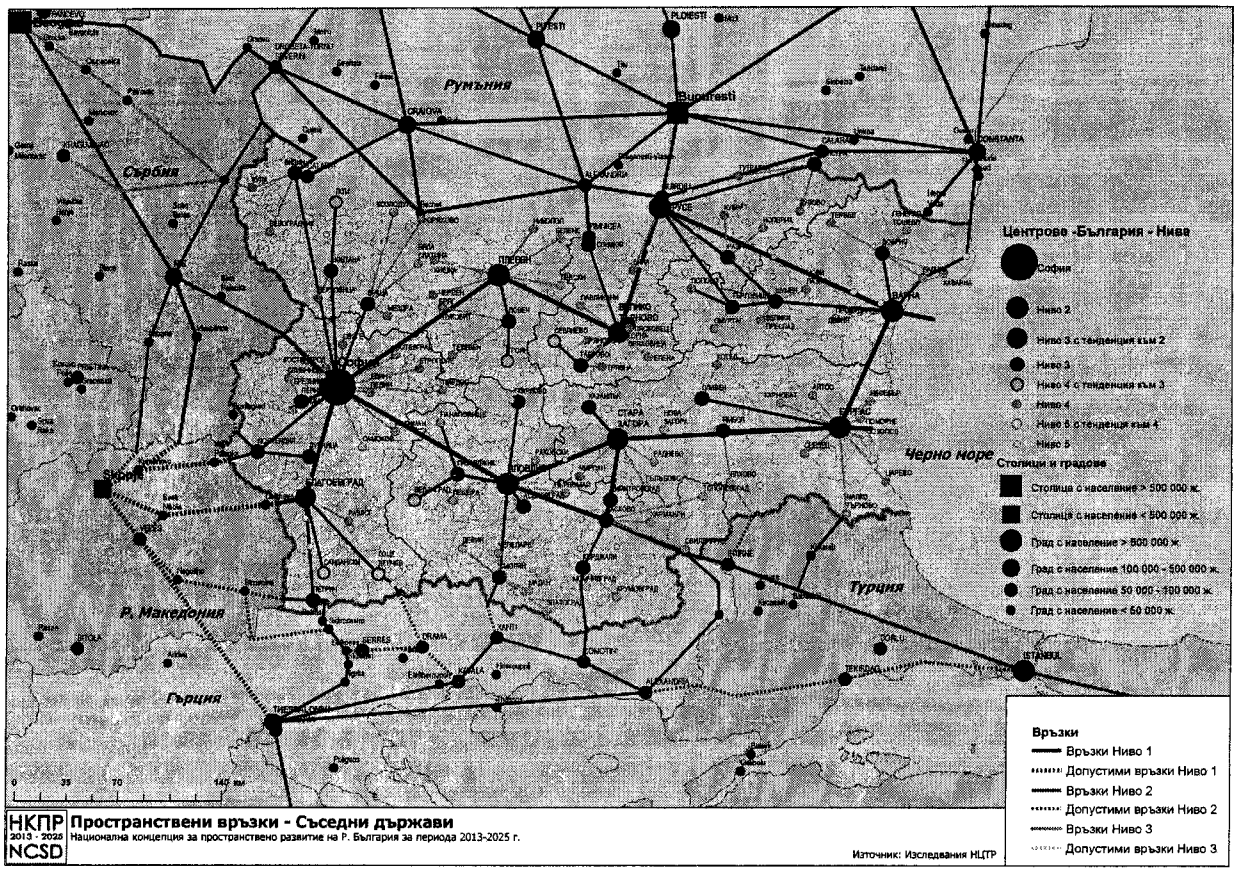
Полюси и оси на развитие

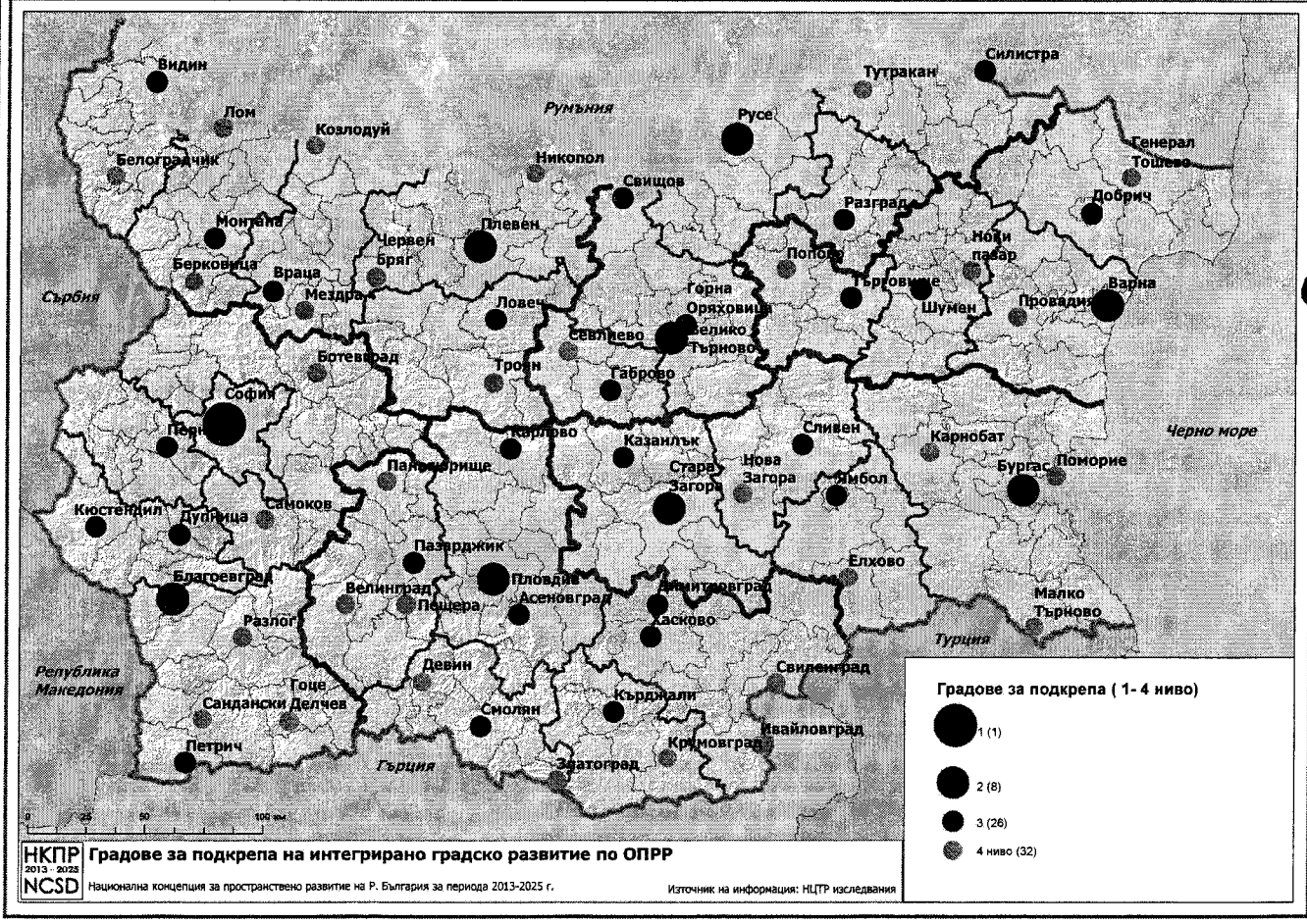
Полюси и оси на развитие

Българските градове в полицентричната мрежа от градове на Балканите

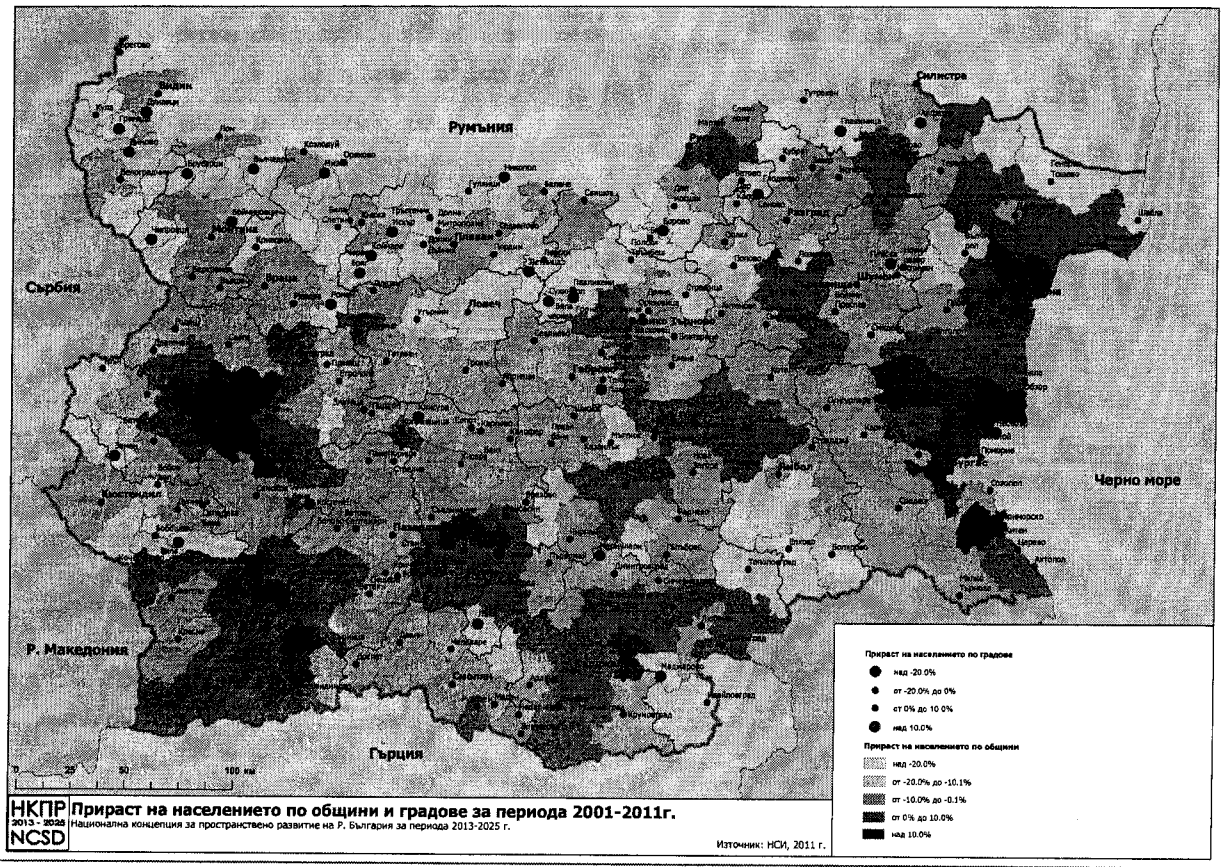

Градове за подкрепа по приоритетна ос 1 „Устойчиво и интегрирано градско развитие" на ОПРР 2014-2020 г.

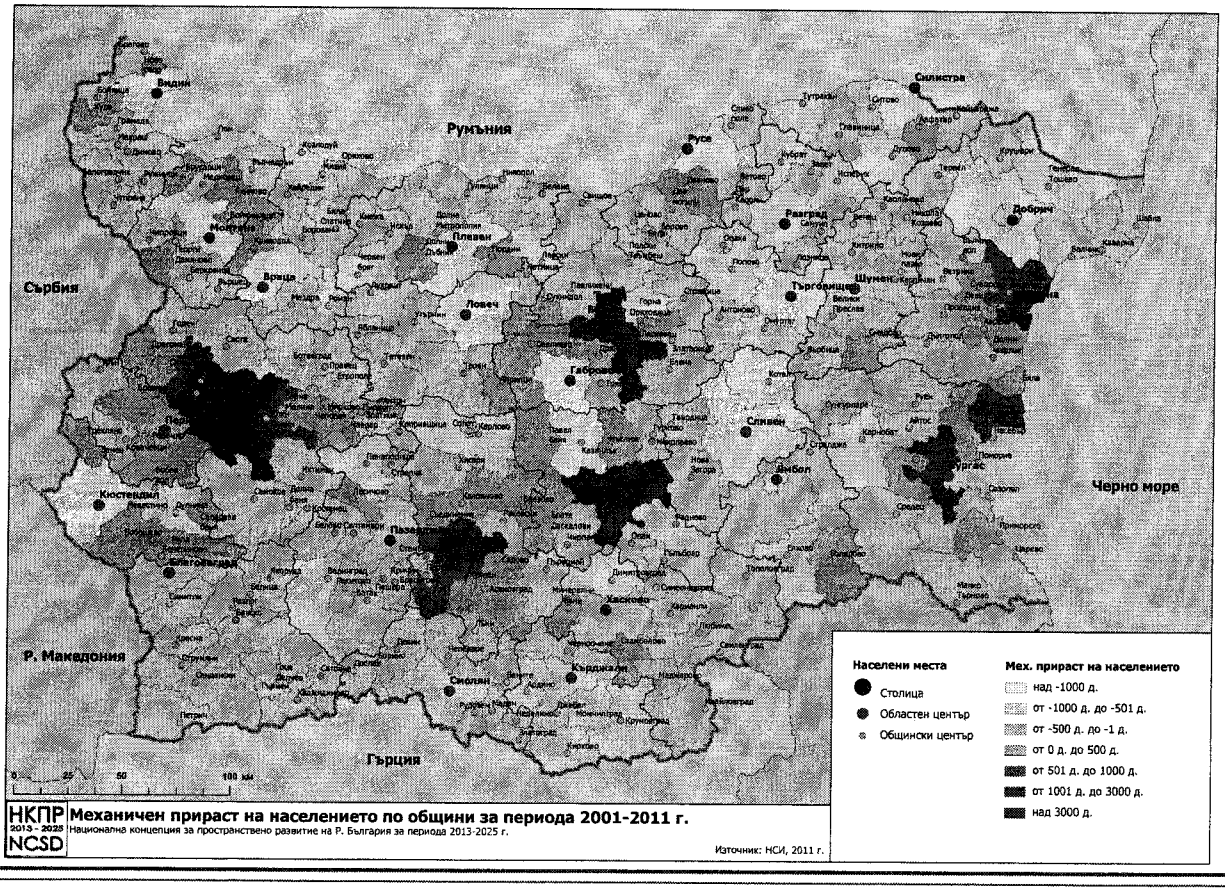

Демография

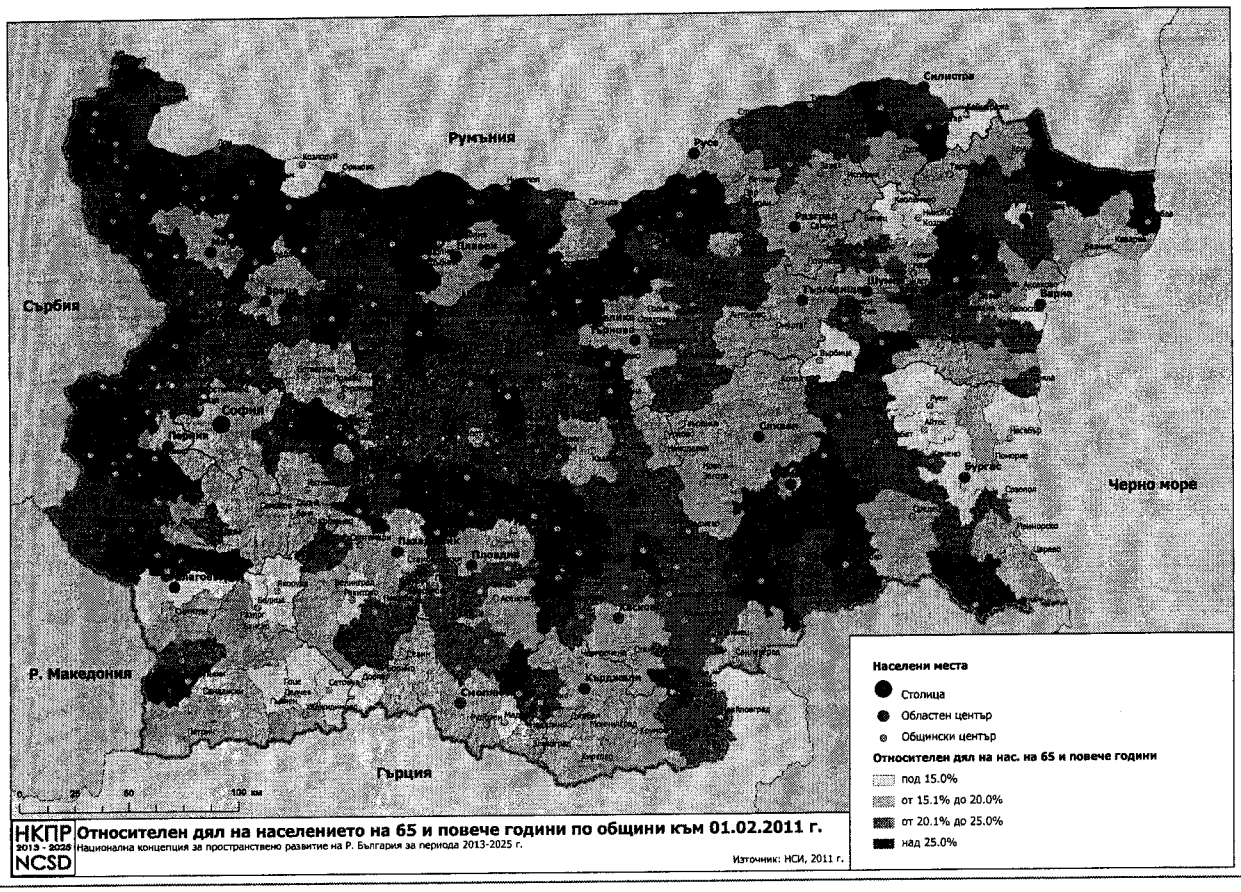
Прираст на населението

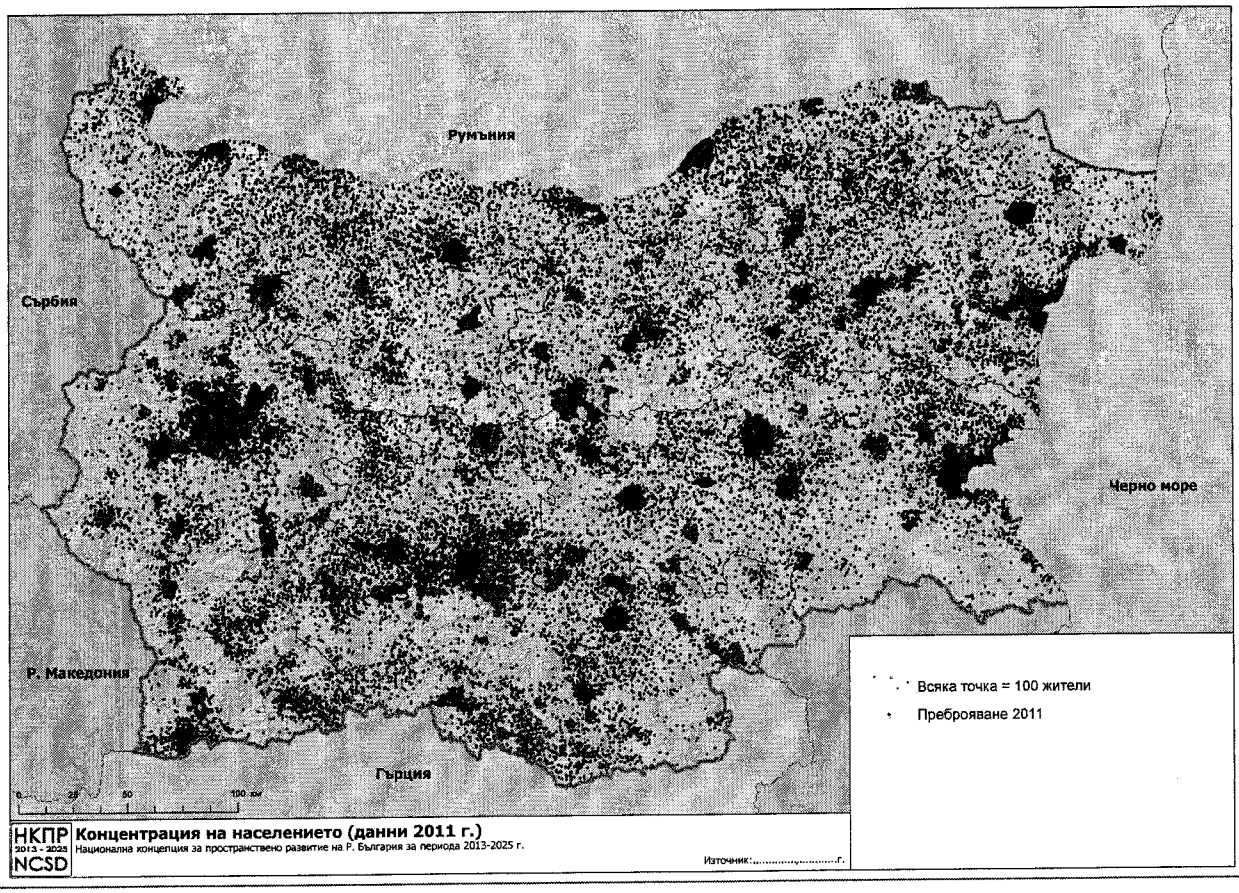
Механичен прираст на населението по общини за периода 2001-2011 г.

Относителен дял на населението на 65 и повече години по общини към 01.02.2011 г.

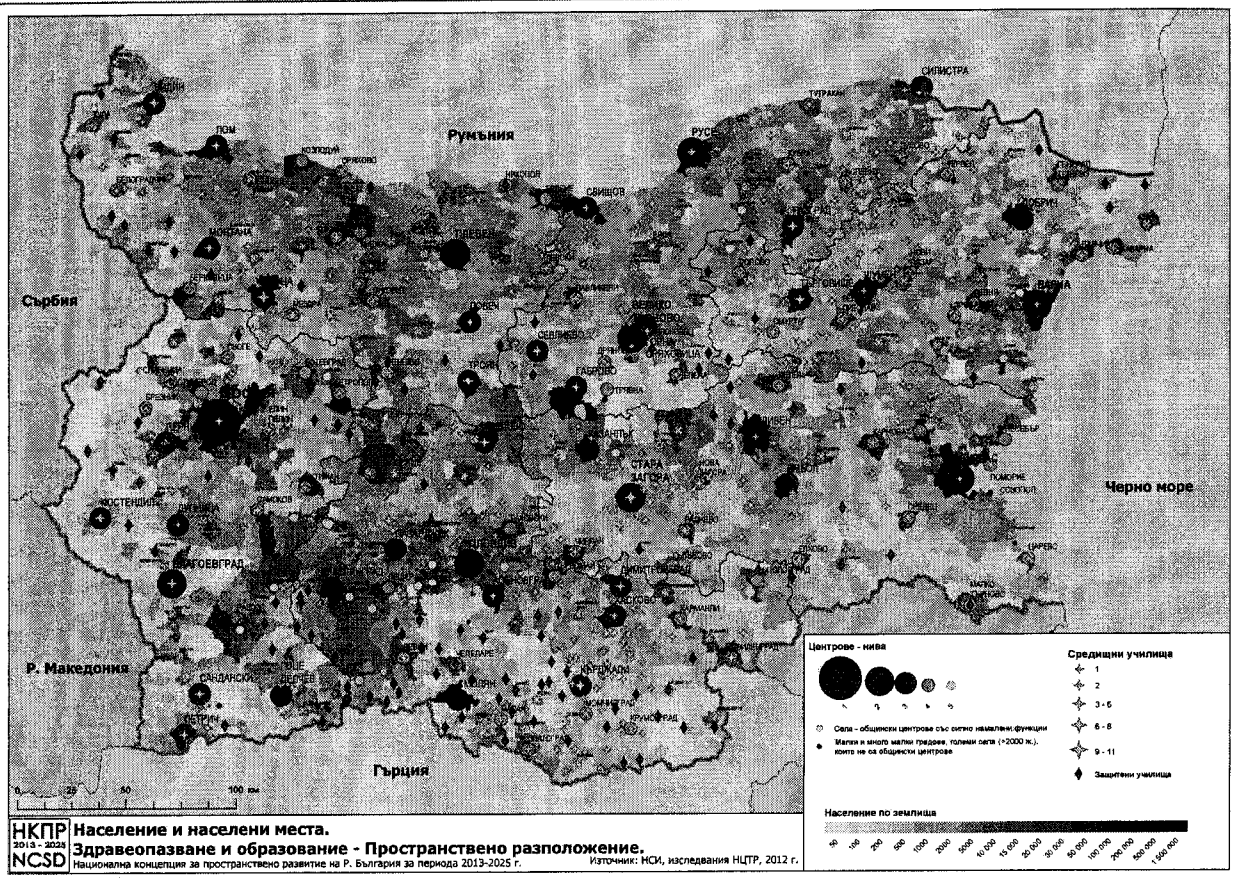

Концентрация на населението, 2011 г.

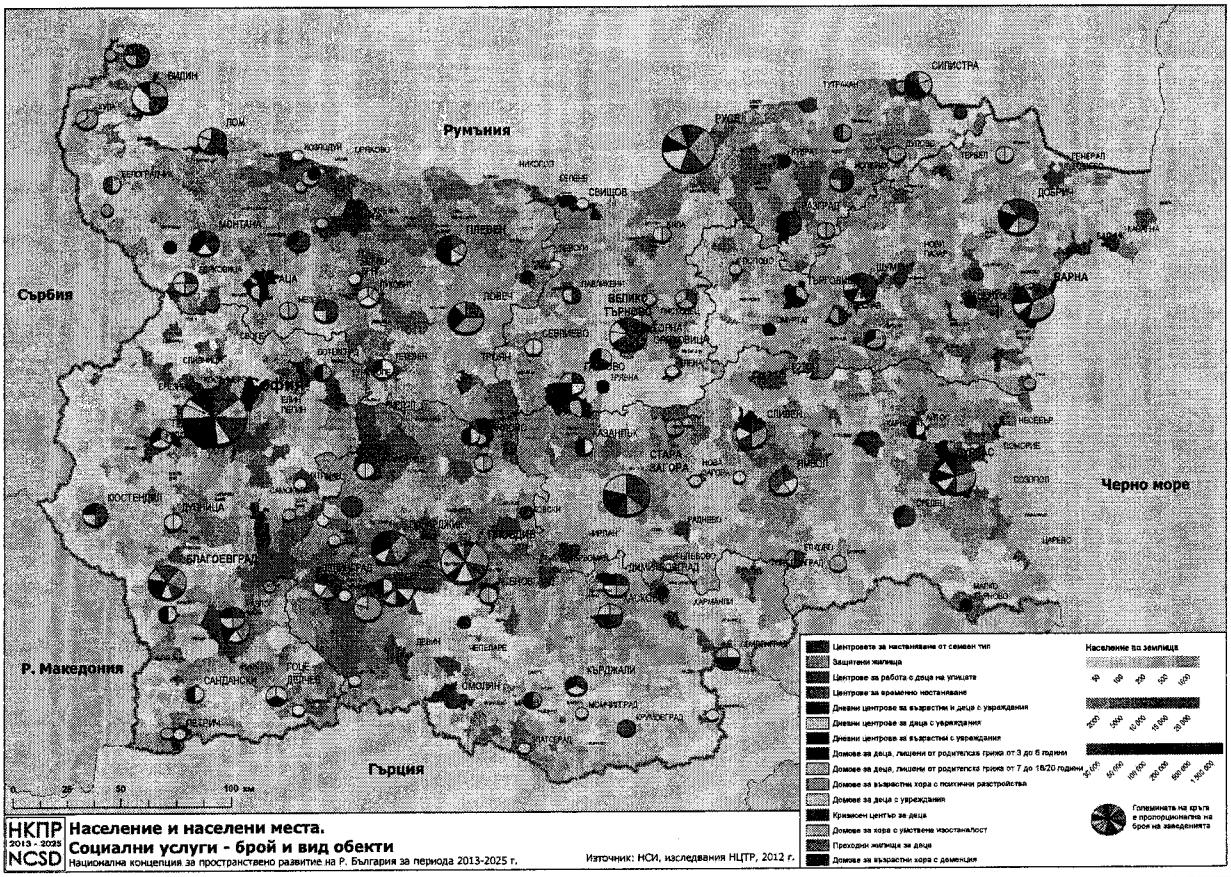
Обслужване

Образование. Пространствено разположение на средищни и защитени училища

НКПР 2013 - 2025 NCSD **Население и населени места.**
Здравеопазване и образование - Пространствено разположение.
Национална концепция за пространствено развитие на Р. България за периода 2013-2025 г.
Източник: НСИ, изследвания НЦТР, 2012 г.

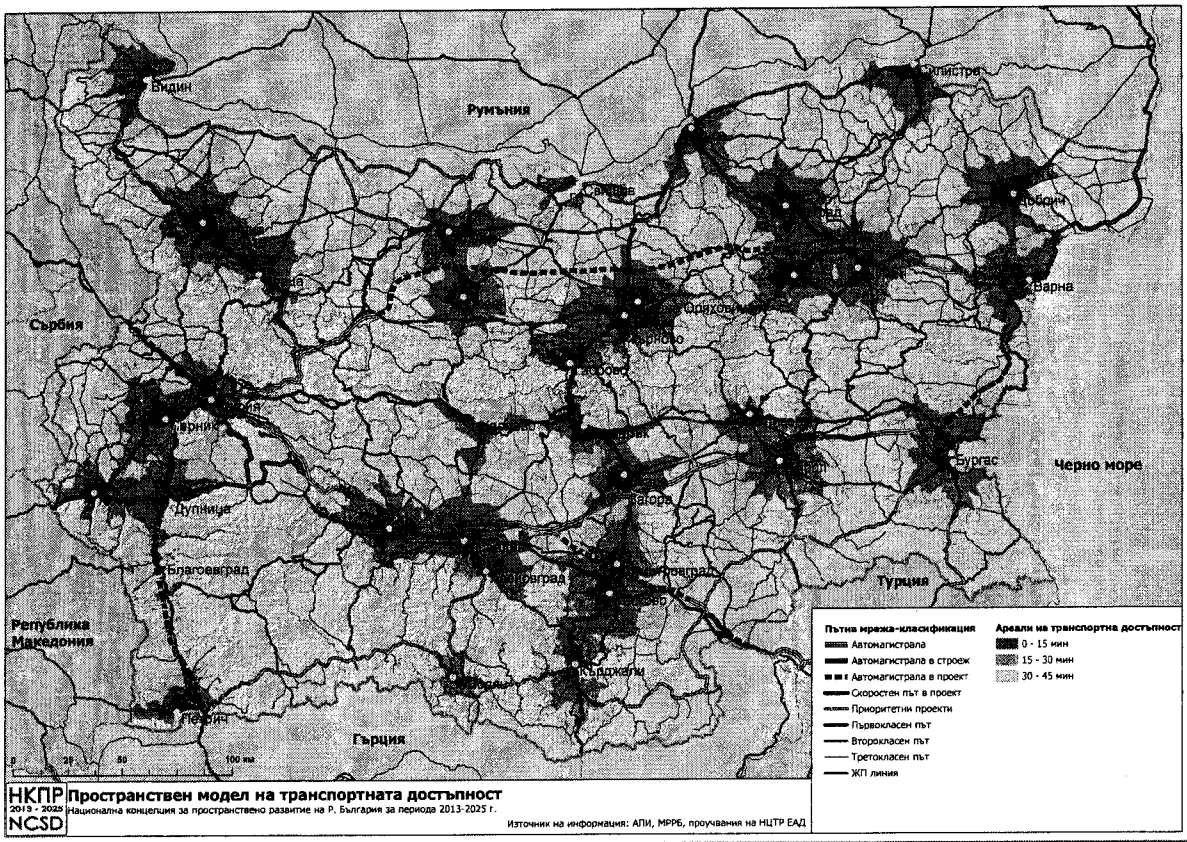
Социални услуги – обекти, териториално разположение и брой

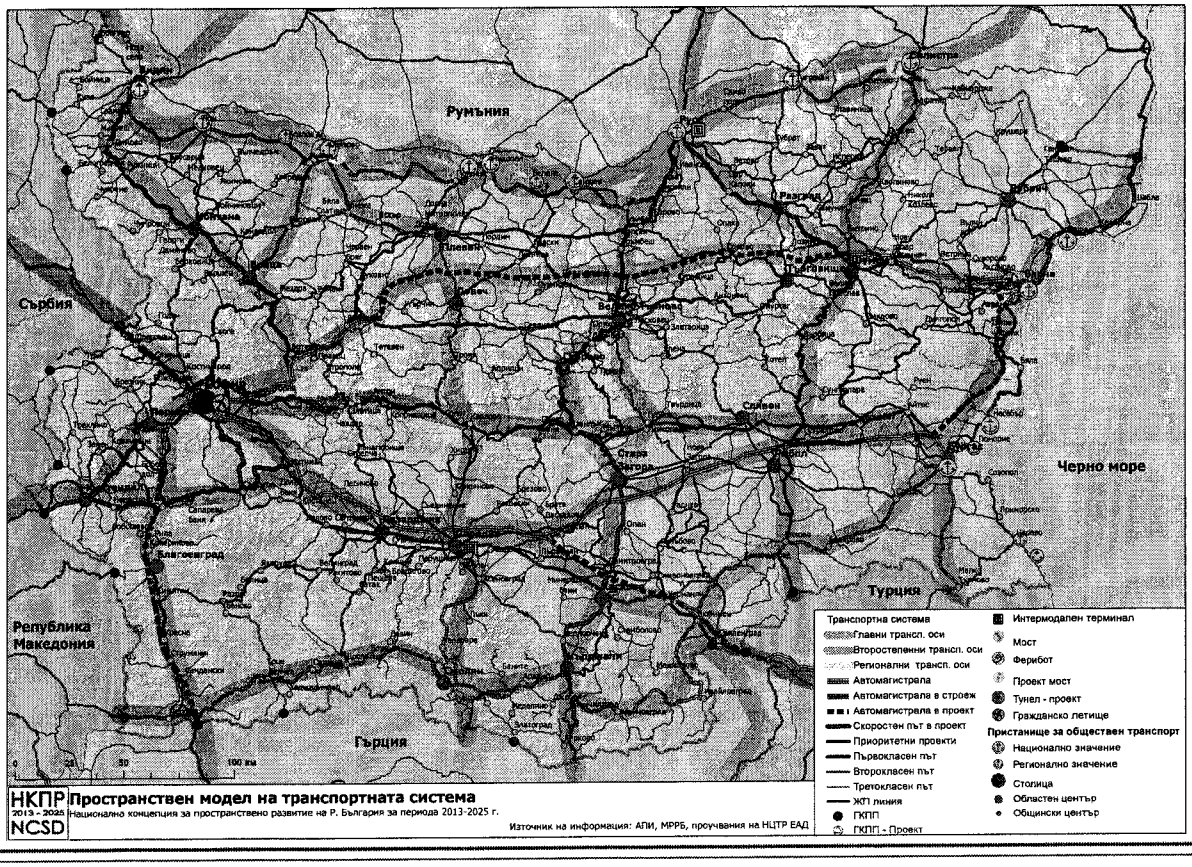
НКПР 2013 - 2025 NCSD **Население и населени места.**
Социални услуги - брой и вид обекти
Национална концепция за пространствено развитие на Р. България за периода 2013-2025 г.
Източник: НСИ, изследвания НЦТР, 2012 г.

Пространствени модели и развитие на територията

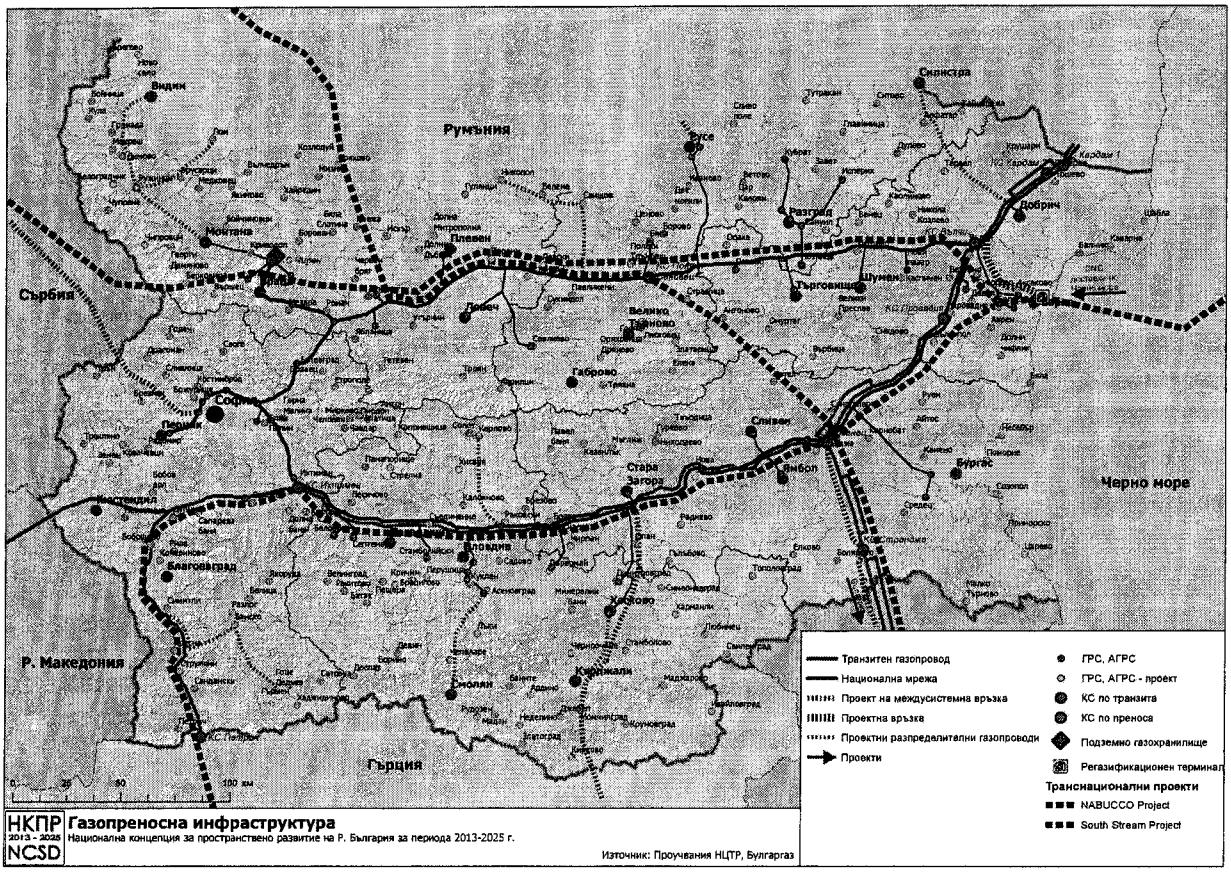
Пространствен модел на транспортната достъпност

Пространствен модел на транспортната система

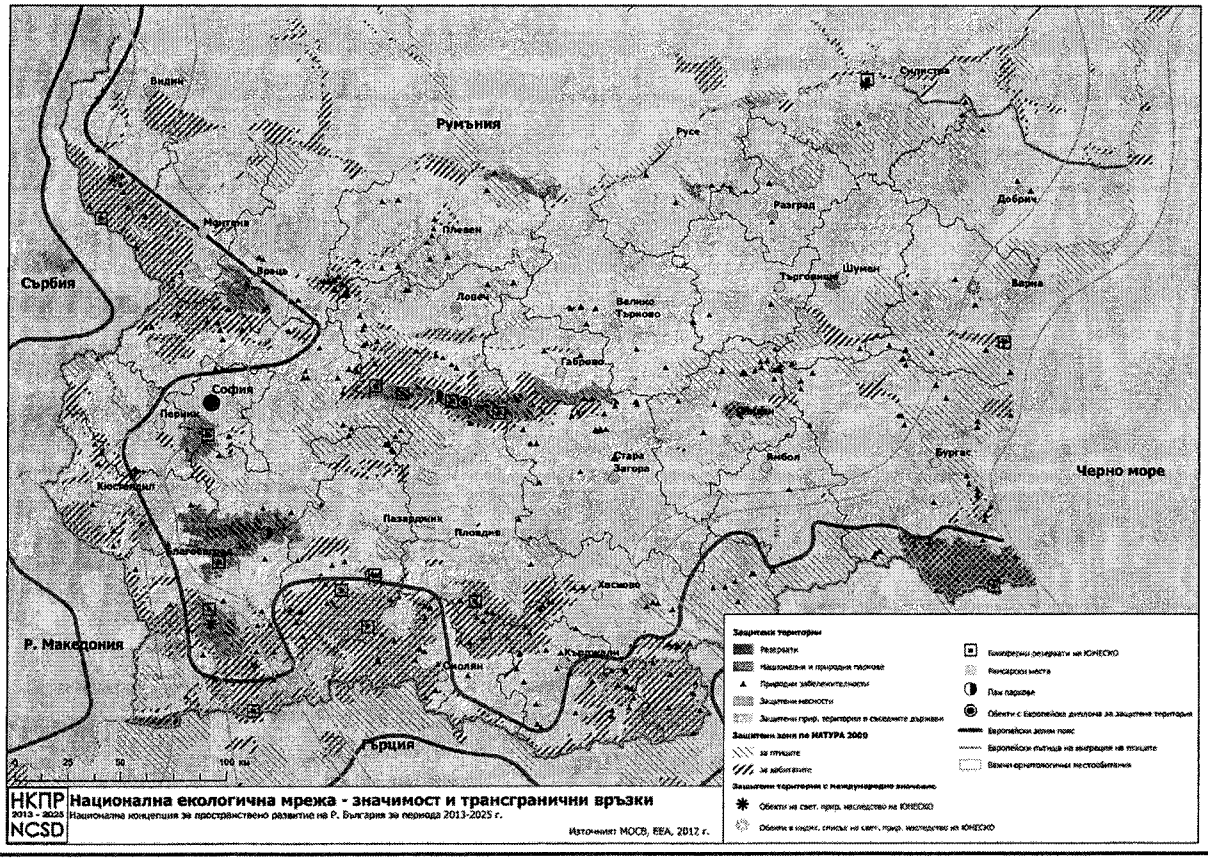

Газопреносна инфраструктура

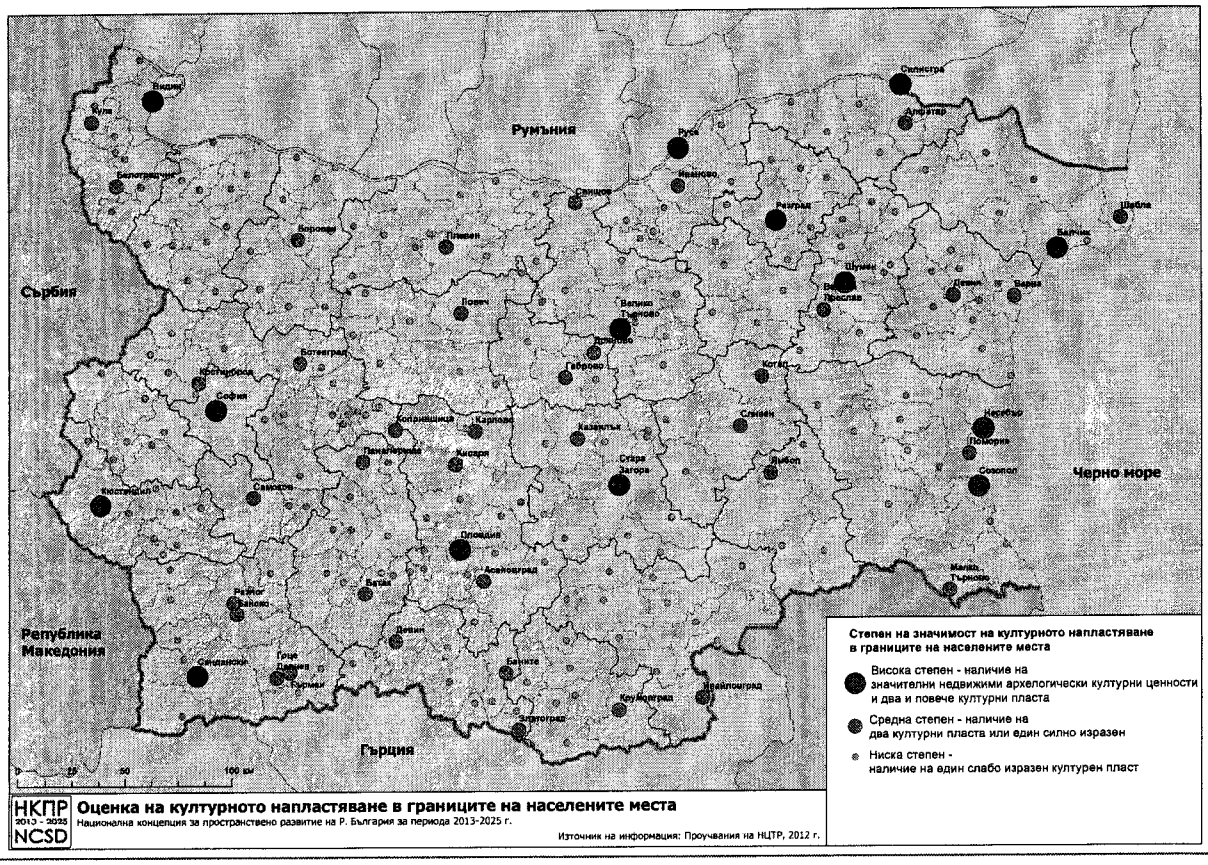

Природни и културни ценности

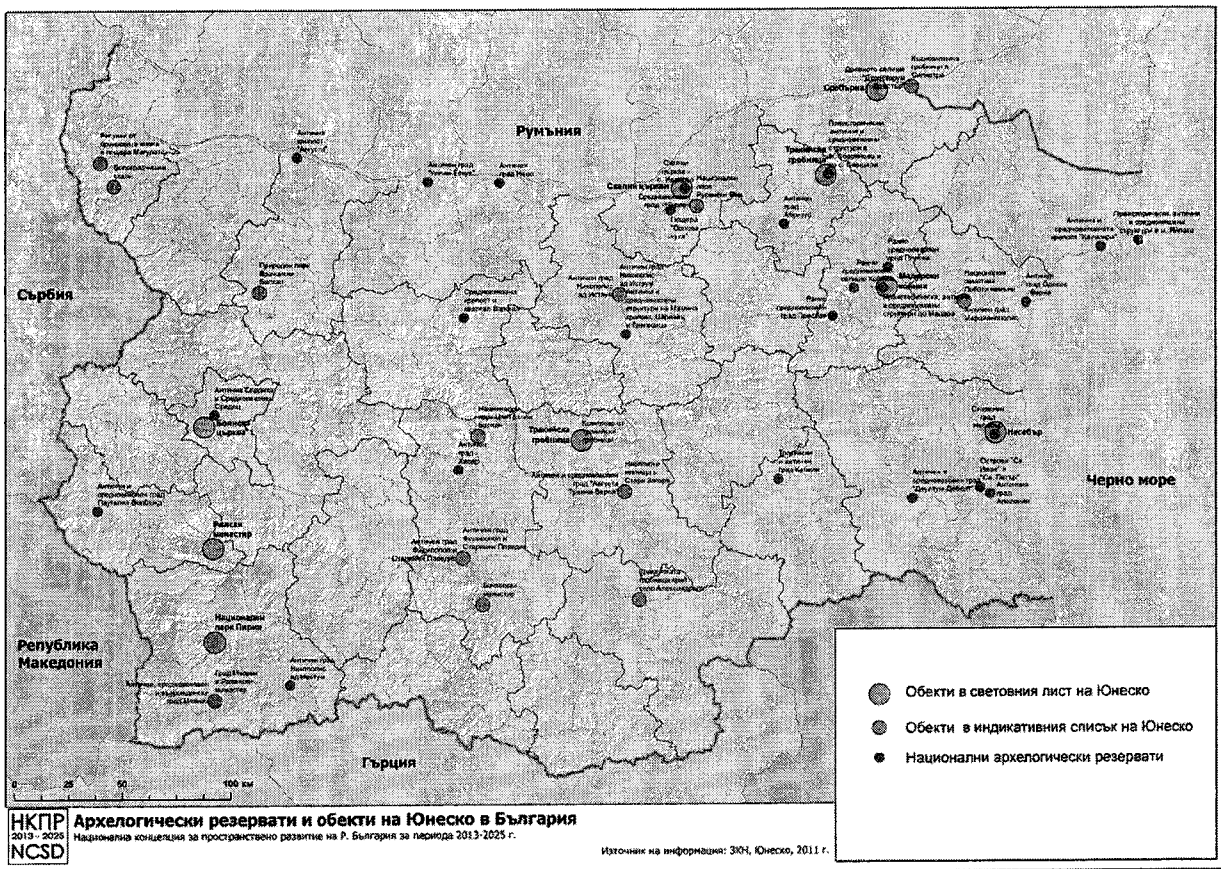
Национална екологична мрежа – значимост и трансгранични връзки

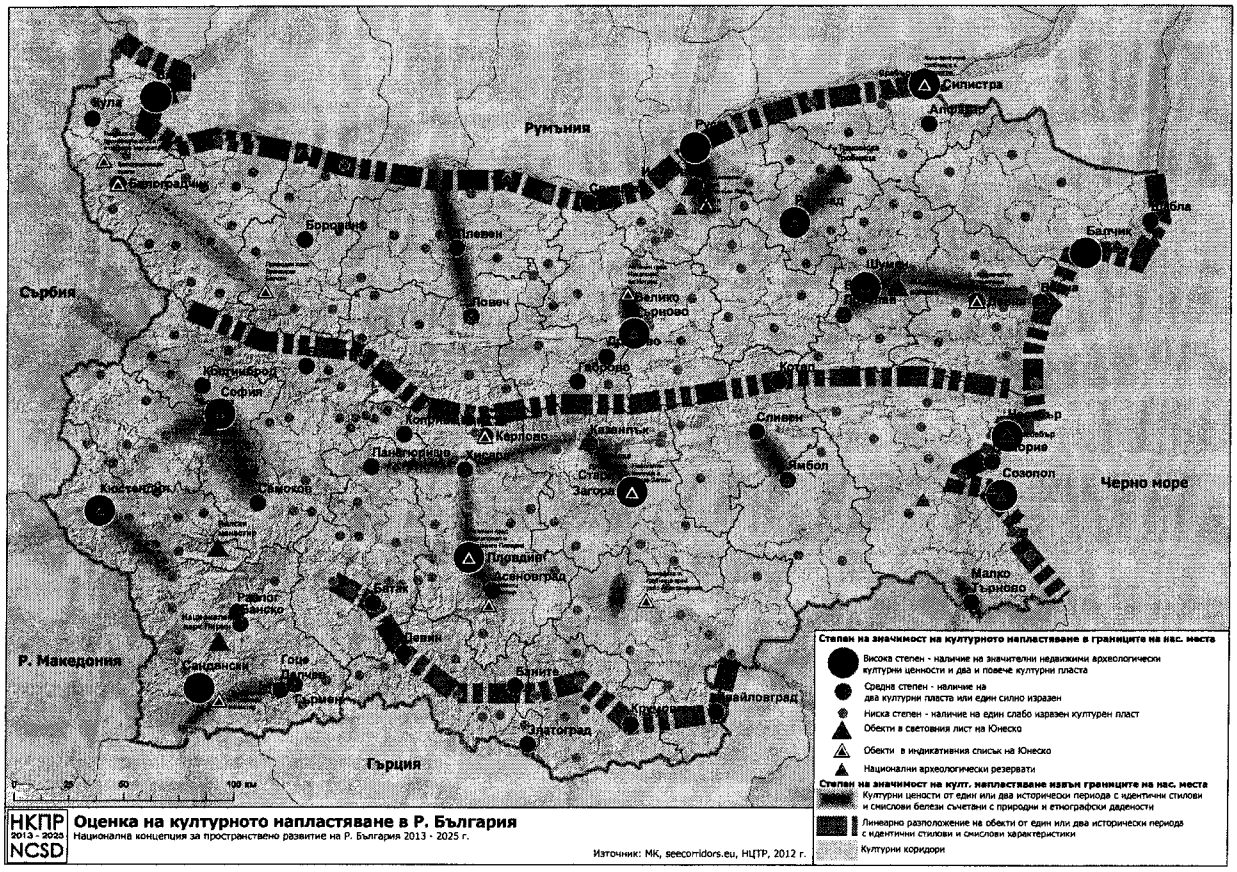
Оценка на културното напластяване в границите на населените места

Археологически резервати и обекти на Юнеско в България

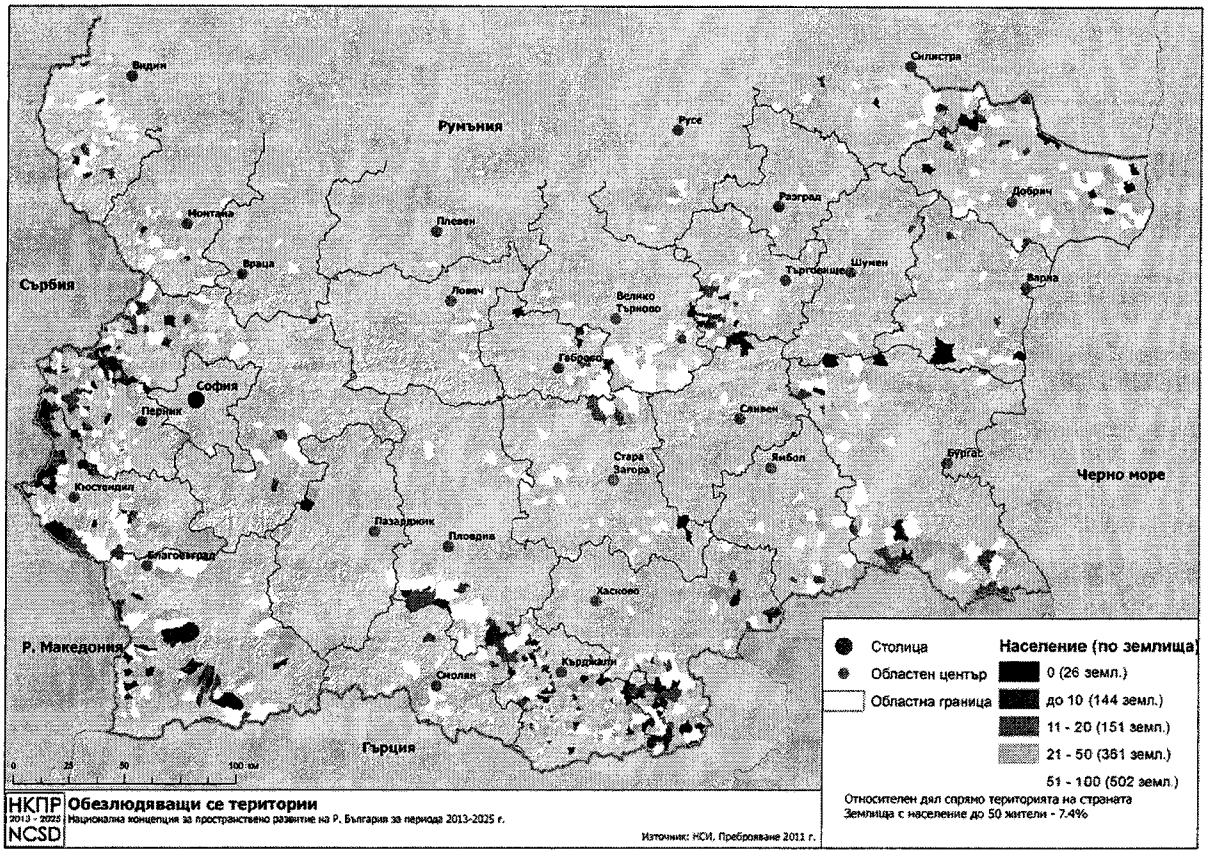

Оценка на културното напластяване извън границите на населените места

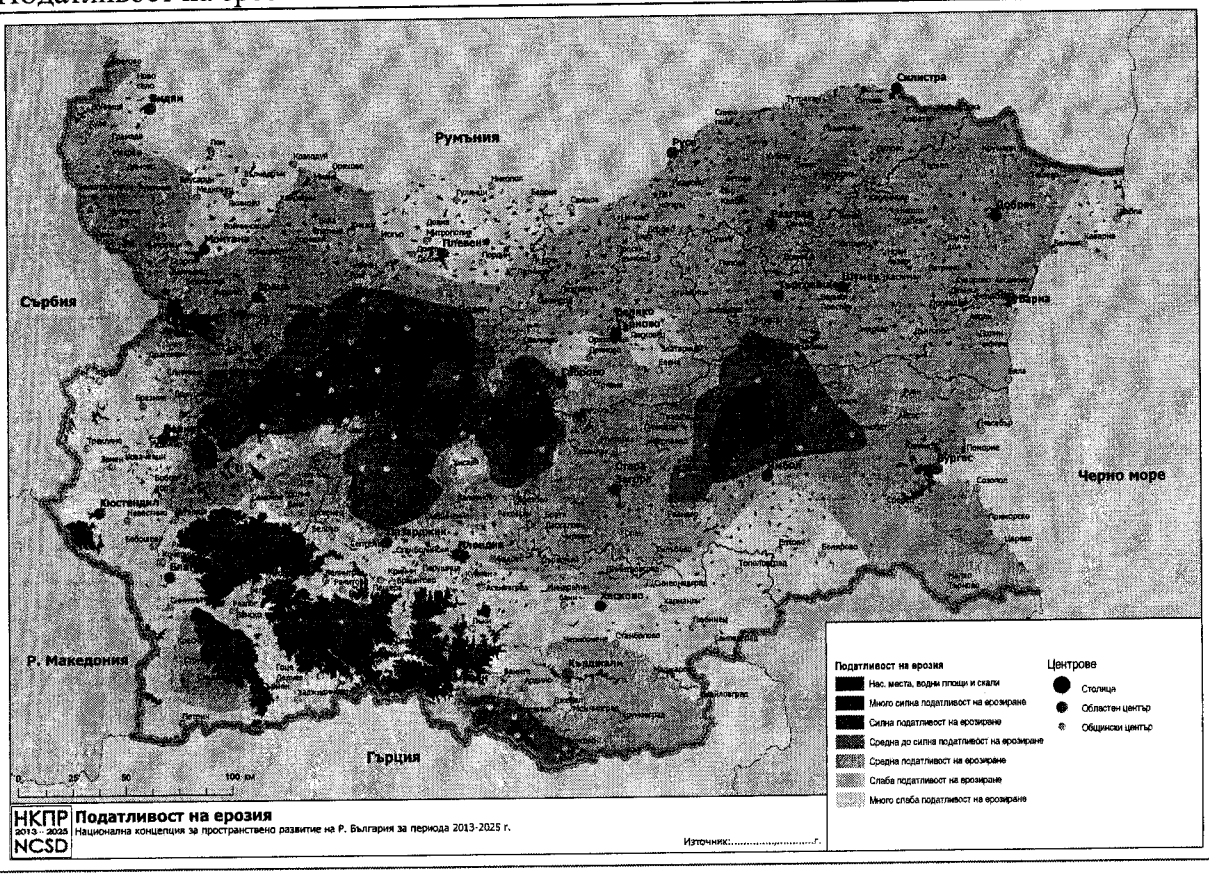

Територии в риск

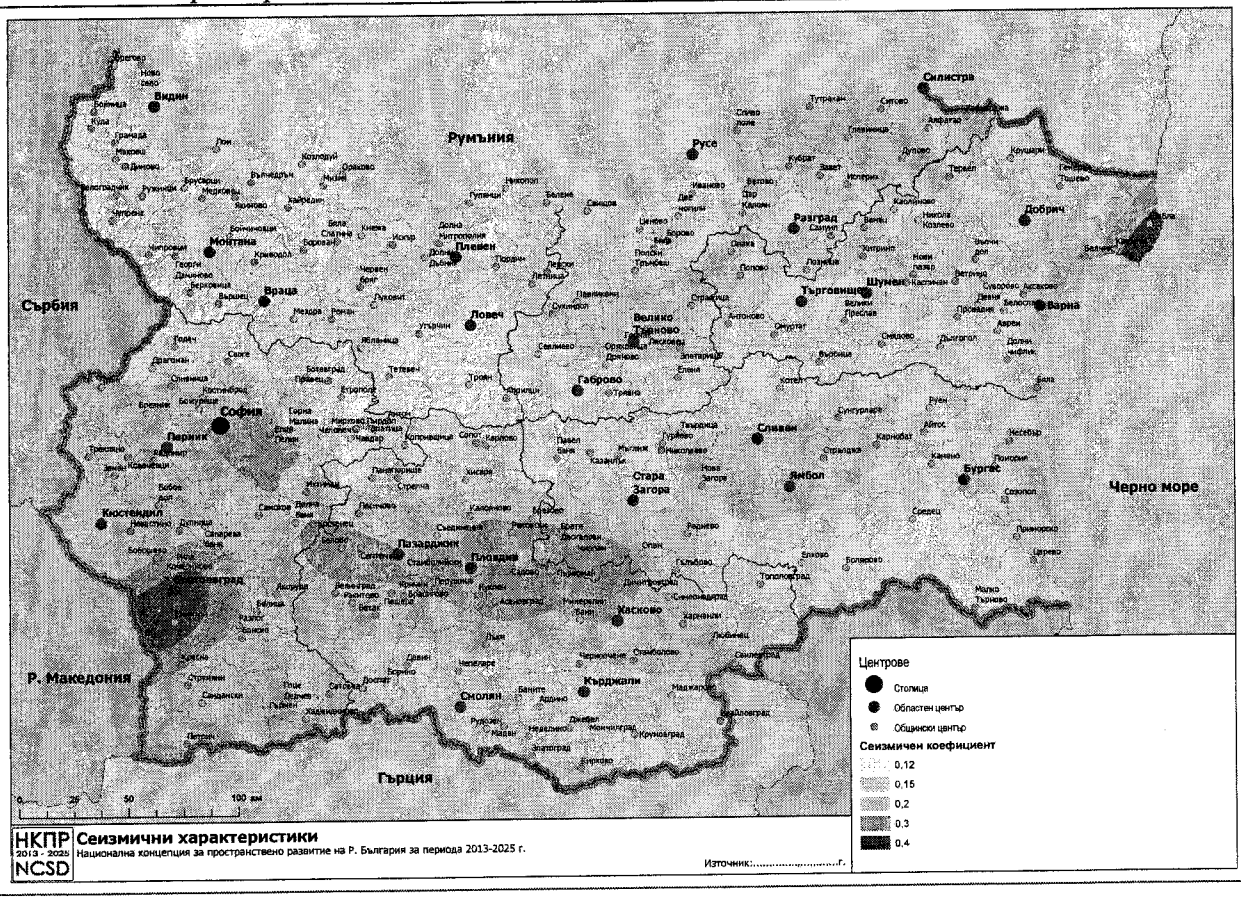
Обезлюдяващи се територии

Податливост на ерозия

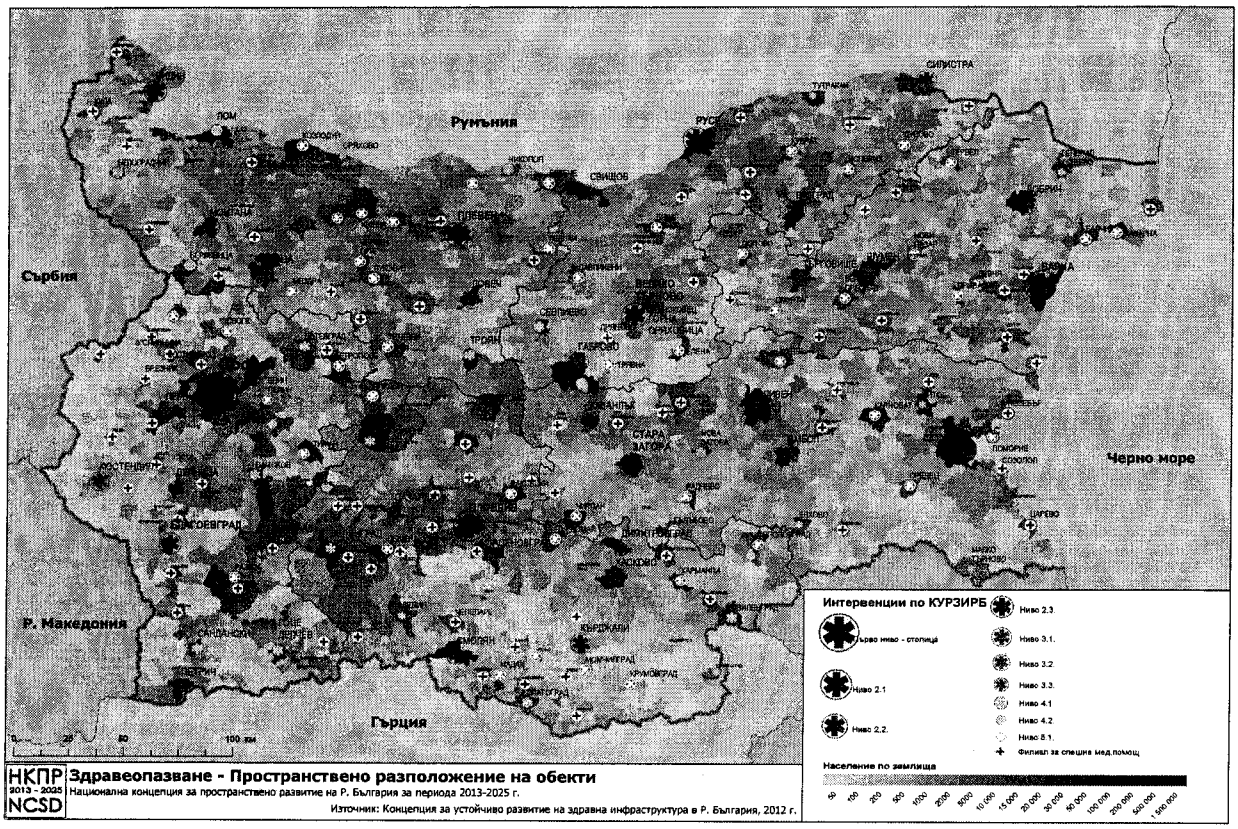

Сеизмични характеристики

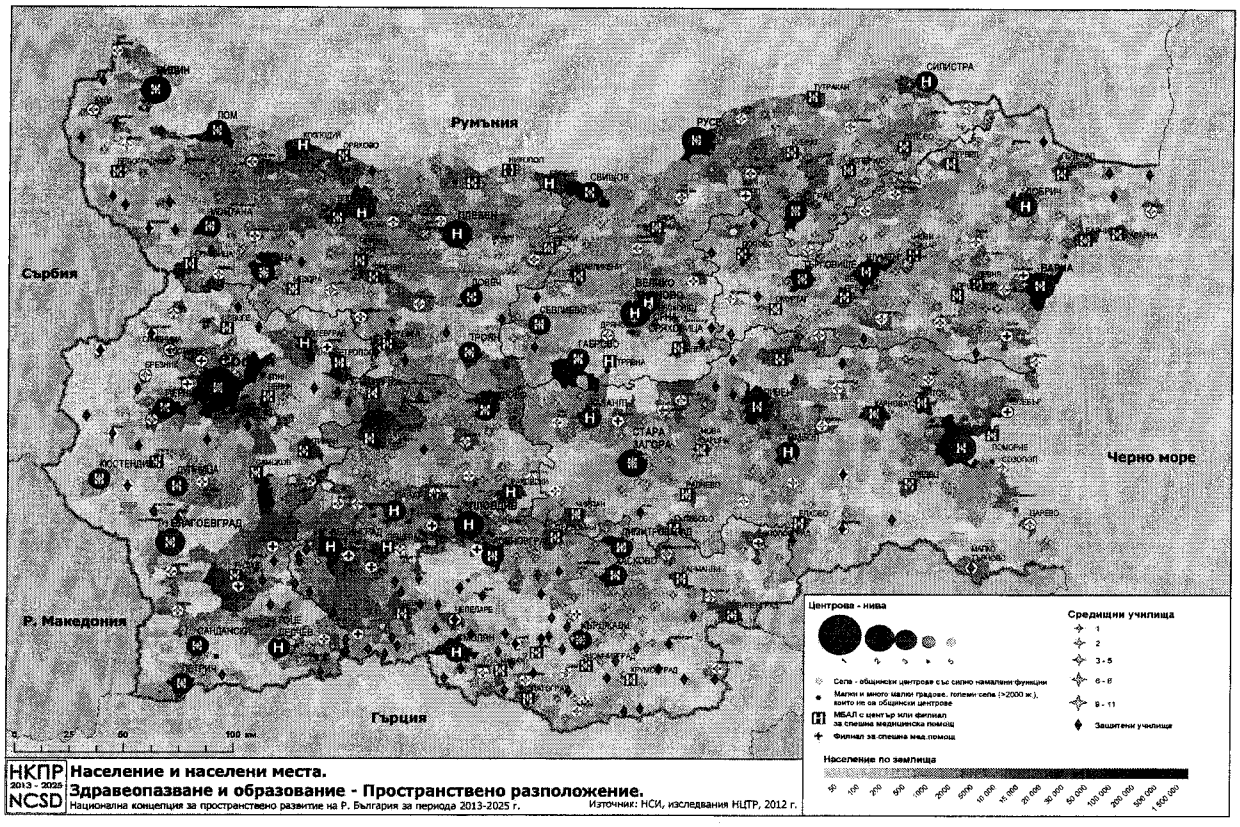

Развитие според национални документи

Приоритетно развитие на здравеопазване спрямо проект на Концепция за устойчиво развитие на здравна инфраструктура в Република България 2014 – 2020 г.

Здравеопазване и образование. Пространствено разположение

Приложение 2
Предложение за градове за подкрепа по ОПРР за периода 2014-2020 г.

При определянето на градовете - центрове за подкрепа се използват:

- Резултатите от анализа на НКПР (в съответствие и в съгласуваност с Национална Стратегия за Регионално развитие на Република България) – основно в частта за определяне на нивата на градовете – центрове.
- Съществуващи класификации в национален и европейски мащаб
- Специфични характеристики, свързани с териториалното разположение на градовете и техните функции в територията

Определящи принципи за избор на градовете за подкрепа по ОПРР:

- Подкрепа на всички градове от 1, 2 и 3 ниво според модел „Умерен полицентризъм" от НКПР (35 на брой съгласно настоящото приложение). При тяхното определяне са взети предвид и европейски класификации, основно разработките по ESPON.
- Подкрепа на градове от 4-то ниво, които отговарят на няколко допълнителни критерия:
    1. Да бъде разположен на основна или второстепенна ос на развитие;
    2. Да бъде разположен в периферна територия (крайгранична или вътрешна), за да осъществява връзки със съседни територии, в т.ч. и извън страната;
    3. Да играе роля на обслужващ център за повече от една община;
    4. По възможност във всяка област освен областният център, да има поне още един подкрепен град
- При избора на градове за подкрепа от 4-то ниво се вземат в предвид и национални класификации, основно категоризацията на АТ и ТЕ (градове от 2 и 3 категория) и класификацията по нива на НКПР в частта й предвиждания за бъдещи периоди, а именно:
    5. Включен в предвижданията и тенденция към преминаване към по-високо ниво
    6. Категория 2 или 3 от категоризацията на ЕКАТТЕ

Забележка: Четири от градовете, определени в 4-то ниво по НКПР, в момента разработват планове за ИПВГР. Тяхното включване се базира не просто на този факт, а на удовлетворяване на възприетите критерии

В резултат на прилагане на определящите принципи за избор на градовете за подкрепа по ОПРР и възприетите критерии са избрани следните градове за подкрепа:

1. **Всички градове от 1,2,3 ниво според НКПР (35 на брой) с нивата си**

Първо ниво: София
Второ ниво: 8 града
Трето ниво: 26 града
Общо: 35 града

2. **Градове от 4 ниво според НКПР, изпълняващи следните изисквания**
    - **Група на силни градове – центрове, играещи роля на силен балансьор в областите си и отговарящи на критерии:**

- **Критерии:**
    a. *Категория 2 според Категоризация на АТ и ТЕ – част от Националния регистър на населените места;*
    b. *Отговарящи на критерии 1, 3, 4, 5 тоест балансьор в областта, обслужващи функции за повече от една община, покриващи територия, с ограничението да не дублират функциите на по-силен център*

Градове (14 броя): Сандански, Велинград, Свиленград, Самоков, Ботевград, Троян, Севлиево, Карнобат, Нова Загора, Лом, Гоце Делчев, Панагюрище, Попово, Пещера

Забележки:
- *Оценките на тези градове според балансната оценка са между 3.12 (Сандански) и 3.85 (Пещера)*
- *Четири (4) от градовете разработват ИПВГР*

- **Група на средни градове – центрове, играещи стабилизираща роля на балансьор в областите си и отговарящи на критерии:**

    a. *Градове от 4-то ниво по НКПР*
    b. *3-то ниво според Категоризация на АТ и ТЕ – част от Националния регистър на населените места*
    c. *обслужват слаборазвити и/или планински и селски територии, непокрити от областния или друг водещ център (когато липсва втори силен център в областта или територията е трудно достъпна)*
    d. *Според приложените критерии – (1, 3, 4, 5, 6) – поне 4 от изредените критерии.*

Градове: (7) Поморие, Разлог, Девин, Нови пазар, Мездра, Провадия, Червен бряг,

Забележки:
- *Оценките на тези градове според балансната оценка са между 2.86 (Поморие) и 4.24 (Червен бряг))*

- **Група на средни и малки градове – центрове, играещи стабилизираща роля в гранични територии и отговарящи на критерии:**

    a. *Градове от 4-то ниво по НКПР*
    b. *3-то ниво по според Категоризация на АТ и ТЕ – част от Националния регистър на населените места*
    c. *Които попадат и/или обслужват гранични територии*
    d. *Според приложените принципи и допълнителни критерии – (1, 2, 3, 4, 5, 6) – поне 3 от изредените с преимущество на гранично разположение.*

Градове (11): Козлодуй, Берковица, Тутракан, Елхово, Белоградчик, Златоград, Никопол, Генерал Тошево, Крумовград, Ивайловград, Малко Търново,

Забележки:
- *Оценките на тези градове според балансната оценка са между 3.47 (Козлодуй) до 4.51 (Малко Търново)*

Таблица: Списък на градове за подкрепа по области

Предложение за списък с градове по ОПРР

(с мотиви за избор)

Административна област	Градове – първо и второ ниво	Градове трето ниво	Градове от четвърто и междинно 3-4 ниво	Критерии и мотиви за избор	Градове, отговарящи на допълнителните критерии	Критерии и мотиви за допълнителни градове
Видин		Видин			Белоградчик	1, 2, 3, 4, 5, 6
Монтана		Монтана	Лом	1,2,3,4,5,6	Берковица	1, 2, 5, 6
Враца		Враца			Козлодуй, Мездра	1, 2, 3, 4, 6 1, 2, 3, 4, 6
Плевен	Плевен				Никопол, Червен бряг	1, 2, 3, 6 2, 3, 4, 6
Ловеч		Ловеч	Троян	1,2,3,4,5,6		
Габрово		Габрово	Севлиево	1, 2, 4, 5, 6		
Велико Търново	Велико Търново	Г.Оряховица, Свищов				
Русе	Русе					
Разград		Разград				
Силистра		Силистра			Тутракан	1, 2, 3, 4, 6
Търговище		Търговище	Попово	2, 3, 4, 5, 6		
Шумен		Шумен			Нови пазар	2, 3, 4, 6
Варна	Варна				Провадия	1, 2, 3, 4, 6
Добрич		Добрич			Генерал Тошево	2, 3, 4, 6

Административна област	Градове – първо и второ ниво	Градове трето ниво	Градове от четвърто и междинно 3-4 ниво	Критерии и мотиви за избор	Градове, отговарящи на допълнителните критерии	Критерии и мотиви за допълнителни градове
Бургас	Бургас		Карнобат Поморие	1,2,3,4,5,6 1, 2, 3, 6	М. Търново	1, 2, 3
Сливен		Сливен	Нова Загора	1,2,3,4,5,6		
Ямбол		Ямбол			Елхово	1, 2, 3, 4, 6
Ст. Загора	Стара Загора	Казанлък				
Хасково		Хасково, Димитровград	Свиленград, Ивайловград	1, 2, 3, 5, 6 2, 3, 6		
Кърджали		Кърджали	Крумовград	1, 2, 3, 4, 6		
Смолян		Смолян	Девин	1, 2, 3, 4, 6	Златоград	2, 3, 6
Пловдив	Пловдив	Асеновград, Карлово				
Пазарджик		Пазарджик	Панагюрище, Велинград	2, 3, 4, 5, 6 2, 3, 4, 5, 6	Пещера	2, 3, 6
Благоевград	Благоевград	Петрич	Гоце Делчев, Сандански	1, 2, 3, 5, 6 1, 2, 3, 5, 6	Разлог	1, 2, 3, 5, 6
Кюстендил		Кюстендил, Дупница				
Перник		Перник				
София - град	София					
София			Самоков Ботевград	1,2,3,4,5,6 1,2,3,4,5,6		
Общо	**1+8**	**26**	**17**		**15**	

Кодиране на мотивите

1. да бъде разположен на основна или второстепенна ос на развитие,
2. да бъде разположен в периферна територия (крайгранична или вътрешна), за да осъществява връзки със съседни територии, в т.ч. и извън страната
3. да играе роля на обслужващ център за повече от една община,
4. във всяка област освен областният център, да има поне още един град с ИПГВР с възможност да играе роля на балансьор в областта
5. Ниво според класификацията на НКПР
6. Категория според ЕКАТТЕ – 0, 1, 2, 3

Списък на градове конкретни бенефициенти по приоритетна ос 1 „Устойчиво и интегрирано градско развитие” на Оперативната програма „Региони в растеж” за периода 2014-2020 г., по нива

№	Област	Община	Град
1-во йерархично ниво – 1 бр.			
1.	София	София	София
2-ро йерархично ниво – 8 бр.			
2.	Пловдив	Пловдив	Пловдив
3.	Варна	Варна	Варна
4.	Бургас	Бургас	Бургас
5.	Русе	Русе	Русе
6.	Стара Загора	Стара Загора	Стара Загора
7.	Плевен	Плевен	Плевен
8.	Велико Търново	Велико Търново	Велико Търново
9.	Благоевград	Благоевград	Благоевград
3-то йерархично ниво – 26 бр.			
10.	Видин	Видин	Видин
11.	Монтана	Монтана	Монтана
12.	Враца	Враца	Враца
13.	Ловеч	Ловеч	Ловеч
14.	Габрово	Габрово	Габрово
15.	Търговище	Търговище	Търговище
16.	Разград	Разград	Разград
17.	Шумен	Шумен	Шумен
18.	Силистра	Силистра	Силистра
19.	Добрич	Добрич	Добрич
20.	Сливен	Сливен	Сливен
21.	Ямбол	Ямбол	Ямбол
22.	Хасково	Хасково	Хасково
23.	Кърджали	Кърджали	Кърджали
24.	Смолян	Смолян	Смолян
25.	Пазарджик	Пазарджик	Пазарджик
26.	Перник	Перник	Перник
27.	Кюстендил	Кюстендил	Кюстендил
28.	Велико Търново	Свищов	Свищов
29.	Велико Търново	Горна Оряховица	Горна Оряховица
30.	Стара Загора	Казанлък	Казанлък
31.	Хасково	Димитровград	Димитровград
32.	Пловдив	Асеновград	Асеновград
33.	Пловдив	Карлово	Карлово
34.	Кюстендил	Дупница	Дупница
35.	Благоевград	Петрич	Петрич
4-то йерархично ниво – 32 бр.			
36.	Монтана	Лом	Лом
37.	Ловеч	Троян	Троян
38.	Габрово	Севлиево	Севлиево
39.	Търговище	Попово	Попово

40.	Бургас	Карнобат	Карнобат
41.	Бургас	Малко Търново	Малко Търново
42.	Сливен	Нова Загора	Нова Загора
43.	Хасково	Свиленград	Свиленград
44.	Хасково	Ивайловград	Ивайловград
45.	Кърджали	Крумовград	Крумовград
46.	Смолян	Девин	Девин
47.	Пазарджик	Велинград	Велинград
48.	Пазарджик	Панагюрище	Панагюрище
49.	София-област	Самоков	Самоков
50.	Благоевград	Гоце Делчев	Гоце Делчев
51.	Благоевград	Сандански	Сандански
52	София-област	Ботевград	Ботевград
53	Пазарджик	Пещера	Пещера
54	Бургас	Поморие	Поморие
55	Благоевград	Разлог	Разлог
56	Шумен	Нови пазар	Нови пазар
57	Варна	Провадия	Провадия
58	Плевен	Червен бряг	Червен бряг
59	Враца	Козлодуй	Козлодуй
60	Монтана	Берковица	Берковица
61	Силистра	Тутракан	Тутракан
62	Ямбол	Елхово	Елхово
63	Видин	Белоградчик	Белоградчик
64	Смолян	Златоград	Златоград
65	Плевен	Никопол	Никопол
66	Добрич	Генерал Тошево	Генерал Тошево
67	Враца	Мездра	Мездра
Общо – 67 бр.			

Градове за подкрепа по приоритетна ос 1 „Устойчиво и интегрирано градско развитие” на ОПРР 2014-2020 г.

